

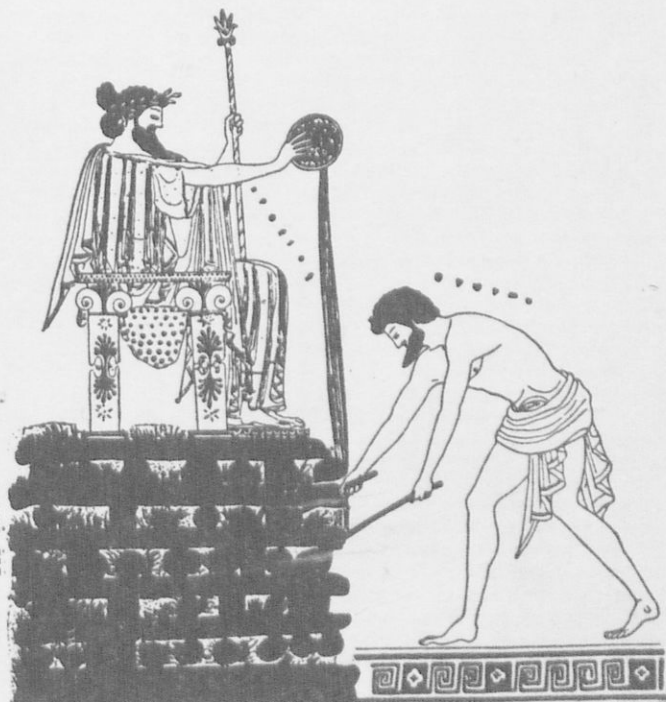
ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ

ΑΡΧΑΙΑ Α/Γ

ΗΡΟΔΟΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑ (ΕΚΛΟΓΕΣ)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ · ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Α΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

002
ΚΛΣ
ΣΤ2Β
378

ΑΝΩ ΤΜΟΣ
ΩΣ
ΚΩΝ
ΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1982

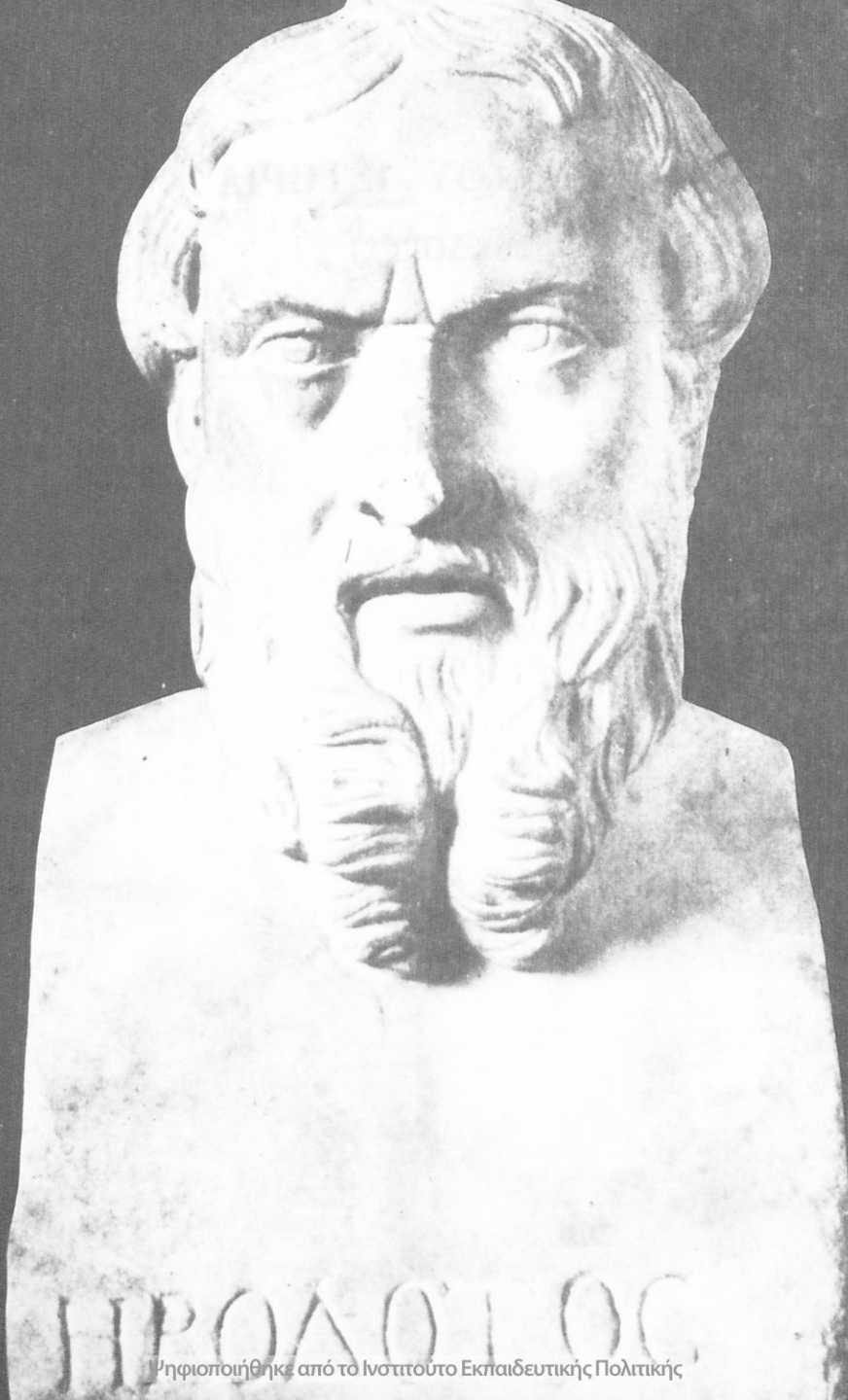
Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΗΡΟΔΟΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑ

(ΕΚΛΟΓΕΣ)

ΗΡΩΔΟΤΟΣ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΣΤ 89 ΣΧ Β 314 8273 818

ΗΡΟΔΟΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑ

(ΕΚΛΟΓΕΣ)

Βιβλίο 1, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100

Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ

Έπιλογή αποσπασμάτων από τό
Γ. Ζευγώλη

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1982

002
hne
ET2B
348

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ
ΕΔΩΡΗΣΑΤΟ

ὄργ. ἐπιθ. Βι. ἐξιων
3194 Έτος 1982

Βιογραφία

Ὁ Ἡρόδοτος γεννήθηκε τὸ 484 π.Χ. περίπου στὴν Ἀλικαρνασσό, παραλιακὴ πόλη τῆς Ν. Δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας, στὴν περιοχὴ πού ὀνομαζόταν Δωριδα, ἐπειδὴ εἶχαν ἰδουθεῖ ἐκεῖ πολλές δωρικές ἀποικίες. Ἄν καί δὲν ὑπάρχει ἄλλος συγγραφέας μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα, ὥστε νά προεπιβληθῆ νά γίνεται διάκριση, τὸ ὄνομα τοῦ ἱστορικοῦ συνοδεύεται πάντα ἀπὸ τὸ ἐπίθετο τῆς καταγωγῆς του: Ἡρόδοτος ὁ Ἀλικαρνασσεύς.

Ὁ πατέρας του ὀνομαζόταν Λύξης καὶ ἡ μητέρα του Δρυώ. Εἶχε ἕναν ἀδελφό, τὸ Θεόδωρο. Ἡ οἰκογένειά του ἦταν ἀπὸ τίς πρῶτες καὶ εὐπορότερες τῆς Ἀλικαρνασσοῦ καὶ αὐτὸ βοήθησε πολὺ τὸν Ἡρόδοτο νά μορφωθεῖ πολὺ καλά. Μεγάλωσε σ' ἕνα πνευματικὰ καλλιεργημένο οἰκογενειακὸ περιβάλλον, ἀφοῦ ὁ θεῖος του Πανύασης — ἀδελφός τῆς μητέρας του — ἦταν ποιητής. Ὁ Ἡρόδοτος συνδέθηκε μαζί του καὶ ὅταν ὁ Πανύασης, μαζί μὲ ἄλλους συμπολίτες του, ὀργάνωσε ἐξέγερση γιὰ νά ἀνατρέψει τὸν τύραννο τῆς Ἀλικαρνασσοῦ Λύγδαμη, ὁ Ἡρόδοτος πῆρε καὶ αὐτὸς μέρος στὴ συνωμοσία. Ἡ ἐξέγερση ὅμως ἀπέτυχε, ὁ Πανύασης σκοτώθηκε καὶ ὁ Ἡρόδοτος κατέφυγε στὴ Σάμο, ὅπου ἔζησε ἀρκετὰ χρόνια. Τὸ 454 π.Χ. γίνεται δευτέρα ἐπανάσταση στὴν Ἀλικαρνασσό καὶ ἀνατρέπεται ὁ τύραννος Λύγδαμης. Ὁ Ἡρόδοτος ἐπιστρέφει στὴν πατρίδα του ἀλλὰ δὲ μένει πολὺ στὴν Ἀλικαρνασσό. Φεύγει πάλι, ὀριστικά πιά, ἀπὸ τὴν πατρίδα του. Δὲν ξέρουμε τοὺς λόγους πού τὸν ἀνάγκασαν νά πάρει μιὰ τέτοια ἀπόφαση.

Δὲν ὑπάρχουν πληροφορίες γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Ἡροδότου μεταξὺ τοῦ 454 καὶ τοῦ 445 π.Χ., ὅταν, κατὰ τὴν παράδοση, ὁ Ἡρόδοτος ἔρχεται στὴν Ἀθήνα ὅπου διαβάζει, μπροστά σὲ πλῆθος λαοῦ, μεγάλα ἀποσπάσματα τοῦ ἔργου του καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ δίνουν χρηματικὸ βραβεῖο 10 τάλαντα, ποσὸ ἐξαιρετικὰ μεγάλο. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ Περικλῆς εἶχε ἀναλάβει μιὰ τεράστια προσπάθεια: νά συνενώσει τοὺς Ἕλληνας δημοου-

γώντας μιά ισχυρή πανελλήνια συνείδηση. Για νά τό πετύχει αὐτό, κοντά στά ἄλλα ὁ Περικλῆς καλεῖ ὅλες τίς Ἑλληνικές πόλεις νά ἰδρύνουν μιά κοινή ἀποικία στή νότια Ἰταλία, πού τότε ὀνομαζόταν Μεγάλη Ἑλλάς. Τό ὄνομα τῆς νέας αὐτῆς ἀποικίας ἦταν Θουρίοι. Ὁ Ἡρόδοτος ξεκινᾷ μέ τούς ἀποίκους καί ἐγκαθίσταται στούς Θουρίους, ὅπου καί μένει ὡς τό θάνατό του, τό 424 π.Χ. Γι' αὐτό ἀπό πολλούς ὀνομαζόταν Ἡρόδοτος ὁ Θούριος.

Ὁ Ἡρόδοτος ταξίδεψε πολύ. Εἶναι ὁ πρῶτος μέγας ταξιδιώτης πού ἐπισκέφτηκε ὀλόκληρο σχεδόν τόν τότε γνωστό κόσμο. Σήμερα φτάνει καρεῖς στήν Περσία σέ λίγες ὥρες μέ ἀεροπλάνο. Τότε μιά ἐπίσημη ἀποστολή ξεκινοῦσε ἀπό τήν Ἀθήνα γιά νά φτάσει — μέ ὅλες τίς ἀνέσεις καί τήν ἀσφάλεια τῶν ἐπισήμων — τρεῖς μῆνες ἀργότερα στά Σοῦσα. Ὁ Ἡρόδοτος ταξιδεύει στίς παραθαλάσσιες πόλεις τῆς Ἰωνίας, πηγαίνει στίς Σάρδεες καί στό ὑπίπεδο τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, ἐπισκέπτεται τή μισοκαταστρεμμένη Βαβυλώνα, τήν Ἀσσυρία καί τήν Περσία. Πηγαίνει στήν Αἴγυπτο καί ἀναπλέει τό Νεῖλο ὡς τήν Ἐλεφαντίνη νῆσο πού ἀπέχει χίλια χιλιόμετρα ἀπό τίς ἐκβολές τοῦ ποταμοῦ. Πηγαίνει στόν Εὐξείνιο Πόντο, στήν Κολχίδα καί στήν Κριμαία, περιγράφει τούς λαούς τῆς περιοχῆς ἐκείνης καί τούς μεγάλους ποταμούς τῆς Νότιας Ρωσίας. Ἔτσι, ὅταν γράφει τήν Ἱστορία του εἶναι σέ θέση νά μᾶς δώσει αὐθεντικές πληροφορίες μέ πολλές λεπτομέρειες γιά ὅλες αὐτές τίς περιοχές, τούς κατοίκους τους, τήν κοινωνική τους ὀργάνωση, τά ἔθιμα καί τή θρησκεία τους. Ὁ ἱστορικός θά χρειάστηκε πολλά χρόνια γιά νά καλύψει, ἀπό βορρᾶ σέ νότο καί ἀπό ἀνατολή σέ δύση, ἓνα δρομολόγιο 8 000 χιλιομέτρων περίπου.

Τό ἔργο τοῦ Ἡροδότου

Ὁ Ἡρόδοτος ἤξερε ἀσφαλῶς καί εἶχε μελετήσει τά ἔργα τῶν προγενέστερων συγγραφέων πού ὀνομάσθηκαν λογογράφοι. Μεταξύ τους εἶχε ἰδιαίτερη θέση ὁ Ἐκκαταῖος ὁ Μιλῆσιος. Οἱ λογογράφοι αὐτοὶ ἔγραφαν, σέ πεζό λόγο, τό χρονικό τῆς ἴδρυσης μιᾶς πόλης, ἀνέφεραν μέ πλούσιες λεπτομέρειες τή μυθική ἢ πραγματική γενεαλογία μιᾶς οἰκογένειας ἢ περιγράψαν τούς ἀποικισμούς μακρινῶν περιοχῶν ἀπό τούς Ἕλληνες. Δέν ἔχει διασωθεῖ κανένα ἀπό τά ἔργα τους, κανένας ἀπό τους

λόγους τους. Είναι όμως φανερό ότι ο Ἡρόδοτος ἐπηρεάστηκε ἀπό τούς προγενεστέρους του καί περισσότερο, ἴσως, ἀπό τόν Ἐκαταῖο, τόν ὁποῖο ἀναφέρει ἀρκετές φορές στό ἔργο του, ἀλλά ἡ μεγάλη του πολυμάθεια, οἱ γεωγραφικές γνώσεις του καί τό ἐρευνητικό του, πνεῦμα τοῦ ἐπιτρέπουν νά συνθέσει ἕνα πολύ ἐνδύτερο ἔργο, πολύ σημαντικό καί ἀρκετά συστηματικό, πού ἔχει κεντρικό θέμα τή σύγκρουση Ἑλλήνων καί Περσῶν καί καλύπτει μιᾶ ἀρκετά μεγάλη χρονική περίοδο.

Ἡ πρώτη φράση τοῦ ἔργου τοῦ Ἡροδότου φανερώνει ἀμέσως πῶς θά δουλέψει ὁ ἱστορικός: «Ὁ Ἡρόδοτος ὁ Ἀλικαρνασσεύς παρουσιάζει τήν ἔρευνά του αὐτή γιά νά μὴ λησμονηθοῦν μέ τόν καιρό τά ἔργα τῶν ἀνθρώπων καί νά μὴ μείνουν ἀμνημόνευτα τά μεγάλα καί θαυμαστά κατορθώματα τῶν Ἑλλήνων καί τῶν βαρβάρων οὔτε, εἰδικότερα, τά αἷτια γιά τά ὅποια πολέμησαν μεταξύ τους». Πρῶτος σκοπός του λοιπόν εἶναι νά μὴ σβήσουν ἀπό τήν ἀνθρώπινη μνήμη τά σπουδαῖα κατορθώματα τῶν προγόνων καί δεύτερος σκοπός εἶναι νά δείξει ὅτι οἱ πόλεμοι μεταξύ Ἑλλήνων καί βαρβάρων ἦταν ἡ σύγκρουση δύο κόσμων. Γι' αὐτό ὁ Ἡρόδοτος δέν περιορίζεται στίς ἑλληνοπερσικές σχέσεις ἀλλά ἀναφέρει στό ἔργο του ὅλα τά στοιχεῖα πού ἔχει συγκεντρώσει γιά τούς λαούς, οἱ ὁποῖοι εἴτε ἄμεσα εἴτε ἔμμεσα σχετίστηκαν μέ τή σύγκρουση αὐτή. Γι' αὐτό καί τό ἔργο τοῦ Ἡροδότου εἶναι ἕνα εἶδος ἱστορικής καί γεωγραφικῆς ἐγκυκλοπαίδειας πού περιέχει ὅλες τίς ἱστορικές καί γεωγραφικές γνώσεις τοῦ συγγραφέα. Περιλαμβάνοντας στό ἔργο του ὅλα αὐτά τά στοιχεῖα ὁ Ἡρόδοτος πρόσφερε στους συγχρόνους του μιᾶ τεράστια ὑπηρεσία, διευρύνοντας τό πεδίο τῶν γνώσεών τους.

Καί γιά μᾶς τό ἔργο τοῦ ἱστορικοῦ εἶναι ἀνεκτίμητο, γιατί εἶναι ἡ βασική ἂν ὄχι ἡ μόνη πηγή πληροφοροῦσης γιά τούς Μηδικούς πολέμους. Ἀπό τή μελέτη ὅμως τοῦ Ἡροδότου ἐμεῖς σήμερα ἔχουμε νά ἀποκομίσουμε καί ἄλλες ὠφέλειες, γιατί δέν εἶναι ἕνας ἱστορικός πού περιορίστηκε σέ στενά ὄρια, ἀλλά εἶναι καί θαυμάσιος γεωγράφος, ἀρχαιολόγος, ἐθνολόγος, ἀνθρωπολόγος καί περιηγητής. Στό ἔργο του συναντοῦμε συχνά συναρπαστικά μικρά διηγήματα, γεμάτα ἀπό βαθιά ἀνθρώπινη πείρα, πού χαράζονται γιά πάντα στό μυαλό μας. Τό μεγάλο ὅμως δίδαγμα πού ἀντλοῦμε διαβάζοντας τό ἔργο του εἶναι ὅτι ἡ ἀρετή καί ἡ πίστη στήν ἐλευθερία ἀναδεικνύονται ἀνώτερες ἀπό τό ἀμέτρητο πλῆθος, τή δύναμη καί τόν πλοῦτο.

Ἀπό τήν ἐποχὴ τῆς συγγραφῆς του τό ἔργο τοῦ Ἡροδότου ἐκτιμή-

θηκε εξαιρετικά, μερικοί όμως, από την αρχαιότητα ως σήμερα, τόν έκριναν αυστηρά λέγοντας ότι ο Ήρόδοτος είναι μεροληπτικός, ότι αναφέρει φανταστικά πράγματα και ότι δεν έχει μέθοδο. Βέβαια ο Ήρόδοτος δεν ακολουθεί μιά αυστηρή μέθοδο στή διήγησή του, αλλά είναι ολοφάνερη ή προσπάθειά του νά ακριβολογήσει. "Όταν αναφέρει δύο και τρεις έκδοχές γιά τό ίδιο γεγονός ή γιά τό ίδιο φυσικό φαινόμενο, δεν παραλείπει ποτέ νά προσθέσει ποιά από τίς έκδοχές αυτές θεωρεί ό ίδιος πιθανότερη. *Επίσης, όταν αναφέρει κάτι πολύ παράδοξο πού έχει ακούσει, προσθέτει συχνότατα: «αλλά αυτό δεν τό πιστεύω» ή: «αναφέρω τά όσα μου έχουν πει». Άλλά τό επίθετο πού ταιριάζει λιγότερο στόν Ήρόδοτο είναι τό «μεροληπτικός», γιατί στό κύριο θέμα πού πραγματεύεται — τήν αναμέτρηση Έλλήνων και Περσών — είναι εξαιρετικά αντικειμενικός και δεν παραλείπει νά επαινέσει, όταν τούτο ταιριάζει, τόν Ξέρξη και τούς Πέρσες.

"Όσο γιά τήν έλλειψη μεθόδου στή δομή του έργου, δηλαδή τήν παρεμβολή πολλών λεπτομερειών και ανεκδότων καθώς και τίς συχνές παρενθετικές διηγήσεις, τούτο αποτελεί βέβαια ελάττωμα γιά ένα σύγχρονο ιστορικό έργο, αλλά χάρη στήν ακόρεστη περιέργεια του Ήροδότην διασώθηκαν ως σήμερα άπειρες πολύτιμες πληροφορίες γιά τόν αρχαίο κόσμο στήν ολόκληρά του, τίς όποιες επαληθεύουν συνεχώς οί αρχαιολογικές έρευνες και ανασκαφές.

Ο Ήρόδοτος τιτλοφόρησε ό ίδιος τό έργο του «ιστορίας απόδεξις». Η λέξη ιστορία, στήν αρχαία ελληνική, σήμαινε έρευνα και ό τίτλος θά μπορούσε νά μεταφραστεί: «παρουσίαση τής έρευνας»*. Άλλά οί Άλεξανδρινοί διαίρεσαν τό κείμενο του Ήροδότην σέ έννέα βιβλία και έδωσαν στό καθένα τό όνομα μιάς από τίς έννέα Μοῦσες: Κλειώ, Εὐτέροπη, Θάλεια, Μελομένη, Τερψιχόρη, Έρατώ, Πολύμνια, Οὐρανία και Καλλιόπη. Έτσι σήμερα τό έργο του ιστορικοῦ ονομάζεται και «Ήροδότην Μοῦσαι».

Τό Α' βιβλίο, ή «Κλειώ», αρχίζει με τίς μυθικές συγκρούσεις Έλλήνων και βαρβάρων και άμέσως ύστερα περνάει στήν αφήγηση ιστορικών γεγονότων. Πώς ό Κροΐσος, βασιλιάς των Λυδών, ύποδούλωσε τίς ελληνικές πόλεις τής Ίωνίας, πώς οί Πέρσες, μέ τόν βασιλιά τους Κύρο, νίκησαν τούς Λυδούς και υπέταξαν τήν Ίωνία, πώς δημιουργήθηκε τό

* Στό βιβλίο 7,96 άπαντά ή λέξη «ιστορία» μέ τή σημερινή της ακριβώς σημασία.

περσικό κράτος αφού επικράτησαν οι Πέρσες επάνω στους Μήδους, τέλος πώς οι Πέρσες κούρσφσαν τή Βαβυλώνα.

Τὸ Β' βιβλίο, ἡ «Εὐτέρπη», περιέχει τή βασιλεία τοῦ Καμβύση, διάδοχου τοῦ Κύρου, καί τήν ἀρχή τῆς ἐκστρατείας του ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου. Μέ τήν εὐκαιρία αὐτή, ὁ Ἡρόδοτος, μεγάλος θαυμαστής τῆς Αἰγύπτου, ἀναφέρει μέ πολλές λεπτομέρειες ὅλες τίς πληροφορίες πού ἔχει συγκεντρώσει γιά τήν Αἴγυπτο. Θρησκεία, διοίκηση, ἦθη καί ἔθιμα, μνημεῖα, κτίσματα, καί μεγάλα ἔργα, ζῶα καί φυτά, τά πάντα περιγράφονται ἀπό τόν Ἡρόδοτο, πού μᾶς προσφέρει ἔτσι στήν «Εὐτέρπη» πολύτιμες γνώσεις γιά τήν ἀρχαία Αἴγυπτο.

Στό Γ' βιβλίο, ἡ «Θάλεια», ὁ Ἡρόδοτος ἱστορεῖ τήν ἐκστρατεία καί τήν κατάκτησή τῆς Αἰγύπτου ἀπό τόν Καμβύση πού εἰσβάλλει καί στή Λιβύη καί στήν Κυρηναϊκή. Ὁ Καμβύσης πεθαίνει καθώς ἐπιστρέφει στήν Περσία καί τήν ἐξουσία παίρνει, μετά ἀπό συνωμοσία τῶν «Μάγων», ὁ Ψευτο-Σμέρδης. Οἱ Πέρσες ἀρχοντες ὁμως μαθαίνουν ὅτι βασιλιάς τους ἔγινε ἕνας σφετεριστής, ὁργανώνουν συνωμοσία ἐναντίον του καί τόν σκοτώνουν. Βασιλιάς τῆς Περσίας γίνεται ὁ Δαρείος πού ὁργανώνει τό κράτος.

Τὸ Δ' βιβλίο, ἡ «Μελλομένη», περιέχει τήν πρώτη προσπάθεια τοῦ Δαρείου νά ἐπεκτείνει τό κράτος του στήν Εὐρώπη. Ἐκστρατεύει ἐναντίον τῶν Σκυθῶν, πέρα ἀπό τόν Ἰστρο (Δούναβη), ἀλλά παρ' ὀλίγο νά πάθει καταστροφή καί ἐπιστρέφει στή Μικρά Ἀσία. Οἱ Πέρσες ἐκστρατεύουν πάλι στή Λιβύη καί τήν Κυρήνη.

Στό Ε' βιβλίο, ἡ «Τερψιχόρη», περιγράφεται ἡ δεύτερη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν στήν Εὐρώπη — στή Θράκη καί τήν Παιονία. Ἀπό τίς ἐλληνικές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας οἱ πόλεις τοῦ Ἑλλησπόντου ὑποτάσσονται στούς Πέρσες, ἀλλά οἱ πόλεις τῆς Ἰωνίας ἐπαναστατοῦν ἐναντίον τῶν Περσῶν καί ζητοῦν τήν βοήθεια τῆς Σπάρτης καί τῆς Ἀθήνας. Ἡ Σπάρτη ἀρνεῖται νά βοηθήσει ἀλλά ἡ Ἀθήνα, μαζί μέ τήν Ἐρέτρια στέλνουν βοήθεια στήν Ἰωνία καί πυροπολοῦν τίς Σάρδεες. Οἱ Πέρσες ὁμως πνίγουν τήν ἐπανάσταση.

Στό ΣΤ' βιβλίο, ἡ «Ἐρατώ», περιγράφονται ἡ καταστολή τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Ἰωνίας, ἡ πρώτη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας μέ ἀρχηγό τό Μαρόνιο καί ἡ καταστροφή τοῦ στόλου του στόν Ἄθωνα. Ὑστερα ἀναφέρεται ἡ δεύτερη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν ἐναντίον τῆς Ἀθήνας μέ ἀρχηγούς τό Λάτη καί τόν Ἀρταφέρνη καί ἡ

μάχη τοῦ Μαραθώνα, πρώτη λαμπρή νίκη τῶν Ἀθηναίων ἐναντίον τῶν Περσῶν.

Στό Ζ' βιβλίο, ἡ «Πολύμνια», ὁ Ἡρόδοτος ἱστορεῖ τίς προετοιμασίες τοῦ Δαρείου γιά τήν τρίτη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας, πού ἔστερα ἀπό τό θάνατό του συνέχισε ὁ διάδοχός του Ξέρξης, τή συγκέντρωση καί πορεία τοῦ στρατοῦ τοῦ Ξέρξη καί τή διάβαση τοῦ Ἑλλησπόντου ἐπάνω σέ γέφυρες. Ἐξακολουθεῖ μέ τήν προέλαση τοῦ στρατοῦ στή Θράκη, τή Μακεδονία καί τή Θεσσαλία καί τελειώνει μέ τή μάχη τῶν Θερμοπυλῶν.

Τό βιβλίο Η', ἡ «Οὐρανία», περιέχει τή ναυμαχία τοῦ Ἀρτεμισίου καί τή ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας, περίλαμπρη νίκη τῶν Ἑλλήνων. Ἀναφέρει ἐπίσης τήν ἀναχώρηση τοῦ Ξέρξη ἀπό τήν Ἑλλάδα, ἀφήνοντας πίσω του, στή Βοιωτία, τό Μαρόνιο μέ πολύ στρατό.

Τέλος στό βιβλίο Θ', ἡ «Καλλιόπη», περιγράφονται ἡ μάχη τῶν Πλαταιῶν, ἡ ἐκδίωξη τῶν Περσῶν ἀπό τήν Ἑλλάδα καί ἡ μεταφορά τοῦ πολέμου στά μικρασιατικά παρῶλια, ὅπου καί πάλι νικητές ἀναδεικνύονται οἱ Ἕλληνες.

Κ Λ Ε Ι Ω

1

Κεφ. 1 - 25. 'Ο 'Ηρόδοτος αναφέρει τά αίτια τῆς συγκρούσεως μεταξὺ Ἑλλήνων καί Περσῶν, ἀνατρέχοντας ὡς τοὺς μυθικούς χρόνους, ἀλλά ὑπογραμμίζει ὅτι ἡ ἱστορική αἰτία τῆς ἀναμετρούσεως αὐτῆς ἦταν ἡ ὑποταγή τῆς Ἰωνίας στοὺς Ἀυδοὺς.

Κεφ. 26 - 56. Ἱστορία τοῦ Κροῖσου

26. "Όταν πέθανε ὁ Ἄλυάττης, τὸν διαδέχτηκε στό θρόνο ὁ γιὸς του Κροῖσος πού ἦταν τριάντα πέντε ἐτῶν. Οἱ πρῶτοι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, ἐναντίον τῶν ὁποίων στράφηκε, ἦταν οἱ Ἐφέσιοι. "Όταν πολιορκήθηκαν ἀπὸ τὸν Κροῖσο, οἱ Ἐφέσιοι ἀφιέρωσαν τὴν πόλη τους στὴν Ἄρτεμη. Συνδέσανε μὲ σχοινὶ τὸ νὰό της μὲ τὰ τεῖχη τῆς πόλης. Ἡ ἀπόσταση τῆς παλιᾶς πολιορκουμένης πόλης ἀπὸ τὸ νὰό ἦταν ἐφτά στάδια. Πρῶτους λοιπὸν αὐτοὺς χτύπησε ὁ Κροῖσος καὶ ὕστερα στράφηκε διαδοχικά ἐναντίον τῶν ἰωνικῶν καὶ αἰολικῶν πόλεων, πότε μὲ σοβαρὲς καὶ πότε μὲ μηδαμινὲς προφάσεις.

27. "Όταν οἱ Ἕλληνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἔγιναν φόρου ὑποτελεῖς στὸν Κροῖσο, τότε αὐτὸς σκέφτηκε νὰ ἐξοπλίσει στόλο καὶ ν' ἀρχίσει ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν νησιῶν. Ἦταν ἕλα ἔτοιμα γιὰ τὴ ναυπήγηση τῶν πλοίων, ὅταν ὁ Βίας ὁ Πριηνεύς, ὅπως λένε μερικοί, ἢ ὁ Πιττακός* ὁ Μυτιληναῖος, ὅπως λένε ἄλλοι, πῆγε στὶς Σάρδεις καὶ ὅταν ὁ Κροῖσος τὸν ρώτησε ἂν ἔχει τίποτα νεώτερα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἐκεῖνος τοῦ ἔδωσε

* Ὁ Βίας καὶ ὁ Πιττακός ἦταν, κατὰ τὴν παράδοση, ἀπὸ τοὺς Ἑπτὰ Σοφοὺς.

μιάν ἀπάντησι, πού ἐξαιτίας τῆς σταμάτησε ἡ ναυπήγησι τῶν πλοίων: «Βασιλιά, τοῦ εἶπε, οἱ νησιῶτες ἀγοράζουν χιλιάδες ἄλογα καί σχεδιάζουν νέα ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Σάρδεων καί ἐναντίον σου». Ὁ Κροῖσος πίστεψε ὅτι τοῦ ἔλεγε τὴν ἀλήθεια καί ἀποκρίθηκε: «Μακάρι νά τοὺς φωτίσει ὁ θεός νά ἔρθουν νά ἐπιτεθοῦν ἐναντίον τῶν Λυδῶν μέ ἵππικόν». Ἐκεῖνος τότε ἀποκρίθηκε: «Μοῦ φαίνεται, βασιλιά, ὅτι εὐχεσαι ὀλοψυχα νά πολεμήσεις μέ ἔφιππους νησιῶτες στή στεριά, γιά νά τοὺς νικήσεις. Ἄλλά τό ἴδιο καί οἱ νησιῶτες. Ὅταν ἔμαθαν ὅτι πρόκειται νά ναυπηγήσεις στόλο καί νά τοὺς ἐπιτεθεῖς, νομίζεις ὅτι εὐχονται τίποτ' ἄλλο παρά ν' ἀναμετρηθοῦν μέ τοὺς Λυδοὺς στή θάλασσα καί νά σ' ἐκδικηθοῦν γιά τοὺς Ἕλληνας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πού τοὺς ἔχεις ὑποδουλώσει;» Ἡ σκέψη αὐτή φαίνεται ὅτι ἔκαμε μεγάλη ἐντύπωσι στὸν Κροῖσο, πού ἐγκατέλειψε τοὺς ναυτικούς του ἐξοπλισμούς καί ἔκαμε συνθήκη φιλίας μέ τοὺς Ἴωνες τῶν νησιῶν.

28. Μέ τὸν καιρό ἔλοι σχεδόν οἱ λαοὶ πού κατοικοῦν δῶθε ἀπὸ τὸν ποταμὸ Ἄλη* ὑποτάχτηκαν στοὺς Λυδοὺς. Ἔτσι, ἐκτός ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Κιλικίας καί τῆς Λυκίας, ὁ Κροῖσος εἶχε ὑποτάξει ἔλους τοὺς ἄλλους. Αὐτοί εἶναι οἱ Λυδοί, οἱ Φρύγες, οἱ Μυσοί, οἱ Μαριανδυνοί, οἱ Χάλυβες, οἱ Παφλαγόνες, οἱ Θράκες, Θυνοὶ καί Βιθυνοί, οἱ Κάρες, οἱ Ἴωνες, οἱ Δωριεῖς, οἱ Αἰολεῖς καί οἱ Πάμφυλοι.

29. Ὅταν ὁ Κροῖσος ὑπέταξε ἔλους αὐτοὺς τοὺς λαοὺς καί προσάρτησε τὰ ἐδάφη τους στή Λυδία, οἱ Σάρδεες γνώρισαν μεγάλη ἀκμὴ ἐξαιτίας τοῦ πλοῦτου τους καί πῆγαν ἐκεῖ ἔλοι οἱ φημισμένοι Ἕλληνας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἦταν καί ὁ Σόλων ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἔκανε νόμους γιά τοὺς Ἀθηναίους, πού οἱ ἴδιοι τοῦ εἶχαν ζητήσι, ἔφυγε γιά δέκα χρόνια μέ τὴν πρόφασιν ὅτι ἤθελε νά περιηγηθεῖ διάφορες χῶρες, ἀλλὰ στήν πραγματικότητα γιά νά μὴν ἀναγκαστεῖ νά καταργήσι κανένα νόμο. Οἱ ἴδιοι οἱ Ἀθηναῖοι δέν μποροῦσαν ν' ἀλλάξουν τοὺς νόμους, γιατί δεσμεύονταν μέ ἔρκους μεγάλους νά σεβαστοῦν δέκα χρόνια τὴ νομοθεσία τοῦ Σόλωνα.

30. Γι' αὐτὸ λοιπὸν τό λόγο, ἀλλὰ καί γιά νά ταξιδέψι στὸν κόσμον,

* Ποταμὸς τῆς Μ. Ἀσίας πού σήμερα ὀνομάζεται Κιζιῖ. Ἰρμάκ (τό Κόκκινο Ποτάμι).

ὁ Σόλων πῆγε στήν Αἴγυπτο νά ἐπισκεφθεῖ τόν Ἄμαση καί ἔπειτα στίς Σάρδεις, στόν Κροῖσο. Ὅταν πῆγε στίς Σάρδεις, ὁ Κροῖσος τόν φιλοξένησε στά ἀνάκτορά του καί τήν τρίτη ἢ τέταρτη μέρα ἀνακτορικοί ὑπηρετές, κατά διαταγή τοῦ Κροῖσου, τόν ξενάγησαν καί τοῦ ἔδειξαν ὅλους τοὺς θησαυροὺς του πού ἦταν μεγάλοι καί σπουδαῖοι. Ἀφοῦ λοιπόν ὁ Σόλων τά εἶδε ὅλα μέ τήν ἡσυχία του, ὁ Κροῖσος τόν ρώτησε: «Λοιπόν, ξέने Ἀθηναῖε, ἡ φήμη σου καί γιά τή σοφία σου καί γιά τά ταξίδια σου ἔχει φτάσει ὡς ἐδῶ. Ἡ ἐπιθυμία σου νά μαθαίνεις σ' ἔκαμε νά ἐπισκεφθεῖς πολλές χῶρες γιά νά γνωρίσεις τόν κόσμο. Θά ἤθελα λοιπόν νά σέ ρωτήσω ποιός ἀπ' ὅλους εἶναι ὁ πιό εὐτυχησμένος ἄνθρωπος τοῦ κόσμου;» Ὁ Κροῖσος ἔκαμε αὐτή τήν ἐρώτηση νομιζοντας ὅτι ὁ ἴδιος εἶναι ὁ εὐτυχέστερός ἄνθρωπος τοῦ κόσμου. Ἀλλά ὁ Σόλων, χωρίς νά τόν κολακέψει καί μέ ὅλη του τήν εὐλικρίνεια, ἀποκρίθηκε: «Ναί, βασιλιά μου, ὁ Τέλλος ὁ Ἀθηναῖος». Ὁ Κροῖσος ξαφνιάστηκε μέ τήν ἀπάντηση καί ρώτησε ἄπαιτητικά: «Ἀπό τί συμπεραίνεις ὅτι ὁ Τέλλος εἶναι ὁ πιό εὐτυχησμένος ἄνθρωπος;» Ὁ Σόλων τότε τοῦ ἀποκρίθηκε: «Ὁ Τέλλος Ζῴσε σέ μιά εὐτυχησμένη πολιτεία, εἶχε ἀποκτήσει πολλά καί ὠραῖα παιδιὰ καί τά εἶδε ν' ἀποκτοῦν καί αὐτά παιδιὰ, πού ἔζησαν ὅλα. Ὁ Τέλλος ἦταν εὐκατάστατος ἄνθρωπος, σύμφωνα μέ τά δικά μας κριτήρια, καί τό τέλος τῆς ζωῆς του ἦταν ἐνδοξο. Σέ μιά μάχη τῶν Ἀθηναίων μέ τή γειτονική τους Ἐλευσίνα πολέμησε κι αὐτός, ἀνάγκασε τόν ἐχθρό ν' ἀλλάξει πορεία καί ἔπεσε πολεμώντας γενναῖα. Οἱ Ἀθηναῖοι τόν ἔθαψαν μέ μεγάλες τιμές στό μέρος ὅπου σκοτώθηκε».

31. Ἀφοῦ λοιπόν ὁ Σόλων μίλησε γιά τόν Τέλλο καί γιά τοὺς λόγους πού τόν θεωροῦσε ὡς τόν εὐτυχέστερο ἄνθρωπο, ὁ Κροῖσος τόν ρώτησε, ποιόν θεωρεῖ, μετά τόν Τέλλο, εὐτυχέστερο ἄνθρωπο. Ὁ Κροῖσος νόμιζε ὅτι αὐτή τή φορά θά ἐρχόταν τουλάχιστο δεύτερος. Ὁ Σόλων ὁμοίως ἀποκρίθηκε: «Τόν Κλέοβη καί τό Βίτωνα. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, ἀπό τό Ἄργος, ἦταν εὐτυχησμένοι. Ἦταν εὐποροί, πολύ δυνατοί στό σῶμα, καί εἶχαν νικήσει σέ ἀθλητικούς ἀγῶνες. Ὑπάρχει μάλιστα γι' αὐτούς ἡ ἀκόλουθη παράδοση. Στήν ἑορτή τῆς Ἡρας στό Ἄργος, ἔπρεπε ὅπως-δήποτε νά πάει ἡ μητέρα τους στό ναό μέ ἀμάξι. Ἀλλά τά βόδια τους δέν εἶχαν γυρίσει στήν ὥρα τους ἀπό τά χωράφια καί ἐπειδή ἔβλεπαν ὅτι δέν τοὺς ἔπαιρνε ὁ καιρός, ζεύτηκαν οἱ ἴδιοι στό ἀμάξι, ὅπου ἀνέβηκε ἡ μάνα τους. Τήν ἔσυραν σέ ἀπόσταση σαράντα πέντε στάδια ὡς τό ναό

καί τοὺς εἶδαν ὅλοι ἕσοι εἶχαν πάει στό πανηγύρι. Ἄλλά εἶχαν καί ὠραῖο θάνατο. Ὁ θεός τοὺς ἔδειξε ὅτι εἶναι καλύτερο γιὰ τόν ἄνθρωπο νά πεθαίνει παρά νά ζεῖ. Γιατί ἀπό τή μιά οἱ Ἀργεῖοι τοὺς μακαρίζαν γιὰ τή σωματική τους δύναμη, ἀπό τήν ἄλλη οἱ γυναῖκες τῶν Ἀργεῖων μακαρίζαν τή μητέρα τους πού εἶχε κάμει τέτοια παιδιά. Ἡ μάνα τους, εὐτυχισμένη καί γιὰ τόν ἄθλο τους καί γιὰ τή φήμη τῶν παιδιῶν της, στάθηκε μπροστά στό ἄγαλμα τῆς Ἥρας καί παρακάλεσε τή θεά νά δώσει στά παιδιά της, τόν Κλέσβη καί τό Βίτωνα, πού τόσο τήν εἶχαν τιμήσει, ὅ,τι καλύτερο εἶναι δυνατό ν' ἀποκτήσει ἄνθρωπος. Μετά τήν εὐχή αὐτή, ἀφοῦ ἔκαμαν τίς θυσίες καί δέιπνησαν καλά τά δύο ἀδέρφια κοιμήθηκαν στό ἱερό καί δέν ζύπνησαν πιά. Ἐκεῖ τελείωσαν τή ζωή τους. Οἱ Ἀργεῖοι τοὺς ἔκαμαν ἀγάλματα καί τά ἀφιέρωσαν στοὺς Δελφούς, σ' ἔνδειξη ὅτι ἦταν ἄριστοι ἄντρες».

32. Ἔτσι λοιπόν ὁ Σόλων ἔδωσε τή δεύτερη θέση τῆς εὐτυχίας στοὺς δύο νέους. Καί ὁ Κροῖσος ὀργισμένος τοῦ εἶπε: «Ὡστε τή δική μου εὐδαιμονία, φιλοξενούμενε Ἀθηναῖε, τή θεωρεῖς τίποτα, ἔτσι πού νά μή μέ κρίνεις ἄξιο νά παραβληθῶ οὔτε μέ τοὺς κοινούς θνητοὺς;» Ὁ Σόλων τότε ἀποκρίθηκε: «Κροῖσε, μέ ρωτᾷς γιὰ τά ἀνθρώπινα πράγματα ἐμένα πού ξέρω ὅτι οἱ θεοὶ φθοιοῦν τήν εὐτυχία τῶν θνητῶν καί τήν ταρασσούν. Στό διάστημα μιᾶς μακρᾶς ζωῆς βλέπει κανεῖς πράγματα πού δέ θά ἤθελε νά δεῖ καί παθαίνει πολλά. Βάζω ὄριο τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς τά ἐβδομήντα περίπου χρόνια. Τά ἐβδομήντα αὐτά χρόνια ἔχουν εἴκοσι πέντε χιλιάδες διακόσιες ἡμέρες, χωρίς νά ὑπολογίσουμε καί τοὺς ἐμβόλιμους* μῆνες. Ἐάν τώρα σέ κάθε δεύτερο χρόνο προσθέσεις ἕνα μῆνα, γιὰ νά τηρεῖται ἡ σειρά τῶν ἐποχῶν, οἱ ἐμβόλιμοι μῆνες γίνονται τριάντα πέντε, δηλαδή πρέπει νά προσθέσουμε ἄλλες χίλιες πενήντα μέρες. Ἀπ' ὅλες λοιπόν αὐτές τίς εἴκοσι ἕξι χιλιάδες διακόσιες πενήντα μέρες, πού ἀποτελοῦν τά ἐβδομήντα χρόνια, οὔτε μιά δέν μᾶς φέρνει τό ἴδιο πράγμα πού μᾶς φέρνει ἡ ἄλλη. Ἀφοῦ ἔτσι εἶναι τά πράγματα, Κροῖσε, ἡ ζωή τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μιά συνέχεια ἀπό ἀβεβαιότητες. Βλέπω ὅτι εἶσαι πολὺ πλούσιος καί βασιλιάς πολλῶν ἀνθρώπων, ἀλλά σ' αὐτό πού μέ ρώτησες δέν μπορῶ νά σοῦ ἀπαντήσω, πρὶν μάθω ἂν εἶχες καλά στερνά.

* Ἐμβόλιμος ἦταν ὁ μῆνας πού παρεμβαλλόταν κάθε τρίτο ἔτος μετὰ τὸν Ποσειδαῖωνα καί λεγόταν Ποσειδαῖών δεύτερος· βλ. κατ. 2, 4. (Σήμερα ποιά ἡμέρα εἶναι ἐμβόλιμη ;)

Ἐνας ἄνθρωπος πολὺ πλούσιος δὲν εἶναι πῶς εὐτυχημένος ἀπὸ ἓναν ἄλλο πού ἔχει τὸ καθημερινὸ του μόνο, ἂν ἡ τύχη δὲν τοῦ εἶναι πιστή, ὥστε νὰ ἔχει καὶ καλὸ τέλος. Πολλοὶ βαθύπλουτοι δὲν εἶναι εὐτυχημένοι, ἐνῶ πολλοὶ μὲ μέτρια περιουσία ζοῦν εὐτυχημένοι. Ὁ πολὺ πλούσιος, ἀλλὰ δυστυχής, σέ δύο μόνο πράγματα ὑπερέχει ἀπὸ τὸν εὐτυχή, ἐνῶ ὁ εὐτυχής ὑπερέχει σέ πολλὰ ἀπὸ τὸν πλούσιο δυστυχῆ. Ὁ πλούσιος μπορεῖ νὰ ικανοποιεῖ τίς ἐπιθυμίες του καὶ νὰ ἀντέχει περισσότερο ἂν τοῦ ἔρθει καμιά μεγάλη συμφορά. Ὁ ἄλλος ὑπερέχει ἀπὸ τὸν πλούσιο, ἀλλὰ ἄτυχο, σέ τοῦτο: δὲν ἀντέχει ἴσως στὰ ἀτυχήματα καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ικανοποιεῖ τίς ἐπιθυμίες του, ἢ εὐτυχία ὅμως τὸν ἀπομακρύνει ἀπ' ὅλα αὐτὰ καὶ δὲν ὑποφέρει ὅταν τοῦ συμβαίνουν κακὰ, δὲν πάσχει, ἔχει ὠραῖα παιδιὰ, εἶναι ὁ ἴδιος ὠραῖος. Ἐάν λοιπόν, μαζί μὲ ὅλα αὐτὰ, ἔχει καὶ καλὸ τέλος, νὰ ὁ ἄνθρωπος πού ἀναζητᾶς, πού εἶναι ἄξιος νὰ χαρακτηριστεῖ εὐτυχημένος. Ἀλλὰ πρὶν πεθάνει πρέπει κανεὶς ν' ἀποφεύγει νὰ τὸν χαρακτηρίσει εὐτυχημένο, μόνο νὰ τὸν λέει τυχερό. Εἶναι ἀδύνατο ἓνας ἄνθρωπος νὰ τὰ ἔχει ὅλα, ὅπως περίπου μιά χώρα δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι σέ ὅλα αὐτάρκης, γιατί εἶναι δυνατό νὰ ἔχει μερικά ἀγαθὰ, ἄλλα ὅμως θὰ τῆς λείπουν. Ἐκεῖνη πού ἔχει τὰ περισσότερα εἶναι ἢ καλύτερη. Ἔτσι κι ἓνας ἄνθρωπος δὲν εἶναι δυνατό νὰ τὰ ἔχει ὅλα. Μπορεῖ νὰ ἔχει πολλά, ἀλλὰ θὰ τοῦ λείπουν ἄλλα, καὶ ἐκεῖνος πού θὰ ἔχει τὰ περισσότερα ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του καὶ θὰ ἔχει ὠραῖο θάνατο, αὐτός, βασιλιά, κατὰ τὴ γνώμη μου, μπορεῖ νὰ χαρακτηρίζεται εὐτυχημένος. Σ' ὅλα τὰ πράγματα λοιπόν πρέπει νὰ περιμένουμε νὰ δοῦμε ποιὸ θὰ εἶναι τὸ τέλος τους, γιατί ὁ θεὸς σέ πολλοὺς ἔδωσε τὴν εὐτυχία, γιὰ νὰ τοὺς καταστρέψει ὅμως σύρριζα ἀργότερα».

33. Αὐτὰ πού ὁ Σόλων εἶπε στὸν Κροῖσο, χωρὶς νὰ τὸν κολακέψει σέ τίποτε, ὁ Κροῖσος δὲν τὰ λογάρισε διόλου καὶ τὸν ἐδιώξε θεωρώντας τον πολὺ ἀνόητο, ἀφοῦ παραμέριζε τὰ παρόντα ἀγαθὰ καὶ συμβούλευε νὰ περιμένει κανεὶς πρῶτα τὸ τέλος τοῦ ἀνθρώπου.

34. Ὅταν ἔφυγε ὁ Σόλων, ἡ θεία νέμεση ἐκδικήθηκε σκληρὰ τὸν Κροῖσο, γιατί νόμιζε ὅτι εἶναι ὁ πῶς εὐτυχημένος ἄνθρωπος. Μόλις κοιμήθηκε, εἶδε ὄνειρο πού τοῦ φανέρωνε τὰ κακὰ πού ἐμελλε νὰ πάθει ὁ γιός του. Ὁ Κροῖσος εἶχε δύο παιδιὰ, τὸ ἓνα μισερό, κωφάλαλο. Τὸ ἄλλο ἦταν ἀνάμεσα στοὺς συνομήλικούς του παντοῦ πρῶτο. Αὐτὸ τὸ δεύτερο λεγάταν Ἄτῆς. Γιὰ τὸν Ἄτῆ λοιπόν αὐτὸν εἶδε ὁ Κροῖσος ὄνειρο ὅτι θὰ

τόν ἔχανε, χτυπημένο ἀπό σιδερένιο φονικό ὄργανο. Ἄμα ξύπνησε, τρομαγμένος ἀπό τό ὄνειρο, τό συλλογίστηκε καί ἀποφάσισε νά παντρέψει τό γιό του. Παρ' ὅλο ὅτι ὁ Ἄτης ἦταν συνήθως ἀρχηγός τοῦ λυδικοῦ στρατοῦ, ἔπαψε νά τόν στέλνει σέ στρατιωτικές ἀποστολές κι ἔβγαλε ἀπ' ὅλα τά δωμάτια, ὅπου κατοικοῦσαν οἱ ἄνδρες, τά ἀκόντια καί τά βέλη καί γενικά ὅλα τά πολεμικά ὄπλα, καί τά ἔκλεισε σέ ἀποθήκες, μήπως κανένα ἀπ' αὐτά πέσει ἀπό ἐκεῖ πού κρεμόταν καί σκοτώσει τό παιδί του.

35. Ἐνῶ λοιπόν ὁ Κροῖσος ἐτοίμαζε τοὺς γάμους τοῦ γιοῦ του, ἔφτασε στίς Σάρδεις ἕνας ἄνθρωπος, θύμα τῆς μοίρας, πού εἶχε τά χέρια του λερωμένα ἀπό φόνο. Ὁ ἄνθρωπος αὐτός ἦταν ἀπό τή Φρυγία, βασιλικός γόνος. Ὅταν πῆγε στά ἀνάκτορα τοῦ Κροῖσου, τόν παρακάλεσε νά τόν ἐξαγνίσει σύμφωνα μέ τά ἔθιμα τοῦ τόπου. Ὁ Κροῖσος ἔκαμε τή σχετική κάθαρση. Γίνεται στοὺς Λυδοὺς μέ τόν ἴδιο περίπου τρόπο πού γίνεται καί στοὺς Ἕλληνας*. Μετά τήν καθιερωμένη τελετή, ὁ Κροῖσος τόν ρώτησε νά μάθει ἀπό πού ἐρχόταν καί ποιός ἦταν. «Ποιός εἶσαι, τοῦ εἶπε, καί ἀπό ποιοῦ μέρους τῆς Φρυγίας ἔρχεσαι στό σπίτι μου; Ποιόν σκότωσες; Ἄντρα ἢ γυναίκα;» Ἐκεῖνος ἀποκρίθηκε: «Βασιλιά, εἶμαι γιός τοῦ Γορδίου, πού εἶχε πατέρα τόν Μίδα καί ὀνομάζομαι Ἄδραστος. Χωρίς νά τό θέλω σκότωσα τόν ἀδελφό μου καί ἤρθα ἐδῶ ἐξορισμένος ἀπό τόν πατέρα μου καί χωρίς τίποτα». Ὁ Κροῖσος τότε τοῦ ἀποκρίθηκε: «Εἶσαι ἀπόγονος φίλων μου καί ἤρθες σέ φίλους, πού κοντά τους δέ θά σοῦ λείψει τίποτα. Καί σοῦ εὐχομαι νά ὑποφέρεις αὐτήν τή συμφορά ὅσο τό δυνατό ἐλαφρότερα».

36. Ἔτσι ὁ Ἄδραστος ἔμεινε φιλοξενούμενος στά ἀνάκτορα τοῦ Κροῖσου. Τήν ἴδια ἐποχή ἔκαμε τήν ἐμφάνισή του στόν Ὀλυμπο τῆς Μυσίας ἕνας μεγάλος ἀγριόχοιρος. Κατέβαινε ἀπό τό βουνό καί κατέστρεφε τά σπαρτά τῶν κατοίκων πού συχνά ἔβγαιναν γιά νά τόν καταδιώξουν, ἀλλά δέν κατόρθωναν νά τοῦ κάνουν τίποτα καί ὑπέφεραν ἀπό τίς ἐπιδρομές του. Τέλος ἀντιπρόσωποί τους πῆγαν στόν Κροῖσο καί τοῦ εἶπαν τά ἐξῆς: «Βασιλιά, ἕνας πελώριος ἀγριόχοιρος ἐμφανίστηκε στή χώρα μας καί καταστρέφει τά σπαρτά μας. Ὅ,τι κι ἂν κάναμε, δέν κατορθώσαμε νά τόν ἐξοντώσουμε. Ἐκεῖνο πού σέ παρακαλοῦμε εἶναι νά μᾶς στείλεις τό γιό σου καί μερικούς τολμηροὺς νέους καί κυνηγετικά σκυλιὰ,

* Συνήθως μέ σπονδές καί λουτρό.

γιά ν' ἀπαλλάξουμε τόν τόπο ἀπό τόν ἀγριόχοιρο». Αὐτή τήν παράκληση ἔκαμαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Μυσῶν, ἀλλά ὁ Κροῖσος θυμήθηκε τό ὄνειρο πού εἶχε δεῖ καί τούς ἀποκρίθηκε: «Γιά τό παιδί μου οὔτε λόγο νά κάνετε πιά. Δέν πρόκειται νά σᾶς τό στείλω. Εἶναι νιόπαντρος κι ἔχει ἄλλες ἔγνοιες τώρα. Θά σᾶς δώσω ὅμως μερικούς ἐκλεκτούς Λυδοῦς νέους, ὅλους τούς κυνηγούς μου καί τά σκυλιά μου, καί θά τούς δώσω ἐντολή νά σᾶς βοηθήσουν μέ ὅλη τους τήν προθυμία γιά ν' ἀπαλλάξετε μαζί τόν τόπο ἀπό τό θηρίο»*.

37. Αὐτά εἶπε ὁ Κροῖσος καί οἱ Μυσοὶ εὐχαριστήθηκαν πολύ. Ἐνῶ ἔφευγαν ὅμως ἐκεῖνοι, μπῆκε ὁ γιός τοῦ Κροῖσου, πού εἶχε μάθει τί ἤρθαν νά ζητήσουν οἱ Μυσοὶ. Καί ἐπειδῆ ὁ Κροῖσος ἀρνιόταν νά τόν στείλει μαζί μέ τούς ἄλλους, ὁ νέος τοῦ εἶπε: «Πατέρα, ἄλλοτε μπορούσα ν' ἀποκτῶ μεγάλη καί καλή φήμη πηγαίνοντας στόν πόλεμο καί στό κυνήγι. Τώρα μ' ἔχεις ἀποκλείσει κι ἀπό τά δύο, παρ' ὅλο ὅτι δέν εἶδες ἀπό μένα οὔτε δειλία οὔτε ἀπροθυμία. Τώρα πῶς θ' ἀντικρίζω τά μάτια τοῦ κόσμου, ὅταν θά πηγαίνω καί ὅταν θά φεύγω ἀπό τήν ἀγορά; Γιά τί θά μέ περνοῦν οἱ πολῖτες; Καί ἡ νιόφυη γυναίκα μου μέ ποιόν θά νομίσει ὅτι παντρεύτηκε; Ἡ ἄφησέ με λοιπόν νά πάω σ' αὐτό τό κυνήγι ἡ ἐξήγησέ μου ὅτι αὐτό πού κάνεις εἶναι γιά τό καλό μου».

38. Ὁ Κροῖσος τότε ἀποκρίθηκε: «Παιδί μου, δέν σέ ἐμποδίζω νά πᾶς στό κυνήγι οὔτε ἐπειδῆ σέ θεωρῶ δειλό οὔτε γιά ἄλλο δυσάρεστο λόγο, ἀλλά ἐπειδῆ εἶδα ἓνα ὄνειρο, ὅτι δέ θά ζήσεις πολλά χρόνια καί θά σκοτωθεῖς ἀπό σιδερένια αἰχμή. Αὐτό τό ὄνειρο ἦταν ἡ αἰτία πού βιάστηκα νά σέ παντρέψω καί δέ σ' ἀφήνω πιά νά πηγαίνεις στίς ἐκστρατεῖες. Φροντίζω, ὅσο ζῶ, νά σέ προφυλάξω ὅσο μπορῶ. Ἐσένα ἔχω μονάκριβο παιδί, γιατί ὁ ἀδελφός σου εἶναι κωφάλαλος καί οὔτε λογαριάζω ὅτι ὑπάρχει».

39. Τότε ὁ νέος ἀποκρίθηκε: «Καταλαβαίνω πατέρα πῶς ὕστερα ἀπό τέτοιο ὄνειρο θέλεις νά μέ προφυλάξεις. Δέν ξέρεις ὅμως κάτι πού δέν κατάλαβες ἀπό τό ὄνειρο καί νομίζω πῶς πρέπει νά σοῦ τό ἐξηγήσω. Εἶπες ὅτι τό ὄνειρο σοῦ ἀποκάλυψε πῶς θά σκοτωθῶ ἀπό σιδερένια αἰχ-

* Καί σήμερα ἡ περιοχὴ αὐτὴ τῆς Μ. Ἀσίας φημιζεταί γιά τοὺς πολλοὺς ἀγριόχοιρους πού κάνουν συχνὰ μεγάλες καταστροφές.

μή. Ἄλλά ποῦ εἶναι τὰ χέρια τοῦ ἀγριόχοιρου καί ποῦ ἡ σιδερένια αἰχμή του γιά νά φοβηθεῖς; Ἄν τό ὄνειρο σοῦ εἶχε πεῖ ὅτι θά σκοταθῶ ἀπό τὰ δόντια ἀγριόχοιρου ἢ ἀπό κάτι ἄλλο τέτοιο, τότε βέβαια θά εἶχες δίκιο νά κάνεις αὐτά πού κάνεις. Ἄλλά πρόκειται γιά σιδερένια αἰχμή. Ἀφοῦ λοιπόν δέν πρόκειται νά δώσουμε μάχη, ἄφασέ με νά πάω κι ἐγώ».

40. Ὁ Κροῖσος ἀποκρίθηκε: «Παιδί μου, ἡ δική σου ἐρμηνεία γιά τό ὄνειρο εἶναι σωστότερη. Καί γι' αὐτό τήν παραδέχομαι καί σ' ἀφήνω νά πᾶς στό κυνήγι».

41. Ὁ Κροῖσος, ἀφοῦ τά εἶπε αὐτά, ἔστειλε καί φώναξε τόν Φρύγα Ἄδραστο καί τοῦ εἶπε: «Ἄδραστε, δέ σέ κατηγορήσα ποτέ γιά τή φρικτή συμφορά πού ἔπαθες. Σέ βοήθησα νά καθαρθεῖς, σέ δέχτηκα καί σέ φιλοξενῶ στά ἀνάκτορα καί ἔχω ἀναλάβει ὅλα τὰ ἐξοδά σου. Τώρα λοιπόν γιά νά μοῦ ἀνταποδώσεις αὐτά πού σοῦ ἔκανα, σέ παρακαλῶ νά προσέχεις τό παιδί μου πού πρόκειται νά πάει στό κυνήγι, μήπως τυχόν θελήσουν νά σᾶς ἐπιτεθοῦν στό δρόμο τίποτα ληστές. Ἄλλωστε καί σύ θά ἐπιθυμεῖς ν' ἀναδειχθεῖς μέ δικά σου ἔργα, γιατί αὐτή εἶναι ἡ οἰκογενειακή σου παράδοση καί δέν σοῦ λείπει ἡ δύναμη».

42. Σ' αὐτά ὁ Ἄδραστος ἀποκρίθηκε: «Βασιλιά, σ' ἄλλη περίπτωση δέ θά ἔπαιρνα μέρος σέ παρόμοιο ἐγχείρημα. Ἄνθρωπος πού ἔχει πάθει τή συμφορά πού ἔπαθα ἐγώ, δέν ἐπιτρέπεται νά πηγαίνει μέ χαρούμενους συνομήλικούς του. Δέ θά τό ἤθελα καί πολλές φορές τό ἀπέφυγα. Ἄλλά τώρα, ἐπειδὴ ἐσύ μοῦ τό ζητᾶς καί πρέπει νά σοῦ κάμω τή χάρη, γιατί πρέπει νά σοῦ ἀνταποδώσω τά καλά πού μοῦ ἔκανες, εἶμαι ἔτοιμος νά κάμω ὅ,τι μοῦ εἶπες καί νά προφυλάξω τό παιδί σου, ὅσο ἐξαρτᾶται ἀπό μένα».

43. Αὐτά εἶπε ὁ Ἄδραστος στόν Κροῖσο κι ἔφυγε μαζί μέ τούς ἄλλους ἐκλεκτούς νέους καί τὰ κυνηγετικά σκυλιὰ. Ὄταν ἔφτασαν στό ὄρος Ὀλυμπος τῆς Μυσίας, ἔψαξαν γιά τό θηρίο καί ὅταν τό βρῆκαν τό περικύκλωσαν καί τό χτυποῦσαν μέ ἀκόντια. Ἐκεῖ λοιπόν ὁ ξένος, αὐτός πού εἶχε καθαρθεῖ ἀπό τό φόνο καί πού ὀνομαζόταν Ἄδραστος*, ἐνῶ

* Πού δέν μπορεῖ ν' ἀποφύγει τή μοίρα του, τήν ἀναπόδραστη».

σημάδευε τόν ἀγριόχοιρο μέ τό ἀκόντιο, ἀστόχησε καί χτύπησε τό γιό τοῦ Κροΐσου. Ἔτσι, μέ τό χτύπημα ἀπό τήν αἰχμή τοῦ ἀκόντιου, βγῆκε ἀληθινό τό ὄνειρο τοῦ Κροΐσου. Ἐνας ἀπό τούς κυνηγούς ἔτρεξε στίς Σάρδεις νά τοῦ ἀναγγεῖλει τό δυστύχημα καί τό θάνατο τοῦ γιοῦ του.

44. Ὁ Κροΐσος ταράχτηκε πάρα πολύ μέ τό θάνατο τοῦ παιδιοῦ του καί ἡ ἀπελπισία του ἦταν ἀκόμη μεγαλύτερη, γιατί τόν σκότωσε ἄνθρωπος, τόν ὁποῖο αὐτός ὁ ἴδιος εἶχε ἐξαγνίσει ἀπό φόνο. Μοιρολογοῦσε γιά τή συμφορά του καί καλοῦσε τόν ἐξαγνιστή Δία νά ἐρθεῖ νά δεῖ τί εἶχε πάθει ἀπό τόν ἄνθρωπο πού εἶχε φιλοξενήσει· καί τόν καλοῦσε σάν ἐφέστιο καί προστάτη τῆς φιλίας. Ἐφέστιο, ἐπειδή δέχτηκε ἕναν ξένο καί περιέθαλψε χωρίς νά τό ξέρει τό φονιά τοῦ γιοῦ του, καί προστάτη τῆς φιλίας, ἐπειδή ὁ ἄνθρωπος στόν ὁποῖο ἐμπιστεύτηκε τό γιό του βγῆκε ὁ χειρότερος ἐχθρός του.

45. Ἐφτασαν λίγο ἀργότερα καί οἱ Λυδοί πού μετέφεραν τό νεκρό καί πίσω ἀκολουθοῦσε ὁ φονιάς. Αὐτός, ἀφοῦ στάθηκε μπροστά στό νεκρό, ἄπλωσε τά χέρια στόν Κροῖσο καί τόν παρακαλοῦσε νά τόν σφάζει ἀπάνω στό νεκρό, θυμίζοντας τήν προηγούμενη συμφορά του καί λέγοντας ὅτι δέν ἔπρεπε πιά νά ζήσει, ἀφοῦ ἔγινε πρόξενος τέτοιας δυστυχίας στόν ἄνθρωπο πού τόν εἶχε ἐξαγνίσει. Ὁ Κροΐσος ἀκούγοντας αὐτά τά λόγια λυπήθηκε τόν Ἄδραστο, παρ' ὅλο πού τοῦ εἶχε κάμει τέτοιο κακό, καί τοῦ εἶπε: «Ἐλαβα, ξένε, ἀπό σένα κάθε ἱκανοποίηση, ἀφοῦ μόνου καταδικάζεις τόν ἑαυτό σου σέ θάνατο. Δέν εἶσαι ἐσύ ὁ αἷτιος τοῦ κακοῦ πού τό ἔκανες χωρίς νά τό θέλεις, ἀλλά κάποιος θεός, πού ἄλλοτε μοῦ εἶχε φανερώσει ὅσα μοῦ μέλλονταν». Ὁ Κροΐσος ἔθαψε τό παιδί του μέ τιμές καί ὁ Ἄδραστος, γιός τοῦ Γορδίου καί ἑγγονος τοῦ Μίδα, ἀδελφοκτόνος καί φονιάς τοῦ ἐξαγνιστή του, ὅταν ἔφυγε ὁ κόσμος μετά τήν κηδεία, πιστεύοντας ὅτι ἦταν ὁ πῖο δυστυχημένος ἄνθρωπος τοῦ κόσμου, πῆγε καί αὐτοκτόνησε ἀπάνω στόν τάφο.

46. Δυό χρόνια κράτησε ὁ Κροΐσος βαρῦ πένθος γιά τό παιδί του. Ἐπειτα ὅμως ἡ καταστροφή τῆς ἡγεμονίας τοῦ Ἀστυάγη, γιοῦ τοῦ Κυαξάρη, ἀπό τόν Κύρο, τό γιό τοῦ Καμβύση, καί ἡ αὔξηση τῆς δύναμης τῶν Περσῶν ἀπέσπασαν τόν Κροῖσο ἀπό τό πένθος του καί τόν ἐβάλαν σέ ἀνησυχία πῶς θά μπορέσει νά περιορίσει τήν αὐξανόμενη δύναμη τῶν Περ-

σῶν, προτοῦ μεγαλώσει ἀκόμη περισσότερο. Μὲ τὴν πρόθεση αὐτὴ σκέφτηκε νὰ δοκιμάσει τὰ μαντεῖα τῆς Ἑλλάδας καὶ τὰ μαντεῖα τῆς Λιβύης. Ἔστειλε ἀντιπροσώπους, ἄλλους στοὺς Δελφοὺς, ἄλλους στὶς Ἄβες τῆς Φωκίδας καὶ ἄλλους στὴ Δωδώνη. Ἄλλους ἔστειλε στὰ μαντεῖα τοῦ Ἀμφιαράου καὶ τοῦ Τροφωνίου καὶ στοὺς Βραγχίδες τῆς Μιλήτου. Αὐτὰ ἦταν τὰ ἑλληνικὰ μαντεῖα, στὰ ὁποῖα ὁ Κροῖσος ἔστειλε νὰ ζητήσει χρησμό. Ἔστειλε, ὅπως εἶπα, ἀντιπροσώπους του καὶ στό νᾶό τοῦ Ἀμμωνα τῆς Λιβύης. Ἔστειλε στὰ μαντεῖα γιὰ νὰ μάθει τί φρονοῦν, ὥστε ὅποιος ἀποδεικνυόταν πιό ἀληθινό, σ' αὐτό νὰ στείλει δευτέρη φορά νὰ μάθει ἂν ἔπρεπε νὰ ἐπιχειρήσει τὴν ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Περσῶν.

47. Γιὰ νὰ ἐλέγξει λοιπὸν τὴν ἀκρίβεια τῶν χρησμῶν ἔστειλε τοὺς Λυδοὺς μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ κάνουν τίς ἐρωτήσεις τους τὴν ἑκατοστὴ μέρα μετὰ τὴν ἀναχώρησή τους ἀπὸ τίς Σάρδεις, ὥστε τὴν ἴδια ἡμερομηνία νὰ ρωτήσουν: «Τί κάνει αὐτὴ τὴν ὥρα ὁ βασιλιάς τῶν Λυδῶν Κροῖσος, ὁ γιὸς τοῦ Ἀλυάττη;» Τὴν ἀπάντηση τοῦ κάθε μαντείου ἔπρεπε νὰ τὴ γράψουν καὶ νὰ τοῦ τὴ φέρουν πίσω οἱ ἀντιπρόσωποι. Κανεὶς δὲν ξέρεי τί εἶπαν τὰ ἄλλα μαντεῖα. Στούς Δελφοὺς ὅμως, μόλις οἱ Λυδοὶ μπῆκαν στό νᾶό καὶ ρώτησαν αὐτό πού τοὺς εἶχε πεῖ ὁ Κροῖσος, ἡ Πυθία τοὺς ἀπάντησε τὰ ἐξῆς σέ ἐξάμετρος στίχους:

Γνωρίζω τόν ἀριθμὸ τῆς ἄμμου καὶ τὰ μέτρα τῆς θάλασσας.
Καταλαβάνω τόν κοφάλαο καὶ τόν ἄλαο ἀκούω.
Μοῦ ἤθεο μυρωδιὰ σκληροκέλυφης χελώνας
πού ψήνεται σέ χάλκινο δοχεῖο μαζί μὲ ἀρνίσια κρέατα.
Χαλκὸς ἀποπάνω, χαλκὸς ἀποκάτω.

48. Οἱ Λυδοὶ ἔγραψαν τὰ λόγια τῆς Πυθίας κι ἔφυγαν γιὰ τίς Σάρδεις. Ὄταν ἔφτασαν ὅλοι οἱ ἀπεσταλμένοι καὶ ἔφεραν τοὺς χρησμοὺς τῶν μαντείων, ὁ Κροῖσος ἀνοῖξε τὰ γράμματα καὶ τὰ διάβασε. Ἀπὸ τοὺς ἄλλους χρησμοὺς κανένας δὲν προσέκλυσε τὴν προσοχὴ του. Ὄταν ὅμως ἄκουσε τὸ χρησμὸ τῶν Δελφῶν, ἀμέσως ἔκαμε προσευχὴ καὶ τὸν δέχτηκε, γιατί βεβαιώθηκε ὅτι τὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν εἶναι τὸ μόνο ἀληθινό. Αὐτὸ μόνο βρῆκε τί ἔκανε ὁ Κροῖσος τὴν ὥρα πού εἶχε ρωτηθεῖ. Τὴν ἑκατοστὴ μέρα μετὰ τὴν ἀναχώρηση τῶν ἀντιπροσώπων του μηχανεύτηκε νὰ κάνει κάτι, πού δὲ θὰ ἦταν δυνατό νὰ τὸ ὑποφιαστεῖ κανεὶς. Κομμάτιασε μιά χελώνα καὶ ἓνα ἀρνί, τὰ ἔβαλε μέσα σ' ἓνα χάλκινο καζάνι νὰ τὰ βράσει καὶ τὰ σκέπασε μὲ χάλκινο καπάκι.

49. Αὐτός ἦταν ὁ χρησμός τῶν Δελφῶν. "Ὅσο γιά τήν ἀπάντηση τοῦ μαντείου τοῦ Ἄμφιαράου, δέν ξέρω τί εἶπε στους Λυδούς, ὅταν ἔκαναν καί ἐκεῖ τά ὅσα ἔπρεπε. Τίποτα ἄλλο δέν εἶναι γνωστό, παρά μόνο ὅτι ὁ Κροῖσος καί τό χρησμό τοῦ μαντείου αὐτοῦ βρῆκε σωστό.

50. Μετά ἀπ' αὐτά ὁ Κροῖσος θέλησε νά ἐξευμενίσει μέ μεγάλες θυσίες τό θεό τῶν Δελφῶν. Θυσίασε τρεῖς χιλιάδες ζῶα ἀπό τά κατάλληλα γιά θυσίες. Ἔκαμε ἓνα μεγάλο σωρό ἀπό ἐπίχρυσα καί ἐπάργυρα κρεβάτια, ἀπό χρυσά κύπελλα καί πορφυρά ροῦχα καί χιτῶνες καί τούς ἔβαλε φωτιά, ἐλπίζοντας ὅτι ἔτσι θ' ἀποκτήσει τήν εὐμένεια τοῦ θεοῦ καί παράγγειλε στους Λυδούς νά θυσιάσει καθένας ὅ,τι μπορούσε στό θεό. "Ὅταν τελείωσε μέ τίς θυσίες, παράγγειλε νά λιώσουν μεγάλη ποσότητα χρυσοῦ, ἀπό τόν ὁποῖο κατασκευάστηκαν ἑκατόν δεκαεφτά μισόπλιθρες πάχους μιᾶς παλάμης καί μήκους ἕξι παλαμῶν οἱ μεγαλύτερες καί τριῶν οἱ μικρότερες. Ἀπό αὐτές τέσσερις ἦταν ἀπό καθαρό χρυσάφι καί εἶχαν βάρος δύομισι τάλαντα καθεμιά καί οἱ ἄλλες ἦταν ἀπό λευκό χρυσό καί ζύγιζαν δύο τάλαντα καθεμιά. Παράγγειλε νά κατασκευαστεῖ ἓνα λιοντάρι ἀπό καθαρό χρυσό πού εἶχε βάρος δέκα τάλαντα. Αὐτό τό λιοντάρι, ὅταν κἀηκε ὁ ναός τῶν Δελφῶν, ἔπεσε ἀπό τό βάθρο του (πού εἶχε κατασκευαστεῖ μέ τίς πλίθρες) καί τώρα βρίσκεται στό θησαυρό τῶν Κορινθίων καί, ἔχει βάρος ἑξήμισι τάλαντα. Τά ἄλλα τριάμισι τάλαντα ἔλιωσαν στήν πυρκαϊά.

51. "Ὅταν ἐκτελέστηκε ἡ παραγγελία του, ὁ Κροῖσος τά ἔστειλε ὄλα στους Δελφούς καί μαζί μ' αὐτά τά ἑξῆς: Δύο μεγάλους κρατῆρες, τόν ἓνα ἀπό χρυσό καί τόν ἄλλο ἀπό ἀσημί· ἀπό αὐτούς ὁ πρῶτος στήθηκε δεξιά καθώς μπαίνουμε στό ναό καί ὁ δεύτερος ἀριστερά. Οἱ κρατῆρες ἄλλαξαν θέση ὅταν κἀηκε ὁ ναός καί ὁ χρυσός βρίσκεται στό θησαυρό τῶν Κλαζομενίων καί ζυγίζει ὀκτώμισι τάλαντα καί δώδεκα μνές, ἐνῶ ὁ ἀσημένιος βρίσκεται σέ μιᾶ γωνία στόν πρόναο καί ἔχει χωρητικότητα ἑξακόσιων ἀμφορέων. Τοῦτο εἶναι γνωστό, ἐπειδή οἱ κάτοικοι τῶν Δελφῶν τόν χρησιμοποιοῦν, γιά ν' ἀνακατεύουν τό κρασί μέ τό νερό στήν ἐορτή τῶν Θεοφανίων". Λένε στους Δελφούς ὅτι εἶναι ἔργο τοῦ Θεοδώρου

* Γιורתές στους Δελφούς κατά τίς ὁποῖες οἱ ἱερεῖς ἔδειχναν στόν κόσμο τό ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνα καί ἄλλων θεῶν.

τοῦ Σαμίου καί αὐτό νομίζω κι ἐγώ· γιατί μοῦ φαίνεται ὅτι ἡ ἐργασία εἶναι ἐξαιρετική. Ὁ Κροῖσος ἔστειλε στους Δελφούς καί τέσσερις ἀσημένιους πίθους, πού ἔχουν στηθεῖ στό θησαυρό τῶν Κορινθίων, καί δύο περιρραντήρια, τό ἓνα ἀπό χρυσό καί τό ἄλλο ἀπό ἀσήμι. Ἀπό αὐτά τό χρυσό ἔχει μιὰ ἐπιγραφή πού λέει ὅτι εἶναι ἀφιέρωμα τῶν Λακεδαιμονίων, ἀλλά αὐτό δέν εἶναι ἀλήθεια. Καί αὐτό εἶναι τοῦ Κροῖσου. Τήν ἐπιγραφή τήν ἔβαλε κάποιος ἀπό τούς κατοίκους τῶν Δελφῶν, γιά νά φανεῖ εὐχάριστος στους Λακεδαιμονίους. Δέν θ' ἀναφέρω τό ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ. Ἀφιέρωμα τῶν Λακεδαιμονίων εἶναι τό ἀγαλμα τοῦ παιδιοῦ πού ἀπό τό χέρι του τρέχει νερό, ἀλλά ὄχι τά περιρραντήρια, οὔτε τό ἓνα οὔτε τό ἄλλο. Ὁ Κροῖσος ἔστειλε καί πολλά ἄλλα ἀφιερώματα χωρίς νά χαράξει ἀπάνω τό ὄνομά του: λεκάνες ἀσημένιες, ἓνα χρυσό ἀγαλματάκι γυναίκα, πού εἶχε ὕψος τρεῖς πῆχες καί τό ὅποιο οἱ κάτοικοι τῶν Δελφῶν λένε ὅτι παριστάνει τήν ἀρτοποιό τοῦ Κροῖσου*. Τέλος ὁ Κροῖσος πρόσφερε στους Δελφούς τά περιδέραια καί τίς ζῶνες τῆς γυναίκα του.

52. Αὐτά λοιπόν ἔστειλε ὁ Κροῖσος στό μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Στό μαντεῖο τοῦ Ἀμφιαράου, ὅταν ἔμαθε τήν ἀρετή τοῦ ἥρωα καί τό πάθημά του, ἀφιέρωσε πρὸς τιμὴ του μιάν ἀσπίδα ὀλόχρυση κι ἓνα δόρυ ἐπίσης ὀλόχρυσο. Τά δύο αὐτά ἀφιερώματα βρίσκονται στό νάο τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνα, στή Θήβα**.

53. Ὁ Κροῖσος ἔδωσε διαταγή στους Λυδοῦς, πού ἐπρόκειτο νά μεταφέρουν τά δῶρα στά δύο μαντεῖα, νά ζητήσουν χρησμό ἂν ἔπρεπε νά ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Περσῶν καί ἐάν ἔπρεπε γιά τό σκοπό αὐτό νά συμμαχήσει μέ κανένα. Ὅταν οἱ ἀπεσταλμένοι ἔφτασαν στά μαντεῖα πρόσφεραν τά ἀφιερώματα καί ζήτησαν χρησμό μέ τά ἀκόλουθα λόγια: «Ὁ Κροῖσος, βασιλιάς τῶν Λυδῶν καί ἄλλων ἐθνῶν, θεωρεῖ ὅτι τά μόνα ἀληθινά μαντεῖα στόν κόσμο εἶναι τά δικά σας. Σᾶς ἔκαμε ἀντάξια δῶρα καί τώρα σᾶς ρωτᾶει ἂν πρέπει νά ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Περσῶν καί

* Ἡ ἀρτοποιὸς αὐτῆ, ὅταν ἡ μητριὰ τοῦ Κροῖσου τῆ διέταξε νά βάλει δηλητήριο στό ψωμί γιά νά τόν δολοφονήσει, τό εἶπε στόν Κροῖσο καί τοῦ ἔσωσε τή ζωή.

** Ὁ Ἀμφιάραος εἶχε λάβει, παρά τῆ θέλησῆ του, μέρος στόν ἀδελφοκτόνο πόλεμο τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας μαζί μέ ἄλλους ἥρωες. Ὁ Δίας, γιά νά τόν σώσει ἀπό ἀτιμωτικό θάνατο, ἀνοίξε μπροστά του χάσμα στή γῆ καί τόν κατάπιε. Καί μετὰ τόν ἔκαμε ἀθάνατο.

ἂν πρέπει νά πάρει συμμαχικά στρατεύματα». Αὐτά ρώτησαν οἱ ἀπεσταλμένοι καί τά δύο μαντεῖα ἔδωσαν στόν Κροῖσο τήν ἴδια ἀκριβῶς ἀπάντησι. "Ὅτι ἂν ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Περσῶν θά καταστρέψει μιᾶ ἰσχυρή αὐτοκρατορία. Τοῦ ἔδωσαν συμβουλή νά ἐπιδιώξει νά βρεῖ ποιοί ἀπό τοὺς Ἕλληνες ἦταν οἱ ἰσχυρότεροι, γιά νά τοὺς κάμει συμμαχοῦς του.

54. "Ὅταν ὁ Κροῖσος ἔμαθε τοὺς χρησμούς ὑπερευχαριστήθηκε γι' αὐτά πού τοῦ ἔλεγαν, ἐλπίζοντας ὅτι θά καταλύσει τή βασιλεία τοῦ Κύρου. "Ἔστειλε πάλι στοὺς Δελφούς ἀνθρώπους του καί, ἀφοῦ ἔμαθε προηγουμένως πόσος ἦταν ὁ πληθυσμός τους, δώρισε στόν κάθε κάτοικο τῶν Δελφῶν δύο στατῆρες* χρυσούς. Οἱ κάτοικοι τῶν Δελφῶν σ' ἐνδειξη εὐγνωμοσύνης ἔδωσαν στόν Κροῖσο καί στοὺς Λυδοὺς τό προβάδισμα γιά τήν ὑποβολή ἐρωτήσεων στήν Πυθία, φορολογική ἀτέλεια, πρωτοκαθεδρία στά θεάματα καί ἀπεριόριστο δικαίωμα νά γίνονται πολῖτες τῶν Δελφῶν.

55. Ἀφοῦ λοιπόν ἔκαμε τά δῶρα αὐτά στοὺς Δελφούς, ὁ Κροῖσος ζήτησε γιά τρίτη φορά χρησμό, ἐπειδῆ, ἀπό τότε πού ἔλαβε ἀπό τό μαντεῖο σωστή ἀπάντησι, τό ἐκτιμοῦσε πάρα πολύ. Ρώτησε λοιπόν τό μαντεῖο ἂν θά διατηρηθεῖ πολλά χρόνια ἡ δυναστεία του. Ἡ Πυθία ἀποκρίθηκε μέ τόν ἀκόλουθο χρησμό:

"Ὅταν βασιλιάς τῶν Μήδων γίνει ἓνα μουλᾶρι,
τότε, Λυδὲ μέ τά ἄβρά πόδια, κοντά στόν Ἔρμο
μέ τά πολλά χαλίκια
φύγε· μή σταθεῖς καθόλου καί μήν ντραπεῖς
νά φανεῖς δειλός.

56. "Ὅταν τοῦ ἦρθε ὁ χρησμός αὐτός, ὁ Κροῖσος χάρηκε περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλη φορά, βέβαιος ὅτι δέ θά ἦταν ποτέ δυνατό ἀντί ἀνθρώπος νά γίνει βασιλιάς τῶν Μήδων ἓνα μουλᾶρι καί ἐπομένως οὔτε αὐτός οὔτε οἱ ἀπόγονοί του θά ἔπαυαν νά εἶναι στήν ἐξουσία. Μετά ἀπό αὐτά φρόντισε νά μάθει ποιοί ἀπό τοὺς Ἕλληνες ἦταν οἱ πιό δυνατοί, γιά νά τοὺς κάνει φίλους του. Ἀπό τήν ἐρευνά του πληροφορήθηκε ὅτι ξεχώριζαν οἱ Λακεδαιμόνιοι πού ἦταν Δωριεῖς καί οἱ Ἀθηναῖοι πού ἦταν Ἴωνες. Καί οἱ δύο ξεχώριζαν ἀπό τοὺς ἄλλους: οἱ Ἀθηναῖοι κρατοῦσαν ἀπό τό πελασγικό γένος καί οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπό τό ἐλληνικό. Οἱ πρῶτοι δέν

* Νόμισμα ὀρισμένου βάρους, πού εἶχε ἀξία περίπου ἴση μέ 20 ἀττικές δραχμές.

μετακινήθηκαν ποτέ ἀπό τὰ μέρη τους, οἱ δεῦτεροι ὅμως εἶχαν πολὺ περιπλανηθεῖ. "Ὅταν βασίλευε ὁ Δευκαλίων κατοικοῦσαν τῇ Φθιώτιδα καὶ ὅταν βασίλευε ὁ Δῶρος, γιὸς τοῦ "Ἐλληνα, εἶχαν κατοικήσει τῇ χώρᾳ πού εἶναι γύρω ἀπὸ τὴν "Ὀσσα καὶ τὸν "Ὀλυμπο, ἡ ὁποία λέγεται Ἰστιαιωτίς. "Ὅταν οἱ Καδμεῖοι τοὺς ἐδιώξαν ἀπὸ ἐκεῖ, πῆγαν νὰ κατοικήσουν στὴν Πίνδο, ὅπου ὀνομάστηκαν Μακεδνοί*. "Ἀπὸ ἐκεῖ πάλι πῆγαν στὴ Δρυοπίδα καὶ ἀπὸ τῇ Δρυοπίδα, ὅταν ἤρθαν στὴν Πελοπόννησο, ὀνομάστηκαν Δωριεῖς.

Κεφ. 57-81. Μερικὲς πληροφορίες γιὰ τοὺς "Ἐλληνες. Ὁ Κροῖσος ἐκστρατεύει στὴν Καππαδοκία. Ὁ Πέρσης βασιλιάς Κύρος ἀντεπιτίθεται.

Κεφ. 82, 83, 85-88, 91. Ὁ Κύρος νικάει καὶ αἰχμαλωτίζει τὸν Κροῖσο

82. Ὁ Κροῖσος ζήτησε λοιπὸν τῇ βοήθειᾳ τῶν συμμάχων καὶ ἰδίως τῶν Λακεδαιμονίων. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐκείνη τὴν ἐποχὴ οἱ Σπαρτιάτες ἔτυχε νὰ βρίσκονται σὲ διένεξη μὲ τοὺς Ἀργεῖους, οἱ ὁποῖοι διεκδικοῦσαν τὴν περιοχὴ τῆς Θυρέας. Οἱ Σπαρτιάτες εἶχαν ἀποσπάσει τῇ Θυρέᾳ ἀπὸ τὴν Ἀργολίδα, στὴν ὁποία ἀνῆκε. Στους Ἀργεῖους ἀκόμη ἀνῆκε ὅλη ἡ δυτικὴ περιοχὴ ὡς τὸν Μαλέα, τὰ Κύθηρα καὶ τὰ ἄλλα νησιά. Οἱ Ἀργεῖοι ἔτρεξαν νὰ ὑπερασπίσουν τὸ ἔδαφος πού ἤθελαν ν' ἀποσπάσουν οἱ Σπαρτιάτες. Ἄρχισαν διαπραγματεύσεις καὶ συμφώνησαν νὰ παρατάξουν τριακόσιους πολεμιστὲς ἀπὸ κάθε μεριά καὶ ὅποιος νικοῦσε θά κρατοῦσε τὴν ἀμφισβητούμενη περιοχὴ. Ὁ ὑπόλοιπος στρατὸς θά ἔφυγε καὶ θά γύριζε πίσω στὴ χώρᾳ του, ὥστε οἱ ἀντίπαλοι νὰ μὴν παρασυρθοῦν καὶ βοηθήσουν τοὺς δικούς τους, ἂν τοὺς ἐβλεπαν νὰ νικιοῦνται. Ἀφοῦ λοιπὸν ἔγινε αὕτῃ ἡ συμφωνία, οἱ κύριες δυνάμεις τῶν ἀντιπάλων ἔφυγαν καὶ οἱ ἐπίλεκτοι ἄρχισαν μεταξὺ τους τὴ μάχη πού τελείωσε μὲ ἰσοπαλία, γιὰτὶ ἀπὸ τοὺς ἑξακόσιους ἄνδρες ἔμειναν μόνο τρεῖς, ὁ Ἀλκίγνωρ καὶ ὁ Χρομῖος ἀπὸ τοὺς Ἀργεῖους καὶ ὁ Ὄθρυάδης ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους· αὐτοὶ εἶχαν μείνει ὅταν ἔπεσε ἡ νύχτα. Τότε οἱ δύο Ἀργεῖοι, μὲ τὴν πεποίθησι ὅτι νίκησαν, ἔφυγαν τρεχάτοι γιὰ τὸ Ἄργος, ἀλλὰ ὁ Λακεδαιμόνιος Ὄθρυάδης, ἀφοῦ σκύλεψε τοὺς νεκροὺς τῶν Ἀργείων καὶ

* Τὸ ἐπίθ. μακεδνός-ή-όν σημαίνει μακρὸς ἢ ὑψηλός· πιθανότατα ἀπὸ αὐτὸ παρᾶγεται καὶ τὸ τοπωνύμιον Μακεδονία.

μετέφερε τὰ ὅπλα τους στό στρατόπεδό του, γύρισε στό πεδίο τῆς μάχης. Τήν ἄλλη μέρα οἱ ἀντίπαλοι πῆγαν νά δοῦν τί εἶχε ἀπογίνει. Στήν ἀρχή ἐπέμεναν καί οἱ δύο ὅτι εἶχαν νικήσει. Οἱ Ἀργεῖοι, ἐπειδὴ εἶχαν ἐπιζήσει περισσότεροι δικοί τους, οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐπειδὴ οἱ δύο αὐτοί, πού εἶχαν ἐπιζήσει, τό εἶχαν βάλει στά πόδια, ἐνῶ ὁ δικός τους στρατιώτης ἔμεινε στό πεδίο τῆς μάχης καί μάλιστα σκύλευσε τὰ πτώματα τῶν Ἀργείων. Τέλος ἡ φιλονικία ὁδήγησε σέ μάχη, στήν ὁποία ἔπεσαν πολλοί καί ἀπό τίς δύο μεριές, καί νίκησαν οἱ Σπαρτιάτες. Ἀπό τότε οἱ Ἀργεῖοι κουρεύτηκαν*, ἐνῶ πρὶν ἦταν ὑποχρεωμένοι νά ἔχουν μακριά μαλλιά κι ἔκαναν νόμο καί κατάρες κανέναν Ἀργεῖο νά μὴ ἀφήσει τὰ μαλλιά του νά μεγαλώσουν καί καμιὰ γυναίκα νά μὴ φορέσει χρυσαφικά πρὶν ξαναπάρουν τή Θυρέα. Οἱ Λακεδαιμόνιοι πάλι ἔκαναν τόν ἀντίθετο νόμο. Ἐνῶ πρὶν δέν ἄφηναν μακριά μαλλιά, ἀπό τότε πού ἐγινε ἡ μάχη τῆς Θυρέας ἄρχισαν ν' ἀφήνουν τὰ μαλλιά τους μακριά. Ὁ Ὀθρουάδης, ὁ ὁποῖος ἀπόμεινε ἀπό τοὺς τριακόσιους Σπαρτιάτες, αἰσθανόταν ντροπή νά γυρίσει πίσω στή Σπάρτη, ἐνῶ ἔλοι οἱ ἄλλοι στρατιῶτες του σκοτώθηκαν, καί αὐτοκτόνησε μέσα στή Θυρέα.

83. Ἐνῶ λοιπόν αὐτὰ συνέβαιναν στοὺς Σπαρτιάτες, ἔφτασε ὁ κήρυκας ἀπό τίς Σάρδεις, παρακαλώντας νά σταλεῖ βοήθεια στόν πολιορκημένο Κροῖσο. Οἱ Λακεδαιμόνιοι, μόλις ἄκουσαν τόν κήρυκα, ἐτοιμάστηκαν νά προσφέρουν τή βοήθειά τους. Ἀλλά, ἐνῶ εἶχαν προετοιμαστῆ καί τὰ καράβια ἦταν ἔτοιμα, ἤρθε ἄλλη εἶδηση ὅτι ἔπεσε τό φρούριο τῶν Λυδῶν καί ὅτι ὁ Κροῖσος εἶχε πιαστῆ αἰχμάλωτος. Οἱ Λακεδαιμόνιοι λυπήθηκαν πολύ γιά τή μεγάλη συμφορά καί σταμάτησαν τίς προετοιμασίες.

85. Ὅσο γιά τόν ἴδιο τόν Κροῖσο, αὐτός ἔπαθε τὰ ἐξῆς: εἶχε ἓνα παιδί, γιά τό ὅποιο ἔχω κιόλας μιλήσει, πού κατὰ τὰ ἄλλα ἦταν προικισμένο, ἀλλά ἦταν ἄλαλο. Τήν ἐποχὴ τῆς περασμένης εὐτυχίας του, ὁ Κροῖσος εἶχε κάνει τό πᾶν γιά τό παιδί αὐτό καί εἶχε μάλιστα στείλει νά ζητήσει χρησμό στοὺς Δελφοὺς. Ἡ Πυθία τοῦ εἶχε δώσει τήν ἐξῆς ἀπάντηση:

Λυδέ, πού εἶσαι βασιλιάς πολλῶν ἀνθρώπων,
πολύ ἀνόητε Κροῖσε,
νά μὴ εὐχῆσαι ν' ἀκούσεις στά ἀνάκτορά σου
τὴν πολυπόθητη φωνὴ τοῦ γιοῦ σου.
Εἶναι καλύτερο νά μείνει μακριά σου τό παιδί.
Γιατί θά μιλήσει τὴν ἡμέρα τῆς συμφορᾶς σου.

* Τό κόψιμο τῶν μαλλιῶν στήν ἀρχαία Ἑλλάδα ἦταν σημεῖο μεγάλου πένθους.

“Όταν κυριεύτηκε τό φρούριο, ἕνας ἀπό τούς Πέρσες, πού δέν ἀναγνώρισε τό βασιλιά, ὄρμησε νά τόν σκοτώσει, ἀλλά ὁ Κροῖσος μέσα στή συμφορά του ἀδιαφοροῦσε ἂν θά πεθάνει ἀπό τά χτυπήματά του. “Όταν τό ἄλαλο παιδί του εἶδε τόν Πέρση στρατιώτη νά ὀρμαεῖ ἐναντίον τοῦ πατέρα του, τό ἔπιασε φόβος μεγάλος καί θλίψη καί ἔβγαλε φωνή μεγάλη: «Ἐ, σύ, μή σκοτώνεις τόν Κροῖσο!» Αὐτά ἦταν τά πρῶτα λόγια πού μπόρεσε ν’ ἀρθρώσει καί ἀπό τότε μιλοῦσε ὡς τό τέλος τῆς ζωῆς του.

86. Οἱ Πέρσες λοιπόν κυρίεψαν τίς Σάρδεις καί αἰχμαλώτισαν τόν Κροῖσο, πού βασιλεψε δεκατέσσερα χρόνια καί πολιορκήθηκε δεκατέσσερις μέρες. Καί κατὰ τό χρησμό κατέλυσε μιὰ μεγάλη βασιλεία, τή δική του. Οἱ Πέρσες ἀφοῦ ἔπιασαν τόν Κροῖσο τόν ὀδήγησαν στόν Κύρο, ὁ ὁποῖος ἔδωσε διαταγή ν’ ἀνάψουν μεγάλη φωτιά καί τόν ἀνέβασαν ἀπάνω δεμένο μέ χειροπέδες καί μαζί του δεκατέσσερις Λυδοῦς, θέλοντας νά τούς προσφέρει σέ κάποιο θεό σάν πρώτη προσφορά τῆς λείας, εἴτε ἐπειδή τό εἶχε τάμα, εἴτε ἐπειδή εἶχε πληροφορηθεῖ ὅτι ὁ Κροῖσος εἶναι θεοφοβούμενος καί ἤθελε νά δεῖ ἂν κανένας ἀπό τούς θεούς θά τόν ἔσωζε, ὥστε νά μήν καεῖ ζωντανός. Αὐτοί, λένε, ἦταν οἱ σκοποὶ του. Ἐνῶ ὁ Κροῖσος στεκόταν ἀπάνω στή φωτιά, παρ’ ὅλη τήν τρομερή του θέση, θυμήθηκε τά λόγια πού τοῦ εἶχε πεῖ ὁ Σόλων, σάν νά τοῦ τά εἶχε πεῖ κάποιος θεός, ὅτι «κανένας ἄνθρωπος δέν εἶναι εὐτυχής». Τότε βόγγηξε καί ἀναστέναζε καί μετά, ἀφοῦ ἔμεινε σιωπηλός ἀρκετή ὥρα, φώναζε τρεῖς φορές: «Σόλων». Ὁ Κύρος τόν ἄκουσε καί κάλεσε τούς διερμηνεῖς του νά ρωτήσουν τόν Κροῖσο, ποιός ἦταν αὐτός πού φώναζε. Ἐκεῖνος, ἀφοῦ γιά ἀρκετές στιγμές δέν ἀπαντοῦσε, ὕστερα ἀναγκάστηκε νά πεῖ: «Εἶναι αὐτός μέ τόν ὁποῖο ἐγώ θά προτιμοῦσα νά σινομιλοῦν ὅλοι οἱ βασιλιάδες κι ἂν γι’ αὐτό πλήρωνα πολλά». Ἀλλά ἐπειδή αὐτά πού ἔλεγε ἦταν ἀκατανόητα γι’ αὐτούς, πάλι τόν ρώτησαν τί ἐννοοῦσε. Καί ἐπειδή τόν πίεζαν πολύ, τούς ἐξήγησε ὅτι στίς ἀρχές τῆς βασιλείας του τόν εἶχε ἐπισκεφτεῖ ὁ Σόλων, ἕνας Ἀθηναῖος, πού εἶχε περιφρονήσει ὅλα τά πλούτη πού εἶχε δεῖ, καί τοῦ εἶχε πεῖ πολλά, τά ὁποῖα τοῦ συνέβησαν ἀκριβῶς ὅπως τά εἶχε πεῖ ὁ Ἀθηναῖος, πού δέν εἶχε μιλήσει μόνο προσωπικά γιά τόν Κροῖσο, ἀλλά γιά ὅλο τό γένος τῶν ἀνθρώπων καί μάλιστα γιά κείνους πού φαντάζονται ὅτι εἶναι εὐτυχημένοι. Ἐνῶ λοιπόν ὁ Κροῖσος τά διηγόταν αὐτά, ἡ φωτιά εἶχε ἀναρτεῖ καί εἶχε ἀρχίσει νά τόν κυκλώνει. “Όταν ὁ Κύρος ἄκουσε ἀπό τούς διερμηνεῖς τί εἶχε πεῖ ὁ Κροῖσος, μετά-

νωσε καί σκέφτηκε ὅτι καί αὐτός ὁ ἴδιος ἦταν ἄνθρωπος καί ὅτι θά παρά-
δινε ζωντανό στή φωτιά ἄλλον ἄνθρωπο, τοῦ ὁποίου ἄλλοτε ἡ εὐτυχία
δέν ἦταν κατώτερη ἀπό τή δική του. Φοβήθηκε μήπως κάποτε τό πλη-
ρώσει καί σκέφτηκε ὅτι τίποτα γιά τούς ἀνθρώπους δέν εἶναι βέβαιο.
Ἔδωσε διαταγή νά σβήσουν ἀμέσως τή φωτιά καί νά κατεβάσουν τόν
Κροῖσο καί τούς ἄλλους πού ἦταν μαζί του. Ἀλλά δέν κατόρθωσαν νά
σβήσουν τή φωτιά.

87. Τότε, λένε οἱ Λυδοί, ὁ Κροῖσος πού εἶχε καταλάβει ὅτι ὁ Κύ-
ρος εἶχε μετανιώσει, βλέποντας τούς ὑπηρέτες νά προσπαθοῦν νά σβήσουν
τή φωτιά χωρίς νά τό κατορθώσουν, ἄρχισε νά ἰκετεύει μέ κραυγές τόν
Ἀπόλλωνα, φωνάζοντάς του, ἂν ποτε τόν εἶχε εὐχαριστήσει μέ προ-
σφορές, νά τόν σώσει ἀπό τό θάνατο. Ἐνῶ λοιπόν ἰκέτευε μέ δάκρυα τό
θεό, ἐκεῖ πού ὁ οὐρανός ἦταν αἶθριος καί δέ φυσοῦσε καθόλου, ἔξαφνα
μαζεύτηκαν σύννεφα, σκοτείνιασε ὁ οὐρανός, ἔπιασε μεγάλη θύελλα μέ
βροχή καί ἔσβησε ἡ φωτιά. Ἐτσι λοιπόν ὁ Κύρος, ὅταν εἶδε πόσο ὁ Κροῖ-
σος ἦταν ἀγαπημένος τοῦ θεοῦ καί ἀγαθός ἄνθρωπος, ἀφοῦ τόν ἔσωσε
ἀπό τή φωτιά, τοῦ εἶπε: «Κροῖσε, ποιός ἄνθρωπος σοῦ ἔβαλε τήν ἰδέα
νά ἐκστρατεύσεις ἐναντίον τῆς χώρας μου καί ἀντί φίλος μου νά γίνεις
ἐχθρός μου;» Ἐκεῖνος ἀποκρίθηκε: «Βασιλιά, ὅλα αὐτά τά ἔκανα γιά
τήν εὐτυχία τῆ δική σου καί γιά τή δυστυχία τῆ δική μου. Αἷτιος ὅλων
αὐτῶν εἶναι ὁ θεός τῶν Ἑλλήνων πού μέ παρέσυρε νά ἐκστρατεύσω ἐναν-
τίον σου. Κανείς δέν εἶναι τόσο ἀνόητος ὥστε νά προτιμάει τόν πόλεμο
ἀπό τήν εἰρήνη. Ὅσο ὑπάρχει εἰρήνη τά παιδιά κηδεύουν τούς γονεῖς
τους, ἐνῶ ὅταν ξεσπάει ὁ πόλεμος οἱ γονεῖς κηδεύουν τά παιδιά τους.
Ἀλλά ἔτσι θά τό ἔθελαν οἱ θεοί νά γίνουν τά πράγματα».

88. Αὐτά εἶπε ὁ Κροῖσος καί ὁ Κύρος, ἀφοῦ τόν ἔλυσε, τόν ἔβαλε
νά καθήσει πλάι του καί τοῦ φέρθηκε μέ μεγάλη εὐγένεια. Τόν κοίταζε
μέ μεγάλη περιέργεια καί ὁ ἴδιος καί οἱ ἄλλοι πού ἦταν γύρω του. Ὁ
Κροῖσος καθόταν σκεπτικός καί σιωπηλός. Μετά, καθώς γύρισε καί εἶδε
τούς Πέρσες νά λεηλατοῦν τήν πρωτεύουσα τῆς Λυδίας, εἶπε: «Βασιλιά,
τί πρέπει νά κάνω ἀπό τά δύο, νά σοῦ πῶ τί σκέπτομαι σ' αὐτή τήν περί-
σταση ἢ νά μή μιλήσω διόλου;» Ὁ Κύρος τόν ἐνθάρρυνε νά πεῖ ὅ,τι ἤθελε.
Καί ὁ Κροῖσος τόν ρώτησε: «Ὅλο αὐτό τό πλῆθος τί κάνει ἐκεῖ πέρα τόσο
βιαστικά;» Ὁ Κύρος τοῦ ἀποκρίθηκε: «Λεηλατεῖ τήν πόλη σου καί δια-

σκορπίζει τὰ πλούτη σου». Ὁ Κροῖσος τότε τοῦ εἶπε: «Οὔτε τήν πόλη μου οὔτε τὰ χρήματά μου ἀρπάζει, ἀφοῦ τίποτα πιά ἀπό αὐτά δέ μοῦ ἀνήκει. Τώρα λεηλατοῦν τὰ ὅσα ἀνήκουν σέ σένα».

91. Ὄταν οἱ Λυδοί ἔφτασαν στούς Δελφούς καί εἶπαν ὅσα εἶχαν διαταγή νά ποῦν, λέγεται ὅτι ἡ Πυθία τοὺς ἀποκρίθηκε τὰ ἀκόλουθα: «Τό πεπρωμένο οὔτε ὁ θεός ἀκόμα μπορεῖ νά τό ἀποφύγει. Ὁ Κροῖσος πληρώσει τήν ἀμαρτία τοῦ πέμπτου προγόνου του, πού, ἀπλῶς στρατιώτης τῶν Ἡρακλειδῶν, δέχτηκε νά ἐκτελέσῃ γυναικεῖο δολερό σχέδιο, νά σκοτώσει τόν κύριό του καί νά πάρει τήν ἐξουσία χωρίς νά ἔχει κανένα δικαίωμα. Ἄν καί ὁ Λοξίας* ἐπιθυμοῦσε ἡ καταστροφή τῶν Σάρδεων νά μὴ γίνει στή βασιλεία τοῦ Κροῖσου, ἀλλά ἔταν θά βασιλεύαν τὰ παιδιά του, δέν μπόρεσε νά ξεγελάσει τίς μοῖρες. Καθετί στό ὅποιο αὐτές ὑποχώρησαν, ὁ Ἀπόλλων τό ἔκανε γιά χάρη τοῦ Κροῖσου: ἀνέβαλε τήν ἄλωση τῶν Σάρδεων γιά τρία χρόνια· καί αὐτό ὁ Κροῖσος πρέπει νά τό ξέρη, ὅτι πιάστηκε αἰχμάλωτος τρία χρόνια ἀργότερα ἀπ' ἢ τι εἶχαν ὀρίσει οἱ μοῖρες. Καί ἐκτός ἀπ' αὐτό, ἔταν καιρόταν ἀπάνω στή φωτιά, ὁ θεός ἤρθε καί τόν βοήθησε. Ὅσο γι' αὐτά πού ἔγιναν, ἄδικα ὁ Κροῖσος κατηγορεῖ τό μαντεῖο. Ὁ Λοξίας τοῦ προεῖπε ὅτι, ἂν ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Περσῶν, θά καταστρέψει μιά μεγάλη δύναμη. Ὁ Κροῖσος ἂν ἤθελε νά πάρει μιά σωστή ἀπόφαση, ἔταν τοῦ δόθηκε αὐτός ὁ χρησμός, ἔπρεπε νά ξαναστείλει καί νά ρωτήσῃ γιά ποιά δύναμη ἐπρόκειτο, τήν δική του ἢ τοῦ Κύρου; Ἀλλά ἀφοῦ οὔτε τήν ἔννοια τοῦ χρησμοῦ κατάλαβε, οὔτε ζήτησε νά τοῦ δοθεῖ μιά νέα ξεκάθαρη ἀπάντηση, πρέπει νά θεωρεῖ ὑπεύθυνο τόν ἑαυτό του. Καί ἔταν γιά τελευταία φορά ζήτησε χρησμό καί ὁ Λοξίας εἶπε ὅσα εἶπε γιά ἓνα μουλάρι, οὔτε αὐτά τὰ κατάλαβε. Ὁ Κύρος ἦταν τό μουλάρι γιά τό ὅποιο ἔκανε λόγο ὁ χρησμός, γιατί οἱ γονεῖς του ἦσαν ἀπό διαφορετικές ἐθνικότητες. Ἡ μητέρα του ἦταν ἀπό ἀνώτερη τάξη καί ὁ πατέρας του ἀπό κατώτερη. Ἡ μητέρα του ἦταν ἀπό τή Μηδία, κόρη τοῦ Ἀστυάγη, βασιλιᾶ τῶν Μήδων, ἐνῶ ὁ πατέρας του ἦταν Πέρσης, ὑπήκοος τῶν Μήδων. Ἐνῶ λοιπόν ἦταν σ' ἄλλα κατώτερους, πῆρε τήν κόρη τοῦ κυρίου του». Αὐτά ἀποκρίθηκε ἡ Πυθία στούς Λυδοί. Κι αὐτοί, ἔταν γύρισαν στίς Σάρδεις, τὰ εἶπαν στόν Κροῖσο κι ἐκεῖνος ἔταν τ' ἄκουσε, ἀναγνώρισε ὅτι δικό του ἦταν τό σφάλμα καί ὄχι τοῦ θεοῦ.

* Ὁ Ἀπόλλων συσχετίζεται συνήθως μέ τό ἐπιθ. λοξός, ἀπό ὑπαινιγμό πρὸς τοὺς διαφορούμενους χρησμούς.

Κεφ. 89-130. Περιγραφή Ἀυδίας. Γενεαλογία καί παιδική ἡλικία τοῦ Κύρου. Μέ τήν ἐνηλικίωσή του ὀργανώνει ἐπανάσταση ἐναντίον τοῦ Ἀστυάγη.

Κεφ. 131-139. Ἔθιμα Περσῶν

131. Γιά τούς Πέρσες ξέρω ὅτι ἔχουν τά ἐξῆς ἔθιμα: Ἀγάλματα καί ναούς καί βωμούς δέ συνηθίζουν νά κάνουν. Καί ὅσους τά ἔχουν, τούς θεωροῦν ἀνόητους, ἐπειδή, καθῶς συμπεραίνω, οἱ Πέρσες δέ νομίζουν, ὅπως νομίζουν οἱ Ἕλληνες, ὅτι οἱ θεοί ἔχουν ἀνθρώπινη μορφή. Οἱ Πέρσες συνηθίζουν νά προσφέρουν θυσίες στό Δία στίς ψηλότερες κορυφές τῶν βουνῶν καί ὀνομάζουν Δία ὄλο τό θόλο τοῦ οὐρανοῦ. Προσφέρουν ἐπίσης θυσίες στόν ἥλιο, στή σελήνη, στή γῆ, στή φωτιά, στό νερό καί στούς ἀνέμους. Στήν ἀρχή ἔκαναν θυσίες μόνο σ' αὐτούς τούς θεούς, ἀλλά ἀργότερα ἔμαθαν ἀπό τούς Ἀσσυρίους καί τούς Ἀραβες νά προσφέρουν θυσίες καί στήν Οὐρανία Ἀφροδίτη, τήν ὁποία οἱ Ἀσσύριοι ὀνομάζουν Μύλιττα, οἱ Ἀραβες Ἀλιλάτ καί οἱ Πέρσες Μίτρα.

132. Οἱ Πέρσες κάνουν θυσίες στούς θεούς αὐτούς μέ τόν ἐξῆς τρόπο: οὔτε βωμούς φτιάχνουν, οὔτε φωτιά ἀνάβουν, ὅταν πρόκειται νά κάνουν θυσία, οὔτε κάνουν σπονδές, οὔτε μεταχειρίζονται αὐλούς, οὔτε ταινίες, οὔτε κριθάρι. Ὅποιος θέλει νά προσφέρει θυσία ὀδηγεῖ τό ζῶο σ' ἓνα χῶρο πού ἔχει καθαρθεῖ καί βάζοντας ἀπάνω στήν τιάρα του στεφάνι ἀπό μυρσίνη προσεύχεται στό θεό. Δέν ἐπιτρέπεται ὅμως σ' ἐκεῖνον πού θυσιάζει νά προσεύχεται μόνο γιά τή δική του εὐτυχία, ἀλλά γιά τήν εὐτυχία ὄλων τῶν Περσῶν καί τοῦ βασιλιᾶ, γιατί κι αὐτός περιλαμβάνεται σ' ὄλους τούς Πέρσες. Ἐπειτα, ἀφοῦ κόψει τό ζῶο σέ μικρά κομμάτια καί ψήσει τά κρέατα, κάνει ἓνα στρῶμα ἀπό τό τρυφερότερο χόρτο, συνήθως τριφύλλι, καί τοποθετεῖ ἀπάνω ὄλα τά κρέατα. Ἀφοῦ τά βάλει ἐκεῖ, ὁ μάγος* πού εἶναι παρών, ψέλνει μιᾶ προσευχή, τήν ὁποία οἱ Πέρσες ὀνομάζουν «θεογονία». Ἄν ὁ μάγος δέν εἶναι παρών, δέ συνηθίζουν νά κάνουν θυσίες. Τέλος, ἀφοῦ μείνει λίγο ἀκόμη στόν τόπο τῆς θυσίας, παίρνει τά κρέατα καί τά χρησιμοποιεῖ ὅπως θέλει.

133. Ἀπ' ὄλες τίς ἡμέρες τοῦ χρόνου οἱ Πέρσες θεωροῦν ὅτι πρέ-

* Μάγος ἐδῶ εἶναι συνώνυμο μέ τό ἱερεῦς.

πει νά γιορτάζει καθένας ιδιαίτερα τήν ἡμέρα πού γεννήθηκε. Τήν ἡμέρα αὐτή θεωροῦν καθήκον τους νά προσφέρουν πλούσιο γεῦμα. Οἱ πλούσιοι προσφέρουν ἕνα βόδι, ἕνα ἄλογο, μιὰ καμήλα καί ἕνα γαίδαρο, ψημένα ὀλόκληρα στό φούρνο. Οἱ φτωχοί προσφέρουν μικρά ζῶα. Φαγητά προσφέρουν λίγα, ἀλλά προσφέρουν πολλά γλυκά, τό ἕνα μετά τό ἄλλο. Γι' αὐτό οἱ Πέρσες λένε ὅτι οἱ Ἕλληνες, ὅταν καθίσουν νά φᾶνε, σταματοῦν τό φαγητό τους ἐνῶ πεινοῦν ἀκόμα, γιατί μετά τό δεῖπνο δέν προσφέρεται τίποτα τό ἄξιο λόγου, ἐνῶ ἀσφαλῶς ἂν προσφερόταν τίποτα, δέ θά σταματοῦσαν νά τρῶνε. Στούς Πέρσες ἀρέσει πολύ τό κρασί. Αὐτά τά ἔθιμα τά τηροῦν. Ὅταν μεθύσουν, ἔχουν τή συνήθεια νά συζητοῦν τά σπουδαιότερα πράγματα. Τήν ἄλλη μέρα, ὅταν ἔχουν πιά ξεμεθύσει, ὁ οἰκοδεσπότης, στό σίτι τοῦ ὁποίου ἔγινε ἡ συζήτηση, ὑποβάλλει στήν κρίση τους τά ὅσα ἀποφάσισαν. Ἄν τά βροῦν λογικά, τά ἐκτελοῦν. Ἄν ὅμως τά βροῦν παράλογα, τά ἀπορρίπτουν. Ἄν τύχει πάλι καί πάρουν καμιὰ ἀπόφαση ξεμεθύστοι, δέν τήν ἐκτελοῦν πρὶν τήν ξανασυζητήσουν μεθυσμένοι.

134. Ἄν συναντηθοῦν δυό Πέρσες στό δρόμο, μπορεῖ κανεὶς νά καταλάβει ἂν εἶναι ἰσότημοι μεταξύ τους ἀπό τό ἐξῆς: ἀντί νά μιλήσουν ὁ ἕνας στόν ἄλλο, θά φιληθοῦν στό στόμα· ἂν ὁ ἕνας εἶναι λίγο κατώτερος ἀπό τόν ἄλλο, τότε ὁ κατώτερος φιλεῖ τόν ἄλλο στά μάγουλα· ἂν τέλος εἶναι πολύ κατώτερης τάξης, τότε γονατίζει καί προσκυνᾷ τόν ἄλλο. Μετά τόν ἑαυτό τους, οἱ Πέρσες ἐκτιμοῦν περισσότερο τοὺς λαούς πού εἶναι πολύ κοντινοί γείτονές τους, ὕστερα ἐκείνους πού ἔρχονται ἀμέσως μετά ἀπ' αὐτούς καί τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους τοὺς τιμοῦν ἀνάλογα μέ τήν ἀπόσταση πού βρίσκονται. Λιγότερο ἐκτιμοῦν τοὺς λαούς ἐκείνους πού ζοῦν πολύ μακριά, γιατί νομίζουν ὅτι οἱ ἴδιοι εἶναι πολύ καλύτεροι σέ ὅλα καί ἐκτιμοῦν τήν ἀξία τῶν ἄλλων ἀνθρώπων σύμφωνα μέ τόν παραπάνω κανόνα. Ἔτσι θεωροῦν ὅτι ὅσο πιο μακριά ζοῦν οἱ ἄλλοι λαοί, τόσο χειρότεροι εἶναι. Τήν ἐποχὴ τῆς μηδικῆς κυριαρχίας, οἱ λαοί τῆς αὐτοκρατορίας ἀσκούσαν τήν κυριαρχία ὁ ἕνας στόν ἄλλον: οἱ Μῆδοι εἶχαν τή γενική ἐξουσία σέ ὅλους καθῶς καί στούς κοντινοὺς τους γείτονες· αὐτοὶ στούς γείτονές τους καί οἱ τελευταῖοι στούς παρακάτω, πράγμα πού γινόταν σύμφωνα μέ τήν ἀρχή μέ τήν ὁποία τιμοῦν τοὺς λαούς οἱ Πέρσες. Ἔτσι, ὅσο ἄπλωναν τήν ἐξουσία τους, ἄφηναν τή διοίκηση στούς ὑποταγμένους λαούς.

135. Ἄπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους οἱ Πέρσες εἶναι ἐκεῖνοι πού υἱοθετοῦν πῶ εὐκόλα ξένες συνήθειες. Θεώρησαν ὅτι ἡ ἐνδυμασία τῶν Μήδων ἦταν καλύτερη ἀπὸ τὴ δική τους καὶ τὴν υἱοθέτησαν. Γιὰ τὸν πόλεμο πῆραν τὸ θώρακα τῶν Αἴγυπτίων.

136. Ἡ μεγαλύτερη ἀντρικὴ ἀρετὴ, μετὰ τὴν ἀντρεία στὴ μάχη, εἶναι νὰ ἔχει κανεὶς πολλὰ παιδιὰ. Κάθε χρόνο ὁ βασιλιάς στέλνει δῶρο σὲ κείνον πού ἔχει τὰ περισσότερα· θεωροῦν ὅτι ὁ μέγας ἀριθμὸς σημαίνει μεγάλη δύναμη. Φροντιζοῦν τὰ παιδιὰ τους ἀπὸ τὰ πέντε ὡς τὰ εἴκοσι χρόνια καὶ τοὺς μαθαίνουν τρία μόνο πράγματα: ἵππασία, τοξοβολία καὶ φιλαλήθεια. Πρῶτοῦ γίνεи πέντε χρονῶν δὲ δείχνουν τὸ παιδί στὸν πατέρα του, ἀλλὰ μένει μὲ τίς γυναῖκες. Καὶ αὐτὸ γίνεται γιὰ νὰ μή νιώσει ὁ πατέρας καμιά λύπη ἂν τὸ παιδί πεθάνει μαρὸ.

137. Ἐπαινοῦ αὐτὴν τὴ συνήθεια καὶ ἐπαινοῦ καὶ τὴν ἀκόλουθη: ὅτι γιὰ ἓνα μόνο φταίξιμο οὔτε ὁ ἴδιος ὁ βασιλιάς μπορεῖ νὰ καταδικάσει κάποιον σὲ θάνατο, οὔτε κανένας ἄλλος Πέρσης μπορεῖ νὰ ἐπιβάλλει ἀνεπανόρθωτη τιμωρία σὲ δοῦλο του γιὰ ἓνα μόνο ἀδίκημα, ἀλλὰ ἂν, κάνοντας λογαριασμό, βρεῖ ὅτι τὰ ἀδικήματα τοῦ δούλου εἶναι περισσότερα ἀπὸ τὴ δουλειὰ πού ἔχει προσφέρει, τότε μπορεῖ νὰ κάνει ὅ,τι θέλει.

138. Δέν τοὺς ἐπιτρέπεται οὔτε καν νὰ μιλοῦν γιὰ τὰ ὅσα τοὺς ἀπαγορεύεται νὰ κάνουν. Ἡ μεγαλύτερη ἀπρέπεια γιὰ τοὺς Πέρσες εἶναι τὸ ψέμα, καὶ ἀμέσως ὕστερα τὸ νὰ ἔχει κανεὶς χρέη, γιὰ ἄλλους πολλοὺς λόγους καὶ κυρίως ἐπειδὴ ἀπὸ ἀνάγκη, λένε, ὁ ὑφειλέτης θὰ ὀδηγηθεῖ στό ψέμα. "Ὅποιος πάθει λέπρα ἢ λευκά ἐξανθήματα, δέν ἐπιτρέπεται νὰ μπεῖ σὲ πολιτεία οὔτε νὰ συναναστραφεῖ μὲ ἄλλους Πέρσες. Λένε ὅτι ἡ ἀρρώστια πιάνει ἐκεῖνον πού ἀσέβησε στὸν ἥλιο." Ἄν πάθει κανένας ξένος τίς ἀρρώστιες αὐτές, τὸν διώχνουν ἀπὸ τὴ χώρα τους καθὼς καὶ τ' ἄσπρα περιστέρια γιὰ τὸν ἴδιο λόγο. Γιὰ τὰ ποτάμια ἔχουν μεγάλο σεβασμό.

139. Καὶ κάτι ἄλλο ὑπάρχει στοὺς Πέρσες πού οἱ ἴδιοι δέν τὸ ἔχουν προσέξει, ἀλλὰ ἐμεῖς τὸ παρατηρήσαμε: τὰ ὀνόματά τους καὶ οἱ λέξεις πού σημαίνουν κάποιο ἀξίωμα τελειώνουν πάντα μὲ τὸ ἴδιο γράμμα, δηλαδὴ αὐτὸ πού οἱ Δωριεῖς ὀνομάζουν «σάν» καὶ οἱ Ἴωνες «σίγμα». Ἄν ἐρευνήσεις θὰ βρεῖς ὅτι ὅλα τὰ ὀνόματα τῶν Περσῶν, χωρὶς καμιά ἐξίχρηση, τελειώνουν σὲ σίγμα.

Κεφ. 141-142, 152. Ἴωνες καί Αἰολεῖς ζητοῦν βοήθεια ἀπό τῆ Σπάρτη· αὐτὴ ἀρνεῖται

141. Μόλις οἱ Λυδοὶ νικῆθησαν ἀπὸ τοὺς Πέρσες, οἱ Ἴωνες καὶ οἱ Αἰολεῖς ἔστειλαν κήρυκες πρὸς τὸν Κύρο, πρὸς Σάρδεις, καὶ ἤθελαν νὰ γίνουν ὑπῆκοοὶ τοῦ μέ τοὺς ἔθρου, πού ἄλλοτε τοὺς εἶχε παραχωρήσει καὶ ὁ Κροῖσος. Ὁ Κύρος, ἀφοῦ ἤκουσε αὐτὰ πού τοῦ πρότειναν, τοὺς ἀποκρίθηκε μὲ μιὰ παραβολή: «Κάποιος ἀνηλεὴς, εἶπε, ἐνῶ ἔπαιζε ἀλλο εἶδε ψάρια στὴ θάλασσα καὶ ἄρχισε νὰ παίξει, νομίζοντας ὅτι θὰ τὰ φέρει ἔξω στὴ στεριά. Ἀλλὰ καθὼς ἡ ἐλπίδα τοῦ διαψεύστηκε, πῆρε ἓνα δίχτυ, ἔπιασε πολλὰ ψάρια καὶ τὰ ἔσυρε στὴ στεριά, ὅπου, καθὼς τὰ ἔβλεπε νὰ σπαρταροῦν, τοὺς εἶπε: Ἰάψτε νὰ μοῦ χορευέτε, ἀφοῦ οὔτε ὅταν σᾶς ἔπαιζα ἀλλο δὲ θέλατε νὰ βγῆτε». Ὁ Κύρος μίλησε ἔτσι στοὺς Ἴωνες καὶ τοὺς Αἰολεῖς, ἐπειδὴ ὅταν τοὺς εἶχε στείλει κήρυκες καὶ τοὺς εἶχε ζητήσῃ ν' ἀποσπαστοῦν ἀπὸ τὸν Κροῖσο, δὲν τὸν εἶχαν ἀκούσει, ἐνῶ τώρα, πού εἶχαν πιά τελειώσει τὰ πράγματα, ἦταν ἔτοιμοι νὰ ὑπακούσουν πρὸς τὸν Κύρο. Αὐτὰ τοὺς τὰ ἔλεγε θυμωμένος. Ὅταν αὐτὰ μαθεύτηκαν πρὸς τὰς πόλεις, ἄρχισαν νὰ χτίζουσι τείχη καὶ νὰ συγκεντρώνονται ὅλοι πρὸς Πανιώνιο ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Μιλησίους, γιὰτὶ μόνο μ' αὐτοὺς ὁ Κύρος εἶχε κάμει συνθήκη φιλίας, μὲ ἄλλους ὅμοιους μ' ἐκείνους τοῦ Κροίσου. Οἱ ὑπόλοιποι Ἴωνες ἀποφάσισαν ἀπὸ κοινοῦ νὰ στείλουν κήρυκες πρὸς τὴ Σπάρτη καὶ νὰ ζητήσουν βοήθεια γιὰ τοὺς Ἴωνες.

142. Οἱ Ἴωνες αὐτοί, στοὺς ὁποίους ἀνήκει τὸ Πανιώνιο, ἔχουν χεῖρς τὴν πολιτεῖαν τοὺς πρὸς τὸ μέρος ὅπου ὑπάρχει ὁ ὠραιότερος οὐρανὸς καὶ τὸ καλύτερον κλίμα, ἀπ' ὅσα ξέρω. Οὔτε οἱ χῶρες πού εἶναι βορινὰ τῆς Ἰωνίας, οὔτε ἐκεῖνες πού βρίσκονται πρὸς τὰ νότια ἢ πρὸς τὰ ἀνατολικά ἢ πρὸς τὰ δυτικά μποροῦν νὰ συγκριθοῦν μὲ τῆς. Γιὰτὶ οἱ βορινὲς ὑποφέρουν ἀπὸ τὸ χροῦ καὶ τὴν ὑγρασία, οἱ νότιες ἀπὸ τὴν ζέστη καὶ τὴν ξηρασία. Οἱ Ἴωνες δὲ μιλοῦν ὅλοι τὴν ἴδιαν γλῶσσαν, ἀλλὰ ἔχουν τέσσαρες διαλέκτους. Πρῶτη πολιτεία τοὺς πρὸς τὸ νότον εἶναι ἡ Μίλητος, ὕστερα ἔρχεται ἡ Μυσοῦς καὶ ἡ Πριήνη. Αὐτὲς οἱ δύο βρίσκονται πρὸς τὴν Καρία καὶ μιλοῦν τὴν ἴδιαν διάλεκτον μὲ τοὺς Ἴωνες. Οἱ ἀκόλουθος πολιτεῖες βρίσκονται πρὸς τὴν Λυδία: ἡ Ἐφεσσος, ἡ Κολοφῶν, ἡ Λέβεδος, ἡ Τέως, οἱ Κλαζομενὲς καὶ ἡ Φώκαια. Οἱ πολιτεῖες αὐτὲς μιλοῦν τὴν ἴδιαν γλῶσσαν, πού δὲν ἔχει τίποτα πρὸς τὸ κοινὸν μὲ τὴν γλῶσσαν τῶν τριῶν προηγούμενων. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλες τρεῖς Ἴων-

νικές πολιτείες. Οἱ δύο εἶναι σέ νησιά, στή Σάμο καί στή Χίο, καί ἡ ἄλλη στήν ἠπειρωτική χώρα, οἱ Ἐρυθρές. Οἱ Χίοι καί οἱ Ἐρυθραῖοι ἔχουν τήν ἴδια γλώσσα, ἐνῶ οἱ Σάμιοι ἔχουν δική τους ξεχωριστή. Ἔτσι, ὑπάρχουν τέσσερις διάλεκτοι.

152. "Όταν οἱ κήρυκες τῶν Ἴωνων καί τῶν Αἰολέων ἔφτασαν στή Σπάρτη (ἔλα ἔγιναν μέ μεγάλη βιασύνη), ὄρισαν τόν Πύθερμο ἀπό τή Φώκαια γιά νά μιλήσει ἀπό μέρος ἄλων. Ὁ Πύθερμος φόρεσε κόκκινη ἐνδυμασία, ὥστε νά τό μάθουν οἱ Σπαρτιάτες καί νά συγκεντρωθοῦν ὅσο τό δυνατό περισσότερο στή συνέλευση, παρουσιάσθηκε καί εἶπε πολλά, λέγοντας ὅτι ἔπρεπε οἱ Σπαρτιάτες νά τούς βοηθήσουν. Αὐτά πού εἶπε δέν ἤθελαν νά τ' ἀκούσουν οἱ Λακεδαιμόνιοι καί ἀρνήθηκαν νά βοηθήσουν τούς Ἴωνες. Οἱ Ἴωνες ἀπεσταλμένοι ἔφυγαν, ἀλλά οἱ Λακεδαιμόνιοι, μετά τήν ἀρνήσή τους, ἔστειλαν ἀντιπροσώπους τους, μέ καράβι πενηντάκωπο, γιά νά πληροφορηθοῦν, καθῶς ἐγώ τουλάχιστο νομίζω, γιά τόν Κύρο καί τήν κατάσταση τῆς Ἰωνίας. Ὅταν ἔφτασαν στή Φώκαια ἔστειλαν τόν καλύτερό τους στίς Σάρδεις, τόν Λακρίνη, γιά νά μεταφέρει στόν Κύρο τό μήνυμα τῶν Λακεδαιμονίων νά μήν καταστρέψει ἐλληνική γῆ, γιατί αὐτό δέ θά τό ἀνεχθοῦν.

Κεφ. 153-216. Οἱ Πέρσες ὑποτάσσουν τή Λυδία καί τήν Ἰωνία, καθῶς καί τήν Καρία. Κυριεύουν τή Βαβυλώνα. Ὁ Κύρος ἐκστρατεύει ἐναντίον τῶν Μασσαγетῶν.

ΕΥΤΕΡΠΗ

2

Κεφ. 1-5. Βασιλεία του Ψαμμήτιχου

1. "Όταν ο Κύρος πέθανε, τον διαδέχτηκε στο θρόνο ο Καμβύσης. Ήταν γιός του Κύρου και της Κασσανδάνης, κόρης του Φαρνάσπη, ή όποια είχε πεθάνει πριν από τον Κύρο που την πένθησε βαριά κι έβγαλε διαταγή νά την πενήσουν όλοι οί υπήκοοί του. Ο Καμβύσης λοιπόν, γιός του Κύρου και αυτής της γυναίκας, θεωρούσε τους Ίωνες και τους Αιολείς δούλους του, κληρονομιά από τον πατέρα του, και όταν έκανε την έκστρατεία έναντίον της Αιγύπτου, πήρε μαζί του και άλλους από τους λαούς, που έξουσίαζε, και "Ελληνες.

2. Προτού γίνει βασιλιάς τους ο Ψαμμήτιχος, οί Αιγύπτιοι θαροούσαν ότι ήταν ο αρχαιότερος λαός του κόσμου. "Όταν ο Ψαμμήτιχος έγινε βασιλιάς, θέλησε νά εξετάσει ποιό από τους ανθρώπους είχαν δημιουργηθεί πρώτοι και από τότε και ύστερα οί Αιγύπτιοι πιστεύουν ότι οί Φρύγες δημιουργήθηκαν πριν απ' αυτούς και ότι οί ίδιοι ήταν οί αρχαιότεροι μετά τους Φρύγες. "Όταν ο Ψαμμήτιχος κατάλαβε ότι δέν μπορούσε νά εξακριβώσει ποιό από τους ανθρώπους είχαν δημιουργηθεί πρώτοι, σοφίστηκε τό έξής. Πήρε στην τύχη δύο νεογέννητα παιδιά και τά έδωσε σ' ένα βοσκό για νά τά μεγαλώσει ανάμεσα στά κοπάδια του και του έδωσε διαταγή κανείς νά μήν πει μπροστά στά παιδιά ούτε λέξη. "Έπρεπε ο βοσκός νά τά βάλει σέ μία καλύβα έρημική και νά τους πηγαίνει πότε πότε κατσίκες, ώστε νά έχουν αρκετό γάλα, και νά τά φροντίζει, για όλα τ' άλλα. Ο Ψαμμήτιχος τά έκανε αυτά και έδινε αυτές τίς διαταγές, επειδή ήθελε ν' άκούσει τί γλώσσα θά μιλήσουν πρώτη τά παιδιά,

ὅταν θά ἔπαυαν νά βγάξουν φωνές χωρίς νόημα. Αὐτό καί ἔγινε. Ὅταν πέρασαν δύο χρόνια κι ὁ βοσκός τά φρόντιζε ὅπως εἶχε διαταγή, ἀνοιξε μιά μέρα τήν πόρτα τῆς καλύβας καί τά δύο παιδιά προχώρησαν πρὸς αὐτόν μέ τά χεράκια τους τεντωμένα καί φώναζαν «βεκός». Τήν πρώτη φορά πού τ' ἄκουσε ὁ βοσκός δέν ἔδωσε προσοχή, μά καθώς πήγαινε συχνά καί τά φρόντιζε καί τοῦ ἔλεγαν συνεχῶς τήν ἴδια λέξη, τό μήνυσε τοῦ κυρίου του καί, μετά ἀπό διαταγή του, τοῦ τά πῆγε. Ὅταν ὁ Ὑαμμῆτιχος τ' ἄκουσε ὁ ἴδιος, ζήτησε νά μάθει σέ ποιά γλώσσα ὑπῆρχε ἡ λέξη «βεκός» κι ἔμαθε ὅτι οἱ Φρύγες λένε ἔτσι τό ψωμί. Ἔτσι ὑποχώρησαν οἱ Αἰγύπτιοι πού σκέφτηκαν τό πράγμα καί παραδέχτηκαν ὅτι οἱ Φρύγες ἦταν ἀρχαιότεροί τους. Ὅτι ἔτσι ἔγιναν τά πράγματα τό ἄκουσα ἀπό τούς ἱερεῖς τοῦ Ἡφαιστοῦ στή Μέμφιδα*.

3. Γιά τήν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν τόσα μοῦ εἶπαν, ἀλλά ἄκουσα καί ἄλλα πολλά στή Μέμφιδα, συζητώντας μέ τούς ἱερεῖς τοῦ Ἡφαιστοῦ. Τά ἴδια μοῦ εἶπαν καί στή Θήβα** καί στή Ἡλιούπολη***, ὅπου πῆγα ἐπίτηδες γιά νά δῶ ἂν θά συμφωνοῦσαν τά ὅσα θά μοῦ ἔλεγαν μέ τά ὅσα μοῦ εἶχαν πεῖ στή Μέμφιδα, ἐπειδή λένε ὅτι οἱ Ἡλιουπολίτες ἱερεῖς εἶναι οἱ πιό πολυμαθεῖς ἀπό τούς Αἰγυπτίους. Δέν ἔχω τήν πρόθεση νά πῶ τά ὅσα ἄκουσα γιά τούς θεούς τους, ἐκτός ἀπό τά ὀνόματά τους, γιατί νομίζω ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τά ἴδια πιστεύουν γι' αὐτούς. Ὅσα ἀναφέρω γι' αὐτό τό θέμα, θά τά ἀναφέρω ἐπειδή θά μέ ἀναγκάζει ἡ διήγησή.

4. Ὅσο γιά τά ἀνθρώπινα πράγματα, ὅλα ὅσα μοῦ εἶπαν οἱ ἱερεῖς συμφωνοῦσαν στό ὅτι πρῶτοι ἀπ' ὅλους τούς ἀνθρώπους οἱ Αἰγύπτιοι ἀνακάλυψαν τό ἡλιακό ἔτος καί τό διαίρεσαν σέ δώδεκα μέρη καί σ' ἐποχές. Μοῦ εἶπαν ὅτι κατέληξαν σ' αὐτό τό συμπέρασμα παρατηρώντας τά ἄστρα. Ἐγώ νομίζω ὅτι σ' αὐτόν τόν ὑπολογισμό εἶναι σοφότεροι ἀπό τούς Ἕλληνες, γιατί οἱ Ἕλληνες κάθε τρίτο χρόνο προσθέτουν ἕνα ἐμβόλιμο μήνα, ὥστε νά συμπίπτουν οἱ ἐποχές, ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι ἔχουν δώδεκα μῆνες ἀπό τριάντα μέρες τόν καθένα, καί κάθε χρόνο προσθέτουν πέντε μέρες ἐπί πλέον καί ἔτσι ὁ κύκλος τῶν ἐποχῶν εἶναι γι' αὐτούς

* Πόλη τῆς κάτω Αἰγύπτου, κοντά στό σημερινό Κάιρο.

** Τό σημερινό Λουῆζορ.

*** Τό σημερινό Κάιρο.

πάντα ὁ ἴδιος. Μοῦ εἶπαν, ἐπίσης, πῶς πρῶτοι οἱ Αἰγύπτιοι ἔδωσαν τὰ δώδεκα ὀνόματα στοὺς θεοὺς καὶ οἱ Ἕλληνες τὰ πῆραν ἀπὸ αὐτοῦ καὶ ὅτι ἐκεῖνοι πρῶτοι ἀφιέρωσαν στοὺς θεοὺς βωμούς καὶ ἀγάλματα καὶ ναοὺς καὶ πρῶτοι σκάλισαν ζῶα σὲ πέτρα. Γιὰ τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτά, τὰ ἴδια τὰ πράγματα μοῦ ἀπέδειξαν ὅτι ἔτσι ἦταν. Ἔλεγαν ὅτι ὁ πρῶτος βασιλιάς τῆς Αἰγύπτου ἦταν ὁ Μῆν. Στόν καιρὸ του, ἐκτός ἀπὸ τὸ νομὸ τῆς Θήβας, ὀλόκληρη ἡ Αἴγυπτος ἦταν βάλτος καὶ ἀπὸ τῆ γῆ πού τώρα βρίσκεται νότια ἀπὸ τῆ λίμνη Μοίρη, ἑφτά μέρες ταξίδι ἀναπλέοντας τὸν ποταμὸ ἀπὸ τῆ θάλασσα, τίποτα δὲν φαινόταν ἐπάνω ἀπὸ τὸ νερό.

5. Νομίζω ὅτι μιλοῦσαν σωστά γιὰ τὴ χώρα τους. Γιατί εἶναι φανερό, γιὰ ὅποιον ἄνθρωπο ἔχει παρατηρητικότητα καὶ νοημοσύνη, ὅτι ἡ Αἴγυπτος, στὴν ὁποία οἱ Ἕλληνες ταξιδεύουν μὲ καράβια, εἶναι ἐπίκτητη γῆ γιὰ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ δῶρο τοῦ ποταμοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ περιοχή ἀπὸ τῆ λίμνη Μοίρη μέχρι τριῶν ἡμερῶν ταξίδι στόν ποταμὸ, γιὰ τὴν ὁποία οἱ ἱερεῖς δέ μοῦ εἶπαν τίποτα, εἶναι ἴδια. Ἡ γεωφυσικὴ ὕψη τῆς Αἰγύπτου εἶναι ἡ ἀκόλουθη. Ἄν ἀπομακρυνθεῖς μὲ καράβι ἀπὸ τὴν ἀκτὴ σὲ ἀπόσταση μιᾶς ἡμέρας καὶ κάτι ταξίδι καὶ κατεβάσεις βολίδα, θ' ἀνεβάσεις ἀπὸ τὸ βυθὸ λάσπη σὲ ἔντεκα ὀργιές βάθος. Αὐτὸ εἶναι ἀπόδειξη ὡς πού γίνεται ἡ πρόσκωση.

Κεφ. 6-30. Ὁ διάδοχος τοῦ Κύρου Καμβύσης ἐστρατεεῖ ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου. Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ ὁ Ἡρόδοτος ἀρχίζει τὴν περιγραφή τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Αἰγυπτίων.

Κεφ. 31 - 33, 35, 36 - 47. Ἡθῆ καὶ ἔθιμα τῶν Αἰγυπτίων

31. Λοιπὸν ὁ Νεῖλος εἶναι γνωστός, ἐκτός βέβαια τοῦ μέρους τοῦ πού εἶναι στὴν Αἴγυπτο, ὅσο μπορεῖ κανεὶς νὰ ταξιδέψει, μὲ πλοῖο ἢ πεζός, σὲ τέσσερις μῆνες. Τόσον καιρὸ χρειάζεται, ἂν κανεὶς λογαριάσει τοὺς μῆνες πού χρειάζεται, γιὰ νὰ πάει ἀπὸ τὴν Ἐλεφαντίνη στοὺς Αὐτομόλους, ἐκεῖ, ὅπου τὸ ποτάμι τρέχει ἀπὸ τῆ δύση πρὸς τὴν ἀνατολή. Ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ σημεῖο καὶ πέρα κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ πεῖ τίποτα τὸ βέβαιο, γιατί ἡ χώρα αὐτὴ εἶναι ἔρημη ἐξαιτίας τῆς μεγάλης ζέστης.

32. Ἄκουσα ὅμως τὰ ἀκόλουθα ἀπὸ μερικοῦς Κυρηναίους. Μοῦ εἶπαν πὼς εἶχαν πάει στό μαντεῖο τοῦ Ἄμμωνα καὶ μίλησαν μὲ τὸ βασιλιά τῶν Ἀμμωνίων Ἐτέαρχο σάν ἤρθε ὁ λόγος γιὰ τίς πηγές τοῦ Νείλου, πού κανεῖς δέν ξέρει γι' αὐτές. Ὁ Ἐτέαρχος τοὺς εἶπε ὅτι κάποτε εἶχαν ἔρθει κοντά του μερικοὶ Νασαμῶνες. Ἡ λιβυκὴ αὐτὴ φυλὴ κατοικεῖ στὴ Σύρτη καὶ λίγο ἀνατολικότερα. Ὅταν λοιπὸν ἔφτασαν αὐτοὶ καὶ τοὺς ρώτησε ἂν εἶχαν νὰ ποῦν τίποτα περισσότερο γιὰ τίς ἔρημες περιοχὲς τῆς Λιβύης, τοῦ ἀποκρίθηκαν ὅτι μερικοὶ θρασεῖς νέοι, τὰ παιδιὰ φυλάρχων τους, ὅταν μεγάλωσαν καὶ ἀντρώθηκαν, μηχανεύτηκαν πολλὰ ἄλλα πράγματα, καθὼς καὶ νὰ βάλουν μεταξύ τους κλῆρο γιὰ πέντε πού θὰ ἔρευνοῦσαν τίς ἔρημες περιοχὲς τῆς Λιβύης καὶ θὰ προσπαθοῦσαν νὰ φτάσουν πρὸς πέρα ἀπ' ὅ,τι εἶχε φτάσει ποτὲ κανεῖς. Οἱ ἀκτὲς τῆς Λιβύης στὴ βόρεια θάλασσα, ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο ὡς τὸ ἀκρωτήριο Σολοίεις, ὅπου τελειώνει ἡ Λιβύη, κατοικοῦνται ἀπὸ τοὺς Λίβυες καὶ ἀπὸ πολλὲς φυλὲς Λιβύων, ἐκτὸς ἀπὸ τίς περιοχὲς πού τίς κατέχουν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Φοίνικες. Ἀλλὰ στὰ μεσόγεια τῆς Λιβύης, πέρα ἀπὸ τὴν περιοχὴ πού κατοικοῦν οἱ ἄνθρωποι, ζοῦν μόνο ἄγρια θηρία. Πρὸς βαθιὰ μέσα, ὑπάρχει ἄμμος καὶ ἡ χώρα εἶναι ἀνυδρῆ καὶ ἀπόλυτα ἔρημη. Ἀφοῦ λοιπὸν οἱ φίλοι τους ἀποχαίρετῆσαν τοὺς νέους, αὐτοὶ, καλὰ ἐφοδιασμένοι μὲ νερὸ καὶ τροφίμα, διέσχισαν πρῶτα τὴν κατοικημένη Λιβύη καὶ ἀφοῦ τὴν πέρασαν μπῆκαν στὴν περιοχὴ μὲ τὰ ἄγρια ζῶα καὶ ἀπὸ ἐκεῖ διέσχισαν τὴν ἔρημο βαδίζοντας μὲ κατεύθυνση δυτικῇ. Ἀφοῦ περπάτησαν πολλὲς μέρες στὴν περιοχὴ πού ἦταν μόνο ἄμμος, εἶδαν κάποτε δέντρα φυτεμένα σὲ ἴσιο μέρος. Καὶ καθὼς πλησίασαν καὶ ἄρχισαν νὰ κόβουν φρούτα ἀπὸ τὰ δέντρα, τοὺς ἐπιτέθηκαν κάτι ἀνθρωπάκια κοντότερα ἀπὸ τὸ μέτριο ἀνάστημα*, τοὺς ἐπίασαν καὶ τοὺς πῆραν μαζί τους. Οὔτε οἱ Νασαμῶνες μποροῦσαν νὰ καταλάβουν αὐτούς, οὔτε καὶ αὐτοὶ μποροῦσαν νὰ καταλάβουν τοὺς Νασαμῶνες. Τοὺς ὀδήγησαν μέσα ἀπὸ πάρα πολὺ μεγάλους βάλτους καὶ ὅταν τοὺς πέρασαν, ἔφτασαν σὲ μιὰ πολιτεία, ὅπου ὅλοι εἶχαν τὸ ἴδιο μπόι μ' αὐτούς πού τοὺς εἶχαν πιάσει καὶ ἦταν μαῦροι. Κοντὰ στὴν πολιτεία κυλοῦσε ἓνα μεγάλο ποτάμι, μὲ κατεύθυνση ἀπὸ δύση πρὸς ἀνατολὴ καὶ εἶχε κροκόδειλους.

33. Ὡς ἐδῶ μοῦ ἀναφέρθηκαν ὅσα εἶπε ὁ Ἐτέαρχος τοῦ Ἄμμωνίου, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι πρόσθεσε, ὅπως εἶπαν οἱ Κυρηναῖοι, ὅτι οἱ πέντε

* Οἱ Πυγμαῖοι.

Νασαμῶνες γύρισαν πίσω στήν πατρίδα τους καί ὅτι οἱ κάταικοι τῆς περιοχῆς ὅπου εἶχαν πάει ἦταν ὅλοι μάγοι. Γιά τόν ποταμό πού κυλοῦσε κοντά στήν πολιτεία καί ὁ Ἐτέαρχος συμφωνοῦσε ὅτι ἔπρεπε νά εἶναι ὁ Νεῖλος, καθώς ἄλλωστε τό λέει καί ἡ λογική. Ὁ Νεῖλος ρέει ἀπό τή Λιβύη καί τή χωρίζει στή μέση.

35. Ἐρχομαι τώρα νά πῶ περισσότερα γιά τήν Αἴγυπτο, γιατί ἔχει πολύ περισσότερα ἀξιθαύμαστα πράγματα καί πολύ περισσότερα ἔργα ἀξία νά μνημονευτοῦν ἀπό κάθε ἄλλη χώρα. Ὅχι μόνο ὁ οὐρανός τῆς Αἴγυπτου εἶναι διαφορετικός καί ὁ Νεῖλος συμπεριφέρεται διαφορετικά ἀπό τούς ἄλλους ποταμούς, ἀλλά καί οἱ Αἰγύπτιοι ἔχουν ἀντίθετες ἀπό τούς ἄλλους ἀνθρώπους συνήθειες καί ἔθιμα. Στήν Αἴγυπτο οἱ γυναῖκες πηγαίνουν στήν ἀγορά καί κάνουν ἐμπόριο, ἐνῶ οἱ ἄντρες μένουν στό σπίτι καί ὑφαίνουν. Ὑφαίνουν μέ τό ὑφάδι πρὸς τά κάτω, ἐνῶ οἱ ἄλλοι λαοί τό βάζουν πρὸς τά πάνω. Τά φορτώματα οἱ ἄντρες τά σηκώνουν ἀπάνω στό κεφάλι τους, ἐνῶ οἱ γυναῖκες τά βάζουν στους ὤμους τους.

36. Στίς ἄλλες χῶρες οἱ ἱερεῖς τῶν θεῶν ἔχουν μακριά μαλλιά, ἐνῶ στήν Αἴγυπτο τά κόβουν. Οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι ἔχουν συνήθεια ὅταν πενθοῦν νά κόβουν τά μαλλιά τους, ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι, ὅταν πεθάνει δικός τους, καί τά ἔχουν ἤδη κομμένα, ἀφήνουν τά γένια καί τά μαλλιά τους. Οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι ζοῦν ξεχωριστά ἀπό τά ζῶα τους· οἱ Αἰγύπτιοι ζοῦν μαζί τους. Οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι τρῶνε σιτάρι καί κριθάρι· γιά ἓναν Αἰγύπτιο εἶναι μεγάλη ντροπή νά τρέφεται μ' αὐτά, ἀλλά κάνουν τό ψωμί τους ἀπό ἀσπροσίτι, πού τό λένε ζειά*. Μαλάζουν τό ζυμάρι μέ τά πόδια, ἀλλά τή λάσπη μέ τά χέρια. Οἱ ἄντρες ἔχουν δύο ροῦχα, οἱ γυναῖκες ἓνα. Οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι δένουν τούς κρίκους καί τά σχοινιά τοῦ πανιοῦ ἔξω ἀπό τήν κουπαστή, ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι τά δένουν ἀπό μέσα. Οἱ Ἕλληνες γράφουν τά γράμματά τους καί τούς ἀριθμούς, ὅταν κάνουν λογαριασμό, ἀπό τ' ἀριστερά πρὸς τά δεξιά, ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι ἀπό τά δεξιά πρὸς τ' ἀριστερά· καί ἐνῶ ἔτσι γράφουν, ἰσχυρίζονται ὅτι αὐτοί γράφουν σωστά καί οἱ Ἕλληνες γράφουν παράξενα. Ἐχουν δύο εἰδῶν γράμματα: τά ἱερά γράμματα καί τά κοινά.

* Εἶδος κριθαριοῦ.

37. Εἶναι ὑπερβολικὰ θρηῆσκοι, περισσότερο ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἔχουν τ' ἀκόλουθα ἔθιμα. Πίνουν ἀπὸ χάλκινα ποτήρια ποῦ τὰ καθαρίζουν κάθε μέρα καὶ τοῦτο δὲ γίνεται ἀπὸ τὸν ἕνα καὶ ὄχι ἀπὸ τὸν ἄλλο, ἀλλὰ ἀπ' ὅλους. Φοροῦν ροῦχα ἀπὸ λινό πάντα φρεσκοπλυμένα καὶ αὐτὸ τὸ προσέχουν πάρα πολύ. Οἱ ἱερεῖς φοροῦν μόνο λινὰ ροῦχα καὶ παπούτσια καμωμένα ἀπὸ φύλλα παπύρου*. Δέν τοὺς ἐπιτρέπεται νὰ φοροῦν ἄλλα ροῦχα ἢ ἄλλα παπούτσια. Δυὸ φορές τὴν ἡμέρα καὶ δυὸ φορές τὴν νύχτα κάνουν κρῦο λουτρό καὶ ἔχουν ἄλλες τέτοιες θρησκευτικὲς συνήθειες χιλιάδες, ποῦ λέει ὁ λόγος. Ἀλλὰ ἔχουν καὶ πλεονεκτήματα πολλὰ, γιατί δέν ἀσχολοῦνται μὲ τὴν καθημερινὴ ζωὴ οὔτε ζοδεύουν τίποτα. Τὸ ψῶμί τους γίνεται ἀπὸ τίς ἱερὲς ἐσοδεῖες καὶ ὁ καθένας ἔχει κάθε μέρα πολὺ κρέας βοδιοῦ καὶ χήνας. Τοὺς δίνουν καὶ κρασί ἀπὸ ἀμπέλι. Ψάρι δέν τοὺς ἐπιτρέπεται νὰ τρῶνε. Τὰ κουκιά δέν τὰ σπέρνουν στὴν Αἴγυπτο, ἀλλὰ ἂν τύχει καὶ φυτρώσουν δέν τὰ τρῶνε οὔτε ὠμά οὔτε ψημένα καὶ οἱ ἱερεῖς οὔτε νὰ τὰ βλέπουν δὲ θέλουν, γιατί πιστεύουν ὅτι τὸ ὄσπριο αὐτὸ δέν εἶναι καθαρὸ. Δέν ὑπάρχει ἕνας μόνο ἱερέας γιὰ κάθε θεό, ἀλλὰ πολλοί, καὶ ἕνας τους εἶναι ἀρχιερέας. Κι ὅταν κανένας τους πεθάνει, τὸν ἀντικαθιστᾷ τὸ παιδί του.

38. Πιστεύουν ὅτι τὰ βόδια ἀνήκουν στοῦ θεοῦ Ἐπαφο καὶ γι' αὐτὸ τοὺς κάνουν τὴν ἀκόλουθη δοκιμασία. Κάποιος ἐξετάζει τὸ ζῶο κι ἂν βρεῖ ἔστω καὶ μιὰ μόνο μαύρη τρίχα, χαρακτηρίζει τὸ ζῶο σάν μὴ καθαρὸ. Τὸ ἐξετάζει πρῶτα ὄρθιο καὶ ὕστερα ξαπλωμένο ἕνας ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς, ἐπίτηδες ταχμένος γι' αὐτό, καὶ ὕστερα τοῦ τραβάει ἔξω τὴ γλῶσσα γιὰ νὰ δεῖ ἂν εἶναι κι αὐτὴ καθαρὴ, σύμφωνα μὲ τὰ κριτήρια γιὰ τὰ ὅποια θὰ μιλήσω ἄλλοῦ. Ἐξετάζει καὶ τίς τρίχες τῆς οὐρᾶς, ἂν εἶναι φυσιολογικὰ φυτρωμένες. Ἄν ὅλη αὐτὴ ἡ ἐξέταση ἀποδείξει τὸ ζῶο καθαρὸ, τότε ὁ ἱερέας τὸ σημαδεύει τυλίγοντας φύλλο παπύρου γύρω ἀπὸ τὰ κέρατά του καὶ τὸ σφραγίζει. Ἡ βούλα εἶναι καμωμένη ἀπὸ εἰδικὸ πηλὸ ποῦ ἀπάνω του πατάει ὁ ἱερέας τὸ δαχτυλίδι του. Τότε μόνο παίρνουν τὸ ζῶο. Ἡ τιμωρία γιὰ ἱερέα, ποῦ θὰ θυσιάσει βόδι ἀσφράγιστο, εἶναι θάνατος. Ἔτσι λοιπὸν ἐξετάζεται τὸ ζῶο. Ἡ θυσία γίνεται μὲ τὸν παρκατῶ τρόπο.

* Φυτὸ ἀπὸ τὸ ὅποιο οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι κατασκεύαζαν τὸ χαρτί γραφῆς.

39. Φέρνουν τό σφραγισμένο ζῶο στό βωμό, ὅπου κάνουν τή θυσία καί ἀνάβουν φωτιά. Ὑστερα κάνουν ἀπάνω στή φωτιά σπονδή μέ κρασί καί τέλος, ἀφοῦ ἐπικαλεσθοῦν τό ὄνομα τοῦ θεοῦ, κόβουν τό κεφάλι τοῦ ζώου. Τό σῶμα του τό γδέρνουν καί τό κεφάλι, ἀφοῦ τό φορτώσουν κατάρες, τό παίρνουν καί ἄν τυχαίνει νά ὑπάρχει ἀγορά καί νά βρίσκονται ἐκεῖ περαστικοί "Ἕλληνες ἔμποροι, τούς τό πουλᾶνε. Ἄν ὄχι, τότε ρίχνουν τό κεφάλι στό ποτάμι. Καταριοῦνται τό κεφάλι λέγοντας ὅτι ἄν πρόκειται νά πέσει κανένα κακό σ' αὐτούς πού κάνουν τή θυσία ἤ καί σ' ὀλόκληρη τήν Αἴγυπτο, νά πέσει τό κακό ἐπάνω στό κεφάλι αὐτό. Ὅλοι οἱ Αἰγύπτιοι ἔχουν τίς ἴδιες συνήθειες γιά τή σπονδή καί γιά τό κεφάλι τοῦ ζώου πού θυσιάζεται καί τίς ἀκολουθοῦν σ' ὅλους τούς ναούς καί ἀπό αὐτήν τή συνήθεια προέρχεται τό ὅτι κανεῖς Αἰγύπτιος δέν τρώει κανενός ζώου τό κεφάλι.

40. Ἀλλά ἡ ἐξαγωγή τῶν ἐντοσθίων καί τό ψήσιμο τοῦ ζώου γίνεται κατά διάφορους τρόπους, ἀνάλογα μέ τό θεό γιά τόν ὁποῖο τό θυσιάζουν. Θά περιγράψω τώρα πῶς κάνουν τή θυσία στή θεά, πού τή θεωροῦν ὡς τή μεγαλύτερη καί γιά τήν ὁποία κάνουν τή μεγαλύτερη ἐορτή. Ἀφοῦ γδάρουν τό βόδι, προσεύχονται καί βγάξουν ὅλα τά ἐντόσθια τῆς κάτω κοιλιᾶς καί ἀφήνουν τά σπλάχνα του καί τό πάχος μέσα στό σῶμα. Κόβουν τά πόδια, τό ψαρονέφρι, τούς ὠμους καί τόν τράχηλο. Ἀφοῦ τά κάμουν αὐτά παραγεμίζουν τό σῶμα τοῦ ζώου μέ ψωμί καθαρό, μέλι, σταφίδες, σύκα, λιβανωτό καί σμύρνα καί ἄλλα μυριστικά· στή συνέχεια καῖνε τό ζῶο ρίχνοντας ταυτόχρονα ἀπάνω του ἄφθονο λάδι. Προτοῦ κάμουν θυσία νηστεύουν καί ἐνῶ καίγεται τό σφαχτάρι, ὅλοι χτυποῦν τό στῆθος τους καί ὅταν τελειώσουν, τότε κάθονται καί τρῶνε τά μέρη τοῦ ζώου πού ἔχουν κρατήσει.

41. Ὅλοι οἱ Αἰγύπτιοι θυσιάζουν λοιπόν τά καθαρά βόδια καί τά μοσχάρια, ἀλλά δέν τούς ἐπιτρέπεται νά θυσιάζουν τίς ἀγελάδες, γιατί εἶναι ἀφιερωμένες στήν Ἴσιδα. Τό ἄγαλμά της εἶναι γυναικεῖο μέ κέρατα ἀγελάδας, ὅπως οἱ Ἕλληνες παριστάνουν τήν Ἰώ. Ὅλοι οἱ Αἰγύπτιοι σέβονται τό ἴδιο τίς ἀγελάδες, περισσότερο ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα κατοικίδια ζῶα. Γι' αὐτό οὔτε Αἰγύπτιος οὔτε Αἰγυπτία θά φιλήσει ποτέ Ἕλληνα στό στόμα οὔτε θά χρησιμοποιήσει μαχαίρι Ἕλληνα, οὔτε σουβλα ἤ χύτρα, οὔτε θά φάει καθαρό κρέας κομμένο μέ ἑλληνικό μαχαίρι. Τά βόδια καί τίς ἀγελάδες πού πεθαίνουν τά θάβουν κατά τόν ἐξῆς τρόπο. Τίς ἀγε-

λάδες τίς ρίχνουν στό ποτάμι καί τά βόδια τά θάβουν στά προάστια μέ τό ἕνα ἤ καί μέ τά δύο κέρατα νά ἐξέχουν γιά σημάδι. "Όταν τό πτώμα λιώσει καί ἔρθει ἡ στιγμή, πηγαίνει σέ κάθε πολιτεία μιά μεγάλη βάρκα ἀπό τό νησί πού ὀνομάζεται Προσωπίτιδα. Βρίσκεται στό Δέλτα κι ἔχει περίμετρο ἑννέα σχοίνους*. Στό νησί αὐτό ὑπάρχουν πολλές ἄλλες πολιτεῖες ἐκτός ἀπό ἐκείνην ἀπ' ὅπου ξεκινᾶνε οἱ βάρκες γιά νά πάρουν τά ὀστά τῶν ζώων. Τό ὄνομά της εἶναι Ἀτάρβηχη καί ὑπάρχει ἐκεῖ νῶος σπουδαῖος τῆς Ἀφροδίτης. Ἀπό τήν Ἀτάρβηχη αὐτή φεύγουν καί πᾶνε σέ ἄλλες πολιτεῖες πολλοί καί ἀφοῦ ξεθάψουν τά ὀστά, τά παίρνουν καί τά θάβουν ὅλα σ' ἕνα μέρος. Ἐτσι θάβουν λοιπόν τά βόδια καί τ' ἄλλα κτήνη, γιατί αὐτός εἶναι ὁ κανόνας, ἐπειδὴ δέ σκοτώνουν κανένα.

42. "Όσοι Αἰγύπτιοι ἔχουν νῶο ἀφιερωμένο στό Δία τό Θηβαϊκό ἢ ζοῦν στό νομό τῶν Θηβῶν, δέ θυσιάζουν ποτέ ἀρνιά, ἀλλά μόνο κατσίκες· γιατί ἐκτός ἀπό τήν Ἰσιδα καί τόν Ὀσιρη, πού λένε ὅτι εἶναι ὁ Διόνυσος, ὅλοι οἱ Αἰγύπτιοι δέ λατρεύουν τοὺς ἴδιους θεούς. Τοὺς δύο ὅμως αὐτοὺς θεούς ὅλοι τοὺς λατρεύουν. "Όσοι ἔχουν ἱερό ἀφιερωμένο στό Μένδη ἢ κατοικοῦν στό νομό τοῦ Μενδησίου, δέν ἀγγίζουν τίς κατσίκες, καί θυσιάζουν μόνο ἀρνιά. Οἱ Θηβαῖοι καί ὅσοι δέν ἀγγίζουν τ' ἀρνιά, ἱστοροῦν τά ἐξῆς γιά νά ἐξηγήσουν τό ἔθιμο αὐτό. Ὁ Ἡρακλῆς ἤθελε ὀπωσδήποτε νά δεῖ τό Δία πού δέν ἤθελε ὅμως νά τοῦ φανερωθεῖ. Καθώς τόν ἐκλιπαροῦσε ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Δίας μηχανεύθηκε νά γδάρει ἕνα κριάρι καί νά τοῦ κόψει τό κεφάλι. Ντύθηκε τήν προβιά καί ἔτσι τοῦ φανερώθηκε. Καί γι' αὐτόν τό λόγο κάνουν οἱ Αἰγύπτιοι τά ἀγάλματα τοῦ Δία μέ πρόσωπο κριοῦ. Ἀπό αὐτούς τό πῆραν οἱ Ἀμμώνιοι, πού εἶναι ἄποικοι Αἰγυπτίων καί Αἰθιοπῶν καί μιλοῦν μιά γλώσσα πού μοιάζει καί στίς δύο. Θαρρῶ ὅτι καί τό ὄνομά τους Ἀμμώνιοι ἀπό αὐτό τό πῆραν, γιατί οἱ Ἀμμώνιοι ὀνομάζουν τό Δία Ἀμοῦν. Οἱ Θηβαῖοι δέ θυσιάζουν τά κριάρια, ἀλλά εἶναι γι' αὐτούς ἱερά· καί μάλιστα μιά μέρα τό χρόνο, ὅταν εἶναι ἡ ἑορτή τοῦ Δία, τότε σφάζουν ἕνα κριάρι, τό γδέρνουν καί φοροῦν τήν προβιά του στό ἄγαλμα τοῦ Δία καί ὕστερα φέρνουν ἕνα ἄλλο ἄγαλμα, τοῦ Ἡρακλῆ, μπροστά του. Ἀφοῦ τά κάνουν αὐτά, ὅλοι ὅσοι εἶναι γύρω ἀπό τό νῶο πενθοῦν τό κριάρι καί ὕστερα τό θάβουν, βάζοντάς το μέσα σέ ξύλινο φέρετρο.

* Μέτρο μετρήσεως ἐδαφικῶν ἐκτάσεων, ἴσο μέ 2 περσικούς παρασάγγες ἢ 60 στάδια.

43. Γιὰ τόν Ἡρακλῆ αὐτόν ἄκουσα πώς ἦταν ἓνας ἀπό τούς δώδεκα θεούς. Γιὰ τόν ἄλλο Ἡρακλῆ, αὐτόν πού ξέρουν οἱ Ἕλληνες, πουθενά στήν Αἴγυπτο δέν μπόρεσα ν' ἀκούσω τίποτα. Τό ὅτι ὅμως δέν εἶναι οἱ Αἰγύπτιοι πού πῆραν ἀπό τούς Ἕλληνες τό ὄνομα Ἡρακλῆς, ἀλλά οἱ Ἕλληνες ἀπό τούς Αἰγυπτίους, δηλαδή ἐκείνοι ἀπό τούς Ἕλληνες πού ἔδωσαν τό ὄνομα Ἡρακλῆς στό γιό τοῦ Ἀμφιτρύωνα, ἀποδεικνύεται ἀπό πολλά ἄλλα στοιχεῖα, ἀλλά καί ἀπό τό ἐξῆς: ὅτι καί οἱ δύο γονεῖς τοῦ Ἡρακλῆ, ὁ Ἀμφιτρύων καί ἡ Ἀλκμήνη, ἦταν αἰγυπτιακῆς καταγωγῆς. Ὑπάρχει ὅμως καί ἓνα ἄλλο, ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι λένε πώς δέν ξέρουν τά ὀνόματα οὔτε τοῦ Ποσειδῶνα οὔτε τῶν Διοσκούρων, οὔτε τούς συγκαταλέγουν ἀνάμεσα στούς θεούς τους. Ἀλλά ἐάν εἶχαν πάρει τό ὄνομα κανένος θεοῦ ἀπό τούς Ἕλληνες, εἶναι πολύ περισσότερο πιθανό παρά ἀπίθανο ὅτι αὐτῶν τά ὀνόματα θά μνημόνευαν, ἂν ἐκείνη τήν ἐποχή οἱ Αἰγύπτιοι ἦταν ναυτικοί, ὅπως καί μερικοί Ἕλληνες, ὅπως νομίζω ὅτι ἦταν πραγματικά. Αὐτῶν τῶν θεῶν τά ὀνόματα θά εἶχαν πάρει οἱ Αἰγύπτιοι περισσότερο παρά τοῦ Ἡρακλῆ. Ἀλλά ὁ Ἡρακλῆς εἶναι ἓνας ἀρχαῖος θεός τους. Ὅπως λένε οἱ ἴδιοι, δεκαεπτά χιλιάδες χρόνια πρὶν ἀπό τή βασιλεία τοῦ Ἀμαση, οἱ ὀχτώ θεοί ἐγιναν δώδεκα, καί ὁ ἓνας ἦταν ὁ Ἡρακλῆς.

44. Θέλοντας νά πληροφορηθῶ γι' αὐτό τό ζήτημα, ὅσο τό δυνατό καλύτερα, ταξίδεψα στήν Τύρο τῆς Φοινίκης, ὅπου εἶχα πληροφορηθεῖ ὅτι ὑπῆρχε ἓνας ναός τοῦ Ἡρακλῆ, πολύ σεβαστός. Τόν εἶδα καί ἦταν στολισμένος μέ πολλά καί πλούσια ἀφιερώματα, ἀλλά θυμᾶμαι δύο στήλες, μιά ἀπό ἀτόφιο χρυσάφι καί ἄλλη ἀπό σμάραγθο πού ἔλαμπε πολύ τή νύχτα. Μιλώντας μέ τούς ἱερεῖς τοῦ θεοῦ, τούς ρώτησα πόσος καιρός ἦταν πού εἶχε χτιστεῖ ὁ ναός καί κατάλαβα ὅτι δέν συμφωνοῦσαν μέ τούς Ἕλληνες, γιατί μοῦ εἶπαν ὅτι ὁ ναός εἶχε ἰδρυθεῖ ὅταν χτιζόταν ἡ Τύρος καί ἀπό τότε εἶχαν περάσει δύο χιλιάδες τριακόσια χρόνια. Στήν Τύρο εἶδα καί ἄλλο ναό ἀφιερωμένο στόν Θάσιο Ἡρακλῆ. Πῆγα καί στή Θάσο ὅπου βρῆκα καί ἄλλο ναό τοῦ Ἡρακλῆ, τόν ὁποῖο εἶχαν χτίσει Φοίνικες, πού εἶχαν ξεκινήσει ἀναζητώντας τήν Εὐρώπη καί ἰδρυσαν ἀποικία στή Θάσο. Ἀλλά καί αὐτά συνέβησαν πέντε γενεές προτοῦ ἐμφανιστεῖ στήν Ἑλλάδα ὁ Ἡρακλῆς, γιός τοῦ Ἀμφιτρύωνα. Αὐτή λοιπόν ἡ ἔρευνα ἀποδείχνει καθαρά ὅτι ὁ Ἡρακλῆς εἶναι παλιός θεός. Καί νομίζω ὅτι πολύ καλά κάνουν ὅσοι ἀπό τούς Ἕλληνες ἔχουν χτίσει δύο εἰδῶν ναούς, τόν

έναν ἀφιερωμένο στὸν ἀθάνατο Ἡρακλῆ πού τὸν λατρεύουν μὲ τὴν ἐπωνυμία Ὀλύμπιος, τὸν ἄλλο στὸν Ἡρακλῆ πού τοῦ προσφέρουν θυσίες ὡς ἥρωα.

45. Οἱ Ἕλληνες εἶναι ἀπρόσεκτοι καὶ λένε καὶ ἄλλα πολλά, καὶ ὁ ἀκόλουθος μῦθος πού λένε γιὰ τὸν Ἡρακλῆ εἶναι κι αὐτός ἀνόητος. Δηλαδή, ὅτι ὅταν ἔφτασε στὴν Αἴγυπτο, οἱ Αἰγύπτιοι τὸν στεφάνωσαν καὶ τὸν πῆγαν μὲ πομπή νά τὸν θυσιάσουν στὸν Δία. Στὴν ἀρχὴ ὁ Ἡρακλῆς ἦταν ἡσυχος, ἀλλὰ ὅταν τὸν ἔφεραν μπρὸς στό βωμό, μεταχειρίστηκε τὴ δύναμή του καὶ τοὺς σκότωσε ὅλους. Ὅταν οἱ Ἕλληνες τὰ λένε αὐτά, μοῦ φαίνεται ὅτι ἀγνοοῦν ἐντελῶς καὶ τὴ φύση τῶν Αἰγυπτίων καὶ τοὺς νόμους τους. Ἀφοῦ ἐκτός ἀπὸ ἀρνιά, βόδια καὶ μοσχάρια, καὶ αὐτὰ καθαρὰ, καὶ χῆνες, ἀπαγορεύεται στοὺς Αἰγυπτίους νά θυσιάζουν ζῶα, πῶς θά θυσιάζαν ἀνθρώπους; Ἀλλὰ καὶ κάτι ἄλλο. Ἀφοῦ ἦταν ἓνας ὁ Ἡρακλῆς, καὶ μάλιστα ἀνθρώπος, ὅπως λένε οἱ Ἕλληνες, πῶς θά εἶχε τὴ δύναμη νά σκοτώσει πολλές δεκάδες χιλιάδες ἀνθρώπους; Γιὰ τὰ ὅσα εἶπα γι' αὐτά, ἄς μὲ συγχωρήσουν οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἥρωες.

46. Οἱ Αἰγύπτιοι, τοὺς ὁποίους ἀνέφερα πρωτύτερα, δέν θυσιάζουν κατσίκες καὶ τράγους γιὰ τὸν ἀκόλουθο λόγο: Οἱ Μενδήσιοι θεωροῦν τὸν Πάνα ἓναν ἀπὸ τοὺς ὀχτῶ θεοὺς καὶ λένε ὅτι αὐτοὶ ὑπῆρχαν πρὶν ἀπὸ τοὺς δώδεκα. Οἱ ζωγράφοι καὶ οἱ ἀγαλματοποιοὶ στὴν Αἴγυπτο παριστάνουν τὸν Πάνα, ὅπως καὶ οἱ Ἕλληνες, τραγοπρόσωπο καὶ τραγοπόδαρο, ὅχι ἐπειδὴ φαντάζονται ὅτι εἶναι ἔτσι. Νομίζουν ὅτι εἶναι σὰν τοὺς ἄλλους θεοὺς. Τό γιατί τὸν παριστάνουν ἔτσι, δέ θά μοῦ ἦταν εὐχάριστο νά τό πῶ. Πάντως, οἱ Μενδήσιοι σέβονται περισσότερο τοὺς τράγους ἀπὸ τίς κατσίκες. Στούς βοσκούς τους κάνουν ιδιαίτερες τιμές καὶ πῖο πολὺ σ' ἓναν, κι ὅταν αὐτός πεθάνει, τότε πενθεῖ ὀλόκληρος ὁ νομὸς τοῦ Μενδησίου. Αἰγυπτιακὰ ὁ τράγος καὶ ὁ Πάν λέγεται Μένδης.

Κεφ. 48-53. Μερικὲς πληροφορίες γιὰ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ τοὺς Ἕλληνες

Κεφ. 54-57. Μαντεῖα - Δωδώνη

54. Γιὰ τὸ μαντεῖο τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ μαντεῖο τῆς Λιβύης οἱ Αἰγύπτιοι διηγοῦνται τὰ ἀκόλουθα. Λένε οἱ ἱερεῖς τοῦ Θηβαϊκοῦ Δία ὅτι

οἱ Φοίνικες ἄρπαξαν δύο γυναῖκες ἱέρειες ἀπὸ τῆς Θῆβες καί, καθὼς πληροφορήθηκαν, ἢ μιὰ πουλήθηκε στὴ Λιβύη καὶ ἡ ἄλλη στοὺς Ἕλληνας. Αὐτὲς οἱ δύο γυναῖκες θὰ ἦταν πού ἴδρυσαν πρῶτες τὰ μαντεῖα στὴ Λιβύη καὶ στὴν Ἑλλάδα. "Ὅταν τοὺς ρώτησα ἀπὸ ποῦ τὰ ξέρουν αὐτὰ καὶ μιλιᾶνε μὲ τόση βεβαιότητα, μοῦ εἶπαν ὅτι τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶχαν κάμει μεγάλη ἔρευνα γιὰ τῆς γυναῖκες αὐτὲς καὶ δέν μπόρεσαν νὰ τῆς βροῦν, ἀλλὰ ἀργότερα πληροφορήθηκαν τὰ ὅσα μοῦ εἶπαν γι' αὐτὲς.

55. Αὐτὰ ἄκουσα ἀπὸ τοὺς Θηβαίους ἱερεῖς. Οἱ ἱέρειες ἕμως τῆς Δωδώνης λένε τὰ ἀκόλουθα. Δύο μαῦρες περισσότερὲς πέταξα· ἀπὸ τῆς Θῆβες τῆς Αἰγύπτου καὶ ἡ μιὰ πῆγε στὴ Λιβύη καὶ ἡ ἄλλη στὴ Δωδώνη· ἐκεῖ κάθισε ἀπάνω σὲ μιὰ βαλανιδιά καὶ τοὺς εἶπε, μὲ ἀνθρώπινη φωνή, ὅτι στό σημεῖο ἐκεῖνο ἀκριβῶς ἔπρεπε ὅπως ἂν ἴσχυε νὰ χτιστεῖ μαντεῖο τοῦ Δία. Αὐτοὶ πού τὸ ἄκουσαν θεώρησαν ὅτι ἦταν θεῖα προσταγὴ καὶ συμμορφώθηκαν. Τὸ περιστέρι πού ἔφθασε στὴ Λιβύη διέταξε τοὺς Λίβυες νὰ χτίσουν μαντεῖο τοῦ Ἄμμωνα. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἀφιερωμένο στὸν Δία. Οἱ ἱέρειες τῆς Δωδώνης, πού μοῦ ἔδωσαν αὐτὲς τῆς πληροφορίες, ἦταν ἡ Προμένεια, ἡ πύθι ἡλικιωμένη, ἡ Τιμαρέτη, ἡ μεσαία, καὶ ἡ Νικάνδρα, ἡ πύθι νέα. Συμφωνοῦσαν μαζί τους καὶ οἱ ἄλλοι Δωδωναῖοι πού ἀσχολοῦνταν μὲ τὸ ἱερό*.

56. Ἡ γνώμη μου γι' αὐτὰ εἶναι ἡ ἀκόλουθη. Ἐάν εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ Φοίνικες ἄρπαξαν τῆς δύο ἱέρειες καὶ πουλήσαν τὴν μιὰ ἀπ' αὐτὲς στὴ Λιβύη καὶ τὴν ἄλλη στὴν Ἑλλάδα, τότε νομίζω ὅτι ἐκείνη πού πῆγε στὴν τῶρα ὀνομαζόμενη Ἑλλάδα, πού πρωτύτερα λεγόταν Πελασγία, πουλήθηκε στὴ Θεσπρωτία καὶ μετὰ, ὅταν ἐργαζόταν δούλη ἐκεῖ, ἴδρυσε ἕνα ἱερό τοῦ Δία κάτω ἀπὸ μιὰ βαλανιδιά, γιατί ἦταν φυσικό σάν ἱερεῖα τοῦ Δία στῆς Θῆβες νὰ τὸν θυμᾶται στὸν τόπο ὅπου εἶχε φτάσει. "Ὅταν ἔμαθε τὰ ἐλληνικά, ἴδρυσε καὶ μαντεῖο. Καὶ τότε θὰ διηγῆθηκε ὅτι οἱ ἴδιοι Φοίνικες, πού εἶχαν πουλήσει αὐτήν, εἶχαν πουλήσει καὶ τὴν ἀδελφὴ τῆς στὴ Λιβύη.

57. Νομίζω ὅτι οἱ Δωδωναῖοι ὀνόμασαν τῆς δύο γυναῖκες περισσότερὲς, ἐπειδὴ ἦταν ξένες καὶ ἡ λαλιά τους τοὺς φαινόταν σάν τοῦ πουλιοῦ.

* Τὸ πουλί πού ἐκφράζεται μὲ ἀνθρώπινη λαλιά θυμίζει τὰ λαϊκὰ μας τραγούδια.

Μετά ἀπό καιρό, λένε, ἡ περιστέρά μίλησε μέ ἀνθρώπινη φωνή, δηλαδή ὅτι ἡ γυναίκα ἄρχισε νά μιλάει ἑλληνικά. "Ὅσο μιλοῦσε ξενικά τοὺς φαινόταν ὅτι μιλάει τό πουλί, γιατί πῶς μπορεῖ ἓνα περιστέρι νά μιλήσει μέ ἀνθρώπινη φωνή; "Ὅταν λένε ὅτι τό περιστέρι ἦταν μαῦρο, θέλουν νά ποῦν ὅτι ἡ γυναίκα ἦταν Αἴγυπτια. Ὁ τρόπος τῆς μαντείας τῆς αἴγυπτιακῆς Θήβας καί τῆς Δωδώνης εἶναι παραπλήσιος. Ἀλλά καί ἡ μαντική, πού γίνεται μέ τά ἱερά σφάγια, ἀπό τήν Αἴγυπτο ἤρθε*.

Κεφ. 58-67. Διάφορα στοιχεῖα πού πῆραν οἱ Ἕλληνες ἀπό τοὺς Αἴγυπτίους.

Κεφ. 68 - 70. Ὁ Κροκόδειλος

68. Καί τώρα πῶς εἶναι οἱ κροκόδειλοι. Τοὺς τέσσερις μῆνες τοῦ χειμῶνα δέν τρῶνε τίποτα. Παρ' ὅλο ὅτι εἶναι τετράποδα, ζοῦν στή στεριά καί στό νερό. Τά αὐγά τους τά γεννοῦν στή στεριά καί τά ἀφήνουν. Τόν περισσότερο καιρό τῆς ἡμέρας τόν περνοῦν στή στεριά καί τή νύχτα δλόκληρη μέσα στό ποτάμι· γιατί τό νερό εἶναι πιό ζεστό ἀπό τόν ἀέρα τῆς νύχτας κι ἀπό τή δροσιά τῆς αὐγῆς. Ἀπ' ὅσα ζῶα ξέρουμε, εἶναι ἐκεῖνο πού ἀπό πολύ μικρό γίνεται πολύ μεγάλο. Τά αὐγά πού γεννάει δέν εἶναι πολύ μεγαλύτερα ἀπό τά αὐγά τῆς χήνας καί ὁ νεοσσός εἶναι ἀνάλογος μέ τό μέγεθος τοῦ αὐγοῦ, ἀλλά μεγαλώνοντας φτάνει τίς δεκαεπτὰ πῆχες καί περισσότερο. Ἐχει μάτια σάν τοῦ χοίρου, δόντια πολύ μεγάλα καί εἶναι τό μόνο ἀπ' ὅλα τά ζῶα πού δέν ἔχει γλώσσα, καί μόνο αὐτό ἀπ' ὅλα τά ζῶα δέν κουνάει τήν κάτω σιαγόνα, ἀλλά τήν πάνω τή φέρνει στήν κάτω. Ἐχει νύχια δυνατά καί δέρμα λεπιδωτό στήν πλάτη, πού δέν τό περνάει τίποτα. Μέσα στό νερό δέν βλέπει τίποτα, ἀλλά ἔξω στή στεριά ἔχει πάρα πολύ δυνατό μάτι. Ἐπειδή μένει τόσο πολύ μέσα στό νερό, τό στόμα του εἶναι γεμάτο βδέλλες. Ὅλα τά ἄλλα ζῶα καί τά πουλιά τόν ἀποφεύγουν, ἀλλά τό πουλί τροχίλος τά ἔχει καλά μαζί του ἐπειδή τόν ὠφελεῖ, γιατί ἔταν βγεῖ ὁ κροκόδειλος ἀπό τό νερό καί χάσκει (συνηθίζει νά στρέφει πρὸς τή δύση), τότε ὁ τροχίλος μπαίνει στό στόμα του καί τρώει τίς βδέλλες. Καί ὁ κροκόδειλος εὐχαριστιέται πού τόν ἀνακουφίζει καί δέν πειράζει τό πουλί.

* Ὁ Ἡρόδοτος προσπαθεῖ νά δώσει, ἐδῶ, καί ὀρθολογική ἐρμηνεία τοῦ μῦθου.

69. Γιά μερικούς Αἰγυπτίους οἱ κροκόδειλοι εἶναι ἱεροί, ἀλλά γιά ἄλλους δέν εἶναι καί θεωροῦνται βλαβεροί. Οἱ Αἰγύπτιοι, πού ἀπ' ὅλους περισσότερο τούς θεωροῦν ἱερούς, εἶναι ἐκεῖνοι πού κατοικοῦν γύρω ἀπό τίς Θῆβες καί τή λίμνη Μοίρη. Ἐκεῖ ὅλοι ἐξημερώνουν καί τρέφουν ἕναν κροκόδειλο καί στολίζουν τ' αὐτιά του μέ λίθινα χυτά καί χρυσά στολίδια. Τούς βάζουν καί βραχιόλια στά μπροστινά τους πόδια. Τούς τρέφουν μέ ἰδιαίτερη τροφή καί τούς κάνουν ἱερές προσφορές καί τούς περιποιοῦνται, ὥστε νά ζοῦν πολύ εὐχάριστα. Ὄταν ψοφήσουν τούς βαλσαμώνουν καί τούς θάβουν μέσα σέ ἱερά φέρετρα. Οἱ Αἰγύπτιοι πού ζοῦν στήν περιοχή τῆς Ἐλεφαντίνης ὄχι μόνο δέν τούς θεωροῦν ἱερούς, ἀλλά καί τούς τρῶνε. Ἐκεῖ δέ λέγονται κροκόδειλοι, ἀλλά χάμψες. Κροκόδειλους τούς ὀνόμασαν οἱ Ἴωνες, νομίζοντας ὅτι εἶναι τό ἴδιο εἶδος ζώου μέ τίς σαῦρες πού ἔχουν ἐκεῖνοι στούς φράχτες τους.

70. Οἱ Αἰγύπτιοι ἔχουν πολλούς καί διάφορους τρόπους νά πιάνουν τούς κροκόδειλους, ἀλλά θά περιγράψω ἐκεῖνον πού μοῦ φαίνεται ὁ πῖο ἀξιολογώμενος. Δολώνουν ἕνα ἀγκίστρι μέ κρέας πού κόβουν ἀπό τήν πλάτη τοῦ χοίρου καί τό ρίχνουν καταμεσῆς στόν ποταμό καί στέκονται στήν ὄχθη χτυπώντας ἕνα ζωντανό γουρουνάκι. Ὁ κροκόδειλος ἀκούει τά τσιρίσματα του, προχωρεῖ πρὸς τά ἐκεῖ, συναντάει τό κρέας καί τό καταπίνει. Ὄταν τόν τραβήξουν στή στεριά, τό πρῶτο πού κάνει ὁ ψαράς εἶναι νά τοῦ ρίξει λάσπη στά μάτια· ἅμα τό κάνει αὐτό, τόν καταφέρνει εὐκολά· ἂν δέν τό κάνει, δυσκολεύεται πολύ.

Κεφ. 78-80. Εἰδικό ἔθιμο τῶν Αἰγυπτίων

78. Στά συμπόσια τῶν πλουσίων, ἅμα τελειώσει τό δεῖπνο, ἕνας ὑπὲρτης περιφέρει ἕνα ξύλινο ὁμοίωμα νεκροῦ μέσα στό φέρετρό του, σκαλισμένο καί χρωματισμένο ὅσο τό δυνατό καλύτερα, ὥστε νά μοιάζει ἀληθινό. Εἶναι μία ὡς δύο πῆχες. Τό δείχνει στόν καθένα ἀπό τούς καλεσμένους λέγοντας: «Βλέπε τον αὐτόν καί τρῶγε καί γλέντα, γιατί ὅταν πεθάνεις θά εἶσαι σάν αὐτόν». Αὐτή τή συνήθεια ἔχουν στά συμπόσια.

79. Διατηροῦν τίς πάτριες συνήθειές τους καί δέν προσθέτουν καινούργιες. Ἐχουν πολλές ἀξιωμαθόνευτες συνήθειες καί ἰδιαίτερα ἕνα τραγούδι

δι, τό Λίνο, πού ἔχει μεγάλη φήμη καί στή Φοινίκη καί στήν Κύπρο κι ἔχει διαφορετικό ὄνομα στά διάφορα ἔθνη. Φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ ἴδιος, γιά τόν ὁποῖο καί οἱ Ἕλληνες ἔχουν τραγοῦδι καί τό ὀνομάζουν Λίνο. Καί γιά ἄλλα πολλά πού υπάρχουν στήν Αἴγυπτο ἔχω ἀπορήσει, ἀλλά καί γι' αὐτό ἀπορῶ, ἀπό πού πῆραν τό Λίνο. Τό Λίνο οἱ Αἰγύπτιοι τόν ὀνομάζουν Μανερῶ. Μοῦ εἶπαν στήν Αἴγυπτο, ὅτι ὁ πρῶτος βασιλιάς τῆς Αἰγύπτου εἶχε ἕνα μοναχογιό πού πέθανε, ὅταν ἦταν ἀκόμα παιδί, καί τιμήθηκε ἀπό τούς Αἰγυπτίους μέ θρῆνο, πού ἦταν τό πρῶτο καί ἔμεινε τό μόνο τραγοῦδι.

80. Οἱ Αἰγύπτιοι μοιάζουν καί στό ἐξῆς στούς Λακεδαιμονίους, μόνους ἀπ' ὅλους τούς ἄλλους Ἕλληνες: ὅταν οἱ νέοι συναντήσουν μεγαλύτερους τους στό δρόμο, παραμερίζουν, καί ὅταν εἶναι καθισμένοι σηκώνονται. Ἀλλά σέ τίποτα ἄλλο δέ μοιάζουν στούς Ἕλληνες. Ἀντινά χαιρετιοῦνται μέ τό ὄνομά τους, ὅταν συναντιοῦνται στό δρόμο, ὑποκλίνονται κατεβάζοντας τό χέρι ὡς τό γόνατο.

Κεφ. 81-123. Ποικίλες πληροφορίες γιά τήν Αἴγυπτο.

Κεφ. 124, 125, 127-130. Οἱ Πυραμίδες

124. Ὅσο βασιλεὺς ὁ Ραμφίνιτος ὑπῆρχε μεγάλη εὐνομία σ' ὅλοκληρη τήν Αἴγυπτο καί μεγάλη εὐημερία. Μετά ὅμως, ὅπως μοῦ εἶπαν οἱ ἱερεῖς, ὅταν βασιλεὺς ὁ Χέοψ, τούς προκάλεσε κάθε εἶδους δυστυχίες. Ἐκλείσει ὅλους τούς ναούς κι ἔτσι ἐμπόδισε τούς Αἰγυπτίους νά κάνουν τίς θυσίες τους. Ὑστερα ἔβαλε ὅλους τούς Αἰγυπτίους νά δουλεύουν γι' αὐτόν. Ἄλλοι ἔσπερναν ὀγκόλιθους ἀπό τά λατομεῖα, πού βρίσκονταν στό ὄρος Ἀράβιο, μέχρι τό Νεῖλο. Οἱ ὀγκόλιθοι μεταφέρονταν στόν ποταμό πάνω σέ βάρκες. Ἀπό ἐκεῖ ἄλλοι τούς παραλάβαιναν καί τούς ἔσπερναν πρὸς τό Λυβικό λεγόμενο ὄρος. Ἐργάζονταν ἑκατὸ χιλιάδες ἄνθρωποι σέ βάρδιες, τρεῖς μῆνες ἢ καθεμιά. Χρειάστηκαν δέκα χρόνια σκληρῆς δουλειᾶς τοῦ λαοῦ γιά νά κατασκευαστεῖ ὁ δρόμος πού πάνω του ἔσπερναν τούς ὀγκόλιθους, ἔργο πού, κατὰ τή γνώμη μου, δέν εἶναι κατώτερο ἀπὸ τήν πυραμίδα. (Τό μήκος τοῦ δρόμου εἶναι πέντε στάδια, τό πλάτος του δέκα ὀργιές, τό ὕψος του, στό πιό ψηλὸ σημεῖο, ὀχτῶ ὀργιές. Εἶναι κατασκευασμένος ἀπὸ λαξευμένες πέτρες, μέ ἀνάγλυφες παραστάσεις ζώων). Δέκα

χρόνια χρειάστηκαν γιά νά γίνει ὁ δρόμος αὐτός, καί τά ὑπόγεια κτίσμα-
τα πού βρίσκονται στό λόφο ὅπου εἶναι ἡ πυραμίδα, καί ὅπου ὁ Χέοψ
ἔκανε τόν τάφο του ἕνα νησί, ἀνοίγοντας διώρυγα ἀπό τόν Νεῖλο. Τό χτί-
σιμο τῆς πυραμίδας κράτησε εἴκοσι χρόνια. Ἐχει τετράγωνη βάση καί
κάθε πλευρά ἔχει μῆκος ὀχτώ πλέθρα* καί ὕψος ἴσο. Εἶναι ἀπό λαξευμέ-
νες πέτρες ἄριστα συναρμοσμένες. Κανένας ὀγκόλιθος δέν ἔχει μῆκος
λιγότερο ἀπό τριάντα πόδια.

125. Τήν πυραμίδα αὐτή τήν κατασκεύασαν μέ τή μέθοδο τῶν ἀνα-
βαθμίδων, πού ἄλλοι τίς λένε ζωνάρια καί ἄλλοι σκαλοπάτια. Ὄταν ἔκα-
ναν τήν πρώτη σειρά στή βάση, σήκωναν τούς ἄλλους ὀγκόλιθους μέ μη-
χανές κατασκευασμένες μέ κοντά δοκάρια. Γιά τή δεύτερη σειρά σήκωναν
τούς ὀγκόλιθους ἀπό τό ἔδαφος. Μετά τοποθετοῦσαν τόν ὀγκόλιθο ἐπάνω
στήν πρώτη σειρά, τόν παραλάβαινε ἄλλη μηχανή, πού στηριζόταν ἀπά-
νω στή δεύτερη σειρά καί τόν τραβοῦσε ἄλλη μηχανή, γιά νά τόν τοπο-
θετήσει στήν τρίτη σειρά. Ὅσα σκαλοπάτια εἶχε ἡ πυραμίδα, τόσες ἦταν
καί οἱ μηχανές ἡ ἴσως μπορούσε νά ἦταν καί μία μόνο μηχανή πού μετα-
τοπιζόταν εὐκόλα καί τήν τοποθετοῦσαν στήν κάθε σειρά, γιά νά τραβή-
ξει ἀπάνω τούς ὀγκόλιθους τῆς ἐπόμενης. Μοῦ εἶπαν καί γιά τούς δύο
τρόπους, ὅπως τά λέω ἀκριβῶς. Τήν τελική ἐπεξεργασία τήν ἄρχισαν
ἀπό τήν κορυφή τῆς πυραμίδας, ὕστερα ἐξακολούθησαν πρὸς τά κάτω
καί τελευταῖα ἐπεξεργάστηκαν τή βάση. Ὑπάρχει ἐπιγραφή ἀπάνω στήν
πυραμίδα μέ αἰγυπτιακά γράμματα, πού ἀναγράφει τά ποσά πού ξοδεύ-
τηκαν σέ ραπανάκια, σέ κρεμμύδια καί σέ σκόρδα γιά τούς ἐργάτες. Καί
θυμᾶμαι πολύ καλά ὅτι, ὅπως μοῦ εἶπε ὁ διερμηνέας πού μοῦ διάβαζε τήν
ἐπιγραφή, ἀναφέρονταν χίλια ἑξακόσια τάλαντα ἀσήμι. Ἄν αὐτά εἶναι
ἀλήθεια, τότε πόσα πρέπει νά ξοδεύτηκαν γιά τό σίδηρο μέ τό ὅποιο δού-
λευαν, γιά τήν τροφή, γιά τά ρούχα τῶν ἐργατῶν, ὅσο καιρό χρειάστηκε
γιά νά κατασκευαστοῦν τά ἔργα, καί ὅπως νομίζω ἐγώ, γιά νά κό-
ψουν καί νά λαξεύσουν τούς ὀγκόλιθους καί γιά νά τούς μετακινήσουν καί
ἐπίσης γιά νά κατασκευάσουν τό ὑπόγειο μέρος τῆς πυραμίδας, ὅλος
αὐτός ὁ χρόνος δέν εἶναι λίγος.

127. Οἱ Αἰγύπτιοι λένε ὅτι ὁ Χέοψ ἔμεινε στό θρόνο πενήντα χρόνια

* Τό πλῆθος ἰσοδυναμεῖ μέ 30,82 μέτρα.

καί ὅταν πέθανε τόν διαδέχτηκε ὁ ἀδελφός του Χερφρὴν, ὁ ὁποῖος κυβέρ-
νησε τόν τόπο μέ τόν ἴδιο τρόπο καί ἔχτισε καί αὐτός πυραμίδα πού δέν
ἦταν τόσο μεγάλη, τή μέτρησα ὁ ἴδιος· οὔτε ὑπόγεια οἰκήματα ἔχει οὔτε
ἔρχεται ὡς αὐτή διώρυγα ἀπό τό Νεῦλο, ὅπως στήν ἄλλη, ὅπου ἀπό χτι-
σμένο ἀλλάκι ἔρχεται τό νερό καί τήν τριγυρίζει σάν νησί, καί ὅπου, λένε,
κεῖται ὁ Χέοψ. Ἐφτιάσε τήν πρώτη βαθμίδα ἀπό ποικιλόχρωμη πέτρα
τῆς Αἰθιοπίας καί ἔχτισε τήν πυραμίδα κατά σαράντα πόδια μικρότερη ἀπό
τή μεγάλη. Καί οἱ δύο βρίσκονται πάνω στόν ἴδιο λόφο, σέ ὕψος περίπου
ἑκατό ποδῶν. Μοῦ εἶπαν ὅτι ὁ Χερφρὴν ἔμεινε στό θρόνο πενήντα ἔξι χρόνια.

128. Αὐτά μᾶς κάνουν ἑκατόν ἔξι χρόνια, κατά τά ὅποια οἱ Αἰγύ-
πτιοι ὑπέφεραν πολὺ καί οἱ ναοὶ τους κλείστηκαν καί δέν ἄνοιξαν. Τόσο
εἶναι τό μῖσος τῶν Αἰγυπτίων γι' αὐτούς τοὺς δύο βασιλιάδες, ὥστε οὔτε
τό ὄνομά τους δέ θέλουν ν' ἀναφέρουν, καί τίς πυραμίδες τίς λένε τοῦ
βοσκοῦ Φιλίτιου, πού ἐκείνη τήν ἐποχὴ ἔβασκε τὰ ζῶα του στήν περιοχή.

129. Μετά ἀπ' αὐτόν, μοῦ εἶπαν, ἀνέβηκε στό θρόνο ὁ Μυκερίνος,
γιός τοῦ Χέοπα. Αὐτοῦ δέν τοῦ ἄρεσαν τὰ ἔργα τοῦ πατέρα του. Ἄνοιξε
τούς ναοὺς καί ἄφησε τό λαό, πού εἶχε περιέλθει σέ μεγάλη ἀθλιότητα, νά
ἐργάζεται καί νά κάνει τίς θυσίες του· ἀπ' ὅλους τοὺς βασιλιάδες ἦταν ὁ
δικαιότερος δικαστής. Κατά τοῦτο, ἀπ' ὅλους ὅσοι κάθισαν στό θρόνο τῆς
Αἰγύπτου, αὐτόν ἐπαινοῦν περισσότερο. Ἐκτός ἀπό τό ὅτι ἔκρινε δίκαια,
ὅταν κάποιος τόν κατηγοροῦσε γιά τήν ἀπόφαση πού εἶχε βγάλει, τόν
ἀποζημίωνε δίνοντάς του δικά του χρήματα, ὥστε νά τοῦ περάσει ὁ θυ-
μός. Ὁ Μυκερίνος, λοιπόν, κυβερνοῦσε μέ τόν καλὸ αὐτὸ τρόπο καί εὐερ-
γετοῦσε τό λαό του ὅταν ἄρχισαν τὰ βάσανά του μέ τό θάνατο τῆς κόρης
του, τοῦ μονάκριβου παιδιοῦ τοῦ σπιτιοῦ. Λυπήθηκε τόσο πολὺ γιά τό
κακό πού τόν βρῆκε καί, θέλοντας νά θάψει τήν κόρη του μέ περισσότερες
τιμές ἀπ' ὅποιον ἄλλο, κατασκευάσε μιὰ ξύλινη κούφια ἀγελάδα, τή χρύ-
σωσε καί μέσα στό κούφιο μέρος ἔβαλε τήν πεθαμένη θυγατέρα του.

130. Αὐτὴ τήν ἀγελάδα δέν τήν ἔθαψαν, ἀλλὰ τήν εἶδα καί ἐγὼ στή
Σάη, στό βασιλικὸ παλάτι σέ μιὰ στολισμένη αἴθουσα. Κάθε μέρα καίνε
γύρω της κάθε εἶδους λιβάνια καί ὅλη τὴ νύχτα ὑπάρχει κοντά της λύχνος
ἀναμμένος.

Κεφ. 131-182. Λιάφορες πληροφορίες γιά τὴν ἱστορία τῶν Αἰγυ-
πτίων καί τόν πολιτισμὸ τους.

Θ Α Λ Ε Ι Α

3

Κεφ. 1-6. Ὁ Καμβύσης, διάδοχος τοῦ Κύρου, ἀποφασίζει νά ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου.

Κεφ. 6 - 10, 12. Οἱ Ἄραβες βοηθοῦν τόν Καμβύση

6. Ἐδῶ θέλω νά σημειώσω κάτι πού λίγοι ἀπό κείνους πού πηγαίνουν στήν Αἴγυπτο ἀπό τή θάλασσα ἔχουν ἀναφέρει. Ἀπό ὅλη τήν Ἑλλάδα ἀλλά καί ἀπό τή Φοινίκη εἰσάγονται δυό φορές τό χρόνο μεγάλες στάμνες γεμάτες κρασί καί ὅμως δέν μπορεῖς, πού λέει ὁ λόγος, νά δεῖς στήν Αἴγυπτο οὔτε μιά στάμνα ἀδειανή. Καί θά ρωτήσῃ κανεῖς: «Τί γίνονται αὐτές οἱ στάμνες;» Θ' ἀπαντήσω καί σ' αὐτό τό ἐρώτημα. Σέ κάθε πολιτεία ὁ δήμαρχος πρέπει νά συγκεντρώσῃ τίς στάμνες καί νά τίς στείλῃ στή Μέμφιδα. Οἱ κάτοικοι τῆς Μέμφιδας πρέπει νά τίς γεμίσουν νερό καί νά τίς μεταφέρουν ἀκριβῶς στά ἄνυδρα αὐτά μέρη τῆς Συρίας. Ἐτσι, ἡ στάμνα πού εἰσάγεται στήν Αἴγυπτο καί ἀδειάζει, πάει στή Συρία καί βρίσκει τίς ἄλλες παλιές στάμνες.

7. Οἱ Πέρσες λοιπόν εἶναι ἐκεῖνοι πού ἄνοιξαν τό δρόμο αὐτό πρὸς τήν Αἴγυπτο, ὀργανώνοντας, μέ τόν τρόπο πού εἶπα, τόν ἀνεφοδιασμό σέ νερό μόλις τήν κυρίεψαν. Ἀλλά τότε, ἐπειδή δέν ὑπῆρχε ὀργανωμένος ἀνεφοδιασμός νεροῦ, ὁ Καμβύσης ἄκουσε τή συμβουλή τοῦ ξένου ἀπό τήν Ἀλικαρνασό καί ἔστειλε κήρυκες στό βασιλεῖα τῶν Ἀράβων καί τοῦ ζήτησε νά μποροῦν νά περνοῦν μέ ἀσφάλεια, καί τότε ἀνταλλάξαν μεταξύ τους ὄρκους.

8. Ἀπό ἄλλους τοὺς λαοὺς οἱ Ἄραβες σέβονται περισσότερο τὸ λόγο τους. Δίνουν ὑπόσχεση μέ τόν ἐξῆς τρόπο: Ἀνάμεσα σ' ἐκείνους πού πρόκειται νά ἀνταλλάξουν ὑπόσχεση, στέκεται ἕνας τρίτος πού μέ κοφτερή πέτρα χαρακώνει τήν παλάμη τῶν χεριῶν τους κοντά στόν ἀντίχειρα. Ὑστερα παίρνει λίγο μαλί ἀπό τὸ ροῦχο τοῦ καθένα καί ἀλείφει μέ τὸ αἷμα ἑφτά πέτρες τοποθετημένες ἀνάμεσά τους, καί κάνοντάς το αὐτὸ ἐπικαλεῖται τὸ Διόνυσο καί τήν Οὐρανία. Ὅταν αὐτός τελειώσει, τότε ἐκεῖνος πού ὀρκίστηκε συνιστᾷ στοὺς φίλους του τόν ξένο ἢ, ἂν εἶναι συμπολίτης ἐκεῖνος μέ τόν ὁποῖο ἔδωσε τοὺς ὄρκους, τὸ συμπολίτη του. Καί οἱ φίλοι θεωροῦν κι αὐτοὶ τότε ὑποχρέωσή τους νά σεβαστοῦν τοὺς ὄρκους. Οἱ Ἄραβες πιστεύουν ὅτι ὁ Διόνυσος καί ἡ Οὐρανία εἶναι οἱ μόνοι θεοὶ καί λένε ὅτι κουρεύουν τὰ μαλλιά τους ὅπως τὰ κουρεύει ὁ Διόνυσος. Κουρεύουν τὰ μαλλιά τους στρογγυλά καί ξυρίζουν τοὺς κροτάφους τους. Τὸ Διόνυσο τὸν ὀνόμαζαν Ὀροτάλτ καί τήν Οὐρανία Ἀλιλάτ.

9. Ὅταν ὁ ἀρχηγός τῶν Ἀράβων ἔδωσε τὸ λόγο του στοὺς κήρυκες τοῦ Καμβύση, ἔκαμε τὸ ἐξῆς. Γέμισε μέ νερὸ ἄσκιᾶ ἀπὸ δέρμα καμήλας καί τὰ μετέφερε μέ καμήλες στὴν ἀνυδρῆ περιοχή καί ἐκεῖ περίμενε τὸ στρατὸ τοῦ Καμβύση. Αὐτὸ εἶναι τὸ πιθανότερο πού ἔγινε, ἀλλὰ πρέπει ν' ἀναφέρω καί τὸ λιγότερο πιθανό, ἀφοῦ καί αὐτὸ λέγεται. Ὑπάρχει στὴν Ἀραβία ἕνας μεγάλος ποταμὸς, ὁ Κόρης, πού χύνεται στὴ λεγόμενη Ἐρυθρὰ θάλασσα. Λέγεται λοιπὸν ὅτι ὁ βασιλιάς τῶν Ἀράβων ἔφερε τὸ νερὸ ἀπὸ τὸν ποταμὸ αὐτὸ μέ ἕναν ἀγωγὸ πού κατασκεύασε ἀπὸ ἀκατέργαστα δέρματα βοδιῶν καί ἄλλων ζώων πού ἔβαλε νά ράψουν μαζί. Στὴν ἀνυδρῆ περιοχή ἔσκαψε μεγάλες δεξαμενές γιὰ νά δέχονται τὸ νερὸ καί νά τὸ διατηροῦν. Ἀπὸ τὸν ποταμὸ ὡς τὴν ἀνυδρῆ περιοχή ἡ ἀπόσταση εἶναι δώδεκα μέρες πορεία καί λέγεται ὅτι ἔφερε τὸ νερὸ μέ τρεῖς ἀγωγούς σέ τρία διαφοροετικὰ σημεῖα.

10. Ὁ Ψαμμῆνιτος, ὁ γιὸς τοῦ Ἀμαση, στρατοπέδευσε στό ὀνομαζόμενο Πηλοῦσιο στόμιο τοῦ Νείλου καί περίμενε ἐκεῖ τὸν Καμβύση. Τὸν Ἀμαση δὲν τὸν πρόφτασε ζωντανὸ ὁ Καμβύσης, ὅταν κίνησε ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ἀμασης εἶχε πεθάνει, ἀφοῦ ἔμεινε στό θρόνο σαράντα τέσσερα χρόνια. Στὸ διάστημα αὐτὸ τίποτε δὲν τοῦ εἶχε συμβεῖ οὔτε εἶχε κάμει κάτι τὸ ἄξιο λόγου. Ὅταν πέθανε τὸν ταρίχεψαν καί τὸν ἔθαψαν στόν τάφο πού εἶχε χτίσει ὁ ἴδιος μέσα στόν ἱερὸ περίβολο. Ὅταν βασι-

λευε ὁ Ψαμμήνιτος, ὁ γιός τοῦ Ἄμαση, ἔγινε ἓνα φαινόμενο πού γιά τοὺς Αἰγυπτίους ἦταν ἐξαιρετικά σπουδαῖο. Ἐβρεξε στίς Θῆβες, ὅπου δέν εἶχε βρέξει ποτέ πρὶν οὔτε μετὰ, ὡς τὰ χρόνια μου, ὅπως λένε οἱ ἴδιοι οἱ Θηβαῖοι. Πραγματικά δέν βρέχει ποτέ στήν ἄνω Αἴγυπτο. Τότε ὅμως ψιχάλισε στίς Θῆβες*.

12. Εἶδα ἐκεῖ κάτι πολύ παράξενο, γιά τό ὅποιο μέ πληροφορήσαν οἱ ντόπιοι. Τά ὀστά ὅσων ἔπεσαν στή μάχη ἐκείνη εἶναι χωριστά (τῶν Περσῶν σέ μιά μεριά ὅπως τὰ εἶχαν συγκεντρώσει τότε καί τῶν Αἰγυπτίων σέ ἄλλη)· καί τὰ κρανία τῶν Περσῶν εἶναι τόσο λεπτά, ὥστε ἂν θέλεις τὰ τρυπᾶς ρίχνοντας ἀπάνω τους ἓνα μικρό βότσαλο, ἐνῶ τὰ κρανία τῶν Αἰγυπτίων εἶναι τόσο σκληρά, ὥστε μόλις πού μπορεῖς νά τὰ σπάσεις χτυπώντας τα μέ πέτρα. Μοῦ εἶπαν, καί τό πιστέψα πρόθυμα, ὅτι ὁ λόγος εἶναι ὁ ἀκόλουθος. Οἱ Αἰγύπτιοι ἀπό παιδιά ξυρίζουν τὰ κεφάλια τους καί μέ τόν ἥλιο τὰ ὀστά τοῦ κεφαλοῦ γίνονται πῶ χοντρά. Γιά τήν ἴδια αἰτία δέν φαλακραίνουν. Στήν Αἴγυπτο βλέπει κανεῖς τοὺς λιγότερους φαλακροὺς ἀπό ὁποιαδήποτε ἄλλη χώρα. Αὐτή εἶναι ἡ αἰτία πού οἱ Αἰγύπτιοι ἔχουν σκληρά κεφάλια. Ἡ αἰτία πού οἱ Πέρσες ἔχουν λεπτά κεφάλια εἶναι ἡ ἐξῆς: Τό κεφάλι τους εἶναι πάντα στή σκιά, γιὰτί φοροῦν τιάρες. Ὅτι αὐτά εἶναι ἔτσι τό διαπίστωσα ὁ ἴδιος καί τό εἶδα καί ἄλλοῦ, στήν Πάπρημη, στά ὀστά τῶν Περσῶν πού ἔπεσαν μέ τό γιό τοῦ Δαρείου Ἀχαιμένη, σκοτωμένοι ἀπό τό Λίβυο Ἰνάρο.

Κεφ. 13-38. Ἐκστρατεία τοῦ Καμβύση στήν Αἴγυπτο καί τή Λιβύη.

Κεφ. 39-44. Ἡ Σάμος καί ὁ τύραννος Πολυκράτης

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΑΜΟΥ

39. Τήν ἐποχή πού ὁ Καμβύσης ἐξεστράτευσε ἐναντίον τῆς Αἴγυπτου, ξεκίνησαν καί οἱ Λακεδαιμόνιοι σέ ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Σάμου καί τοῦ Πολυκράτη, τοῦ γιοῦ τοῦ Αἰάκη, πού εἶχε καταλάβει τήν ἐξουσία μέ ἑπα-

* Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει στή συνέχεια ὅτι ἐγινε μάχη στό Πηλοῦσιο, ὅπου ὁ Καμβύσης νίκησε τόν Ψαμμήνιτο.

νάσταση. Στὴν ἀρχὴ εἶχε διαιρέσει τὴν Σάμο σὲ τρία μέρη καὶ τὰ μοιράστηκε μὲ τοὺς ἀδελφοὺς του Παντάγνωτο καὶ Συλοσώντα, ἀλλὰ ἀργότερα σκότωσε τὸν Παντάγνωτο, ἐξόρισε τὸ Συλοσώντα κι ἔμεινε μόνος στὴν ἐξουσία. Ἀφοῦ κυριάρχησε, δημιούργησε φιλικές σχέσεις μὲ τὸν βασιλιά τῆς Αἰγύπτου Ἀμαση, στέλνοντάς του δῶρα καὶ παίρνοντας ἄλλα ἀπὸ κείνον. Σὲ λίγο καιρὸ ἡ δύναμη τοῦ Πολυκράτη μεγάλωσε καὶ φημίστηκε σ' ὅλη τὴν Ἰωνία καὶ στὴν ἄλλη Ἑλλάδα, γιατί ὅπου κι ἂν ἐξεστράτευε νικοῦσε. Εἶχε ἑκατὸ καράβια μὲ πενήντα κουπιὰ, καὶ χίλιους τοξότες. Λήστευε ὅποιοδῆποτε, χωρὶς διάκριση, γιατί ἔλεγε ὅτι ἔκανε μεγαλύτερη εὐχαρίστηση σ' ἓνα φίλο του ἀποδίδοντάς του κάτι πού τοῦ εἶχε πάρει παρά ἂν δέν τοῦ εἶχε πάρει τίποτε. Κυρίεψε πολλὰ ἀπὸ τὰ νησιά καὶ πολλές ἡπειρωτικές πολιτείες. Εἶχε μάλιστα νικήσει σὲ ναυμαχία τοὺς Λεσβίους, πού εἶχαν πάει μὲ ὅλο τὸ στρατό τους νά βοηθήσουν τοὺς Μιλησίους, καὶ τοὺς ἔβαλε δεμένους νά σκάψουν τὴν τάφρο γύρω ἀπὸ τὸ τεῖχος τῆς Σάμου.

40. Τοῦ Ἀμαση δέν τοῦ ξέφευγε ὅτι ὁ Πολυκράτης ἦταν ὁ εὐνοούμενος τῆς τύχης καὶ τὸν παρακολοθοῦσε μὲ προσοχή. Καὶ ὅταν τὸν εὐνόησε ἀκόμη πιο πολὺ ἡ τύχη, ὁ Ἀμασης τοῦ ἔγραψε ἓνα μήνυμα καὶ τὸ ἔστειλε στὴ Σάμο: «Ὁ Ἀμασης μὴν αἰετὸν Παντάγνωτον τὰ ἀκόλουθα. Εἶναι χαρὰ νά ἀκούει κανεὶς ὅτι ἓνας φίλος εἶναι εὐτυχής, ἀλλὰ οἱ μεγάλες ἐπιτυχίες σου δέν μοῦ ἀρέσουν, γιατί ξέρω καλά πόσο φθονερός εἶναι ὁ θεός. Γι' αὐτὸ καὶ εὐχομαι, καὶ γιὰ μένα καὶ γιὰ ὅσους νοιάζομαι, νά ἔχω ἐπιτυχίες, ἀλλὰ καὶ ἀποτυχίες, καὶ ἔτσι νά ζήσω μὲ τέτοιες ἐναλλαγές παρά νά ἔχω πάντα ἐπιτυχίες, γιατί δέν ἄκουσα ποτέ γιὰ κανέναν ἀπὸ ἐκείνους πού εἶχαν μόνο ἐπιτυχίες, ὅτι δέν πέθανε δυστυχημένος καὶ ἐντελῶς καταστρεμμένος. Ἀκουσε λοιπὸν τὴ συμβουλή μου γιὰ νά φέρεις κάποια ἰσορροπία μὲ τὴν εὐτυχία σου. Σκέψου ποιὸ πράγμα σοῦ εἶναι πολὺτιμο καὶ ποιὸ θά λυπηθεῖς περισσότερο ἂν τὸ χάσεις καὶ πέταξέ το μακριά, ὥστε νά μὴν τὸ ξαναδεῖ ποτέ ἄνθρωπος. Ἄν μετὰ ἀπ' αὐτὸ ἡ τύχη ἐξακολουθήσει νά σε εὐνοεῖ χωρὶς ἐναλλαγές, τότε ἀκολούθησε πάλι τὴν ἴδια συμβουλή μου».

41. Ὁ Πολυκράτης τὰ διάβασε αὐτά καὶ κατάλαβε ὅτι ὁ Ἀμασης ἤθελε τὸ καλὸ του κι ἔψαχνε νά βρεῖ γιὰ ποιὸ ἀπὸ ὅλα τὰ πολὺτιμα πράγματα πού εἶχε θά λυπόταν περισσότερο, ἂν τὸ ἔχανε, καὶ τὸ βρῆκε. Φο-

ροῦσε ἓνα χρυσοδεμένο σφραγιδόλιθο ἀπὸ σμαράγδι, ἔργο τοῦ Σάμιου Θεοδώρου, γιοῦ τοῦ Τηλεκλῆ. Ὄταν ἀποφάσισε νὰ στερηθεῖ αὐτόν τὸ σφραγιδόλιθο, ἔκανε τὸ ἐξῆς. Ἐπάνδρωσε ἓνα καράβι μὲ πενήντα κουπιά καὶ ἀφοῦ ἐπιβιβάστηκε, ἔδωσε διαταγὴ νὰ ξανοιχτεῖ στό πέλαγος. Ὄταν ἀπομακρύνθηκε πολὺ ἀπὸ τὸ νησί, ἔβγαλε τὸ δαχτυλίδι καί, ἐνῶ τὸν ἔβλεπαν ὅλοι ὅσοι ἦταν στό καράβι, τὸ ἔριξε στὴ θάλασσα.

42. Ἀλλὰ μετὰ ἀπὸ πέντε ἕξι μέρες ἔγινε τὸ ἐξῆς. Ἐνας ψαράς ἔπιασε ἓνα πολὺ μεγάλο καὶ ὠραῖο ψάρι καὶ θέλησε νὰ τὸ χαρίσει στὸν Πολυκράτη. Τὸ πῆγε ὡς τίς πύλες τοῦ παλατιοῦ καὶ εἶπε ὅτι ἤθελε νὰ παρουσιαστεῖ στὸν Πολυκράτη καὶ προχώρησε, ἔδωσε τὸ ψάρι στὸν Πολυκράτη καὶ τοῦ εἶπε: «Βασιλιά μου, ἔπιασα τὸ ψάρι αὐτό, ἀλλὰ δέ μοῦ φάνηκε σωστό νὰ τὸ πάω στήν ἀγορά, ἂν καὶ ζῶ ἀπὸ τούτα τὰ χέρια μου, καὶ νόμισα ὅτι ἦταν ἀντάξιο τῆς ἐξουσίας σου. Γι' αὐτὸ τὸ ἔφερα νὰ σοῦ τὸ δώσω». Ὁ Πολυκράτης εὐχαριστήθηκε πολὺ μὲ τὰ λόγια αὐτά καὶ τοῦ ἀποκρίθηκε: «Ἐκανες πολὺ καλά καὶ σ' εὐχαριστῶ καὶ γιὰ τὰ λόγια σου καὶ γιὰ τὸ δῶρο καὶ σέ καλῶ νὰ δειπνήσεις μαζί μου». Ὁ ψαράς ὑπερφανεύτηκε πολὺ καὶ γύρισε σπίτι του. Ὄταν οἱ ὑπηρέτες καθάρισαν τὸ ψάρι, βρῆκαν μέσα στήν κοιλιά του τὸ δαχτυλίδι τοῦ Πολυκράτη. Καί καθὼς τὸ εἶδαν τὸ πῆραν ἀμέσως καὶ τὸ πῆγαν, ὅλο χαρά, στὸν Πολυκράτη καὶ δίνοντάς του τὸ δαχτυλίδι τοῦ εἶπαν πῶς τὸ εἶχαν βρεῖ. Τότε τοῦ Πολυκράτη τοῦ φάνηκε σὰν κάποια θεία δύναμη νὰ εἶχε ἐνεργήσει, κι ἔγραψε σ' ἓνα γράμμα τί εἶχε κάνει καὶ τί τοῦ εἶχε συμβεῖ καὶ τὸ ἔστειλε στήν Αἴγυπτο.

43. Ὄταν ὁ Ἄμασης διάβασε τὸ γράμμα πού τοῦ εἶχε στείλει ὁ Πολυκράτης, κατάλαβε ὅτι εἶναι ἀδύνατον ἄνθρωπος νὰ ἐμποδίσει ἄλλον ἄνθρωπο νὰ πάθει ὅ,τι τοῦ μέλλεται, καὶ ὅτι ὁ Πολυκράτης πού ἦταν σέ ὅλα εὐτυχής σέ σημεῖο νὰ βρίσκει τὰ ὅσα ἔχανε, δέ θὰ εἶχε καλὸ τέλος. Ἔστειλε κήρυκα στὴ Σάμο καὶ διέλυσε τὴ συνθήκη φιλίας. Τὸ ἔκανε αὐτὸ ὥστε, ὅταν μεγάλα δεινὰ ἔβρισκαν τὸν Πολυκράτη, νὰ μὴν πονέσει ἢ ψυχὴ του γιὰ ἄνθρωπο πού ἦταν φίλος.

Κεφ. 44-79. Ἀναφέρονται διάφορα γεγονότα τῆς ἱστορίας τῆς Σάμου καί τῆς Σπάρτης πού συνδράζονται μέ τήν ἱστορία τῆς περσικῆς αὐτοκρατορίας, ὅπου ὁ ψευτο-Σμέροδης σφετερίζεται τήν ἐξουσία. Οἱ Πέρσες ὀργανώνουν συνωμοσία ἐναντίον τῶν «μάγων», σκοτώνουν τὸ Σμέροδῃ καί πολλοὺς ἄλλους «μάγους».

Κεφ. 80 - 83. Οἱ Πέρσες ἀρχηγοὶ συζητοῦν γιά τὸ καλύτερο πολίτευμα

80. Ὄταν καταλάγιασε ἡ ταραχὴ καί πέρασαν πέντε μέρες, οἱ ἐπαστάτες ἔκαμαν συμβούλιο γιά τήν ὅλη κατάσταση καί εἶπαν πράγματα πού ἴσως μερικοὶ Ἕλληνες δέν θά τὰ πιστέψουν, ἀλλά εἶναι βέβαιο ὅτι τὰ εἶπαν. Ὁ Ὀτάνης εἶπε ὅτι ἔπρεπε οἱ Πέρσες οἱ ἴδιοι ν' ἀποφασίζουν γιά τὰ πολιτικά ζητήματα. Εἶπε τὰ ἀκόλουθα: «Ἡ γνώμη μου εἶναι ὅτι δέν πρέπει νά ἔχουμε πιά ἓνα μόνο μονάρχη. Δέν εἶναι οὔτε εὐχάριστο οὔτε σωστό. Εἶδατε σέ ποιά ἄκρα ἔσπρωξε τόν Καμβύση ἡ ἀλαζονεία του καί ὑποφέρατε ἀπὸ τήν ἀλαζονεία τοῦ μάγου. Πῶς λοιπόν ἡ μοναρχία μπορεῖ νά εἶναι ἓνα πράγμα σωστό, ἀφοῦ ἐπιτρέπει στό μονάρχη νά κάνει ἀνεξέλεγκτα ὅ,τι θέλει; Ἄν γίνεи μονάρχης ὁ ἄριστος τῶν ἀνθρώπων, θά ἀλλάξει ἀμέσως συμπεριφορὰ. Ἡ θέση του αὐτῆ θά τόν γεμίσει ὑπεροψία καί ὁ φθόνος εἶναι μέσα στή φύση τοῦ ἀνθρώπου. Μέ τὰ δύο αὐτά εἶναι γεμάτος ἀπὸ κακία, καί τότε παραζαλισμένος ἀπὸ ὑπεροψία, πότε ἀπὸ φθόνον κάνει πολλὰ ἄδικα πράγματα, ἂν καί ἓνας τύραννος δέν θά ἔπρεπε νά νιώθει φθόνον, ἀφοῦ τὰ ἔχει ὅλα, ἀλλά εἶναι μέσα στή φύση του ν' ἀποδείχνει στους ὑπηκόους του τὸ ἀντίθετο. Αἰσθάνεται φθόνον γιά τοὺς καλύτερους πολίτες πού βλέπει νά ζοῦν γύρω του καί χαίρεται γιά τοὺς χειρότερους, ἀλλά καί εἶναι πάρα πολύ πρόθυμος ν' ἀκούει διαβολές. Τὸ πιὸ ἀνάρμοστο ὅμως ἀπὸ ὅλα εἶναι ὅτι ἂν κανεῖς τόν κολακεῦει μέ μέτρο, θυμῶνει ἐπειδὴ δέν εἶναι ἀρκετὴ ἡ κολακεία. Ἄν πάλι τόν κολακεῦει κανεῖς πολὺ, θυμῶνει γιά τήν ὑπερβολή. Ἄλλά τώρα θά ἐξηγήσω τὸ χειρότερο. Ἀνατρέπει πατροπαράδοτα ἔθιμα καί σκοτώνει ἀνθρώπους χωρὶς νά τοὺς δικάσει. Ἐνῶ ἂν τὸ πλῆθος ἔχει τήν ἐξουσία, τότε πρῶτ' ἀπ' ὅλα τὸ πολίτευμα ἔχει τὸ ὠραιότερο ὄνομα: ἰσονομία. Ὑστερα δέν μπορεῖ νά κάνει τίποτε ἀπὸ τὰ ὅσα κάνει ὁ τύραννος. Μέ κλῆρο ὀρίζονται οἱ ἄρχοντες καί αὐτοὶ πρέπει νά λογοδοτήσουν καί κάθε

ἀπόφασή τους πρέπει νά ἐγκριθεῖ ἀπό τό λαό. Ἡ γνώμη μου λοιπόν εἶναι νά καταργήσουμε τή μοναρχία καί νά δώσουμε τήν ἐξουσία στό πλῆθος, γιατί ἀπό τούς πολλούς πηγάζει κάθε ἐξουσία». Αὐτή ἦταν ἡ γνώμη τοῦ Ὀτάνη.

81. Ὁ Μεγάβυζος πρότεινε ὀλιγαρχία, λέγοντας τά ἀκόλουθα: «Τά ὅσα εἶπε ὁ Ὀτάνης γιά τήν κατάργηση τῆς τυραννίας, τά υἱοθετῶ κι ἐγώ, ἀλλά νομίζω ὅτι σφάλει ὅταν σᾶς συμβουλευεῖ νά δώσετε τήν ἐξουσία στό λαό. Δέν εἶναι ἡ καλύτερη λύση. Δέν ὑπάρχει τίποτε πιο ἀσύνετο καί πιο ἀλαζονικό ἀπό ἕνα ἀπαίδευτο πλῆθος. Εἶναι ἀδύνατο νά ὑποστηριχθεῖ ὅτι γιά ν' ἀποφύγουμε τήν ἀλαζονεία ἐνός τυράννου πρέπει νά πέσουμε στήν ἀχαλίνωτη ἀλαζονεία τοῦ πλῆθους. Ὁ τύραννος ὅ,τι κάνει τό κάνει ἐνσυνείδητα, ἐνῶ τό πλῆθος οὔτε αὐτό δέν κάνει. Πῶς θά τό μπορούσε, ἀφοῦ δέν ἔμαθε τίποτε ποτέ του, οὔτε ξέρει τίποτε τό σωστό ἀπ' τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του καί ὅταν ἀναμιχθεῖ στά πράγματα, σπρώχνει ἀσυλλόγιστα σάν πλημμυρισμένος χεῖμαρρος. Ὅσοι λοιπόν θέλουν τό κακό τῶν Περσῶν ἄς προτιμοῦν τή δημοκρατία. Ἐμεῖς ἄς διαλέξουμε μιάν ὁμάδα ἀπό τούς καλύτερους πολίτες καί ἄς τούς παραδώσουμε τήν ἐξουσία. Θά εἴμαστε κι ἐμεῖς μεταξῦ τους, καί εἶναι φυσικό οἱ καλύτεροι πολίτες νά παίρνουν τίς καλύτερες ἀποφάσεις». Αὐτήν τή γνώμη εἶπε ὁ Μεγάβυζος. Τρίτος μίλησε ὁ Δαρεῖος καί εἶπε τά ἑξῆς:

82. «Τά ὅσα εἶπε ὁ Μεγάβυζος γιά τή δημοκρατία νομίζω ὅτι εἶναι σωστά, ἀλλά ὄχι καί τά ὅσα εἶπε γιά τήν ὀλιγαρχία. Ἐχομε τρία εἶδη πολιτεύματος καί ἄς πῶ ὅτι καί τά τρία εἶναι ἄριστα, δημοκρατία, ὀλιγαρχία καί μοναρχία. Λέω λοιπόν ὅτι τό τελευταῖο ὑπερέχει πολύ ἀπό τά ἄλλα. Ἄν ὁ ἄνθρωπος πού εἶναι μονάρχης εἶναι ἄριστος, τίποτε καλύτερο δέν μπορεῖ νά βρεθεῖ. Ἐχοντας τόσες ἀρετές, θά φροντίζει μέ τόν καλύτερο τρόπο γιά τά συμφέροντα τοῦ λαοῦ καί τά ὅσα θά σχεδιάζει ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ θά μένουν μυστικά. Στήν ὀλιγαρχία, ὅταν πολλοί προσφέρουν τίς ὑπηρεσίες τους στό κοινό, δημιουργοῦνται, συνήθως, μεταξῦ τους μεγάλες ἐχθρες. Ὁ καθένας ἀπό τούς ὀλιγαρχικούς θέλει νά εἶναι ὁ ἡγέτης καί νά ἐπιβάλλει τή γνώμη του. Ἔτσι δημιουργοῦνται μεταξῦ τους μεγάλες ἐχθρότητες, πού γεννοῦν ἐπαναστάσεις κι ἀπό τίς ἐπαναστάσεις ὀδηγοῦνται σέ φόνους κι ἀπό τούς φόνους ξεπηδαίει ἡ μοναρχία καί αὐτό σημαίνει ὅτι αὐτή εἶναι τό καλύτερο πολίτευμα. Ἄν πάλι ὁ

δῆμος ἔχει τὴν ἐξουσία, εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴν ἐξαχρειωθεῖ. Καί ἡ ἐξαχρείωση στή δημοκρατία δὲν ὀδηγεῖ σέ ἔχθρες, ἀλλὰ σέ φιλικούς δεσμούς ἀνάμεσα στους κακούς πολίτες, γιατί αὐτοί πρέπει νὰ συνεννοοῦνται, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ δροῦν. Καί αὐτό ἐξακολουθεῖ ὡς τὴν ἡμέρα πού θά ἐμφανισθεῖ κάποιος ἐπικεφαλῆς τοῦ δήμου καί θά τοὺς καταδιώξει. Γιὰ τὴν ἐπιτυχία του αὐτὴ τὸν θαυμάζει τὸ πλῆθος καί ὁ θαυμασμός αὐτός τὸν ἀναδείχνει ἡγέτη. Εἶναι λοιπὸν καί αὐτό ἀπόδειξη ὅτι ἡ μοναρχία εἶναι τὸ καλύτερο πολίτευμα. Ἀλλὰ γιὰ νὰ τὰ πεῖ κανεὶς ὅλα μὲ μιά λέξη, πῶς μᾶς δόθηκε ἡ ἐλευθερία καί ποιὸς μᾶς τὴν ἔδωσε; Ὁ δῆμος; Ἡ ὀλιγαρχία; Ἡ ἓνας μονάρχης; Πιστεύω, λοιπὸν, ὅτι ἀφοῦ ἡ ἐλευθερία μᾶς δόθηκε ἀπὸ ἓναν ἄνθρωπο, πρέπει νὰ διατηρήσουμε τὴ μοναρχία καί, ἐκτός ἀπ' αὐτό, νὰ μὴν καταργήσουμε τοὺς πατριούς νόμους ὅταν ἔχουν καλῶς. Δέ θά εἶναι καλύτερα».

83. Αὐτές οἱ τρεῖς γνώμες διατυπώθηκαν καί οἱ ἄλλοι τέσσερις συνωμότες ὑποστήριζαν τὴ γνώμη τοῦ Δαρείου. Ὅταν ὁ Ὀτάνης, πού ζητοῦσε δημοκρατία γιὰ τοὺς Πέρσες, εἶδε ὅτι ἀπορρίφθηκε ἡ γνώμη του, μίλησε πάλι καί εἶπε: «Σύντροφοι, εἶναι φανερό ὅτι ἓνας ἀπὸ ἐμᾶς πρέπει νὰ γίνει βασιλιάς, εἴτε μὲ κλῆρο, εἴτε μὲ τὴν ψῆφο τοῦ περσικοῦ λαοῦ, εἴτε μὲ ὅποιον ἄλλο τρόπο. Ὅσο γιὰ μένα δέ θά φιλοδοξήσω νὰ συναγωνιστῶ, γιατί δέ θέλω οὔτε νὰ ἐξουσιάζω οὔτε νὰ ἐξουσιάζομαι. Καί ἀποσύρομαι μὲ αὐτό τὸν ὄρο, νὰ μὴν ἔχει ἐξουσία ἀπάνω μου κι ἀπάνω στους ἀπογόνους μου ὅποιος ἀπὸ σᾶς γίνει βασιλιάς». Ὅταν τὰ εἶπε αὐτά καί οἱ ἄλλοι ἔξι δέχτηκαν, δέ συναγωνίστηκε μαζί τους καί παραμέρισε. Καί σήμερα ἀκόμα ἡ οἰκογένειά του εἶναι στήν Περσία ἡ μόνη ἐλεύθερη καί δέχεται μόνο ὅσες διαταγές θέλει, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ παραβαίνει τοὺς νόμους τῶν Περσῶν.

Κεφ. 84-160. Ἀρχίζει ἡ ἐξιστόρηση τῆς βασιλείας τοῦ Δαρείου, περιγράφεται ἡ οργάνωση τοῦ περσικοῦ κράτους καί ἀναφέρονται οἱ πρῶτες ἐπεκτατικές βλέψεις τοῦ Δαρείου πρὸς τὴν Ἑλλάδα.

ΜΕΛΠΟΜΕΝΗ

4

Κεφ. 1 - 19. Οί Σκύθες, καταγωγή και σκυθική μυθολογία.

Κεφ. 19 - 25, 27 - 29. Οί Σκύθες νομάδες

19. Πέρα από τον ποταμό Παντικάπη, προς την ανατολή και μετά τους Σκύθες γεωργούς, ζουν οι Σκύθες νομάδες. Αυτοί ούτε σπέρνουν ούτε όργωνουν. 'Η περιοχή δεν έχει δέντρα εκτός από την 'Γλαία. Οι νομάδες αυτοί κατοικούν μιά χώρα που εκτείνεται ανατολικά δεκατέσσερις μέρες πορεία ως το ποταμό Γέρο.

20. Πέρα από τον Γέρο ποταμό υπάρχει η περιοχή που λέγεται βασιλική και ζουν εκεί οι καλύτεροι και περισσότεροι Σκύθες, που θεωρούν τους άλλους Σκύθες δούλους τους. 'Η χώρα τους προς το νότο φτάνει ως την Ταυρική, προς την ανατολή ως την τάφο εκείνη που είχαν σκάψει οι γιοί των τυφλών δούλων και ως το εμπορικό κέντρο που ονομάζεται Κρημονί της Μαιώτιδας λίμνης. 'Η χώρα τους εκτείνεται και ως τον ποταμό Τάναη. Πέρα από τους βασιλικούς Σκύθες, στο βορρά, ζουν οι Μελάγχλαινοι, που είναι κι αυτοί ξεχωριστό έθνος και όχι Σκύθες. Πέρα από τους Μελάγχλαινους υπάρχει, όσο τουλάχιστο ξέρουμε, χώρα άκατοίκητη από ανθρώπους, με λίμνες.

21. "Όταν διαβεί κανείς τον Τάναη, στην άλλη όχθη δεν είναι πιά η Σκυθία. 'Η πρώτη χώρα είναι των Σαυροματών που αρχίζει από το μυχό της λίμνης Μαιώτιδας και εκτείνεται προς το βορρά δεκαπέντε μέρες πορεία. 'Εκεί δεν υπάρχουν ούτε άγρια ούτε ήμερα δέντρα. Πέρα

ἀπ' αὐτούς, δεύτερη χώρα εἶναι ἐκεῖνη πού κατοικεῖται ἀπό τούς Βουδίνους, περιοχή σκεπασμένη ἀπό δάση μέ λογιῶν λογιῶν δέντρα.

22. Ἀπό τή χώρα τῶν Βουδίνων πρὸς τό βορρά πρῶτα ὑπάρχει μιά ἔρημη περιοχή, ἑπτὰ μέρες δρόμο. Μετά ἀπό τήν ἔρημο αὐτή, λοξοδρομώντας ἀνατολικά, βρίσκεται ἡ χώρα πού κατοικεῖται ἀπό τούς Θυσσαγέτες, πολυάριθμη καί χωριστή φυλή πού ζοῦν ἀπό τό κυνήγι τους. Γείτονές τους εἶναι οἱ ὀνομαζόμενοι Ἰύρκες, πού ζοῦν κι αὐτοὶ ἀπό τό κυνήγι τους. Κυνηγοῦν μέ τόν ἐξῆς τρόπο. Ὁ κυνηγός παραμονεύει ἀπάνω σ' ἓνα δέντρο, γιατί ἡ περιοχή εἶναι πυκνοφυτεμένη, ἐνῶ τό ἄλογό του, γυμνασμένο, κάθεται μέ τήν κοιλιά γιά νά μή φαίνεται, καθῶς καί ὁ σκύλος του. Ὅταν δεῖ τό ζῶο, ἀπάνω ἀπό τό δέντρο, τοῦ ρίχνει ἓνα βέλος, καβαλικεύει τό ἄλογό του καί ἀρχίζει νά τό κυνηγάει, ἐνῶ ὁ σκύλος του ἀκολουθεῖ ἀπό κοντά τό λαβωμένο ζῶο. Πέρα ἀπ' αὐτούς, λοξοδρομώντας πρὸς τήν ἀνατολή, ζοῦν ἄλλοι Σκύθες πού ἐπαναστάτησαν ἐναντίον τῶν βασιλικῶν Σκυθῶν καί γι' αὐτόν τό λόγο πῆγαν κι ἔζησαν στήν περιοχή ἐκεῖνη.

23. Ὡς τή χώρα τῶν Σκυθῶν αὐτῶν ὅσοι τόποι ἀναφέρθηκαν εἶναι πεδινοί, μέ πλοῦσια γῆ. Ἀπό ἐκεῖ ὅμως καί πέρα εἶναι τραχιά καί ὄλο πέτρες. Ὅταν περάσει κανεῖς μεγάλη ἀπόσταση ἀπό τήν τραχιά αὐτή περιοχή, φτάνει στίς ὑπώρειες ψηλῶν βουνῶν, ὅπου ζοῦν ἄνθρωποι πού, καθῶς λέγεται, εἶναι φαλακροί ἀπό τότε πού γεννιοῦνται, ἄντρες καί γυναῖκες. Ἐχουν τή μύτη πλακουτσωτή καί μακρῶ σαγόνι. Μιλοῦν γλώσσα δική τους. Φοροῦν τά ἴδια ροῦχα μέ τούς Σκύθες καί τρέφονται ἀπό δέντρα. Τό δέντρο αὐτό τό λένε παντικό καί εἶναι μεγάλο σά μιά συκιά περῖπου καί ὁ καρπός του εἶναι ὅσο ἓνα κουκί, καί ἔχει κουκούτσι. Ὅταν ὁ καρπός αὐτός ὀριμάσει, τόν βάζουν σέ πάνινες σακκοῦλες καί τόν λιώνουν καί τρέχει ἓνα πηχτό καί μαῦρο ζουμί πού τό λένε ἄσχυ. Τό ζουμί αὐτό τό γλείφουν ἢ τό ἀνακατεύουν μέ γάλα καί τό πίνουν. Ἀπό τό κατακάθι κάνουν μιά πίτα καί τήν τρῶνε. Στά μέρη τους δέν ὑπάρχουν βοσκές. Ὁ καθένας ζεῖ κάτω ἀπό ἓνα δέντρο πού τό χειμῶνα τό σκεπάζουν μέ ἓνα περικάλυμμα λευκό, στεγανό καί τό καλοκαίρι τό βγάζουν. Κανεῖς δέν τούς βλέπτει, γιατί θεωροῦνται ἱεροί, δέν ἔχουν κανένα πολεμικό ὄπλο καί λύνουν τίς διαφορές τῶν γειτόνων τους. Ἄν ποτε καταφύγει σ' αὐτούς κανένας φυγάδας, κανεῖς δέν τόν καταδιώκει πιά. Ὄνομάζονται Ἀργιππαῖοι.

24. Ὡς τοὺς φαλακροὺς αὐτοὺς εἶναι πολὺ γνωστὴ ἡ περιοχὴ καὶ οἱ κάτοικοι ποὺ βρίσκονται πρὶν ἀπ' αὐτοὺς, γιατί πολλοὶ Σκύθες ταξιδεύουν ἐκεῖ καὶ δὲν εἶναι δύσκολο νὰ πάρει κανεὶς πληροφορίες ἀπ' αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ Ἑλληνας ποὺ πηγαίνουν ἐκεῖ ἀπὸ τὸ ἐμπορικὸ λιμάνι τοῦ Βορυσθένη* καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα κέντρα τοῦ Πόντου. Ὅσοι Σκύθες πηγαίνουν σ' ἐκεῖνα τὰ μέρη, ἔχουν μαζί τους ἑφτά διερμηνεῖς γιὰ ἑφτά γλῶσσες, ὅταν διαπραγματεύονται.

25. Ὡς ἐκεῖ λοιπὸν ἔχομε πληροφορίες, ἀλλὰ πέρα ἀπὸ τοὺς φαλακροὺς κανεὶς δὲν ξέρεי νὰ πεῖ τί ἀκριβῶς ὑπάρχει, γιατί ὑπάρχουν ψηλά βουνά, ἀπάτητα, ποὺ φράζουν τὸ δρόμο καὶ κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ τὰ περάσει. Οἱ ἴδιοι αὐτοὶ οἱ φαλακροὶ λένε, ἀλλὰ ἐγὼ δὲν τοὺς πιστεύω, ὅτι στὰ βουνά ζοῦν κατσηκοπόδαροι ἄνθρωποι καὶ ὅτι πέρα ἀπὸ αὐτοὺς ὑπάρχουν ἄλλοι ποὺ κοιμοῦνται ἔξι μῆνες τὸ χρόνο. Αὐτὰ ἐγὼ δὲν τὰ παραδέχομαι. Εἴδουμε ἀκόμη ὅτι ἀνατολικά ἀπὸ τοὺς φαλακροὺς ζοῦν οἱ Ἰσηδόνες, ἀλλὰ στὰ βορινά κανεὶς δὲν ξέρει τίποτε ἀκριβῶς οὔτε γιὰ τοὺς φαλακροὺς οὔτε γιὰ τοὺς Ἰσηδόνες, παρὰ μόνο τὰ ὅσα λένε αὐτοὶ οἱ ἴδιοι.

27. Αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς ξέρουμε. Πιὸ πέρα πρὸς τὸ βορρά, οἱ Ἰσηδόνες εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ λένε ὅτι ὑπάρχουν μονόφθαλμοι ἄνθρωποι καὶ γρύπες ποὺ φυλάγουν τὸ χρυσάφι. Ἀπὸ αὐτοὺς τὸ ἔχουν ἀκούσει οἱ Σκύθες καὶ ἀπὸ τοὺς Σκύθες ἡμεῖς οἱ ἄλλοι καὶ τοὺς ὀνομάζουμε μὲ τὴ σκυθικὴ λέξη Ἀριμασπούς. «Ἀριμα» σημαίνει σκυθικά («ἔνα») καὶ («σπού») σημαίνει («μάτι»).

28. Σ' ὅλη αὐτὴν τὴ χώρα ποὺ περιέγραψα, ὁ χειμώνας εἶναι πολὺ βαρὺς. Ὅκτῳ μῆνες στοὺς δώδεκα τὸ κρῦο εἶναι ἀφόρητο καὶ ἂν χύσεις νερὸ στὸ χῶμα δὲ θά γίνει λάσπη. Γιὰ νὰ κάνεις λάσπη πρέπει ν' ἀνάψεις φωτιά. Ἡ θάλασσα παγώνει καθὼς καὶ ὁ Κιμμέριος Βόσπορος ὀλόκληρος*. Ἔτσι, οἱ Σκύθες ποὺ ζοῦνε πέρα ἀπὸ τὴν τάφρο περνοῦν ἀπάνω στὸν πάγο μὲ τὰ ἄρματα τους καὶ εἰσβάλλουν στὴ χώρα ποὺ κατοικοῦν οἱ Σῖνδοι. Ἔτσι, λοιπὸν τοὺς ὀκτῳ μῆνες εἶναι χειμώνας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους τέσσερις μῆνες κάνει κρῦο. Στὰ μέρη αὐτὰ ὁ χειμώνας δὲν εἶναι

* Ὁ Δνείπερος.

* Στὴν Ἀζοφικὴ θάλασσα.

ὅπως παντοῦ ἄλλοῦ. Διαφέρει ὁ χειμῶνας στοὺς τόπους αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς χειμῶνες ἄλλων τόπων σὸ ὅτι τὸ χειμῶνα δὲ βρέχει σχεδὸν καθόλου, ἐνῶ τὸ καλοκαίρι ἢ βροχὴ δὲ σταματάει. Καί τὴν ἐποχὴ πού ἄλλοῦ βροντᾷ καὶ ἀστράφτει, στήν περιοχή ἐκεῖνη δὲ γίνονται αὐτά τὰ πράγματα, ἐνῶ τὸ καλοκαίρι γίνονται πολὺ συχνά. Ἄν ξεσπάσουν βροντές τὸ χειμῶνα, αὐτὸ θεωρεῖται θεῖο σημάδι. Τὸ ἴδιο καὶ ὅταν γίνεται σεισμός, εἴτε χειμῶνα εἴτε καλοκαίρι, στή Σκυθία τὸ θεωροῦν θεῖο σημάδι. Τὰ ἄλογα μποροῦν καὶ ἀντέχουν σὸ κρύο, ἐνῶ τὰ γαῖδούρια καὶ τὰ μουλάρια δὲν τὸ ἀντέχουν καθόλου. Παντοῦ ἄλλοῦ τὰ ἄλογα ὅταν μένουν σὸ κρύο ξεπαγιάζουν, ἐνῶ τὰ γαῖδούρια καὶ τὰ μουλάρια τὸ ἀντέχουν.

29. Ἐξαιτίας τοῦ ψύχους νομίζω ὅτι ἐκεῖ ὑπάρχουν βόδια δίχως κέρατα. Ἐρχεται νὰ τὸ μαρτυρήσει κι ἓνας στίχος τοῦ Ὀμήρου, ὁ ἐξῆς:

Καὶ ἡ Λιβύη, ὅπου τ' ἀρνιά γεννιοῦνται μέ κέρατα.

Καλὰ εἶπε ὅτι στὰ θερμὰ κλίματα τὰ κέρατα μεγαλώνουν γρήγορα, ἐνῶ στὰ ψυχρὰ κλίματα ἢ δὲν φυτρῶνουν διόλου ἢ ἂν φυτρώσουν, μόλις πού βγαίνουν.

Κεφ. 30-58. Σκυθικὲς φυλές, χάρτες τοῦ Κόσμου, ποταμοὶ τῆς Σκυθίας.

Κεφ. 59-63, 67, 68, 71. Ἔθιμα Σκυθῶν

59. Οἱ Σκύθες λοιπὸν ἔχουν μεγάλο πλοῦτο. Ὅσο γιὰ τὰ ἔθνη καὶ τὰ ἔθιμά τους θὰ τὰ περιγράψω τώρα. Οἱ μόνοι θεοὶ τοὺς ὁποίους λατρεύουν εἶναι ἡ Ἐστία κυρίως καὶ μετὰ ὁ Δίας καὶ ἡ Γῆ. Θεωροῦν ὅτι ἡ Γῆ εἶναι γυναίκα τοῦ Δία. Μετὰ εἶναι ὁ Ἀπόλλων, ἡ Οὐρανία Ἀφροδίτη, ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Ἄρης. Τοὺς θεοὺς αὐτοὺς τοὺς λατρεύουν ἔθνη οἱ Σκύθες, ἀλλὰ οἱ ὀνομαζόμενοι βασιλικοὶ Σκύθες κάνουν θυσίες καὶ στόν Ποσειδῶνα. Στὴ σκυθικὴ γλῶσσα ἡ Ἐστία ὀνομάζεται Ταβιτή, ὁ Δίας λέγεται, πολὺ σωστά νομίζω, Παπαῖος, ἡ Γῆ λέγεται Ἀπή, ὁ Ἀπόλλων Γοιτόσυρος, ἡ Οὐρανία Ἀφροδίτη Ἀργίμπασα, ὁ Ποσειδῶν Θαγιμασάδας. Δὲ χτίζουσανοὺς ἢ βωμοὺς οὔτε κάνουν ἀγάλματα στοὺς θεοὺς τους ἐκτός ἀπὸ τὸ θεὸ Ἄρη.

60. Κάνουν ὅλοι τίς ἴδιες θυσίες γιά ὅλους τούς θεούς καί μέ τόν ἐξῆς τρόπο. Τό σφαχτάρι μένει ὄρθιο μέ δεμένα τά δύο μπροστινά πόδια. Ἐκεῖνος πού κάνει τή θυσία καί στέκεται πίσω ἀπό τό ζῶο τραβάει ἀπὸ τομα τό σκοινί μέ τό ὅποιο εἶναι δεμένα τά πόδια τοῦ ζώου καί, καθῶς τοῦτο πέφτει, ὁ θύτης κάνει ἐπίκληση στό θεό, στόν ὅποιο γίνεται ἡ θυσία. Ὑστερα βάζει γύρω ἀπό τό λαιμό τοῦ ζώου μιὰ θηλιά, χώνει ἀνάμεσα στό σκοινί καί στό λαιμό τοῦ ζώου ἓνα ξύλο καί τό στρίβει ὥσπου νά πνίξει τό ζῶο. Οὔτε φωτιά ἀνάβει οὔτε προσφέρει τίποτα στό θεό οὔτε κάνει σπονδή. Ἀλλά ἀφοῦ πνίξει τό ζῶο, τό γδέρνει καί ἀρχίζει νά τό ψήνει.

61. Ἐπειδὴ στή Σκυθία δέν υπάρχουν διόλου ξύλα, ψήνουν τά κρέατα μέ τόν ἐξῆς τρόπο. Ὅταν γδάρουν τά σφαχτάρια, ἀφαιροῦν ὅλο τό κρέας καί ἀφήνουν μόνο τά κόκαλα. Ἐπειτα, ἂν ἔχουν, τά βάζουν σέ χύτρες ντόπιες πού μοιάζουν μέ τίς λεσβιακές χύτρες, μέ τή διαφορά ὅτι εἶναι ἀρκετά πιό μεγάλες. Βάζουν τά κρέατα μέσα, ἀνάβοντας φωτιά μέ τά κόκαλα τῶν ζώων. Ἄν πάλι δέν ἔχουν χύτρες, τότε γεμίζουν τήν κοιλιά τοῦ ζώου μέ κρέατα, τ' ἀνακατεύουν μέ νερό καί ἀνάβουν φωτιά μέ τά κόκαλα πού καίγονται πολύ καλά. Οἱ κοιλιές χωροῦν εὐκολα ὅλο τό κρέας χωρίς τά κόκαλα. Ἐτσι καί τό βόδι καί τά ἄλλα ζῶα δίνουν τόν τρόπο νά ψηθοῦν τά ἴδια. Ὅταν τό κρέας ψηθεῖ, ὁ θύτης κόβει καί παίρνει γιά πρωτεῖα μέρος ἀπό τό κρέας καί τά σπλάχνα καί τά ρίχνει μπροστά του. Θυσιάζουν καί τ' ἄλλα ζῶα, ἀλλά κυρίως τά ἄλογα.

62. Στούς ἄλλους θεούς λοιπόν ἔτσι κάνουν θυσία καί αὐτά τά ζῶα θυσιάζουν. Γιά τόν Ἄρη κάνουν τά ἐξῆς. Σέ κάθε νομό διοικητικῆς περιοχῆς ἰδρύουν ἓνα ἱερό τοῦ Ἄρη πού τό φτιάχνουν μέ δεμάτια φρύγανα καί εἶναι τετράγωνο, μέ μῆκος τρία στάδια καί ἄλλο τόσο φάρδος. Τό ὕψος του εἶναι μικρότερο. Ἀπάνω σ' αὐτά τά δεμάτια κατασκευάζουν ἓνα τετράγωνο δάπεδο, τοῦ ὁποίου οἱ πλευρές εἶναι κάθετες καί μόνο ἀπό τή μιὰ πλευρά, πού εἶναι λοξή, μπορεῖ κανεῖς ν' ἀνέβει. Κάθε χρόνο φέρνουν καί ρίχνουν ἑκατόν πενήντα φορτώματα φρύγανα, γιατί μέ τό χειμῶνα φυραίνου. Ἐπάνω στόν ὄγκο αὐτό βάζουν ἓνα ἀρχαῖο σιδερένιο μικρό ξίφος καί αὐτό εἶναι σύμβολο τοῦ Ἄρη. Σ' αὐτό τό ξίφος κάθε χρόνο θυσιάζουν καί ἄλλα ζῶα, ἀλλά καί ἄλογα.

63. Αὐτές λοιπόν εἶναι οἱ θυσίαι πού κάνουν. Χοίρους δέ συνηθίζουν νά ἔχουν, οὔτε καί τούς θέλουν κάν στόν τόπο τους.

67. Οἱ Σκύθες ἔχουν πολλούς μάντεις πού μεταχειρίζονται γιά τή μαντική τους πολλές βέργες ἀπό ἰτιά μέ τόν ἐξῆς τρόπο. Παίρνουν δεμάτια μεγάλα ἀπό τέτοιες βέργες, τά βάζουν χάμω καί τά λύνουν· ὕστερα παίρνουν μιά μιά τίς βέργες καί λένε τίς μαντεῖες τους κι ἐνῶ μιλᾶνε τίς συγκεντρώνουν πάλι ἀπάνω στό χῶμα. Αὐτός εἶναι ὁ πατροπαράδοτος τρόπος τῆς μαντικῆς τους. Οἱ Ἐνάρεις, οἱ ἀνδρόγυνοι, ἰσχυρίζονται πώς ἡ ἴδια ἡ Ἀφροδίτη τούς ἔδωσε τή μαντική· αὐτοί κάνουν τίς μαντεῖες τους μέ τό φλοιό τῆς φιλύρας. Σκίζουν τό φλοιό τῆς φιλύρας σέ τρεῖς λουρίδες, τίς τυλίγουν στά δάχτυλά τους καί μετά τίς ξετυλίγουν, λέγοντας τίς μαντεῖες.

68. Ὅταν ἀρρωστήσει ὁ βασιλιάς τῶν Σκυθῶν, στέλνει καί φέρνουν τρεῖς ἀπό τούς μάντεις, τούς καλύτερους, πού κάνουν τίς μαντεῖες τους μέ τόν τρόπο πού εἶπα. Τίς περισσότερες φορές λένε ὅτι ὁ τάδε, καί ὀνομάζουν ἕναν ἀπό τούς πολίτες, πῆρε ψεύτικο ὄρκο στή βασιλική ἐστία. Συνήθεια στούς Σκύθες, ὅταν θέλουν νά πάρουν φοβερό ὄρκο, εἶναι νά ὀρκιστοῦν στή βασιλική ἐστία. Φέρνουν ἀμέσως ἐκεῖνον πού κατάγγειλαν οἱ μάντεις, τοῦ λένε πώς ἡ μαντική τόν δείχνει ἐπίορκο, πού ὀρκίστηκε στή βασιλική ἐστία καί γι' αὐτό εἶναι ἀρρωστος ὁ βασιλιάς. Ἐκεῖνος ἀρνιέται καί λέει ὅτι δέν πῆρε ψεύτικο ὄρκο καί φωνάζει. Ὅταν αὐτός ἀρνηθεῖ, τότε ὁ βασιλιάς καλεῖ διπλάσιους μάντεις καί ἄν αὐτοί, κάνοντας τήν ἴδια μαντική, ποῦν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐπίορκος, τοῦ κόβουν ἀμέσως τό κεφάλι καί ἡ περιουσία του μοιράζεται μέ κληρο στούς πρώτους μάντεις. Ἄν ὅμως οἱ δεῦτεροι μάντεις τόν κηρύξουν ἀθῶο, τότε φωνάζουν ἄλλους μάντεις καί ὕστερα ἄλλους. Ἄν οἱ περισσότεροι ἀπό τούς μάντεις τόν βροῦν ἀθῶο, τότε πρέπει νά τιμωρηθοῦν οἱ πρώτοι μάντεις.

71. Οἱ τάφοι τῶν βασιλιάδων τους βρίσκονται στούς Γέρρους, ὡς ἐκεῖ πού ὁ Βορυσθένης εἶναι ἀκόμη πλωτός. Ἐκεῖ, ὅταν πεθάνει ὁ βασιλιάς τους, σκάβουν ἕναν πολύ μεγάλο λάκκο τετράγωνο καί, ὅταν τόν ἐτοιμάσουν, παίρνουν τό νεκρό καί τόν ἀλείφουν μέ κερί, ἀφοῦ πρῖν τοῦ ἀνοιξαν τήν κοιλιά, τήν καθάρισαν καί τή γέμισαν μέ κομμένο κύπερο*, μέ θυ-

* Κύπερο ἢ κύπερος· ἀρωματικό φυτό πού χρησιμοποιοῦταν γιά ταρίχευση (βαλσάμωμα).

μάρι καί μέ σπόρο ἀπό σέλινο καί ἄνηθο καί τήν ἔραψαν πάλι, καί τόν μεταφέρουν μέ ἀμάξι σέ ἄλλη φυλή. Ἐκεῖνοι πού παίρνουν τό νεκρό, κάνουν τά ἴδια, ὅπως καί οἱ βασιλικοὶ Σκύθες. Κόβουν ἕνα κομμάτι ἀπό τό αὐτί τους, κουρεύονται, σκίζουν τίς σάρκες τους στό χέρι, πληγώνουν τή μύτη καί τό μέτωπό τους καί τρυποῦν τό ἀριστερό τους χέρι μέ βέλος. Ἐπειτα μεταφέρουν τό νεκρό ἀπάνω στό ἀμάξι σέ μιάν ἄλλη φυλή τους. Τόν ὀδηγοῦν ἐκεῖνοι πού τόν παρέλαβαν. Ὅταν γυρίσουν ὅλες τίς φυλές ὀδηγώντας τό νεκρό, φτάνουν στούς Γέρρους, πού εἶναι τό τελευταῖο ὑπήκοο ἔθνος, ὅπου βρίσκονται οἱ τάφοι. Ἐκεῖ τοποθετοῦν τό νεκρό στόν τάφο του, ἀπάνω σ' ἕνα στρῶμα ἀπό φύλλα, καρφώνουν στό χῶμα κοντάρια δεξιά καί ἀριστερά ἀπό τό νεκρό, τά συνδέουν μέ ξύλα ἀπό πάνω καί τά σκεπάζουν μέ καλαμιές. Ἀφοῦ τά κάνουν αὐτά ρίχνουν ὅλοι χῶμα πολύ καί συναγωνίζονται πρόθυμα σ' αὐτό γιά νά ὑψώσουν ὅσο τό δυνατό μεγαλύτερο τύμβο.

Κεφ. 72-129. Ὁ Δαρεῖος περνάει στήν Εὐρώπη καί κατασκευάζει γέφυρα στόν Ἴστρο (Δούναβη). Ἐκταση Σκυθίας καί σύμμαχοι Σκυθῶν. Ὁ Δαρεῖος ἐκστρατεύει ἐναντίον τους.

Κεφ. 129-132. Οἱ Σκύθες καταπονοῦν τόν Δαρεῖο μέ τήν πολεμική τους. — Τοῦ στέλνουν συμβολικά δῶρα

129. Ὅταν οἱ Σκύθες ἔκαναν ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ στρατοπέδου τοῦ Δαρεῖου, συναντοῦσαν ἕνα ἐμπόδιο πού ὠφελοῦσε τοὺς Πέρσες καί πού εἶναι πολύ παράξενο, καί θά τό ἀναφέρω. Ἦταν ἡ φωνή τῶν γαϊδουριῶν κι ἡ θέα τῶν μουλαριῶν· γιατί στή Σκυθία δέν υπάρχουν οὔτε γαϊδούρια οὔτε μουλάρια, ὅπως τό ἔχω κιόλας πεῖ. Σ' ὀλόκληρη τή σκυθική γῆ δέν ὑπάρχει οὔτε γαϊδούρι οὔτε μουλάρι ἐξαιτίας τοῦ κρύου. Τά γαϊδούρια, γκαρίζοντας, ἔφερναν σύγχυση στό ἵππικό τῶν Σκυθῶν· καί καθῶς πολλές φορές ἔκαναν ἐπίθεση ἐναντίον τῶν Περσῶν, ὅταν τά ἄλογα ἄκουγαν τό γκάρισμα τῶν γαϊδουριῶν, ταραζόνταν, ἔκαναν πίσω τρομαγμένα μέ τά αὐτιά στητά, γιατί ποτέ δέν εἶχαν ἀκούσει τέτοια φωνή ζῶου καί ποτέ δέν τό εἶχαν δεῖ. Οἱ Πέρσες κατά τοῦτο εἶχαν μιά μικρή ἐπιτυχία στόν πόλεμο.

130. "Όταν οἱ Σκύθες ἔβλεπαν τοὺς Πέρσες σέ μεγάλη σύγχυση, θέλοντας νά τοὺς κάνουν νά μείνουν στή σκυθική γῆ ὥσο τό δυνατό περισσότερο καί ἔτσι νά φτάσουν στή χειρότερη κατάντια, ἔκαναν τό ἐξῆς: ἄφηναν μερικά ζῶα τους μέ τοὺς βοσκούς τους κι ἐκεῖνοι πῆγαιναν σ' ἄλλη περιοχῆ. Τότε οἱ Πέρσες ἔφταναν καί ἔπιαναν τά ζῶα, καί ἔτσι ἔπαιρναν πάλι θάρρος μέ τήν ἐπιτυχία τους.

131. Αυτό γινόταν πολλές φορές, ὥσπου στό τέλος ὁ Δαρεῖος βρέθηκε σέ δύσκολη θέση. "Όταν οἱ Σκύθες βασιλιάδες τό πληροφορήθηκαν, ἔστειλαν στό Δαρεῖο κῆρυκα μέ δῶρα ἕνα πουλί, ἕνα ποντίκι, ἕνα βάτραχο καί πέντε βέλη. Οἱ Πέρσες ρώτησαν τόν κῆρυκα τί σήμαιναν τά δῶρα αὐτά καί ἐκεῖνος τοὺς ἀποκρίθηκε πώς μόνη ἐντολή εἶχε νά τοὺς φέρε τά δῶρα καί νά φύγει ἀμέσως· καί πρόσθεσε ὅτι ἂν οἱ Πέρσες ἦταν ἔξυπνοι, θά μπορούσαν νά καταλάβουν τί σημασία εἶχαν τά δῶρα. Τό ἄκουσαν οἱ Πέρσες κι ἔκαναν συμβούλιο.

132. Ἡ γνώμη τοῦ Δαρείου ἦταν ὅτι οἱ Σκύθες τοῦ παραδίνονταν, προσφέροντας «γῆν καί ὕδωρ». Τό συμπέρανε ἀπό τό ὅτι τό ποντίκι ζεῖ μέσα στή γῆ καί τρώει ὅ,τι καί ὁ ἄνθρωπος, ὁ βάτραχος ζεῖ μέσα στό νερό, τό πουλί μοιάζει πολύ μέ ἄλογο στό σχῆμα, καί τά πέντε βέλη σήμαιναν πώς τοῦ παραδίνουν τή δύναμή τους. Αὐτή ἦταν ἡ γνώμη τοῦ Δαρείου, ἀλλά ὁ Γωβρύας, ἕνας ἀπό τοὺς ἐφτά πού εἶχαν ἀνατρέψει τοὺς μάγους, ἔδωσε ἐρμηνεῖα διαφορετική: «Ἄν, Πέρσες, δέ γίνετε πουλιά νά πετάξετε στόν οὐρανό ἢ ποντίκια γιά νά ἐξαφανιστεῖτε κάτω ἀπό τή γῆ ἢ βάτραχοι γιά νά πηδῆξετε μέσα στίς λίμνες, δέ θά γυρίσετε στά σπίτια σας, γιατί θά σᾶς χτυπήσουν τά βέλη αὐτά».

Κεφ. 133 - 205. Ὑποχώρηση τοῦ Δαρείου πού βοῖσκει ἀνέπαφη τή γέφυρα τοῦ Ἰστρον, χάση στοὺς Ἰωνες καί ἰδίως στόν τύραννο τῆς Μιλήτου Ἰστιαῖο. Στοιχεῖα γιά τή Λιβύη καί λαοί της. Περσική ἐκστρατεία στή Λιβύη.

ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ

5

Κεφ. 1-34. Ὁ Δαρεῖος πληροφορεῖται ὅτι ὁ τύραννος τῆς Μιλήτου Ἰστιαῖος ὀχυρώνει τὴν τοποθεσίαν Μύρκινο, στή Θράκη. Ἀπό φόβου μήπως ὁ Ἰστιαῖος στραφεῖ ἐναντίον του, ὁ Δαρεῖος τὸν καλεῖ κοντά του, στή Σοῦσα, καί τὸν κρατεῖ ἐκεῖ μέ πρόφαση ὅτι χρειάζεται τις συμβουλές του. Ἐσωτερικὲς ταραχές στή Νάξο δίνον λαβὴν στὸν Ἀρισταγόρα — τοποτηρητὴ τοῦ Ἰστιάου στή Μίλητο — νά ζητήσῃ περσικὴ βοήθεια ἐναντίον τῆς Νάξου. Τό ἐγχείρημα τοῦ Ἀρισταγόρα ἀποτυχαίνει.

Κεφ. 35-36. Ὁ Ἰστιαῖος στέλνει ἀπό τὰ Σοῦσα μήνυμα στὸν Ἀρισταγόρα, πού ἀποφασίζει νά ἐπαναστατήσῃ ἐναντίον τῶν Περσῶν

35. Ὁ Ἀρισταγόρας* δέν μπορούσε νά ἐκπληρώσῃ τὴν ὑπόσχεση πού εἶχε δώσει στὸν Ἀρταφέρνη. Τὸν πίεζαν πολὺ τὰ χρέη γιὰ τὴν ἐκστρατεία πού ἔπρεπε νά ἐξοφλήσῃ καί φοβόταν μήπως μέ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας καί τις διαβολές τοῦ Μεγαβάτη χάσῃ τὴν ἐξουσία του στή Μίλητο. Ἐνεκα λοιπὸν αὐτοῦ τοῦ φόβου σκεπτόταν νά ἐπαναστατήσῃ. Συνέπεσε νά φτάσῃ κοντά του ὁ ἀγγελιαφόρος τοῦ Ἰστιάου**, πού εἶχε δερματόστικτο στό κεφάλι τό μήνυμα τοῦ Ἰστιάου, πού τοῦ ἔλεγε νά ἐπαναστατήσῃ ἐναντίον τοῦ βασιλιᾶ. Ὁ Ἰστιαῖος, θέλοντας νά στείλῃ μήνυμα στὸν Ἀρισταγόρα νά ἐπαναστατήσῃ, δέν εἶχε κανένα ἄλλο μέσο νά τό στείλῃ, γιατί ὁ δρόμος εἶχε φρουρές. Πῆρε τὸν πιό πιστό του

* Γαμπρός καί τοποτηρητὴς τοῦ Ἰστιάου.

** Τύραννος τῆς Μιλήτου πού εἶχε ἀναγκαστῆ ἀπὸ τὸ Δαρεῖο νά μένει κοντά του μόνιμα, στή Σοῦσα.

δοῦλο, τοῦ ξύρισε τό κεφάλι, δερματοστόιξε στό κρανίον τοῦ τό μήνυμα καί περίμενε νά φυτρώσουν οἱ τρίχες. Μόλις φύτρωσαν, τόν ἔστειλε γρήγορα στή Μίλητον. Δέν τοῦ ἔδωσε καμιάν ἄλλη ἐντολή παρά, ὅταν φτάσει στή Μίλητον, νά πεῖ τοῦ Ἀρισταγόρα νά τοῦ ξυρίσει τό κεφάλι καί νά τό ἐξετάσει. Τά δερματοστοιγμάτα ὑπέδειχναν, ὅπως εἶπα καί πρῖν, ἐπανάστασι. Αὐτό τό ἔκαμε ὁ Ἰστιαῖος ἐπειδή θεωροῦσε μεγάλη δυστυχία νά εἶναι ἀναγκασμένος νά μένει στά Σοῦσα καί εἶχε τήν ἐλπίδα ὅτι, ἂν γινόταν καμιά ἐπανάστασι, θά τόν ἔστειλαν στά παράλια, ἀλλά, σκεπτόταν, ἂν δέν ἐπιχειροῦσε τίποτε ἢ Μίλητος, δέν ὑπῆρχε πιθανότητα νά πάει ποτέ ἐκεῖ.

36. Αὐτές οἱ σκέψεις ἔκαμαν τόν Ἰστιαῖον νά στείλει τό μήνυμα αὐτό στόν Ἀρισταγόρα, πού τά σχέδιά τους συνέπιπταν. Ὁ Ἀρισταγόρας συσκέφθηκε μέ τούς μελλοντικούς στασιαστές του, ἐκθέτοντας τίς σκέψεις του καί τό μήνυμα τοῦ Ἰστιαίου. "Ὅλοι συμφώνησαν μέ τή γνώμη του ὅτι ἔπρεπε νά γίνει ἐπανάστασι, ἐκτός ἀπό τόν ἱστορικό Ἑκαταῖον, πού δέν ἄφηγε νά ξεκινήσουν τόν πόλεμον ἐναντίον τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν. Τούς εἶπε πόσα ἔθνη ἐξουσίαζε ὁ Δαρεῖος καί πόση δύναμις εἶχε. Ἀλλά ἐπειδή δέν μπορούσε νά τούς πείσει, δευτερολόγησε καί τούς συμβούλεψε νά προσπαθήσουν πρῶτα νά ἐπικρατήσουν στή θάλασσα. Εἶπε ὅτι δέν ἔβλεπε ποιός ἄλλος τρόπος ὑπῆρχε νά γίνει τέτοιο πράγμα (ἤξερε πόσο ἀδύνατη ἦταν ἡ Μίλητος) παρά νά μπορούσαν νά οἰκειοποιηθοῦν τό θησαυρό τοῦ μαντείου τῶν Βραγχιδῶν*, πού εἶχε ἀφιερῶσει ὁ Λυδός Κροῖσος. Μέ τά χρήματα αὐτά θ' ἀποκοῦσαν τήν ὑπεροχή στή θάλασσα, θά εἶχαν αὐτοί τά χρήματα καί δέ θά προλάβαιναν ἔτσι οἱ ἐχθροί τους νά τά πάρουν. Τά χρήματα αὐτά ἦταν πάρα πολλά, ὅπως τό εἶπα καί πρῖν. Δέν ἄκουσαν τή συμβουλή τοῦ Ἑκαταίου, ἀλλά ἀποφάσισαν νά ἐπαναστατήσουν καί ἔστειλαν ἀνθρώπους στή Μυῦντα, στό στρατό πού γύριζε ἀπό τή Νάξο καί βρισκόταν ἐκεῖ, γιά νά προσπαθήσουν νά πιάσουν τούς ἀρχηγούς τοῦ στόλου.

Κεφ. 37-48. Ὁ Ἀρισταγόρας πηγαίνει στή Σπάρτη γιά νά ζητήσει βοήθεια γιά τήν ἐπαναστατημένη Ἰωνία.

* Οἱ Βραγχίδες ἦταν ξακουστοί μάντιες πού διατηροῦσαν ἕνα περίφημο Μαντεῖο, ὅπου εἶχαν προσφερθεῖ πολλά καί πολύτιμα ἀφιερῶματα.

Κεφ. 49-51. Ἡ Σπάρτη ἀρνεῖται νά στείλει βοήθεια

49. Ὁ Ἀρισταγόρας λοιπόν ὁ Μιλήσιος ἔφτασε στή Σπάρτη, ἐνῶ βασιλιάς ἦταν ὁ Κλεομένης. "Ὅταν, ὅπως λένε οἱ Λακεδαιμόνιοι, συναντήθηκε μέ τό βασιλιά, εἶχε μιᾶ χάλκινη πλάκα μέ χαραγμένο ἀπάνω της τό χάρτη ὅλης τῆς γῆς μέ ἕλες τίς θάλασσες καί ὄλους τοὺς ποταμούς. Ὁ Ἀρισταγόρας εἶπε τά ἐξῆς στόν Κλεομένη: «Κλεομένη, μήν ἀπορήσεις μέ τή βιασίνη μου νά ἔρθω ἐδῶ. Συμβαίνουν τά ἐξῆς. Οἱ ἀπόγονοι τῶν Ἰώνων εἶναι δοῦλοι ἀντί νά εἶναι ἐλεύθεροι, καί αὐτό εἶναι πόνος καί ντροπή μεγάλη γιά μᾶς, ἀλλά καί γιά σᾶς πού εἴσαστε οἱ πρῶτοι στήν Ἑλλάδα. Τώρα λοιπόν στό ὄνομα τῶν θεῶν τῶν Ἑλλήνων ἀπαλλάξετε ἀπό τή δουλεία τοὺς Ἴωνες, πού εἶναι ἀπό τό ἴδιο αἷμα μέ σᾶς. Σᾶς εἶναι εὐκόλο νά τό κατορθώσετε, γιατί οἱ βάρβαροί δέν εἶναι γενναῖοι, ἐνῶ ἐσεῖς ἔχετε φτάσει στήν ψηλότερη κορυφή τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς. Τά ὄπλα τους εἶναι τά ἐξῆς: ἔχουν τόξα καί κοντάρια μικρά. "Ὅταν πᾶνε στή μάχη φοροῦν φαρδιές βράκες καί μυτεροὺς σκούφους στό κεφάλι. Ἔτσι, εἶναι εὐκόλο νά τοὺς νικήσει κανεῖς. Τά πλούτη τῆς περιοχῆς, τήν ὁποία ἐξουσιάζουν, εἶναι περισσότερα ἀπό τά πλούτη ὄλων τῶν ἄλλων περιοχῶν τοῦ κόσμου, ἀρχίζοντας ἀπό τό χρυσάφι, τό ἀσημί καί τό χαλκό, τά κεντητά ὑφάσματα, τά ὑπόζυγια καί τοὺς δούλους. "Ἄν τό θελήσετε, ὅλα αὐτά θά εἶναι δικά σας. Γειτονεύουν μεταξύ τους, ὅπως ἐγώ θά δείξω. Γείτονες τῶν Ἰώνων εἶναι οἱ Λυδοί, πού κατοικοῦν πλούσια χώρα καί ἔχουν πολλά χρήματα (καί λέγοντάς τα ἔδειχνε τίς περιοχές στό χάρτη πού ἦταν χαραγμένος στήν πλάκα) καί κοντά στους Λυδοὺς αὐτούς, ἔλεγε ὁ Ἀρισταγόρας, εἶναι οἱ γείτονές τους Φρύγες, στ' ἀνατολικά, πού ἔχουν τά περισσότερα ζῶα καί τήν πιό εὐφορη γῆ, ὅσο ἐγώ τουλάχιστο ξέρω. Γείτονες τῶν Φρυγῶν εἶναι οἱ Καππαδόκες, πού ἐμεῖς τοὺς ὀνομάζουμε Συρίους. Μ' αὐτούς γειτονεύουν οἱ Κίλικες πού φτάνουν ὡς τή θάλασσα αὐτήν, ὅπου βρίσκεται τό νησί Κύπρος. Οἱ Κίλικες πληρώνουν πεντακόσια τάλαντα ἐτήσιο φόρο στό βασιλιά. Μέ τοὺς Κίλικες αὐτούς συνορεύουν οἱ Ἀρμένιοι, πού ἔχουν καί αὐτοί πολλά κοπάδια. Μέ τοὺς Ἀρμένιους οἱ Ματιηνοί, πού ἔχουν τήν περιοχὴ αὐτή. Γειτονεῖ μ' αὐτούς ἡ Κισσία, ὅπου κοντά στόν ποταμό Χοάσπη εἶναι τά Σοῦσα πού κατοικεῖ ὁ μέγας βασιλιάς καί ἔχει ἐκεῖ τοὺς θησαυρούς του*." Ἄν κυριέψετε τά Σοῦσα,

* Ἡ ἀπαριθμηση τῶν περιοχῶν αὐτῶν εἶναι γεωγραφικά σωστή.

θά μπορείτε νά παραβάλλετε τά πλοῦτη σας μέ τά πλοῦτη τοῦ Δία. Γιατί γιά μιὰ περιοχὴ μικρή, φτωχὴ καί μέ σύνορα στενά νά ὑποχρεώνεστε ν' ἀντιμετωπίζετε σέ μάχες καί τοὺς Μεσσηνίους, πού ἔχουν τήν ἴδια μέ σᾶς δύναμη, καί τοὺς Ἀρκάδες καί τοὺς Ἀργεῖους, πού δέν ἔχουν τίποτε πού νά μπορεῖ νά συγκριθεῖ μέ τό χρυσάφι ἢ τό ἀσήμι, δηλαδή πράγματα γιά τά ὁποῖα εἶναι κανεῖς πρόθυμος ν' ἀγωνιστεῖ καί νά πεθάνει; Ὅταν λοιπόν σᾶς δίνεται ἡ εὐκαιρία νά κατακτήσετε εὐκολα τήν Ἀσία, τί ἄλλο θά προτιμήσετε;» Ὁ Κλεομένης τοῦ ἀποκρίθηκε: «Ἐένε, Μιλήσιε, θά σοῦ ἀπαντήσω σέ δύο μέρες».

50. Τόσα εἶπαν τότε, ἀλλά ὅταν ἤρθε ἡ μέρα πού ἔπρεπε ὁ Κλεομένης νά δώσει ἀπάντηση καί ὅταν βρέθηκαν στόν τόπο πού εἶχαν ὀρίσει, ὁ Κλεομένης ρώτησε τόν Ἀρισταγόρα πόσων ἡμερῶν ἀπόσταση ἦταν ἀπό τήν παραλία τῆς Ἰωνίας ὡς τήν ἔδρα τοῦ βασιλιᾶ. Καί ὁ Ἀρισταγόρας πού ἦταν ἐξυπνος καί τόν εἶχε ὡς τότε ξεγελάσει, σ' αὐτό ἔκαμε λάθος. Γιατί ἐνῶ δέν ἔπρεπε νά πεῖ τήν ἀλήθεια, ἀφοῦ ἤθελε νά παρασύρει τοὺς Σπαρτιάτες στήν Ἀσία, τήν εἶπε, λέγοντας ὅτι ἡ ἀπόσταση ἦταν τριῶν μηνῶν. Τότε, ἐνῶ ὁ Ἀρισταγόρας ἤθελε νά τοῦ περιγράψει τήν πορεία, ὁ Κλεομένης, διακόπτοντάς τον, τοῦ εἶπε: «Ἐένε Μιλήσιε, νά βρίσκεσαι ἔξω ἀπό τά σύνορα τῆς Σπάρτης προτοῦ δύσει ὁ ἥλιος. Τά ὅσα λές δέν θά τ' ἀκούσουν εὐχάριστα οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἀφοῦ θέλεις νά τοὺς ὀδηγήσεις σέ ἀπόσταση τριῶν μηνῶν πορεία ἀπό τή θάλασσα».

51. Αὐτά εἶπε ὁ Κλεομένης καί γύρισε στό σπίτι του. Ὁ Ἀρισταγόρας πῆρε κλαδί ἐλιᾶς καί πῆγε ἰκέτης στό σπίτι τοῦ Κλεομένη. Ὅταν μπῆκε παρακαλοῦσε τόν Κλεομένη νά τόν ἀκούσει σάν ἰκέτη, ἀφοῦ διώξει τό παιδί του, γιατί ἦταν μαζί του ἡ κόρη του ἡ Γοργώ. Ἦταν τό μόνο του παιδί, ὀχτώ ἢ ἐννέα ἐτῶν. Ὁ Κλεομένης τοῦ εἶπε νά μιλήσει ἐλεύθερα χωρίς νά ἐμποδίζεται ἀπό τό παιδί. Τότε ὁ Ἀρισταγόρας ἄρχισε μέ τήν ὑπόσχεση νά τοῦ δώσει δέκα τάλαντα, ἂν ἔκανε ὅ,τι τοῦ ζητοῦσε. Ὁ Κλεομένης ἀρνήθηκε καί ὁ Ἀρισταγόρας αὐξήσε τό ποσό ὡς τά πενήντα τάλαντα, καί τότε τό παιδί φώναξε: «Πατέρα, ἂν δέ φύγεις ἀπό κοντά του, ὁ ξένος θά σέ διαφθείρει». Ὁ Κλεομένης εὐχαριστήθηκε μέ τή συμβουλὴ τοῦ παιδιοῦ του καί πῆγε σέ ἄλλο διαμέρισμα καί ἔτσι ὁ Ἀρισταγόρας ἀναγκάστηκε νά φύγει ἀπό τή Σπάρτη, χωρίς νά μπορέσει νά πεῖ περισσότερα γιά τήν πορεία πού θά τοὺς ὀδηγοῦσε ὡς τό βασιλιά.

Κεφ. 52 - 54. Ἡ βασιλική ὁδός ἀπό τίς Σάρδεϊς στά Σοῦσα.

Κεφ. 55 - 64. Ὁ Ἀρισταγόρας πηγαίνει στήν Ἀθήνα πού ἔχει ἀπελευθερωθεῖ ἀπό τήν τυραννία τῶν Πεισιστρατιδῶν

55. Διωγμένος ἀπό τή Σπάρτη ὁ Ἀρισταγόρας πῆγε στήν Ἀθήνα πού ἔχει ἐλευθερωθεῖ ἀπό τοὺς τυράννους τῆς ὡς ἐξῆς: "Ὅταν ὁ γιός τοῦ Πεισιστράτου καί ἀδελφός τοῦ Ἴππία, Ἴππαρχος, πού εἶχε δεῖ πολύ καθαρά στόν ὕπνο του ποιά τύχη τόν περίμενε, δολοφονήθηκε ἀπό τόν Ἀριστογείτονα καί τόν Ἀρμόδιο, πού ἦταν Γεφυραῖοι* τήν καταγωγή, οἱ Ἀθηναῖοι ἐξῆσαν ὑπό τυραννία ἄλλα τέσσερα χρόνια καί ἡ τυραννία ἦταν πιό σκληρή, ἀπ' ὅ,τι πρίν.

56. Τό ὄνειρο πού εἶχε δεῖ ὁ Ἴππαρχος ἦταν τό ἐξῆς: τή νύχτα τῆς παραμονῆς τῶν Παναθηναίων ὁ Ἴππαρχος εἶδε στόν ὕπνο του νά στέκεται πλάι του ἕνας ψηλός καί ὠραῖος ἄντρας καί νά τοῦ λέει αὐτά τά αἰνιγματικά:

Ἐπόφερε, λιοντάρι, τ' ἀνυπόφορα πού θά πάθει
μέ καρτερική ψυχή.

Κανείς ἀπό τοὺς ἀνθρώπους πού ἀδικοῦν,
τήν τιμωρία δέ θά ξεφύγει.

Μόλις ξημέρωσε, παρουσιάστηκε καί ρώτησε τοὺς ὄνειροκρίτες· ἀλλά μετά ξεχνώντας τ' ὄνειρό του, πῆγε νά ἐτοιμάσει τήν πομπή, ὅπου καί τόν σκότωσαν.

57. Οἱ Γεφυραῖοι, οἰκογένεια ἀπό τήν ὁποία κατάγονταν οἱ φονεῖς τοῦ Ἴππαρχοῦ, ὅπως λένε οἱ ἴδιοι, κατάγονται ἀπό τήν Ἐρέτρια, ἀλλά ὅπως τό ἐξακρίβωσα μετά ἀπό ἔρευνες, ἦταν Φοίνικες ἀπό ἐκείνους πού εἶχαν ἔρθει μέ τόν Κάδμο στήν περιοχή πού σήμερα λέγεται Βοιωτία. Ἐγκαταστάθηκαν ἐκεῖ καί τοὺς δόθηκε ἡ περιοχή τῆς Τανάγρας. Ἀπό τή Βοιωτία πρῶτοι διώχτηκαν ἀπό τοὺς Ἀργεῖους οἱ Καδμεῖοι καί μετά οἱ Βοιωτοί ἐδιώξαν τοὺς Γεφυραῖους, πού κατέφυγαν στήν Ἀθήνα. Οἱ Ἀθηναῖοι δέχτηκαν νά γίνουν οἱ Γεφυραῖοι πολῖτες, ἀλλά μέ τόν ὄρο νά ἀποκλείονται ἀπό ὀρισμένα ἀνάξια λόγου ἀξιώματα.

* Γέφυρα: ἀρχαῖο ὄνομα τῆς Τανάγρας.

58. Οἱ Φοίνικες αὐτοὶ ποὺ εἶχαν ἔρθει μέ τόν Κάδμο καί ποὺ ἀνά-
μεσά τους ἦταν καί οἱ Γεφυραῖοι, ἀφοῦ ἐγκαταστάθηκαν στή χώρα αὐτή,
δίδαξαν τοὺς Ἕλληνας πολλά καί μάλιστα καί τά γράμματα ποὺ, ὅπως
πιστεύω, δέν τά ἤξεραν πρὶν. Στήν ἀρχή ἦταν τά γράμματα ποὺ χρησι-
μοποιοῦν ὅλοι οἱ Φοίνικες, ἀλλά μέ τόν καιρό ἄλλαξε ἡ προφορά καί μαζί
ἡ μορφή τῶν γραμμάτων. Γείτονες τῶν Φοινίκων στά περισσότερα μέρη
ἦταν Ἕλληνας Ἴωνες· αὐτοὶ διδάχτηκαν ἀπό τοὺς Φοίνικες τά γράμματα
καί ἀφοῦ τά ἄλλαξαν λίγο, τά μεταχειρίζονταν. Τά ὀνόμασαν, καί τοῦτο
ἦταν σωστό ἀφοῦ τά εἶχαν φέρεи στήν Ἑλλάδα οἱ Φοίνικες, φοινικικά
γράμματα. Καί τά βιβλία οἱ Ἴωνες ἀπό τά παλιά τά χρόνια τά ὀνομάζουν
διφθέρες, γιατί ἄλλοτε ὁ πάπυρος ἦταν σπάνιος καί μεταχειρίζονταν δέρ-
ματα ἀπό κασίκι ἢ ἀπό πρόβατο. Ἀκόμα, ὅσο ξέρω, πολλοὶ ἀπό τοὺς
βαρβάρους γράφουν σέ τέτοιες διφθέρες.

59. Ὁ ἴδιος ἔχω δεῖ κάδμεια γράμματα στό ἱερό τοῦ Ἰσμηνίου
Ἀπόλλωνα στή βοιωτική Θήβα, γραμμένα ἀπάνω σέ τρεῖς τρίποδες.
Μοιάζουν πολύ μέ τά ἰωνικά γράμματα. Στόν ἓνα ἀπό τοὺς τρίποδες ὑ-
πάρχει τό ἀκόλουθο ἐπίγραμμα:

Μ' ἀφιέρωσε ὁ Ἀμφιτῦων, λάφυρο ἀπό τοὺς
Τηλεβοεῖς.

Αὐτό εἶναι ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Λαῖου, γιοῦ τοῦ Λαβδάκου, ἐγγόνου τοῦ
Πολύδωρου καί δισεγγόνου τοῦ Κάδμου.

60. Στόν ἄλλο τρίποδα ὑπάρχει σέ ἐξάμετρο τό ἀκόλουθο ἐπίγραμ-
μα:

Ὁ πυγμάχος Σκαῖος, μετά τή νίκη του μ' ἀφιέρωσε
σ' ἐσένα Ἀπόλλωνα τοξότη, ἀτίμητη προσφορά.

Αὐτός ὁ Σκαῖος θά εἶναι ὁ γιός τοῦ Ἱπποκόωντα, ἄν εἶναι αὐτός ποὺ
πρόσφερε τό ἀφιέρωμα καί ὄχι ἄλλος συνονόματός του, ποὺ θά ἦταν συ-
νομήλικος τοῦ Οἰδίποδα τοῦ Λαῖου.

61. Στόν τρίτο τρίποδα ὑπάρχει, ἐπίσης σέ ἐξάμετρο, τό ἀκόλουθο:

Ὁ ἴδιος ὁ μονάρχης Λαοδάμας μ' ἀφιέρωσε στόν
τοξότη Ἀπόλλωνα, ἀτίμητη προσφορά.

Ὅσο βασιλεὺς αὐτός ὁ Λαοδάμας τοῦ Ἐτεοκλῆ, οἱ Ἀργεῖοι ἐδίωξαν

τούς Καδμείους κι αὐτοὶ πῆγαν στοὺς Ἐγγελεῖς. Οἱ Γεφυραῖοι πού ἔμειναν, ἀργότερα ἀναγκάστηκαν ἀπὸ τοὺς Βοιωτοὺς νὰ φύγουν καὶ πῆγαν στὴν Ἀθήνα. Στὴν Ἀθήνα ἔχουν ναοὺς ἐντελῶς χωριστά ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἀθηναίους καὶ ἐκτός ἀπὸ ἄλλους ναοὺς καὶ τὸ ναὸ τῆς Ἀχαΐας Δήμητρας, ὅπου γίνονται καὶ μυστικὲς τελετές.

62. Διηγῆθηκα λοιπὸν ποιὸ ἦταν τὸ ὄνειρο τοῦ Ἰππάρχου καὶ ποιὰ ἡ καταγωγή τῶν Γεφυραίων, τῶν δολοφόνων τοῦ Ἰππάρχου. Πρέπει τώρα, μετὰ ἀπ' αὐτά, νὰ συνεχίσω τὴ διήγησή μου ἀπὸ ἐκεῖ πού τὴν ἄφησα, πῶς ἐλευθερώθηκε ἡ Ἀθήνα ἀπὸ τοὺς τυράννους. Τυράννος ἦταν ὁ Ἰππίας πού ἦταν σκληρὸς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἐξαιτίας τοῦ φόνου τοῦ Ἰππάρχου. Οἱ Ἀλκμεωνίδες, Ἀθηναῖοι τὸ γένος, εἶχαν φύγει ἀπὸ τὴν πολιτεία, γιὰ νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τοὺς Πεισιστρατίδες. Ὅταν μαζί μὲ ἄλλους Ἀθηναίους φυγάδες ἐπιχείρησαν νὰ ἐπιστρέψουν, δὲν μπόρεσαν νικῆθῆκαν ὅταν προσπάθησαν νὰ κατέβουν νὰ ἐλευθερώσουν τὴν Ἀθήνα· τότε ὀχύρωσαν τὸ Λειψύδριον* πάνω ἀπὸ τὴν Παιονία. Ἐδῶ οἱ Ἀλκμεωνίδες μηχανεύονταν καθετὶ ἐναντίον τῶν Πεισιστρατιδῶν καὶ πῆραν ἐργολαβικὰ ἀπὸ τοὺς Ἀμφικτιόνες τὴν οἰκοδόμησι τοῦ ναοῦ τῶν Δελφῶν, αὐτοῦ πού ὑπάρχει τώρα καὶ πού τότε δὲν ὑπῆρχε ἀκόμα. Καθὼς ἀπὸ πάντα ἦταν πλούσιοι καὶ σπουδαῖοι ἄνθρωποι, ἔχτισαν ἓνα ναὸ κατ' ὅλα ὠραιότερο ἀπὸ τὸ πρόπλασμα του καὶ ἐνῶ μπορούσαν νὰ τὸν χτίσουν ἀπὸ πῶρινο λίθο, ἔκαμαν τὴν πρόσοψη ἀπὸ μάρμαρο τῆς Πάρου.

63. Ὅπως διηγοῦνται οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Ἀλκμεωνίδες αὐτοὶ ὅσο ἔμειναν στοὺς Δελφοὺς δωροδόκησαν τὴν Πυθίαν καὶ τὴν ἐπεισαν κάθε φορά πού θὰ ἔρχονταν Σπαρτιάτες, εἴτε ἰδιῶτες εἴτε ἐπίσημοι ἀπεσταλμένοι, νὰ ζητήσουν χρησμό, νὰ τοὺς λέει ὅτι πρέπει νὰ ἐλευθερώσουν τὴν Ἀθήνα. Οἱ Λακεδαιμόνιοι, καθὼς τοὺς δινόταν πάντα ἡ ἴδια ἀπόκριση, ἔστειλαν τὸν Ἀγχιμόλιο τοῦ Ἀστέρα, ἀπὸ τοὺς καλύτερους πολῖτες, μὲ στρατὸ νὰ διώξει τοὺς Πεισιστρατίδες ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, μὲ πού εἶχαν μὲ τοὺς Πεισιστρατίδες δεσμοὺς φιλίας στενοῦς. Ἀλλὰ θεωροῦσαν σπουδαιότερη τὴν ὑπακοή τους στοῦ θεοῦ παρά τίς σχέσεις τους μὲ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐστειλαν τὸν Ἀγχιμόλιο καὶ τὸ στρατὸ του μὲ καράβια. Ὁ Ἀγχιμόλιος ἔφτασε στοῦ Φάληρο κι ἀποβίβασε τὸ στρατὸ του. Οἱ Πεισιστρατίδες τὸ εἶχαν πληροφορηθεῖ ἀπὸ πρὶν καὶ εἶχαν καλέσει βοήθεια ἀπὸ τὴ

* Βρισκόταν στὴν Πάρηνηθα.

Θεσσαλία, γιατί εἶχαν κάμει συμμαχία μέ τούς Θεσσαλοὺς πού ἀνταποκρίθηκαν στό αἴτημα καί ἀποφάσισαν νά στείλουν χίλιους ἵππεῖς μέ τόν ἴδιο τό βασιλιά τους Κινέα ἀπό τούς Γόννους. "Όταν οἱ Πεισιστρατίδες ἐξασφάλισαν τή συμμαχία τους, μηχανεύτηκαν τό ἐξῆς: ἔκοψαν τά δέντρα σέ ὅλη τήν πεδιάδα τοῦ Φαλήρου γιά νά μπορεῖ νά τή διατρέξει ἱππικό καί ἔκαναν ἐπίθεση μέ τό θεσσαλικό ἵππικό ἐναντίον τοῦ στρατοπέδου τοῦ ἔχθρου. Τό ἵππικό σκότωσε πολλούς Λακεδαιμονίους, μεταξύ τους καί τόν Ἀγχιμόλιο, ἐνῶ τούς ἄλλους πού σώθηκαν τούς ἀνάγκασαν νά ξαναμποῦν στά πλοῖα τους. "Ἔτσι τελείωσε ἡ πρώτη ἐκστρατεία τῶν Λακεδαιμονίων. Ὁ τάφος τοῦ Ἀγχιμολίου βρίσκεται στήν Ἀλωπεκή* τῆς Ἀττικῆς κοντά στό νάο τοῦ Ἡρακλῆ, στό Κυνόσαργες.

64. Μετά ἀπ' αὐτά οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔκαναν δεύτερη ἐκστρατεία μέ μεγαλύτερες δυνάμεις καί ὄρισαν στρατηγό τῆς ἐκστρατείας τό βασιλιά τους Κλεομένη τοῦ Ἀναξανδρίδη. Δέν τούς ἔστειλαν ἀπό θάλασσα ἀλλά ἀπό στεριά. "Όταν ἔκαναν εἰσβολή στήν Ἀττική, πρῶτα τούς χτύπησε τό θεσσαλικό ἵππικό, τό ὁποῖο ὅμως σέ λίγο τράπηκε σέ φυγή, χάνοντας σαράντα πολεμιστές. Οἱ ὑπόλοιποι, ὅσοι σώθηκαν, ἔφυγαν ὅπως ἦταν πίσω στή Θεσσαλία. Ὁ Κλεομένης ἔφτασε στήν Ἀθήνα καί μέ ὄσους Ἀθηναίους ἤθελεν νά ἀπελευθερωθοῦν, πολιορκῆσε τούς τυράννους πού εἶχαν ὀχυρωθεῖ στό Πελασγικό τεῖχος**.

Κεφ. 65 - 77. Μεταρροῦθμιση τοῦ Κλεισθένη στήν Ἀθήνα, πού ἀρχίζει ν' ἀποκτᾶ δύναμη.

Κεφ. 78. Ἀνάπτυξη τῆς Ἀθήνας χάρι στο φιλελεύθερο καθεστῶς της

78. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι ἄρχισαν ν' ἀποκτοῦν δύναμη. Εἶναι φανερό ὅχι μόνο μέ τό παράδειγμα αὐτό, ἀλλά γενικά ὅτι ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου εἶναι πράγμα πολύ σπουδαῖο, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι ὅσο εἶχαν τήν τυραννία, δέν ἦταν διόλου καλύτεροι ἀπό τούς γείτονές τους στά πολεμικά ἔργα· ἀλλά ὅταν ἐλευθερώθηκαν ἀπό τούς τυράννους, γρήγορα ἔγιναν πολύ

* Δῆμος τῆς Ἀθήνας.

** Μέρος τοῦ τεῖχους τῆς ἀκροπόλεως.

καλύτεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὅσο ἦταν σκλαβωμένοι, δὲν ἐνδιαφέρονταν νὰ εἶναι γενναῖοι, γιατί μόνο ὁ ἀφέντης τους θά ὤφελιόταν, ἐνῶ μόλις ἐλευθερώθηκαν, ὁ καθένας προσπαθοῦσε νὰ κάμει ὅ,τι καλύτερο μποροῦσε γιὰ τὸν ἑαυτό του.

Κεφ. 79-96. Ἡ Σπάρτη προτείνει στοὺς συμμαχοὺς νὰ ἐπιβληθεῖ πάλι τυρανία στήν Ἀθήνα. Διαμαρτύρεται ἡ Κόρινθος.

Κεφ. 97-103. Ἡ Ἀθήνα βοηθεῖ τοὺς Ἴωνες. Στέλνει ἐκστρατευτικό σῶμα καί πυρπολεῖ τίς Σάρδεις

97. Τὴν ἐποχὴ ἀκριβῶς πού πῆραν αὐτὴ τὴν ἀπόφαση,* ἡ ὁποία τοὺς καθιστοῦσε ὑποπτους στοὺς Πέρσες, ὁ Ἀρισταγόρας ἀπὸ τὴ Μίλητο, πού τὸν εἶχε διώξει ἀπὸ τὴ Σπάρτη ὁ Λακεδαιμόνιος Κλεομένης, ἔφτασε στήν Ἀθήνα, πού ἦταν ἀπὸ τίς ἄλλες πολιτεῖες ἡ πῖο δυνατὴ. Ὁ Ἀρισταγόρας ἐμφανίστηκε στὸ δῆμο καί εἶπε τὰ ἴδια μέ τὰ ὅσα εἶχε πεῖ στὴ Σπάρτη γιὰ τὰ ἀγαθὰ πού βρισκόνταν στήν Ἀσία καί γιὰ τὸν τρόπο πού πολεμοῦσαν οἱ Πέρσες, πού δὲν εἶχαν οὔτε ἀσπίδα οὔτε δόρυ καί ἦταν εὐκολο νὰ τοὺς νικήσει κανεὶς. Αὐτὰ ἔλεγε καί πρόσθετε ὅτι οἱ Μιλήσιοι ἦταν ἀποικοὶ τῶν Ἀθηναίων καί ἦταν φυσικό, αὐτοὶ πού εἶχαν τόση δύναμη, νὰ πᾶνε νὰ τοὺς βοηθήσουν. Δὲν παρέλειψε καμιὰ ὑπόσχεση, ἐπιμένοντας πάρα πολύ, ὥσπου τοὺς ἔπεισε. Εἶναι εὐκολότερο νὰ παραπλανήσεις πολλοὺς παρά ἕναν, ἀφοῦ ὁ Ἀρισταγόρας δὲν μπόρεσε νὰ πείσει τὸν Κλεομένη, πού ἦταν ἕνας, ἀλλὰ τὸ κατάφερε σὲ τριάντα χιλιάδες Ἀθηναίους. Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπὸν πείστηκαν καί ψήφισαν νὰ στείλουν εἴκοσι καράβια βοήθεια στοὺς Ἴωνες. Ὅρισαν στρατηγὸ τῆς ἀποστολῆς τὸν Μελάνθιο, ἕναν ἀπὸ τοὺς πῖο σημαίνοντες πολῖτες. Μὲ τὰ καράβια αὐτὰ ἄρχισαν πολλὰ δεινὰ καί γιὰ τοὺς Ἕλληνες καί γιὰ τοὺς βαρβάρους.

98. Ὁ Ἀρισταγόρας ξεκίνησε πῖο πρῖν κι ἔφτασε στὴ Μίλητο. Σκέφτηκε ἕνα σχέδιο πού δὲ θά ὤφελοῦσε διόλου τοὺς Ἴωνες (τό ἤθελε ὄχι τόσο γιὰ νὰ τοὺς ὠφελήσει, ἀλλὰ κυρίως γιὰ νὰ βλάψει τὸν Δαρεῖο).

* Οἱ Ἀθηναῖοι.

Ἔστειλε ἓναν ἄνθρωπό του στούς Παίονες στή Φρυγία, πού τούς εἶχε αἰχμαλωτίσει ὁ Μεγάβαζος στόν ποταμό Στρυμόνα καί τούς εἶχε μεταφέρει στή Φρυγία καί κατοικοῦσαν σέ χωριστό χωριό. Ὁ ἀπεσταλμένος ὅταν ἔφτασε ἐκεῖ στούς Παίονες, τούς εἶπε: «Παίονες, μέ ἔστειλε ὁ τύραννος τῆς Μιλήτου Ἀρισταγόρας γιά νά σᾶς σώσει, ἄν ἀκούσετε τά ὅσα σᾶς συμβουλεῦει. Ἡ Ἰωνία ὀλόκληρη εἶναι τώρα ἐπαναστατημένη ἐναντίον τοῦ βασιλιᾶ καί τοῦτο εἶναι εὐκαιρία γιά νά σωθεῖτε κι ἐσεῖς καί νά γυρίσετε στήν πατρίδα σας. Ὡς τή θάλασσα θά φροντίσετε ἐσεῖς πῶς θά φτάσετε. Ἀπό τή θάλασσα καί πέρα εἶναι δική μας δουλειά». Τά ἄκουσαν αὐτά οἱ Παίονες, τά δέχτηκαν μέ πολύ μεγάλη προθυμία καί, παίρνοντας τίς γυναῖκες καί τά παιδιά, ἔφυγαν πρός τή θάλασσα. Μερικοὶ ὅμως δειλίασαν καί δέν ξεκίνησαν. Ὅταν οἱ Παίονες ἔφτασαν στή θάλασσα, πέρασαν στή Χίο καί ἐνῶ ἦταν ἐκεῖ, πολυάριθμο περσικό ἱππικό πού τούς καταδίωκε ἔφτασε στήν παραλία. Ἐπειδή δέν τούς εἶχαν προλάβει οἱ Πέρσες, μήνυσαν στούς Παίονες στή Χίο νά γυρίσουν πίσω. Οἱ Παίονες δέ δέχτηκαν νά ὑπακούσουν, ἀλλά ἀπό τή Χίο οἱ Χίοι τούς πέρασαν στή Λέσβο καί οἱ Λέσβιοι τούς πῆγαν στό Δορίσκο*. Ἀπό ἐκεῖ πεζοπορώντας ἔφτασαν στήν Παιονία.

99. Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι ἔφτασαν μέ εἴκοσι καράβια καί μέ πέντε τριήρεις τῶν Ἐρετριέων, οἱ ὁποῖοι δέν ἐκστρατεύανε γιά χάρη τῶν Ἀθηναίων, ἀλλά γιατί ἤθελαν ν' ἀνταποδώσουν στούς Μιλησίους τή βοήθεια πού ἐκεῖνοι τούς εἶχαν δώσει (οἱ Μιλησῖοι τούς εἶχαν βοηθήσει στόν πόλεμο πού ἔκαναν ἐναντίον τῶν Χαλκιδέων, ἐνῶ οἱ Σάμιοι εἶχαν βοηθήσει τούς Χαλκιδιεῖς ἐναντίον τῶν Ἐρετριέων καί τῶν Μιλησίων) καί ἔφτασαν κι ἄλλοι σύμμαχοι, ὁ Ἀρισταγόρας ὀργάνωσε ἐκστρατεία γιά νά χτυπήσει τίς Σάρδεις. Ὁ ἴδιος δέν ἀκολούθησε τήν ἐκστρατεία. Ἐμεινε στή Μίλητο ἀλλά ὄρισε στρατηγούς τόν ἀδελφό του Χαροπίνο καί ἓναν ἀπό τούς ἄλλους πολῖτες, τόν Ἐρμόφαντο.

100. Ὅταν ἔφτασαν στήν Ἐφεσο μέ τίς δυνάμεις αὐτές, ἄφησαν τά καράβια στήν τοποθεσία Κορησό τῆς Ἐφέσου καί προχώρησαν μέ πολλές δυνάμεις στό ἐσωτερικό, ὀδηγημένοι ἀπό τούς Ἐφεσίους. Πορεύονταν ἀκολουθώντας τόν ποταμό Καῦστριο καί κατόπι διάβηκαν τό βουνό

* Ἀρχαία πόλη τῆς Θράκης στίς ἐκβολές τοῦ Ἐβρου.

Τμῶλο, ἔφτασαν στίς Σάρδεις καί τίς κυρίεψαν ἐκτός ἀπό τήν ἀκρόπολη, πού τήν ὑπερασπιζόταν ὁ ἴδιος ὁ Ἄρταφέρνης μέ ἀρκετό στρατό.

101. Ὁ λόγος γιά τόν ὁποῖο δέν ἐλεγήλατσαν τήν πολιτεία, ὅταν τήν κυρίεψαν, ἦταν ὁ ἐξῆς. Τά περισσότερα ἀπό τά σπίτια στίς Σάρδεις ἦταν ἀπό καλάμια καί ὅσα ἦταν χτισμένα μέ τοῦβλα, εἶχαν κι αὐτά στέγες καλαμμένες. Ἔτσι, ὅταν ἕνας στρατιώτης ἔβαλε φωτιά σέ ἕνα ἀπό τά σπίτια, ἀμέσως ἀπό σπίτι σέ σπίτι ἡ φωτιά ἀπλώθηκε σ' ὅλη τήν πολιτεία. Καθώς καιγόταν ἡ πολιτεία, οἱ Λυδοί καί ὅσοι Πέρσες ἦταν στήν πολιτεία, ἐπειδή εἶχαν περικυκλωθεῖ ἀπό τή φωτιά πού εἶχε ἀρτίσει ἀπό τίς μακρινές συνοικίες καί δέν εἶχαν ἀπό πού νά φύγουν, ἀρχισαν νά συγκεντρώνονται στήν ἀγορά καί κοντά στόν ποταμό Πακτωλό*, πού ἔρχεται ἀπό τό βουνό Τμῶλο καί κατεβάζει ψήγματα χρυσοῦ. Ἰστερα χύνεται στόν ποταμό Ἐρμο πού ἐκβάλλει στή θάλασσα. Στίς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ αὐτοῦ καί στήν ἀγορά συναθροίστηκαν νά ἀμυνοῦν. Οἱ Ἴωνες, βλέποντας ἕνα μέρος τοῦ ἐχθροῦ ἔτοιμο ν' ἀμυνοῦν καί ἄλλο ἰσχυρότερο ἔτοιμο νά τοὺς ἐπιθεῖ, φοβήθηκαν καί ὑποχώρησαν στόν Τμῶλο καί, ὅταν νύχτωσε, γύρισαν πίσω στά καράβια τους.

102. Ἔτσι τυρπολήθηκαν οἱ Σάρδεις καί ὁ ναός μιᾶς τοπικῆς θεᾶς, τῆς Κυβήβης, κι αὐτό εἶχαν στό νοῦ τους οἱ Πέρσες ἀργότερα, ὅταν γιά ἀντεκδίκηση ἔκαψαν τοὺς ναούς τῶν Ἑλλήνων. Ὅταν ἔγιναν αὐτά καί τά πληροφορήθηκαν οἱ Πέρσες, πού ἦταν πέρα ἀπό τόν ποταμό Ἄλη, συγκεντρώθηκαν καί πῆγαν νά βοηθήσουν τοὺς Λυδοὺς. Τοὺς Ἴωνες δέν τοὺς βρῆκαν πιά στίς Σάρδεις, ἀλλά τοὺς κυνήγησαν κατά πόδι καί τοὺς ἔφτασαν στήν Ἐφεσο. Οἱ Ἴωνες τοὺς ἀντιτάχθηκαν καί πολέμησαν, ἀλλά νικήθηκαν οἰκτρά. Οἱ Πέρσες σκότωσαν πολλοὺς καί ὀνομαστοὺς καί μεταξὺ τους καί τόν Εὐαλκίδη, στρατηγὸ τῶν Ἐρετριέων πού εἶχε κερδίσει πολλά στεφάνια σέ ἀγῶνες καί τόν εἶχε ἐξυμνήσει πολὺ ὁ Σιμωνίδης ὁ Κεῖος**. Ὅσοι Ἴωνες γλίτωσαν ἀπό τή μάχη, σκορπίστηκαν στίς διάφορες πολιτεῖες.

* Τό ὄνομα Πακτωλός ἔγινε παροιμιακό καί σημαίνει ἀφρονία σέ πλούτη (χρυσό).

** Περύφημος ποιητής πού ἔγραψε τό ἐπιτάφιο ἐπίγραμμα γιά τοὺς Σπαρτιάτες στίς Θερμοπύλες.

103. Ἔτσι λοιπόν πολέμησαν τότε, ἀλλὰ ὕστερα οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκατέλειψαν ἐντελῶς τοὺς Ἴωνες καὶ ἐνῶ ὁ Ἀρισταγόρας τοὺς παρακαλοῦσε κι ἔστειλε πολλοὺς ἀπεσταλμένους, τοῦ ἀποκρίθησαν ὅτι δὲ θά τοὺς βοηθήσουν. Οἱ Ἴωνες, παρ' ὄλο πού στερήθηκαν τῆ συμμαχία τῶν Ἀθηναίων, δὲ σταμάτησαν τίς προετοιμασίες τους γιά νά πολεμήσουν τό βασιλιά· σέ τέτοιο σημεῖο εἶχαν φτάσει οἱ σχέσεις τους μέ τόν Δαρεῖο. Πῆγαν μέ στόλο στόν Ἑλλάσποντο καὶ μπόρεσαν νά πάρουν μέ τό μέρος τους τό Βυζάντιο καὶ ὄλες τίς ἄλλες πόλεις τῆς περιοχῆς. Ἐπειτα βγήκαν ἀπό τόν Ἑλλάσποντο καὶ κατάφεραν νά προσεταιριστοῦν τό μεγαλύτερο μέρος τῆς Καρίας. Ἀκόμη καὶ ἡ Καῦνος, πού πρῶτα δέν ἤθελε νά γίνει σύμμαχός τους, δέχτηκε, ὅταν ἔκαψαν τίς Σάρδεις.

Κεφ. 105. Θυμός τοῦ Δαρείου

105. Ὅταν ὁ Δαρεῖος ἔμαθε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Ἴωνες εἶχαν κυριέψει καὶ εἶχαν κάψει τίς Σάρδεις καὶ ὅτι ψυχὴ ὄλης αὐτῆς τῆς ἐκστρατείας καὶ τῆς συνεργασίας ἦταν ὁ Μιλήσιος Ἀρισταγόρας, λένε ὅτι δέν ἔκανε κανένα λόγο γιά τοὺς Ἴωνες, γιατί ἤξερε καλά ὅτι δὲ θά ἔμεναν ἀτιμώρητοι γιά τὴν ἐκδίκησή τους, ἀλλὰ ρώτησε ποιοὶ εἶναι οἱ Ἀθηναῖοι. Ὅταν τόν πληροφόρησαν, ζήτησε τό τόξο του, πέρασε ἓνα βέλος καὶ τόξεψε πρὸς τόν οὐρανό, λέγοντας, καθὼς πετοῦσε τό βέλος στόν ἀέρα: «Δία, ἄς μοῦ δοθεῖ χάρη νά ἐκδικηθῶ τοὺς Ἀθηναίους». Καὶ ἀφοῦ τὸ εἶπε διέταξε ἓναν ὑπηρέτη του νά τοῦ λέει τρεῖς φορές πρὶν ἀπὸ τό δεῖπνο: «Δέσποτα, μὴ λησμονεῖς τοὺς Ἀθηναίους».

Κεφ. 106 - 126. Ἡ ἐπανάσταση τῆς Ἰωνίας ἀποτυχαίνει. Ὑποτάσσεται καὶ ἡ Κύπρος.

ΕΡΑΤΩ

6

Κεφ. 1-42. Συνέπειες τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἰωνίας. Ὑποτάσσονται τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου καί οἱ πόλεις τοῦ Ἑλλησπόντου.

Κεφ. 43-45. Πρώτη περσική ἐκστρατεία στήν Ἑλλάδα μέ ἀρχηγό τόν Μαρδόνιο. — Καταστροφή τοῦ στό- λου στόν Ἄθωνα

43. Μέ τήν ἀνοιξη, ἐνῶ οἱ ἄλλοι στρατηγοί εἶχαν ἀπολυθεῖ ἀπό τό βασιλιά, ὁ Μαρδόνιος τοῦ Γωβρῦα κατέβαινε στήν παράλια περιοχή, ἔχοντας στίς διαταγές του πάρα πολύ μεγάλο στρατό καί πολύ μεγάλο στόλο. Ὁ Μαρδόνιος ἦταν νέος καί μόλις εἶχε παντρευτεῖ τήν κόρη τοῦ Δαρείου Ἀρτοζώστρα. Ὅταν ὁ Μαρδόνιος ἔφτασε στήν Κιλικία, μπῆκε σ' ἕνα καράβι καί ξεκίνησε μέ τόν ὑπόλοιπο στόλο, ἐνῶ ἄλλοι ἀξιωματικοί ὀδηγοῦσαν τό πεζικό στόν Ἑλλησποντο. Καθώς παρέπλεε τίς ἀσιατικές ἀκτές, ὁ Μαρδόνιος ἔφτασε στήν Ἰωνία. Ἐδῶ θ' ἀναφέρω κάτι πολύ σπουδαῖο γιά ὕσους Ἕλληνες δέν πιστεύουν ὅτι ὁ Ὀτάνης στό συμβούλιο τῶν ἐφτά Περσῶν εἶπε ὅτι ἔπρεπε νά ἐγκαθιδρυθεῖ δημοκρατία στήν Περσία. Ὁ Μαρδόνιος ἐδιώξε ὅλους τοὺς τυράννους κι ἐγκατέστησε δημοκρατίες σ' ὅλες τίς πολιτεῖες. Μετά πῆγε στόν Ἑλλησποντο. Ὅταν συγκεντρώθηκαν πολλά καράβια καί πάρα πολὺς στρατός, πέρασαν μέ τὰ καράβια τόν Ἑλλησποντο καί διασχίζοντας τήν Εὐρώπη πορεύονταν ἐναντίον τῆς Ἐρέτριας καί τῆς Ἀθήνας.

44. Οἱ δύο αὐτές πολιτεῖες ἦταν τό πρόσχημα τῆς ἐκστρατείας,

ἐνῶ σκοπός τους ἦταν νά ὑποτάξουν ὅσο περισσότερες ἑλληνικές πολιτείες μπορούσαν. Μέ τό στόλο τους ὑπέταξαν τή Θάσο, πού δέν ἀντιστάθηκε καί μέ τό πεζικό τους πρόσθεσαν καί τούς Μακεδόνες στούς ἄλλους ὑπόδουλους λαούς πού εἶχαν κιόλας κατακτήσει. "Ὅλες τίς φυλές πού βρίσκονται πρὶν ἀπό τή Μακεδονία τίς εἶχαν κιόλας ὑποδουλώσει. Ἀπό τή Θάσο ὁ στόλος ξεκίνησε ἀκολουθώντας τίς ἀκτές ὡς τήν πολιτεία Ἀκανθο καί ἀπό ἐκεῖ προχώρησαν πρὸς τόν Ἀθῶνα. Ἐνῶ τόν παρέπλεαν, ἄρχισε νά φυσάει βοριάς ἐξαιρετικά δυνατός καί σκόρπισε τό στόλο τους, ρίχνοντας πολλά καράβια στά βράχια τοῦ Ἀθῶνα. Λέγεται ὅτι τά καράβια πού καταστράφηκαν ἦταν τριακόσια καί ὅτι χάθηκαν περισσότεροι ἀπό εἴκοσι χιλιάδες ἄνθρωποι. Ἐπειδὴ γύρω ἀπό τόν Ἀθῶνα ἡ θάλασσα εἶναι γεμάτη ἀπό θαλάσσια θηρία, ἄλλους τούς κομματίασαν τά θηρία αὐτά, ἄλλοι σκοτώθηκαν ἀπάνω στά βράχια, ἄλλοι δέν ἤξεραν νά κολυμπήσουν καί πνίγηκαν καί ἄλλοι πέθαναν ἀπό τό κρύο.

45. Αὐτά ἔπαθε ὁ στόλος τους. Ὁ Μαρδόνιος καί ὁ στρατός στρατοπέδευαν στή Μακεδονία καί ἐκεῖ νύχτα τούς ἔκαναν ἐπίθεση οἱ Βρύγοι Θράκες. Οἱ Βρύγοι σκότωσαν πολλούς καί τόν ἴδιο τόν Μαρδόνιο τόν τραυμάτισαν, δέν μπόρεσαν ὅμως ν' ἀποφύγουν τήν ὑποδούλωση, γιατί ὁ Μαρδόνιος δέν ἐγκατέλειψε τά μέρη αὐτά, παρά ἀφοῦ τούς ὑποδούλωσε. Ἀφοῦ τούς ὑπέταξε, πῆρε τό στρατό του καί γύριζε πίσω, ὕστερα ἀπό τό πάθημα τοῦ πεζικοῦ του ἀπό τούς Βρύγους καί τήν καταστροφή τοῦ στόλου του στόν Ἀθῶνα. Ἔτσι, μετὰ τήν ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας τό ἐκστρατευτικό σῶμα γύρισε πίσω στήν Ἀσία.

Κεφ. 46 - 93. Διάφορα γεγονότα στήν Ἑλλάδα. Ἐπίδηδες μεταξύ ἑλληνικῶν πόλεων. Προετοιμασίες δεύτερης περσικῆς ἐκστρατείας στήν Ἑλλάδα.

Κεφ. 94-97, 99-103. Δεύτερη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν στήν Ἑλλάδα. Οἱ Πέρσες ἀποβιβάζονται στό Μαρθώνα

94. Οἱ Ἀθηναῖοι βρίσκονταν σέ πόλεμο μέ τούς Αἰγινῆτες, ἐνῶ ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν προετοιμαζόταν, ἀφοῦ μάλιστα εἶχε τόν ὑπηρετῆ

πού τοῦ θύμιζε πάντα νά μὴν ξεχνᾷ τοὺς Ἀθηναίους, καὶ τοὺς Πεισι-
 στρατίδες πού ἦταν κοντά του καὶ τοῦ κακολογοῦσαν τοὺς Ἀθηναίους.
 Ἐκτός ἀπ' αὐτό ὁ Δαρεῖος εἶχε σκοπὸ νά ὑποδουλώσει τὴν Ἑλλάδα μέ
 πρόφαση ὅτι ἐπιτίθεται ἐναντίον ἐκείνων πού δέν εἶχαν δώσει ἀγῆν καὶ
 ὕδωρ». Τόν Μαρδόνιο, πού εἶχε ἀποτύχει στήν πρώτη ἐκστρατεία, τόν
 ἔπαψε ἀπὸ στρατηγό, καὶ ὄρισε ἄλλους στρατηγούς γιὰ τὴν ἐκστρατεία
 ἐναντίον τῆς Ἐρέτριας καὶ τῆς Ἀθήνας. Ἦταν ὁ Μῆδος Δάτης καὶ ὁ
 Ἀρταφέρνης, γίος τοῦ Ἀρταφέρνη, ἀνιψιὸς του. Τοὺς ἔδωσε ἐντολή νά
 ἐξανδραποδίσουν τὴν Ἀθήνα καὶ τὴν Ἐρέτρια καὶ νά τοῦ φέρουν μπρο-
 στά του τὰ ἀνδράποδα.

95. Οἱ διορισμένοι ἀπὸ τὸ βασιλιά στρατηγοὶ πορεύονταν καὶ ἔφτα-
 σαν στήν πεδιάδα τῶν Ἀλῶν, στήν Κιλικία μέ στρατό πολὺ καὶ καλὰ
 ἐφοδιασμένο. Ἐνῶ στρατοπέδευαν ἐκεῖ, ἔφτασε καὶ ἐνώθηκε μαζί τους
 ὁ στόλος ὀλόκληρος, πού εἶχε διαταχθεῖ κάθε πόλη νά ἐτοιμάσει, καθὼς
 καὶ τὰ καράβια γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν ἵππων, πού ὁ Δαρεῖος εἶχε δώσει
 ἐντολή στοὺς φόρου ὑποτελεῖς του νά τὰ ἐτοιμάσουν ἕνα χρόνο πρὶν. Ἐπι-
 βίβασαν τὰ ἄλογα στὰ τελευταῖα καὶ τὸ πεζικὸ στὰ ἄλλα πλοῖα καὶ ξεκι-
 νησαν μέ ἑξακόσιες τριήρεις γιὰ τὴν Ἰωνία. Δέν τράβηξαν παραλιακά,
 μέ κατεύθυνση τόν Ἑλλήσποντο καὶ τὴ Θράκη, ἀλλὰ ξεκινώντας ἀπὸ τὴ
 Σάμο ἔπλεαν ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ νησιά πού βρίσκονται κοντά στήν Ἰκαρία.
 Φοβόνταν, νομίζω, νά περιπλεύσουν τὸν Ἄθωνα, ἐπειδὴ τὸν προηγούμενο
 χρόνο, πού τὸ ἐπιχείρησαν, ἔπαθαν μεγάλη συμφορά. Ἀλλὰ καὶ ἡ Νάξος
 τοὺς ἀνάγκασε σ' αὐτόν τὸ δρόμο, γιατί δέν τὴν εἶχαν ἀκόμα κυριέψει.

96. Ὄταν πέρασαν τὸ Ἰκάριο πέλαγος καὶ ἔφτασαν στὴ Νάξο (ἦταν
 ὁ πρῶτος ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας τῶν Περσῶν), οἱ Νά-
 ξιοι, οἱ ὁποῖοι δέν εἶχαν ξεχάσει τί εἶχαν πάθει τὴν πρώτη φορά, ἔφυγαν
 στὰ βουνά καὶ οὔτε ἀντιστάθηκαν. Οἱ Πέρσες ὑποδούλωσαν ὅσους ἐπια-
 σαν κι ἔβαλαν φωτιά καὶ στοὺς ναοὺς καὶ στήν πολιτεία. Ὑστερα ἔφυ-
 γαν γιὰ τ' ἄλλα νησιά.

97. Ἐνῶ οἱ Πέρσες τὰ ἔκαναν αὐτά, οἱ Δῆλιοι ἐγκατέλειψαν τὴ
 Δῆλο καὶ κατέφυγαν στήν Τῆνο. Ὄταν ὁ στόλος πλησίασε στὴ Δῆλο, ὁ
 Δάτης πού προπορευόταν, δέν ἄφησε τὰ καράβια νά πιάσουν στό νησί,
 ἀλλὰ τὰ ἔστειλε στὴ Ρήγεια. Ὄταν πληροφορήθηκε ποῦ ἦταν οἱ Δῆλιοι,

τούς ἔστειλε κήρυκα καί τούς μήνυσε τά ἑξῆς: «Ἄνθρωποι ἱεροί, γιατί φύγατε ἀφοῦ δέν ξέρετε κόν τούς σκοπούς μου; Ἐγώ ὁ ἴδιος ἔχω ἀρκετή φρόνηση καί οἱ ἐντολές τοῦ βασιλιᾶ μου εἶναι, νά μήν πάθει τίποτε ὁ τόπος ὅπου γεννήθηκαν δυό θεοί, οὔτε ὁ τόπος οὔτε οἱ κάτοικοι. Λοιπόν, γυρίστε τώρα στά σπίτια σας καί μείνετε στό νησί σας». Αὐτά μήνυσε μέ κήρυκα στούς Δηλίους καί μετά διέταξε κι ἔβαλαν τριακόσια τάλαντα λιβανωτό ἀπάνω στό βωμό καί θυμίασε.

98. Ἀφοῦ τά ἔκανε αὐτά ὁ Δάτης, ἔφυγε μέ τόν στόλο πρῶτα γιά τήν Ἑρέτρια, ἔχοντας μαζί του καί Ἴωνες καί Αἰολεῖς. Μετά τήν ἀναχώρησή του ἔγινε σεισμός στή Δῆλο γιά πρώτη φορά, ὅπως ἔλεγαν οἱ Δῆλιοι, καί τελευταία ὡς σήμερα. Ἴσως αὐτό νά ἦταν ἓνα σημεῖο μέ τό ὅποιο ὁ θεός ἔδειχνε στούς ἀνθρώπους τά μελλούμενα κακά. Ὅσο βασιλευαν ὁ Δαρεῖος τοῦ Ὑστάσπης καί ὁ γιός του Ξέρξης καί ὁ ἐγγονός του Ἄρταξέρξης, στίς τρεῖς αὐτές γενεές, ἡ Ἑλλάδα ἔπαθε περισσότερα κακά παρά στίς εἴκοσι γενεές πρῖν ἀπό τό Δαρεῖο. Πολλά ἀπό τά κακά αὐτά εἶχαν αἰτία τούς Πέρσες καί ἄλλα εἶχαν αἰτία τούς πολέμους πού ἔκαναν μεταξύ τους οἱ κορυφαῖες πολιτεῖες τῆς Ἑλλάδος. Ἐτσι δέν εἶναι διόλου περίεργο πού σείστηκε ἡ Δῆλος, ἡ ὁποία ποτέ πρῖν δέν εἶχε σειστεῖ. Σ' ἓνα χρησμό λεγόταν γιά τή Δῆλο:

Θά σείσω τήν Δῆλο πού δέ σείστηκε ποτέ.

Στή γλώσσα μας τά ὀνόματα τῶν βασιλιάδων αὐτῶν σημαίνουν, Δαρεῖος: ὁ δραστήριος, Ξέρξης: ὁ πολεμιστής, Ἄρταξέρξης: ὁ μέγας πολεμιστής· καί καλά θά ἔκαναν οἱ Ἕλληνες νά τούς ὀνομάζουν ἔτσι στή γλώσσα τους.

99. Ὅταν οἱ βάρβαροι ἔφυγαν ἀπό τή Δῆλο, ἔπιασαν στ' ἄλλα νησιά, ὅπου πῆραν στρατό καί ὀμήρους, παιδιά νησιωτῶν. Ὅταν, περιπλέοντας τά νησιά, ἔφτασαν στήν Κάρυστο (ἐπειδή οἱ Καρύστιοι δέν ἔδωσαν ὀμήρους καί ἔλεγαν ὅτι ἡ πολιτεία τους δέν θά ἔπαιρνε μέρος σέ ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν γειτόνων της, ἐνωώντας τήν Ἑρέτρια καί τήν Ἀθήνα), οἱ Πέρσες τούς πολιόρκησαν καί ρήμαξαν τή γῆ τους, ὥστόσο καί οἱ Καρύστιοι ἀναγκάστηκαν ν' ἀσπαστοῦν τή θέληση τῶν Περσῶν.

100. Ὅταν οἱ Ἑρετριεῖς πληροφορήθηκαν ὅτι ἡ ἐκστρατεία στρε-

φόταν ἐναντίον τους, ζήτησαν ἀπό τούς Ἀθηναίους νά τούς βοηθήσουν. Οἱ Ἀθηναῖοι δέν τούς ἀρνήθηκαν βοήθεια καί τούς ἔστειλαν τούς τέσσερις χιλιάδες κληρούχους, οἱ ὅποιοι εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στά χωράφια τῶν αἰπποβοτῶν)* Χαλκιδέων. Οἱ Ἐρετριεῖς ὅμως δέν εἶχαν σταθερή ἀπόφαση, γιατί ἐνῶ ζητοῦσαν βοήθεια ἀπό τήν Ἀθήνα, μελετοῦσαν δύο διαφορετικά σχέδια. Μερικοί ἀπ' αὐτούς ἤθελαν νά ἐγκαταλείψουν τήν πόλη καί νά καταφύγουν στά βουνά τῆς Εὐβοίας. Ἄλλοι, λογαριάζοντας ὅτι θά εἶχαν νά ὠφεληθοῦν ἀπό τούς Πέρσες, σχεδίαζαν προδοσία. Τά ἔμαθε αὐτά ἕνας ἀπό τούς πύ σπουδαίους Ἐρετριεῖς, ὁ Αἰσχίνης τοῦ Νόθωνα, τά εἶπε ὅλα στούς Ἀθηναίους πού εἶχαν ἔρθει καί τούς συμβούλεψε νά γυρίσουν στόν τόπο τους γιά νά μήν καταστραφοῦν κι αὐτοί. Καί οἱ Ἀθηναῖοι ἄκουσαν τή συμβουλή τοῦ Αἰσχίνη.

101. Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπόν πέρασαν στόν Ὠρωπό κι ἔτσι σώθηκαν. Οἱ Πέρσες ἤρθαν ἀπό θάλασσα καί ἄραξαν στήν Ἐρετρική γῆ, στίς τοποθεσίες Ταμύνες, Χοιρέες καί Αἰγίλια. Μόλις κατέλαβαν αὐτά τά μέρη, ἀποβίβασαν ἀμέσως ἵππικό κι ἐτοιμάζονταν νά κάνουν ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλά οἱ Ἐρετριεῖς δέν εἶχαν σκοπό νά βγοῦν καί νά δώσουν μάχη. Ἡ κύρια φροντίδα τους ἦταν πῶς νά προστατέψουν τά τείχη τους, γιατί εἶχε ὑπερνηκίσει ἡ γνώμη νά μήν ἐγκαταλείψουν τήν πόλη. Ἐγιναν πολλές ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ τείχους καί ἐπί ἔξι μέρες σκοτώνονταν πολλοί κι ἀπό τίς δύο μεριές· ἀλλά τήν ἔβδομη μέρα ὁ Εὐφορβος τοῦ Ἀλκιμάχου καί ὁ Φίλαγρος τοῦ Κυνέα, ἀπό τούς πύ σπουδαίους πολίτες, πρόδωσαν τήν πόλη στούς Πέρσες. Ἐκεῖνοι τότε μπῆκαν μέσα, σύλησαν τούς ναούς καί τούς ἔκαψαν, ἐκδικούμενοι γιά τούς ναούς πού εἶχαν καεῖ στίς Σάρδεις, καί ὑποδούλωσαν τόν πληθυσμό κατὰ τίς ἐντολές τοῦ Δαρείου.

102. Ἀφοῦ κυρίεψαν τήν Ἐρέτρια, ἔμειναν ἐκεῖ λίγες μέρες καί ὕστερα ξεκίνησαν γιά τήν Ἀττική, γεμάτοι ἐνθουσιασμό, νομίζοντας ὅτι θά κάμουν καί στούς Ἀθηναίους τά ὅσα εἶχαν κάμει στούς Ἐρετριεῖς. Ἐπειδῆ ὁ Μαραθῶν εἶναι τό καλύτερο μέρος τῆς Ἀττικῆς γιά νά κινηθεῖ ἵππικό καί βρίσκεται πολύ κοντά στήν Ἐρέτρια, ἐκεῖ ὀδήγησε τούς Πέρσες ὁ Ἴππίας τοῦ Πεισιστράτου.

* Ἴπποβότες (=ἵπποτρόφοι): τάξη εὐγενῶν στή Χαλκίδα, πού ἦταν πολύ πλούσιοι καί σέ θέση νά τρέφουν (βόσκουν) πολλά ἄλογα.

103. Ὄταν τό πληροφωρήθησαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἔστειλαν κι αὐτοῖ στρατό στόν Μαραθῶνα. Ἀρχηγοί τοῦ στρατοῦ ἦταν δέκα στρατηγοί. Ὁ δέκατος ἦταν ὁ Μιλτιάδης, γιός τοῦ Κίμωνα τοῦ Στησαγόρα, πού ἀναγκάστηκε νά φύγει ἀπό τήν Ἀθήνα γιά νά σωθεῖ ἀπό τόν Πεισίστρατο τοῦ Ἱπποκράτη. Κι ἐνῶ ὁ Κίμων ἦταν ἐξόριστος, συνέβηκε νά νικήσει στούς Ὀλυμπιακοὺς στό τέθριππο. Τήν ἴδια νίκη εἶχε ἐπιτύχει καί ὁ ὁμομήτριος ἀδελφός του Μιλτιάδης. Στήν ἐπόμενη Ὀλυμπιάδα εἶχε πάλι νικήσει μέ τά ἴδια ἄλογα, ἀλλά δέχτηκε ν' ἀνακηρυχθεῖ νικητής ὁ Πεισίστρατος, καί χαρίζοντας του τή νίκη μπόρεσε νά γυρίσει στήν Ἀθήνα μέ ἐγγύηση γιά τή ζωή του. Ἀφοῦ νίκησε καί ἄλλη φορά στήν ἐπόμενη Ὀλυμπιάδα μέ τά ἴδια ἄλογα, τόν σκότωσαν οἱ γιοί τοῦ Πεισίστρατου, ὅταν ὁ Πεισίστρατος δέν ὑπῆρχε πιά. Ἐβάλαν ἀνθρώπους τους καί τόν παραφύλαξαν τή νύχτα κοντά στό πρυτανεῖο. Ὁ τάφος τοῦ Κίμωνα βρίσκεται μπροστά στήν πόλη, πέρα ἀπό τήν ὁδὸ πού περνάει ἀπό τό προάστιο πού ὀνομάζεται Κοίλη*. Τά ἄλογα πού τοῦ ἔδωσαν τρεῖς Ὀλυμπιακές νίκες τά ἔθαψαν ἀπέναντί του. Καί τά ἄλογα τοῦ Εὐαγόρα τοῦ Λακεδαιμόνιου νίκησαν τρεῖς φορές, ἀλλά περισσότερες νίκες δέ νίκησαν ἄλλα ἄλογα. Ὁ μεγαλύτερος γιός τοῦ Κίμωνα, ὁ Στησαγόρας, ἦταν τότε στή Χερσόνησο κοντά στό θεῖο του Μιλτιάδη, ὁ νεώτερος ἦταν μέ τόν Κίμωνα στήν Ἀθήνα καί εἶχε τό ὄνομα τοῦ Μιλτιάδη, πού εἶχε ἰδρύσει τήν ἀποικία στή Χερσόνησο.

Κεφ. 105-117. Ἡ Μάχη στό Μαραθῶνα

105. Πρὶν φύγουν οἱ στρατηγοί ἀπό τήν Ἀθήνα γιά τό Μαραθῶνα, ἔστειλαν στή Σπάρτη ἕναν κήρυκα, τόν Φειδιππίδη, πού ἦταν ταχυδρόμος στό ἐπάγγελμα. Καθὼς εἶπε ὁ ἴδιος ὁ Φειδιππίδης στούς Ἀθηναίους, ὅταν βρισκόταν στό ὄρος Παρθένιο, πάνω ἀπό τήν Τεγέα, συναντήθηκε μέ τό θεό Πάνα, πού τόν φώναξε μέ τό ὄνομά του καί τοῦ παράγγειλε νά ρωτήσῃ τοὺς Ἀθηναίους γιατί δέν τόν τιμοῦν καθόλου, ἐνῶ αὐτός ἦταν εὐνοϊκός μαζί τους καί τοὺς εἶχε φανεῖ πολλές φορές χρήσιμος καί θά τοὺς φαινόταν καί στό μέλλον. Καί ὅλα αὐτά, ὅταν ἀποκαταστάθηκαν πιά τά πράγματα, οἱ Ἀθηναῖοι τά πίστεψαν καί ἱδρυσαν ναό στόν Πάνα κάτω ἀπό τήν ἀκρόπολη. Ἀπὸ τήν παραγγελία αὐτή καί ὕστερα τόν τιμοῦν κάθε χρόνο μέ θυσία καί λαμπαδηφορία.

* Νοτιανατολική συνοικία τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας.

106. Ὁ Φειδιππίδης, αὐτός πού στάλθηκε ἀπό τοὺς στρατηγούς, τότε πού εἶπε ὅτι συναντήθηκε μέ τόν Πάνα, τήν ἐπόμενη τῆς ἀναχώρησής του ἔφτασε στή Σπάρτη. Πῆγε καί βρῆκε τοὺς ἄρχοντες καί τοὺς εἶπε: «Λακεδαιμόνιοι, οἱ Ἀθηναῖοι σᾶς ζητοῦν βοήθεια. Μὴν ἀνεχθεῖτε μιά πόλη ἀρχαιότατη στήν Ἑλλάδα νά ὑποδουλωθεῖ στοὺς βαρβάρους. Ἡ Ἐρέτρια ἔχει κιόλας ὑποδουλωθεῖ καί ἡ Ἑλλάδα ἔγινε ἀσθενέστερη κατὰ μιά σπουδαία πολιτεία». Ὁ Φειδιππίδης τοὺς εἶπε τὰ ὅσα εἶχε ἐντολή νά πεῖ καί οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀποφάσισαν νά βοηθήσουν τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλά δέν τοὺς ἦταν δυνατό νά στείλουν ἀμέσως βοήθεια, γιά νά μὴν παραβοῦν τό ἔθιμο. Ἦταν ἡ ἕνατη μέρα τοῦ μήνα καί εἶπαν ὅτι δέ θά ξεικνοῦσαν σ' ἐκστρατεία τήν ἕνατη τοῦ μήνα, γιατί δέν ἦταν πανσέληνος.

107. Οἱ Σπαρτιάτες λοιπόν περίμεναν τήν πανσέληνο, ἐνῶ ὁ Ἴππίας ὀδηγοῦσε τοὺς βαρβάρους στόν Μαραθῶνα. Τήν προηγούμενη νύχτα εἶχε δεῖ στ' ὄνειρό του ὅτι κοιμόταν μέ τή μάνα του. Συμπέρανε ἀπό τό ὄνειρο ὅτι, ὅταν πάει στήν Ἀθήνα, θά πάρει τήν ἐξουσία καί ὅτι θά τελειώσει ὑπέργηρος πιά ἐκεῖ τή ζωή του. Αὐτό τό συμπέρασμα ἔβγαλε ἀπό τό ὄνειρο. Ἐδῶσε ὀδηγίες στοὺς Πέρσες ν' ἀφήσουν τοὺς Ἐρετριεῖς δούλους στό νησί πού ὀνομάζεται Αἰγίλια καί ἀνήκει στοὺς Στυρεῖς καί νά πᾶνε ν' ἀγκυροβολήσουν τὰ καράβια τους στόν Μαραθῶνα. Ὅταν βγῆκαν στή στεριά οἱ βάρβαροι, τοὺς παρέταξε. Ἐνῶ τοὺς παρέτασσε ἄρχισε νά φταρνίζεται καί νά βήχει πολύ πιό δυνατά ἀπό ὅ,τι συνήθως· κι ἐπειδὴ ἦταν κιόλας πολύ γέρος καί τὰ περισσότερα ἀπό τὰ δόντια του κουνιόνταν, ἀπό τό δυνατό βήχα ἕνα δόντι του ἔπεσε στήν ἄμμο. Προσπάθησε ἐπίμονα νά τό βρεῖ. Ἀλλά καθῶς δέν ἔβρισκε τό δόντι, ἀναστέναξε καί εἶπε στοὺς γύρω του. «Ἡ γῆ αὐτή δέν εἶναι δική μας, οὔτε καί θά μπορέσουμε νά τήν ὑποτάξουμε. Ὅσος τόπος μοῦ ἀναλογεῖ, τόν πήρε τό δόντι μου».

108. Ἔτσι θεώρησε ὁ Ἴππίας ὅτι ἐπαληθεύτηκε τ' ὄνειρό του. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν παραταχθεῖ στό τέμενος τοῦ Ἡρακλῆ καί ἐκεῖ πήγαν νά τοὺς βοηθήσουν μέ ὅλες τους τίς δυνάμεις οἱ Πλαταιεῖς, πού εἶχαν κιόλας στενές φιλικές σχέσεις μέ τοὺς Ἀθηναίους, οἱ ὁποῖοι πάλι εἶχαν κάνει πολλά γι' αὐτούς. Πιεζόμενοι πολύ ἀπό τοὺς Θηβαίους, οἱ Πλαταιεῖς εἶχαν πρῶτα προσφερθεῖ στοὺς Λακεδαιμονίους καί στόν Κλεομένη τοῦ Ἀναξανδρίδη, πού ἔτυχε νά βρίσκονται στήν περιοχή· ἀλλά οἱ Λακεδαι-

μόνιοι ἀπορρίπτοντας τήν προσφορά τούς εἶπαν: «Ἐμεῖς κατοικοῦμε μακριά ἀπό σᾶς καί ἡ βοήθειά μας θά σᾶς ἔρχεται ἄκαιρα. Θά ὑπάρχει καιρός νά σᾶς ὑποδουλώσουν πολλές φορές, προτοῦ κἀν ἔμεῖς τό πληροφορηθοῦμε. Σᾶς συμβουλεύουμε λοιπόν νά προσφερθεῖτε στούς Ἀθηναίους, πού εἶναι γείτονές σας καί θά μποροῦν νά σᾶς βοηθήσουν». Αὐτά συμβούλευαν οἱ Λακεδαιμόνιοι τούς Πλαταιεῖς ὄχι ἀπό ἀγαθά αἰσθήματα, ἀλλά ἐπειδῆ ἤθελαν νά ἔχουν οἱ Ἀθηναῖοι προστριβές μέ τούς Βοιωτούς. Αὐτά τούς συμβούλεψαν λοιπόν οἱ Λακεδαιμόνιοι καί οἱ Πλαταιεῖς ἀκολούθησαν τή συμβουλή. Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι ἔκαναν θυσίες στούς δώδεκα θεούς, οἱ Πλαταιεῖς κάθισαν ἰκέτες στό βωμό καί προσφέρθηκαν στούς Ἀθηναίους. Ὅταν τά πληροφορήθηκαν οἱ Θεβαῖοι, ἐξεστράτευσαν ἐναντίον τῶν Πλαταιέων, τούς ὁποίους οἱ Ἀθηναῖοι βοήθησαν. Κι ἐνῶ ἐπρόκειτο νά γίνει σύγκρουση, μερικοί Κορίνθιοι πού ἔτυχε νά εἶναι ἐκεῖ, μπήκαν στή μέση καί τούς συμφιλίωσαν, ὀρίζοντας τά σύνορα τῆς περιοχῆς, μέ τόν ὄρο οἱ Θεβαῖοι ν' ἀφήσουν ἀνενόχλητους ὅσους Βοιωτούς δέν ἤθελαν νά μετέχουν στό κοινό τῶν Βοιωτῶν. Αὐτά ἀποφάσισαν οἱ Κορίνθιοι κι ἔφυγαν. Ἀλλά οἱ Βοιωτοί τή στιγμή πού ἀποσύρονταν οἱ Ἀθηναῖοι, τούς ἔκαμαν ἐπίθεση, μά νικήθηκαν στή μάχη. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι πέρασαν τά σύνορα πού οἱ Κορίνθιοι εἶχαν ὀρίσει γιά τούς Πλαταιεῖς καί ὄρισαν τόν Ἀσωπό ποταμό καί τίς Ὑσιές ὡς σύνορο τῶν Θεβαίων πρὸς τούς Πλαταιεῖς. Ἔτσι λοιπόν προσφέρθηκαν οἱ Πλαταιεῖς στούς Ἀθηναίους καί πῆγαν τότε νά τούς βοηθήσουν στόν Μαραθῶνα.

109. Οἱ γυνῶμες τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν διχάζονταν, γιατί μερικοί δέν ἤθελαν νά δώσουν μάχη, ἐπειδῆ ὁ στρατός τους ἦταν μικρός γιά ν' ἀντιπαραταχθεῖ στή στρατιά τῶν Μήδων, ἐνῶ ἄλλοι, μέ τό Μιλτιάδη, ἤθελαν νά δώσουν τή μάχη. Καθώς διχάστηκαν, νικοῦσε ἡ χειρότερη γνώμη. Τότε ἦταν κι ἕνας ἐνδέκατος ψηφοφόρος πού ἐκλεγόταν ἀπό τούς Ἀθηναίους γιά νά εἶναι πολέμαρχος (ἄλλοτε οἱ Ἀθηναῖοι ἔδιναν στόν πολέμαρχο ἴση ψῆφο μέ τούς στρατηγούς). Τότε πολέμαρχος ἦταν ὁ Καλλίμαχος ἀπό τίς Ἀφίδνες*. Πῆγε καί τόν βρῆκε ὁ Μιλτιάδης καί τοῦ εἶπε τά ἑξῆς: «Ἀπό σένα, Καλλίμαχε, ἐξαρτᾶται ἡ νά ὑποδουλώσεις τήν Ἀθήνα ἢ νά τήν κάμεις ἐλεύθερη πολιτεία καί νά ἀφήσεις ἔτσι μνήμη δοξασμένη, τέτοια πού οὔτε ὁ Ἀρμόδιος καί ὁ Ἀριστογείτων δέν ἄφησαν.

* Ἡ σημερινή κοινότητα τῆς Ἀττικῆς Ἀφίδνες, πού εἶναι γνωστή ὡς Κιοῦρκά (τά).

Γιατί ἀπό τότε πού ὑπάρχουν οἱ Ἀθηναῖοι, τώρα διατρέχουν τόν μεγαλύτερο κίνδυνο. Ἄν ὑποκύψουν στούς Μήδους εἶναι φανερό τί θά πάθουν, ὅταν παραδοθοῦν στόν Ἴππία. Ἄν ὁμως ἡ πόλη νικήσει, τότε μπορεῖ νά γίνει ἡ πρώτη ἀπό τίς ἐλληνικές πόλεις. Καί τώρα θά σοῦ πῶ πῶς εἶναι δυνατά αὐτά καί πῶς ἐσύ μπορεῖς ν' ἀποφασίσεις. Εἴμαστε δέκα στρατηγοί καί οἱ γνῶμες μας ἔχουν διχαστεῖ καί οἱ μισοί λένε νά δώσουμε μάχη, οἱ ἄλλοι λένε ὄχι. Ἄν δέ δώσουμε μάχη, φοβᾶμαι ὅτι θά πέσει μεγάλη διχόνοια, πού θά κλονίσει τό φρόνημα τῶν Ἀθηναίων καί θά μηδίσουν. Ἄν δώσουμε μάχη προτοῦ πέσει τέτοια διχαστασία ἀνάμεσα στούς Ἀθηναίους, τότε, ἂν οἱ θεοί δέ μεροληπτήσουν, θά νικήσουμε στή σύγκρουση αὐτή. Αὐτά ὅλα εἶναι τώρα δική σου εὐθύνη καί ἀπό σένα ἐξαρτιοῦνται. Ἄν δεχτεῖς τή γνώμη μου, τότε ἡ πατρίδα σου θά εἶναι ἐλεύθερη καί θά γίνει πρώτη πόλη στήν Ἑλλάδα· ἂν πάλι δεχτεῖς τή γνώμη τῶν ἀντιθέτων, τότε θά σοῦ συμβοῦν τά ἐνάντια ἀπό τά ἀγαθά πού σοῦ ἀπαρίθμησα».

110. Μέ αὐτά τά λόγια προσεταιρίστηκε ὁ Μιλτιάδης τόν Καλλίμαχο· καί ὅταν προστέθηκε ἡ γνώμη τοῦ πολέμαρχου, ἀποφασίστηκε νά πολεμήσουν. Μετά, οἱ στρατηγοί πού εἶχαν τή γνώμη ὅτι ἔπρεπε νά δοθεῖ μάχη, ὅταν ἐρχόταν ἡ ἡμέρα πού εἶχαν τήν ἀρχιστρατηγία, παραχωροῦσαν τή θέση τους στόν Μιλτιάδη. Ὁ Μιλτιάδης τό δεχόταν, ἀλλά δέν θέλησε νά δώσει μάχη προτοῦ ἔρθει κανονικά ἡ ἡμέρα τῆς δικῆς του ἀρχιστρατηγίας*.

111. Ὅταν λοιπόν ἤρθε ἡ σειρά του, τότε οἱ Ἀθηναῖοι παρατάχθηκαν γιά μάχη ὡς ἐξῆς: Στή δεξιὰ πτέρυγα ἀρχηγός ἦταν ὁ πολέμαρχος Καλλίμαχος. Τέτοιος ἦταν τότε ὁ νόμος τῶν Ἀθηναίων, νά εἶναι ὁ πολέμαρχος στή δεξιὰ πτέρυγα. Ἀρχίζοντας ἀπ' αὐτόν ἀκολουθοῦσαν οἱ φυλές κατὰ τήν ἀριθμητική σειρά τους, ἡ μιά μετά τήν ἄλλη. Τελευταῖοι παρατάχθηκαν οἱ Πλαταιεῖς, στήν ἀριστερή πτέρυγα. Ἀπό τή μάχη αὐτή καί ὕστερα, ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι κάνουν τίς μεγάλες γιορτές τους κάθε πέντε χρόνια, ὁ Ἀθηναῖος κήρυκας εὐχεται οἱ θεοί νά δίνουν τά ἴδια ἀγαθά καί στούς Ἀθηναίους καί στούς Πλαταιεῖς. Ὅταν παρατάχθηκαν οἱ Ἀθηναῖοι στό Μαραθῶνα συνέβηκε τό ἐξῆς: ἐπειδή τό μέτωπό τους εἶχε τό

* Ὅταν ἦταν καί οἱ δέκα στρατηγοί μαζί, καθένας μέ τή σειρά στρατηγοῦσε μιά μέρα.

ἴδιο μῆκος μέ τή μηδική παρατάξει, στή μέση εἶχε μικρό βάθος καί στό σημεῖο αὐτό τό μέτωπο ἦταν πολύ ἀδύνατο, ἐνῶ οἱ δύο πτέρυγες εἶχαν βάθος καί ἦταν ἰσχυρές.

112. Ὅταν λοιπόν παρατάχτηκαν καί οἱ θυσίες φάνηκαν εὐνοϊκές, τότε οἱ Ἀθηναῖοι ξεκίνησαν τρέχοντας ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Ἡ ἀπόσταση πού χώριζε τίς δύο παρατάξεις δέν ἦταν λιγότερη ἀπό ὀκτώ στάδια*. Οἱ Πέρσες, βλέποντάς τους νά ὀρμοῦν τρέχοντας, ἐτοιμάστηκαν ν' ἀντισταθοῦν. Νόμιζαν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν τρελαθεῖ κι ὄδευαν στόν ὄλεθρο, καθῶς τοὺς ἐβλεπαν λίγους νά τρέχουν χωρίς νά ἔχουν οὔτε ἱππικό οὔτε τοξότες. Αὐτά σκέπτονταν οἱ βάρβαροι. Ἀλλά οἱ Ἀθηναῖοι ὄρμησαν σέ πυκνή τάξη καί ὅταν συγκρούστηκαν μέ τοὺς βαρβάρους πολέμησαν ὑπέροχα. Πρῶτοι ἀπ' ὅλους τοὺς Ἕλληνες, ὅσο ἐγώ ξέρω, ἐπέπεσαν τρέχοντας ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, καί πρῶτοι ἀναχαίτισαν τήν μηδική στολή καί τοὺς ἄνδρες πού τή φοροῦσαν. Πρὶν οἱ Ἕλληνες καί μόνο τό ὄνομα τῶν Μήδων ὅταν ἀκουγαν, τοὺς ἐπιανε τρόμος.

113. Ἡ μάχη τοῦ Μαραθῶνα κράτησε πολύ. Στή μέση τῆς παρατάξεως νικοῦσαν οἱ βάρβαροι, ἐκεῖ ὅπου ἦταν παραταγμένοι οἱ ἴδιοι οἱ Πέρσες καί οἱ Σάκες. Σέ ἐκεῖνο τό σημεῖο νικοῦσαν οἱ βάρβαροι καί ἀφοῦ ἄνοιξαν ρῆγμα, τοὺς καταδίωξαν στό ἐσωτερικό. Ἀλλά στίς δύο πτέρυγες νικοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι καί οἱ Πλαταιεῖς. Αὐτοὶ νικοῦσαν καί ἀφήνοντάς τοὺς βαρβάρους νά φύγουν, οἱ δύο πτέρυγες ἐνώθησαν καί στράφηκαν ἐναντίον ἐκείνων πού εἶχαν νικήσει στή μέση, καί νίκησαν οἱ Ἀθηναῖοι. Ἐνῶ οἱ Πέρσες ἔφευγαν, τοὺς ἀκολούθησαν σφάζοντάς τους ὥσπου ἐφτασαν στή θάλασσα, ὅπου ἀναζητοῦσαν φωτιά γιά νά κάψουν τά καράβια πού ἐπιαναν.

114. Στή μάχη αὐτή σκοτώθηκε ὁ πολέμαρχος Καλλίμαχος, ἀφοῦ πολέμησε γενναῖα. Ἀπό τοὺς στρατηγούς σκοτώθηκε ὁ Στησίλαος τοῦ Θρασύλου. Ἐπίσης σκοτώθηκε ὁ Κυνέγειρος τοῦ Εὐφορίωνα**, ἐνῶ κρατοῦσε ἀπό τήν πρῶμη ἓνα καράβι τοῦ ἐκοψαν τά χέρια του μέ τσεκούρι. Σκοτώθηκαν κι ἄλλοι Ἀθηναῖοι, πολλοί καί ὀνομαστοί.

* Περίπου 1480 μέτρα.

** Ἀδελφός τοῦ ποιητῆ Αἰσχύλου.

115. Ἐπτά ἀπό τὰ καράβια μπόρεσαν νά κυριέψουν οἱ Ἀθηναῖοι. Μέ τὰ ὑπόλοιπα οἱ βάρβαροι ἀνέκρουσαν πρύμνη καί ἀφοῦ πῆραν ἀπό τό νησί, ἔπαι τοὺς εἶχαν ἀφήσει, τοὺς δούλους τῆς Ἑρέτριας, περιέπλευσαν τό Σούνιο, μέ σκοπό νά προλάβουν νά φτάσουν στήν Ἀθήνα πρὶν ἀπό τοὺς Ἀθηναίους. Στήν Ἀθήνα διατυπώθηκε ἡ κατηγορία ὅτι οἱ Ἀλκιμεωνίδες τό μηχανεύτηκαν αὐτό καί τοὺς τό εἶπαν. Αὐτοὶ θά εἶχαν συνεννοηθεῖ μέ τοὺς Πέρσες νά τοὺς κάμουν σημάδι, ὑψώνοντας ἀσπίδα, ὅταν οἱ Πέρσες θά ἦταν κίβλας στά καράβια τους.

116. Οἱ Πέρσες λοιπὸν περιέπλεαν τό Σούνιο, ἀλλά οἱ Ἀθηναῖοι, ὅσο πῶ γρήγορα κρατοῦσαν τὰ πόδια τους, ἔτρεζαν στήν πολιτεία καί μπόρεσαν νά φτάσουν πρὶν ἀπό τοὺς βαρβάρους. Ξεκινώντας ἀπὸ τό ἱερό τοῦ Ἡρακλῆ στό Μαραθῶνα, ἔφτασαν σέ ἄλλο ἱερό τοῦ Ἡρακλῆ στό Κυνόσαργες. Οἱ βάρβαροι ἔφτασαν ὡς τό Φάληρο (αὐτό ἦταν τότε τό λιμάνι τῆς Ἀθήνας), σταμάτησαν λίγο ἐκεῖ καί ξεκίνησαν πίσω γιὰ τὴν Ἀσία.

117. Στὴ μάχη τοῦ Μαραθῶνα σκοτώθηκαν ἕξι χιλιάδες τετρακόσιοι περίπου βάρβαροι καί ἑκατὸν ἐνενήντα δύο Ἀθηναῖοι. Τόσοι σκοτώθηκαν ἀπὸ τίς δύο παρατάξεις. Συνέβηκε κι ἓνα παράξενο περιστατικό. Ὁ Ἀθηναῖος Ἐπίζηλος τοῦ Κουφαγόρα, ἐνῶ πολέμοῦσε γενναῖα, ἀπὸ κοντινὴ ἀπόσταση, ἔχασε τό φῶς του χωρὶς νά χτυπηθεῖ πουθενά στό σῶμα, οὔτε ἀπὸ κοντά οὔτε ἀπὸ μακριά, καί ἀπὸ τότε ἔμεινε σ' ὅλη του τὴ ζωὴ τυφλός. Ἄκουσα νά λέγεται τό ἐξῆς γι' αὐτό πού ἔπαθε. Τοῦ φάνηκε πῶς εἶδε ἀντίκρου του ἓναν ὀπλίτη πολὺ μεγάλῳσμο, πού τό γένι του σκέπαζε τὴν ἀσπίδα του. Τό φάντασμα αὐτό πέρασε κοντά του χωρὶς νά τόν ἀγγίξει τόν ἴδιο, ἀλλά σκότωσε τόν πλαιῖνό του. Αὐτά ἔμαθα ὅτι ἔλεγε ὁ Ἐπίζηλος.

Κεφ. 119-120. Ἐπιστροφή τοῦ Δάτη καί τοῦ Ἄρταφέρνη στή Μικρὰ Ἀσία. — Καθυστερημένη ἄφιξη τῶν Σπαρτιατῶν στό πεδίο τῆς μάχης

119. Ὁ Δάτης καί ὁ Ἄρταφέρνης, ὅταν ἔφτασαν στήν Ἀσία μέ τό στόλο, πῆραν τοὺς ὑπόδουλους Ἑρετριεῖς καί τοὺς ὀδήγησαν στά Σοῦσα. Προτοῦ αἰχμαλωτισθοῦν, ὁ βασιλιάς Δαρεῖος τοὺς εἶχε μεγάλο θυμὸ, ἐπει-

δὴ πρῶτοι τὸν ἀδίκησαν, ἀλλὰ ὅταν τοὺς εἶδε νὰ ὀδηγοῦνται μπροστά του, ὑποχείριός του, δὲν τοὺς πείραξε· τοὺς ἔστειλε μόνο στὴν περιοχὴ τῆς Κισσίας, στὰ κτήματά του ποὺ ὀνομάζονται Ἀρδέρικκα κι ἀπέχουν ἀπὸ τὰ Σοῦσα διακόσια δέκα στάδια καὶ σαράντα στάδια ἀπὸ τὸ πηγάδι ποὺ βγάζει τρία διαφορετικὰ εἶδη: ἄσφαλτο, ἄλατι καὶ λάδι, ποὺ τὰ παίρνουν μὲ τὸν ἐξῆς τρόπο: Γιὰ τὴν ἀντλήση μεταχειρίζονται ἓνα γεράνι, στοῦ ὁποίου τὴν ἄκρη ἀντὶ γιὰ κουβά δένουν μισὸ ἀσκή. Τὸ βουτοῦν γιὰ νὰ γεμίσει καὶ ὕστερα τὸ ἀδειάζουν σὲ μιὰ δεξαμενὴ. Ἀπὸ αὐτὴ χύνεται ἀλλοῦ, ὅπου παίρνει τρεῖς μορφές. Ἡ ἄσφαλτος καὶ τὸ ἄλατι πῆζουν ἀμέσως καὶ τὸ λάδι τὸ βάζουν σὲ ἀγγεῖα. Εἶναι μαῦρο κι ἔχει βαριά μυρωδιά* καὶ οἱ Πέρσες τὸ ὀνομάζουν ραδινάκη. Ἐκεῖ ἐγκατέστηκε ὁ βασιλιάς Δαρεῖος τοὺς Ἑρετριεῖς, ποὺ ὡς τὴν ἐποχὴ μου κατοικοῦσαν τὴ χώρα αὐτὴ καὶ διατηροῦσαν τὴ γλῶσσα τους. Αὐτὰ ἔγιναν μὲ τοὺς Ἑρετριεῖς.

120. Οἱ Λακεδαιμόνιοι μετὰ τὴν πανσέληνο ἔστειλαν δύο χιλιάδες στρατὸ στὴν Ἀθήνα καὶ βιάζονταν τόσο πολὺ νὰ φτάσουν, ὥστε τοὺς χρειάστηκαν μόνο δύο μέρες πορεία ἀπὸ τὴ Σπάρτη στὴν Ἀττικὴ. Ἐφτάσαν ὅμως μετὰ τὴ μάχη καὶ ζήτησαν νὰ δοῦν Μήδους. Τοὺς πῆγαν στὸν Μαραθῶνα καὶ τοὺς εἶδαν. Μετὰ ἐπαίνεσαν τοὺς Ἀθηναίους γιὰ τὸ κατόρθωμά τους καὶ γύρισαν πίσω.

Κεφ. 121-140. Ἀλκμεωνίδες. Ἐκστρατεία τοῦ Μιλτιάδη στὴν Πάρο.

1. Πρόκειται γιὰ πετρέλαιο, ποὺ ἀφθονεῖ στὰ μέρη αὐτά.

ΠΟΛΥΜΝΙΑ

7

Κεφ. 1-11. Έτοιμασίες για νέα έκστρατεία στην Ελλάδα. Ο Ξέρξης διαδέχεται τον Δαρείο.

Κεφ. 12-23. Όνειρο του Ξέρξη. Προετοιμασίες στον Άθωνα

12. Καί μετά ἤρθε ἡ νύχτα καί τά ὅσα εἶχε πεῖ ὁ Ἀρτάβανος* δέν ἄφηναν τόν Ξέρξη νά ἡσυχάσει. Τή νύχτα σκέφτηκε τό πράγμα καί βρῆκε πώς δέν εἶχε κανένα συμφέρον νά ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. "Όταν πῆρε αὐτή τήν ἀπόφαση ἀποκοιμήθηκε. Κάποια στιγμή τῆς νύχτας εἶδε αὐτό τό ὄνειρο, καθῶς λένε οἱ Πέρσες. Τοῦ φάνηκε ὅτι στάθηκε ἀπό πάνω του ἄνθρωπος ὠραῖος καί ψηλός καί τοῦ εἶπε: «Ἀλλάζεις γνώμη, Πέρση, νά μήν ὀδηγήσεις τό στράτευμά σου ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας, ἐνῶ ἔδωσες κιόλας διαταγή στους Πέρσες νά συγκεντρώσουν στρατό; Δέν κάνεις καλά ν' ἀλλάζεις γνώμη καί δέ θά ἔχεις κανένα νά σέ ἐπιδοκιμάσει. Ἀκολούθησε τό δρόμο πού διάλεξες, ὅταν ἀποφάσιζες μέ τό φῶς τῆς ἡμέρας». "Όταν ὁ ἄνθρωπος τά εἶπε αὐτά, φάνηκε στόν Ξέρξη ὅτι πέταξε μακριά.

13. "Όταν φώτισε ἡ μέρα ὁ Ξέρξης δέν ἔκανε κανένα λόγο γιά τό ὄνειρό του αὐτό. Συγκέντρωσε σέ συμβούλιο τούς Πέρσες πού εἶχε συγκαλέσει καί πρῖν καί εἶπε τά ἀκόλουθα: «Πέρσες, συμπαθῆτε με πού ἀλ-

* Ἀδελφός τοῦ Δαρείου, θεῖος τοῦ Ξέρξη.

λάζω γνώμη. Δέν ἔχω ἀκόμα φτάσει στήν ἀπαιτούμενη ὠριμότητα καί ὅσοι μέ παρωθοῦν νά ἐπιχειρήσω τά ὅσα θέλουν νά ἐπιχειρήσω, δέ μοῦ ἀφήνουν οὔτε στιγμή ἡσυχία. "Ὅταν ἄκουσα τά λόγια τοῦ Ἀρτάβανου ἀμέσως τά νιάτα μου κόχλασαν σέ βαθμό, ὥστε νά ἐκστομίσω λόγια ἀνάρμιστα ἐναντίον ἀνθρώπου μεγαλύτερου μου. Τώρα ὅμως σκέφτηκα καλύτερα καί θά ἀκολουθήσω τή συμβουλή του. Ἀφοῦ λοιπόν ἄλλαξα γνώμη καί δέν θά ἐκστρατεύσω ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας, μήν ἐτοιμάσετε τίποτε». "Ὅταν οἱ Πέρσες τ' ἄκουσαν αὐτά χάρηκαν πολύ καί τόν προσκύνησαν.

14. Ἀλλά ὅταν ξανανύχτωσε, τό ἴδιο ὄραμα ἤρθε στόν Ξέρξη, ἐνῶ κοιμόταν, καί τοῦ εἶπε: «Γιέ τοῦ Δαρείου, ἔτσι παρουσιάζεσαι στους Πέρσες νά ἐγκαταλείπεις τήν ἐκστρατεία καί νά περιφρονεῖς τά λόγια μου σάν νά μήν τά ἄκουσες; Τώρα μάθε τοῦτο: Ἄν δέν ξεκινήσεις ἀμέσως, τότε θά πάθεις τά ἐξῆς: ὅπως ἔγινες μέγας καί πολὺς σέ λίγο χρονικό διάστημα, ἔτσι καί θά ταπεινωθεῖς πολύ σύντομα».

15. Ὁ Ξέρξης καταφοβισμένος πετάχτηκε ἀπό τό κρεβάτι του κι ἔστειλε ἄνθρωπο νά καλέσει εὐθύς τόν Ἀρτάβανο. Καί ὅταν αὐτός ἔφτασε τοῦ εἶπε: «Ἀρτάβανε, τή στιγμή ἐκεῖνη δέ μίλησα φρόνιμα, ὅταν ἀποκρίθηκα μέ ἀνόητα λόγια στίς καλές σου συμβουλές. Ὑστερα ἀπό λίγον καιρό ἄλλαξα γνώμη καί κατάλαβα ὅτι δέν ἔπρεπε ν' ἀναλάβω τέτοιο ἐγχείρημα, ὅπως τό εἶπες. Ἀλλά δέ μοῦ εἶναι πιά δυνατό νά κρατήσω τήν ἀπόφασή μου, γιατί μόλις ἄλλαξα γνώμη καί μετάνιωσα, ἔρχεται καί μέ ταραίζει ἓνα ὄνειρο πού δέν εἶναι διόλου σύμφωνο μέ τήν ἀπόφασή μου. Τώρα μάλιστα ἄρχισε καί τίς ἀπειλές. Ἄν τό ὄνειρο μοῦ τό στέλνει κανένας θεός πού τό θέλημά του εἶναι νά γίνῃ ἡ ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας, τότε θά παρουσιαστῇ καί σ' ἐσένα τό ἴδιο ὄνειρο καί θά σοῦ δώσει τίς ἴδιες διαταγές. Νομίζω ὅτι αὐτά θά γίνουν ἂν πάρεις ὅλα μου τά ἐμβλήματα καί, ἀφοῦ τά ντυθεῖς, ἀνεβεῖς στό θρόνο μου καί ὕστερα κοιμηθεῖς στό κρεβάτι μου».

16. Αὐτά εἶπε ὁ Ξέρξης καί ὁ Ἀρτάβανος δέν πείστηκε μέ τό πρῶτο στή διαταγή αὐτή, ἐπειδῆ δέ θεωροῦσε τόν ἑαυτό του ἄξιο νά καθίσει στό βασιλικό θρόνο. Τέλος ὅμως ἀναγκάστηκε νά κάνει τά ὅσα ἤθελε ὁ Ξέρξης, ἀλλά τοῦ εἶπε τά ἀκόλουθα: «Κρίνω, βασιλιά μου, ὅτι εἶναι ἐξίσου καλό νά σκέπτεται κανεῖς ὀρθά καί νά εἶναι πρόθυμος νά ἀκολουθήσει

σωστές συμβουλές. Κι ἐσένα, ἐνῶ ἔχεις καί τά δύο, σέ παρασύρουν τά λόγια ἀνθρώπων κακῶν, ὅπως γίνεται μέ τή θάλασσα, πού ἐνῶ εἶναι χρησιμότητα σέ ἄλους τοὺς ἀνθρώπους, ἄνεμοι φυσοῦνε πάνω της καί δέν τήν ἀφήνουν νά δείχνει τήν πραγματική της φύση. Ἐγώ δέ λυπήθηκα τόσο ὅταν ἄκουσα τά πικρά σου λόγια, ὅσο ὅταν, ἐνῶ οἱ Πέρσες εἶχαν νά διαλέξουν ἀνάμεσα σέ δύο γυνῶμες, μία πού θά μεγάλωνε τήν περηφάνειά τους καί μία πού θά τήν κατέστρεφε καί ἐννοοῦσε πώς εἶναι κακό νά μαθαίνει ἡ ψυχή διαρκῶς νά ζητάει περισσότερα ἀπ' ὅσα ἔχει, ἐσύ προτίμησες τή χειρότερη καί γιά σένα καί γιά τοὺς Πέρσες. Καί τώρα πού προτίμησες τή καλύτερη γνώμη καί ἀκύρωσες τήν ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, λές ὅτι ἔνα ὄνειρο, σταλμένο ἀπό θεό, δέ σ' ἀφήνει νά παρατήσεις τήν ἐκστρατεία. Ἀλλά τίποτε, παιδί μου, τό θεϊκό δέν ὑπάρχει σ' αὐτό. Τά ὄνειρα πού ἔρχονται στοὺς ἀνθρώπους θά σοῦ πῶ ἐγώ τί εἶναι, πού εἶμαι στά χρόνια πολὺ μεγαλύτερος ἀπὸ σένα. Τά ὄνειρα πού βλέπουμε εἶναι συνηθως τά ὅσα μᾶς ἀπασχολοῦν τήν ἡμέρα* καί ἐμεῖς τίς προηγούμενες μέρες μ' αὐτή τήν ἐκστρατεία εἶχαμε διαρκῶς νά κάνουμε. Ἄν τό πράγμα δέν εἶναι ὅπως ἐγώ σοῦ τό λέω, ἀλλά εἶναι κάτι σταλμένο ἀπό τό θεό, τότε μ' αὐτά πού εἶπες βρῆκες τήν καλύτερη λύση. Ἄς μοῦ παρουσιαστεῖ, ὅπως σοῦ παρουσιάστηκε καί ἐσένα, καί ἄς μέ διατάξει. Καί δέ θά μοῦ παρουσιαστεῖ καλύτερα ἢν φορῶ τά ροῦχα σου καί ὄχι τά δικά μου ἢ ἢν βρίσκουμαι στό δικό σου κρεβάτι καί ὄχι στό δικό μου, ἢν θέλει νά μοῦ παρουσιαστεῖ. Δέν μπορεῖ ὅ,τι εἶναι αὐτό πού σοῦ παρουσιάζεται νά εἶναι τόσο ἀνόητο, ὥστε βλέποντας ἐμένα νά νομίζει ὅτι εἶσαι ἐσύ, ἐπειδή θά φορῶ τά ροῦχα σου. Ἄν ἐμένα δέν μοῦ πεῖ τίποτα οὔτε μέ ἀξιῶσει μέ τήν παρουσία του, οὔτε ἢν τά δικά μου ροῦχα φορῶ οὔτε ἢν τά δικά σου, καί παρουσιαστεῖ σέ σένα, αὐτό πρέπει νά μάθουμε. Ἐάν παρουσιάζεται συνεχῶς, τότε καί ἐγώ ὁ ἴδιος θά παραδεχτῶ ὅτι εἶναι κάτι θεϊκό. Ἄλλ' ἢν σοῦ φαίνεται ὅτι πρέπει νά γίνουν τά πράγματα ἔτσι καί δέν ὑπάρχει τρόπος νά τά ἀποφύγω καί πρέπει νά κοιμηθῶ στό κρεβάτι σου, τότε θά τό κάμω καί ἄς ἔρθει τό ὄνειρο νά μοῦ παρουσιαστεῖ. Ὡς τότε θά πιστεύω στή γνώμη μου».

17. Ἀφοῦ τά εἶπε ὅλα αὐτά ὁ Ἀρτάβανος, μέ τήν ἐλπίδα ὅτι θ' ἀποδείξει στόν Ξέρξη ὅτι τά ὅσα ἔλεγε δέν ἦταν τίποτε, ἔκανε ὅ,τι τὸν

* Προσπάθεια ὀρθολογικῆς ἐξηγήσεως τῶν ὄνείρων.

εἶχε διατάξει ὁ βασιλιάς. Φόρεσε τὰ ροῦχα τοῦ Ξέρξη, κάθισε στό βασιλικό θρόνο καί καθῶς μετά ἀπ' αὐτὰ ἔπεσε στό κρεβάτι, τοῦ ἦρθε στόν ὕπνο του τό ἴδιο ὄνειρο πού εἶχε δεῖ καί ὁ Ξέρξης· στάθηκε ἀπό πάνω ἀπό τόν Ἀρτάβανο καί τοῦ εἶπε τά ἐξῆς: «Ἐσύ εἶσαι λοιπόν ἐκεῖνος πού ἀπό ἐνδιαφέρον γιά τόν Ξέρξη τόν ἀποτρέπεις νά ἐκστρατεύσει στήν Ἑλλάδα; Ἀλλά οὔτε ἀργότερα οὔτε καί τώρα θά μπορέσεις νά ἀποτρέψεις ἐκεῖνο πού πρέπει νά γίνει. Ὁ Ξέρξης ξέρεي κιόλας τί μέλλει νά πάθει, ἂν δέν ὑπακούσει».

18. Αὐτά φάνηκε τοῦ Ἀρτάβανου ὅτι τοῦ ἔλεγε τό φάντασμα καί ὅτι ἐπρόκειτο νά τοῦ κάψει τά μάτια μέ πυρωμένα σίδηρα. Τότε ὁ Ἀρτάβανος ἔβγαλε φωνή μεγάλη, πετάχτηκε ἀπό τό κρεβάτι, ἔτρεξε καί κάθισε κοντά στόν Ξέρξη καί τοῦ διηγήθηκε μέ ὅλες τίς λεπτομέρειες τό ὄνειρο πού εἶχε δεῖ καί τοῦ εἶπε μετά τά ἐξῆς: «Βασιλιά μου, ἐγώ σάν ἄνθρωπος πού εἶδα πολλούς καί μεγάλους νά πέφτουν ἐξαιτίας πιό μικρῶν, δέν σ' ἄφηνά ν' ἀκολουθήσεις τήν ὁρμή τῆς νιότης σου, γιατί ξέρω ὅτι εἶναι κακό νά ἐπιθυμεῖ κανεῖς πολλά. Καί τοῦτο γιατί θυμόμουν ποιά ἦταν ἡ τύχη τῆς ἐκστρατείας τοῦ Κύρου ἐναντίον τῶν Μασσαγετῶν, τί ἔγινε μέ τήν ἐκστρατεία τοῦ Καμβύση ἐναντίον τῶν Αἰθιόπων καί ὅτι εἶχα ἐκστρατεύσει μαζί μέ τόν Δαρεῖο ἐναντίον τῶν Σκυθῶν. Ξέροντάς τα αὐτά, εἶχα τή γνώμη ὅτι ἂν ἔμενες ἡσυχος θά ἦσουν ὁ πιό εὐτυχησμένος ἀπό τοὺς ἀνθρώπους. Ἀλλά ἀφοῦ ἐκδηλώνεται κάποια θεϊκή παρόρμηση καί, καθῶς φαίνεται, εἶναι γραφτό ἀπό θεία δύναμη νά πάθουν κάποια καταστροφή οἱ Ἕλληνες, ἀλλάζω κι ἐγώ τή γνώμη μου. Πές στους Πέρσες τά ὅσα σοῦ μῆναι ὁ θεός καί διάταξέ τους νά ἐκτελέσουν τίς πρῶτες ὁδηγίες σου καί κάνε ὥστε, ἂν τό θέλει ὁ θεός, νά μή γίνει καμιά ἀπό μέρους σου παράλειψη». Ὅταν εἰπώθηκαν αὐτά, εἶχαν πάρει θάρρος καί οἱ δύο ἀπό τ' ὄνειρο, ἦρθε γρήγορα ἡ μέρα καί ὁ Ξέρξης τά εἶπε ὅλα στους Πέρσες, καί ὁ Ἀρτάβανος, πού πρῖν ἦταν ὁ μόνος ἀντίθετος, τώρα ἔδειχνε τή μεγαλύτερη προθυμία.

19. Καθῶς ὁ Ξέρξης εἶχε ἀποφασίσει τήν ἐκστρατεία, εἶδε τρίτο ὄνειρο, πού οἱ μάγοι ἦταν τό ἄκουσαν ἔκριναν ὅτι ἀφοροῦσε ὀλόκληρη τή γῆ, ὅτι θά ὑποδουλώσει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Τό ὄνειρο ἦταν τό ἐξῆς: Φάνηκε στόν Ξέρξη ὅτι ἦταν στεφανωμένος μέ κλαρί ἐλιάς καί ὅτι τά κλαράκια πού ξεκινοῦσαν ἀπό τό στεφάνι σκέπαζαν τή γῆ ὀλόκληρη.

Ἔστερα τό στεφάνι ἐξαφανίστηκε. Ὅταν οἱ μάγοι ἐρμήνεψαν τό ὄνειρο, ὄλοι οἱ Πέρσες πού εἶχαν συγκεντρωθεῖ ἔφυγαν ἀμέσως ὁ καθένας στήν ἐπαρχία του, γιά νά ἐκτελέσει μέ προθυμία τίς διαταγές τοῦ Ξέρξη, θέλοντας ὁ καθένας νά πάρει τά δῶρα πού εἶχε ὑποσχεθεῖ ὁ βασιλιάς. Ἔτσι ἔκανε ὁ Ξέρξης τή μεγάλη ἐπιστράτευση ἀπό ὄλες τίς ἐπαρχίες τῆς ἡπείρου.

20. Ἀπό τήν ἐποχή πού ὑπέταξε τήν Αἴγυπτο, ὁ Ξέρξης ἐτοίμαζε τέσσερα χρόνια τό στρατό του καί φρόντιζε ὄλη τήν προετοιμασία καί στό τέλος τοῦ πέμπτου χρόνου ξεκίνησε μέ πλῆθος στρατό. Ἀπό ὄσες ἐκστρατεῖες ξέρω ἐγώ, αὐτή ἦταν πολύ μεγαλύτερη, τόσο ὄστε μπροστά της καί ἡ ἐκστρατεία τοῦ Δαρείου ἐναντίον τῶν Σκυθῶν νά φαίνεται μηδαμινή, καθώς καί ἐκεῖνη τῶν Σκυθῶν ὄταν, καταδιώκοντας τοὺς Κιμμέριους ὄς τή Μηδική, κατέκτησαν καί κατοίκησαν τά περισσότερα μέρη τῆς ἄνω Ἀσίας, πράγμα γιά τό ὄποῖο θέλησε ἀργότερα ὁ Δαρεῖος νά τοὺς τιμωρήσει τό ἴδιο, καθώς λένε, καί ἡ ἐκστρατεία πού, κατά τήν παράδοση, ἔκαναν οἱ Ἀτρεΐδες στό Ἰλιο, ἀλλά καί ἡ ἐκστρατεία πού ἔκαναν, πρίν ἀπό τά Τρωικά, οἱ Μυσοὶ καί οἱ Τευκροὶ πού διάβηκαν στήν Εὐρώπη, περνώντας τό Βόσπορο, καί κατέκτησαν ὄλους τοὺς Θράκες καί προχώρησαν ὄς τό Ἰόνιο πέλαγος, φτάνοντας πρὸς τό νότο ὄς τόν ποταμό Πηνειό.

21. Ὅλες αὐτές οἱ ἐκστρατεῖες καί ἄλλες πού ἔγιναν πρίν ἀπό αὐτές, δέν εἶναι ἄξιες νά συγκριθοῦν μέ τούτη τή μιᾶ. Γιατί, ποιό ἀπό τά ἔθνη τῆς Ἀσίας δέν πῆρε μαζί του ὁ Ξέρξης; Καί ποιό πόσιμο νερό ἄφησε ὁ στρατός του, ἐκτός ἀπό τοὺς μεγάλους ποταμούς; Ἄλλοι λαοὶ τοῦ προμήθεψαν καράβια, ἄλλοι πεζικό, ἄλλοι ἰππικό, ἄλλοι ἐκτός ἀπό τό στρατό τοῦ προμήθεψαν ἰππαγωγὰ καράβια, ἄλλοι καράβια μακρόστενα γιά τίς γέφυρες, ἄλλοι τρόφιμα καί πλοῖα.

22. Ἀλλά καί κάτι ἄλλο ἐτοίμαζε ἐπί τρία χρόνια ὁ Ξέρξης στόν Ἄθωνα, ἐξαιτίας τῆς συμφορᾶς κατά τήν πρώτη ἐκστρατεία, ὄταν προσπάθησαν νά περιπλεύσουν τό ἀκρωτήριο. Στήν Ἐλαιούντα τῆς Χερσονήσου ναυλοχοῦσαν καράβια πού ξεκινούσαν ἀπό ἐκεῖ μέ ἀνθρώπους ἀπό τά διάφορα ἔθνη καί κάτω ἀπό τό μαστίγιο ἔσκαβαν διώρυγα. Αὐτοὺς διαδέχονταν ἄλλοι. Ἐσκαβαν καί οἱ κάτοικοι γύρω ἀπό τόν Ἄθωνα. Στό ἔργο

ἐπιστατοῦσαν οἱ Πέρσες Βουβάργης τοῦ Μεγαβάζου καί Ἀρταχίης τοῦ Ἀρταίου.

23. Ὁ Ἄθωνας εἶναι βουνό μεγάλο καί ὀνομαστό, πού φτάνει ὡς τή θάλασσα καί εἶναι κατοικημένο. Τό βουνό σχηματίζει ἕνα εἶδος χερσονήσου μέ ἰσθμό, πού ἔχει πλάτος ὡς δώδεκα στάδια. Ὁ ἰσθμός εἶναι ἐπίπεδος μέ χαμηλοῦς λόφους καί χωρίζει τή θάλασσα τῆς Ἀκάνθου ἀπό τή θάλασσα τῆς Τορώνης. Στόν ἰσθμό αὐτό, πού καταλήγει ὁ Ἄθωνας, ὑπάρχει ἡ ἑλληνική πολιτεία Σάνη. Οἱ πολιτεῖες πού βρίσκονται πέρα ἀπό τή Σάνη, ἐπάνω στόν Ἄθωνα, αὐτές πού οἱ Πέρσες ἤθελαν νά μεταβάλουν ἀπό ἠπειρωτικές σέ νησιωτικές, εἶναι οἱ ἀκόλουθες: τό Δίο, ἡ Ὀλόφυξος, τό Ἀκρόθωο, ἡ Θύσσοσ καί οἱ Κλεωνές. Αὐτές εἶναι οἱ πολιτεῖες τοῦ Ἄθωνα. Οἱ βάρβαροι ἔσκαβαν ἐκεῖ, ἀφοῦ μοίρασαν τή δουλειά κατὰ ἔθνη. Ὅταν ἔφθασαν στήν πόλη Σάνη εὐθυγράμμισαν τή διώρυγα καί ὅταν βάθυνε πολύ, ἐκεῖνοι πού ἦταν στό βάθος ἔσκαβαν, ἐνῶ ἄλλοι παράδιναν τό ἐξορυσσόμενο χῶμα σέ ἄλλους πού στέκονταν ψηλότερα, σέ πλατύσκαλα, καί αὐτοί πάλι ἔπαιρναν τό χῶμα καί τό ἔδιναν σέ ἄλλους, ὡς ὅτου τό χῶμα ἔφτανε πρὸς πύργον· αὐτοί τό ἔπαιρναν καί τό πετοῦσαν. Ὅλοι ὅσοι δούλευαν, ἐκτός ἀπό τοὺς Φοίνικες, εἶχαν διπλή δουλειά, γιατί οἱ κατωφέρειες τῆς διώρυγας γκαρεμίζονταν. Αὐτό τοὺς συνέβαινε γιατί ἔσκαβαν στό ἴδιο πλάτος καί ἀπάνω καί στό βάθος. Οἱ Φοίνικες ὅμως, ὅπως σέ ὅλα τους τά ἔργα ἀποδείχθηκαν πρὸς ἐπιτήδειοι, ἔτσι καί σ' αὐτό τό ἔργο. Τό τμήμα τῆς διώρυγας πού τοὺς ἔλαχε νά σκάψουν, ἄρχισαν νά τό σκάβουν σέ διπλάσιο πλάτος ἀπό ὅσο χρειάζοταν νά γίνει ἡ διώρυγα καί ὅσο προχωροῦσαν στό βάθος τόσο στένευαν τό πλάτος, ἔτσι ὥστε στό κάτω μέρος νά ἔχει τό ἴδιο πλάτος μέ τό ὑπόλοιπο ἔργο. Ὑπάρχει ἐκεῖ ἕνα λιβάδι καί ἐκεῖ γινόταν ἀγορά. Τοὺς ἐρχόταν ἀπό τήν Ἀσία σιτάρι ἄφθονο καί ἀλεσμένο.

24. Ὅπως τουλάχιστον ἐγὼ νομίζω, ὁ Ξέρξης διέταξε νά σκάψουν τή διώρυγα μόνο καί μόνο ἀπό ὑπεροψία, θέλοντας νά ἐπιδείξει τή δύναμή του καί ν' ἀφήσει στή μνήμη τῶν ἀνθρώπων ἕνα μεγάλο ἔργο. Μποροῦσαν χωρὶς κόπο οἱ Πέρσες νά σύρουν τά καράβια τους ἐπάνω ἀπό τόν ἰσθμό. Ἔδωσε ὅμως διαταγή νά σκάψουν διώρυγα ἀπὸ θάλασσα σέ θάλασσα, τόσο πλατιά, ὥστε νά χωροῦν μαζί δυὸ καράβια τό ἕνα πλάι στό ἄλλο. Αὐτοί πού εἶχαν διαταγή νά σκάψουν τή διώρυγα, εἶχαν ἐπίσης

διαταγή νά κατασκευάσουν γέφυρα πάνω στόν ποταμό Στρυμόνα*.

25. Αὐτά εἶχε διατάξει γιά ἐκεῖ. Γιά τίς γέφυρες ἔβαλε νά ἐτοιμάσουν σκιοιὰ ἀπό πάπυρο κι ἀπό λινάρι καί γι' αὐτή τή δουλειά ἀγγάρεψε τοὺς Φοίνικες καί τοὺς Αἰγυπτίους. Ἔδωσε διαταγή ν' ἀποθηκεύσουν καί τρόφιμα ὥστε νά μήν πεινάσει ὁ στρατός οὔτε τὰ ὑποζύγια καθὼς θά βιάδιζαν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας. Μετά ἀπό μελέτη διάλεξε τίς πιό κατάλληλες τοποθεσίες καί ἀπ' ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἀσίας, μέ βάρκες καί πλωτὰ μέσα, μετέφεραν τρόφιμα σ' ἐκεῖνα τὰ σημεῖα. Τά περισσότερα τρόφιμα τὰ ἀποθήκευσε στήν τοποθεσία τῆς Θράκης πού ὀνομάζεται Λευκή Ἀκτή. Ἄλλοι πῆραν διαταγή νά κάνουν ἀποθήκες στήν Τυρόδιζα τῆς Περίνθου, ἄλλοι στόν Δορίσκο, ἄλλοι στήν Ἡϊόνα τοῦ Στρυμόνος καί ἄλλοι στή Μακεδονία.

Κεφ. 24-200. Μεγάλες προετοιμασίες τοῦ Ξέρξη πού διαρκοῦν τρία χρόνια. Ὁ στρατός του συγκεντρώνεται στίς Σάρδεεις καί περνάει στήν Εὐρώπη διαβαίνοντας τό Βόσπορο ἐπάνω σέ δύο γέφυρες. Στρατός καί στόλος τοῦ Ξέρξη προχωροῦν ἀπό τή Θράκη καί τή Μακεδονία στή Θεσσαλία καί φθάνουν στά ὄρια τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας. Οἱ Θερμοπύλες φρουροῦνται ἀπό 300 Σπαρτιάτες μέ ἀρχηγό τόν Λεωνίδα καί ἄλλους 7 000 Ἕλληνες. Ὁ ἐλληνικός στόλος πηγαίνει στό ἀκρωτήριο τῆς Εὐβοίας Ἀρτεμισίο, γιά νά ἐμποδίσει τήν κάθοδο τοῦ στόλου τοῦ Ξέρξη.

Κεφ. 201-228. Ἡ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν

201. Ὁ βασιλιάς Ξέρξης λοιπόν εἶχε στρατοπεδέψει στήν Τραχινία τῆς Μαλίδας καί οἱ Ἕλληνες ἦταν στά στενά. Ὁ τόπος αὐτός ὀνομάζεται ἀπό ὄλους τοὺς Ἕλληνες Θερμοπύλες, ἀλλά οἱ ντόπιοι καί οἱ γείτονες τόν ὀνομάζουν Πύλες. Εἶχαν λοιπόν στρατοπεδέψει οἱ δύο στρατοὶ στήν περιοχὴ αὐτή. Ὁ Ξέρξης κατεῖχε τὰ βορινὰ ὡς τήν Τραχίνα καί οἱ Ἕλληνες τή στεριά πρὸς τὰ νοτιοδυτικά.

202. Στό χῶρο αὐτόν εἶχαν συγκεντρωθεῖ γιά ν' ἀντισταθοῦν στόν

* Στή χερσόνησο τοῦ Ἄθωνα φαίνονται καί σήμερα ἴχνη τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἔργου.

Πέρση οἱ ἀκόλουθοι Ἕλληνες. Τριακόσιοι Σπαρτιάτες ὀπλίτες. Χίλιοι Τεγεάτες καί Μαντινεῖς, μισοί καί μισοί. Ἐκατόν εἴκοσι πολεμιστές ἀπό τόν Ὀρχομενό τῆς Ἀρκαδίας καί χίλιοι ἀπό τήν ὑπόλοιπην Ἀρκαδία. Τόσοι ἦταν οἱ Ἀρκάδες. Ἀπό τήν Κόρινθο ἦταν τετρακόσιοι, ἀπό τή Φλειούντα διακόσιοι καί ἀπό τίς Μυκῆνες ὀγδόντα. Αὐτοὶ ὅλοι ἦταν ἀπό τήν Πελοπόννησο. Ἀπό τή Βοιωτία ἦταν ἑφτακόσιοι Θεσπιεῖς καί τετρακόσιοι Θηβαῖοι.

203. Εἶχαν ζητήσει βοήθεια ἀπό τοὺς Ὀπούντιους Λοκρούς, πού εἶχαν ἔρθει μέ ὅλο τους τό στρατό, καί ἀπό τοὺς Φωκεῖς, πού εἶχαν στείλει χίλιους πολεμιστές. Οἱ ἴδιοι οἱ Ἕλληνες τοὺς εἶχαν μέ κήρυκες καλέσει νά ἔρθουν, λέγοντάς τους ὅτι ἦταν ἡ προφυλακή τοῦ ὑπόλοιπου στρατοῦ, ὅτι ὁ ὑπόλοιπος στρατός ἔρχεται ἀπό μέρα σέ μέρα, ὅτι ἡ θάλασσα εἶναι δική τους καί φρουρεῖται ἀπό τοὺς Ἀθηναίους καί τοὺς Αἰγινητες καί τοὺς ἄλλους πού ἀνῆκαν στίς ναυτικές δυνάμεις καί ὅτι δέν ὑπάρχει κανένας κίνδυνος. Δέν ἦταν θεός αὐτός πού ἐρχόταν ἐνάντια στήν Ἑλλάδα, ἀλλά ἄνθρωπος, ἔλεγαν, καί οὔτε ὑπάρχει οὔτε θά ὑπάρξει θνητός πού μαζί μέ τά καλά νά μὴν ἔχει ἀπό τότε πού γεννήθηκε καί τήν κακή του μοίρα. Καί ὅσο πῖο μέγας εἶναι, τόσο πῖο μέγες οἱ δυστυχίες. Πρέπει λοιπόν κι ὁ ἐπιδρομέας, σάν θνητός, νά πέσει μιά μέρα ἀπό τή δόξα του. Οἱ Λοκροὶ καί οἱ Φωκεῖς πείστηκαν καί ἔστειλαν βοήθεια στήν Τραχίνα.

204. Ὑπῆρχαν στό ἐλληνικό στρατόπεδο καί ἄλλοι στρατηγοί, ἕνας ἀπό τήν κάθε πολιτεία, ἐκεῖνος ὅμως πού ἦταν ἀπ' ὅλους σεβαστός καί εἶχε τή γενική ἀρχηγία ἦταν ὁ Λακεδαιμόνιος Λεωνίδας, γιός τοῦ Ἀναξανδρίδη, πού χωρὶς νά τό περιμένει εἶχε γίνει βασιλιάς τῆς Σπάρτης.

205. Εἶχε δύο μεγαλύτερους ἀδελφούς, τόν Κλεομένη καί τόν Δωριέα καί οὔτε τοῦ εἶχε περάσει ἀπό τό μυαλό ἡ βασιλεία. "Ὅταν ὅμως πέθανε ὁ Κλεομένης χωρὶς ν' ἀφήσει ἀρσενικό κληρονόμο καί δέν ὑπῆρχε πιά ὁ Δωριεύς, γιατί εἶχε κι αὐτός πεθάνει στή Σικελία, ἡ βασιλεία περιῆλθε στόν Λεωνίδα, τόσο ἐπειδὴ εἶχε γεννηθεῖ πρὶν ἀπό τόν Κλεόμβροτο (πού ἦταν ὁ νεώτερος γιός τοῦ Ἀναξανδρίδη), ὅσο κι ἐπειδὴ εἶχε πάρει γυναίκα τήν κόρη τοῦ Κλεομένη. Αὐτός λοιπόν πῆγε στίς Θερμοπύλες μέ τοὺς

τριακόσιους πού διάλεξε, οἱ ὅποιοι εἶχαν ὅλοι γιούς. Εἶχε παραλάβει μαζί του καί Ἐθβαίους, τούς ὁποίους ἀνέφερα ὅταν ἀπαριθμῆσα τίς δυνάμεις τῶν Ἑλλήνων καί ἀρχηγός τους ἦταν ὁ Λεοντιάδης, γιός τοῦ Εὐρύμαχου. Ὁ λόγος γιά τόν ὅποιο ἐπέμεινε νά πάρει μαζί του, ἀπό ὄλους τούς ἄλλους Ἑλληνας, Ἐθβαίους, ἦταν ὅτι τούς κατηγοροῦσαν πολύ ὅτι θά μῆδιζαν. Τούς ζήτησε λοιπόν νά στείλουν στρατό, θέλοντας νά δεῖ ἂν θά συμπολεμήσουν ἢ ἂν θά ἀποσχιστοῦν φανερά ἀπό τή συμμαχία τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Ἐθβαῖοι ἔστειλαν στρατό, ἀλλά οἱ σκοποὶ τους ἦταν ἄλλοι.

206. Αὐτούς λοιπόν μέ τόν Λεωνίδα, ἔστειλαν πρώτους οἱ Σπαρτιάτες, ὥστε βλέποντάς τους νά στείλουν στρατό καί οἱ ἄλλοι σύμμαχοι καί νά μὴν περάσουν μέ τό μέρος τοῦ ἐχθροῦ, ἂν πληροφοριοῦνταν ὅτι οἱ Σπαρτιάτες διστάζαν. Μετά ἀπ' αὐτή τήν πρώτη ἀποστολή οἱ Σπαρτιάτες, πού γιόρταζαν τά Κάρνεια* καί τούς ἦταν αὐτό ἐμπόδιο, λογάριαζαν, ἀφοῦ τελειώσουν τίς γιορτές, ν' ἀφήσουν μία φρουρά στή Σπάρτη καί νά πᾶνε ὅλοι μαζί στίς Θερμοπύλες. Καί οἱ ἄλλοι σύμμαχοι λογάριαζαν τό ἴδιο νά κάνουν, γιατί εἶχε συμπέσει νά ἐορτάζουν καί αὐτοὶ τήν Ὀλυμπιάδα. Νομίζοντας ὅτι ἡ ἐξέλιξη τῶν ἐπιχειρήσεων στίς Θερμοπύλες δέ θά ἦταν τόσο γρήγορη, εἶχαν στείλει προφυλακές.

207. Αὐτά εἶχαν στό νοῦ τους νά κάνουν. Στίς Θερμοπύλες ὅμως οἱ Ἑλληνας, ὅταν ὁ Πέρσης πλησίασε στά στενά, κατατρόμαξαν κι ἄρχισαν νά σκέπτονται νά φύγουν. Οἱ περισσότεροι ἀπό τούς Πελοποννησίους εἶχαν τή γνώμη νά πᾶνε στήν Πελοπόννησο καί νά φρουρήσουν τόν Ἴσθμό, ἀλλά ὁ Λεωνίδας, ἐπειδὴ ἀγανάκτησαν οἱ Φωκεῖς καί οἱ Λοκροὶ μέ αὐτήν τή γνώμη, ἀποφάσισε νά μείνουν ἐκεῖ καί νά στείλουν ἀπεσταλμένους στίς διάφορες πόλεις νά ζητήσουν βοήθεια, γιατί ἦταν λίγοι γιά νά ἀποκρούσουν τό στρατό τῶν Μήδων.

208. Ἐνῶ συσκέπτονταν, ὁ Ξέρξης ἔστειλε ἕναν καβαλάρη νά δεῖ πόσοι εἶναι καί τί κάνουν. Εἶχε ἀκούσει, ὅσο βρισκόταν ἀκόμα στή Θεσσαλία, ὅτι στό σημεῖο ἐκεῖνο εἶχε συγκεντρωθεῖ λίγος στρατός μέ ἐπικεφαλῆς Λακεδαιμονίους καί ἀρχηγό τό Λεωνίδα, ἀπόγονο τοῦ Ἡρακλῆ.

* Γιורתή στίς δωρικές πολιτείες καί κυρίως στή Σπάρτη πρὸς τιμὴ τοῦ Καρνείου Ἀπόλλωνα· διαρκοῦσε 9 ἡμέρες τό μήνα πού, γι' αὐτό, λεγόταν Καρνείος (15 Αὐγούστου - 15 Σεπτεμβρίου).

Καθώς πλησίαζε ὁ καρβαλάρης στό στρατόπεδο, δέν μπορούσε νά δεῖ ὄλον τό στρατό, γιατί δέν τοῦ ἦταν δυνατό νά βλέπει ἐκείνους πού ἦταν πίσω ἀπό τό τεῖχος πού εἶχαν χτίσει. Μόνο ἐκείνους πού ἦταν ἔξω ἀπό τό τεῖχος μπορούσε νά δεῖ καί τά ὄπλα τους, πού εἶχαν ἐναποθέσει μπροστά στό τεῖχος. Ἐκείνη τήν ἡμέρα ἔτυχε νά φρουροῦν ἔξω ἀπό τό τεῖχος οἱ Λακεδαιμόνιοι. Ἄλλους ἔβλεπε νά γυμνάζονται καί ἄλλους νά χτενίζουν τά μαλλιά τους. Αὐτά βλέποντας ὁ καρβαλάρης ἀπόρησε καί μετροῦσε πόσοι ἦταν. Ἀφοῦ τά παρατήρησε ὅλα προσεχτικά, γύρισε πίσω ἀνενόχλητος. Κανείς δέν τόν κυνήγησε καί κανείς δέν τοῦ ἔδωσε προσοχή. Γύρισε πίσω καί εἶπε στόν Ξέρξη ὅλα ὅσα εἶδε.

209. Τά ἄκουγε ὁ Ξέρξης καί δέν μπορούσε νά καταλάβει τί συνέβαινε, ὅτι δηλαδή οἱ Σπαρτιάτες ἐτοιμάζονταν νά σκοτωθοῦν καί νά σκοτώσουν ὅσους μπορούσαν. Αὐτά πού ἔκαναν τοῦ φαίνονταν γελοῖα καί ζήτησε τό Δημάρατο* τό γιό τοῦ Ἀρίστονα, πού ἦταν στό στρατόπεδο. Ὅταν ὁ Δημάρατος παρουσιάστηκε, ὁ Ξέρξης τόν ρώτησε γιά ὅλα αὐτά, θέλοντας νά καταλάβει τί ἔκαναν οἱ Λακεδαιμόνιοι. Καί ὁ Δημάρατος τοῦ εἶπε: «Σοῦ μίλησα καί πρωτύτερα, ὅταν ξεκινήσαμε γιά τήν Ἑλλάδα, γιά τούς ἄντρες αὐτούς καί γέλασες ὅταν σοῦ εἶπα ὅτι ἔβλεπα πῶς θά ἐξελιχτοῦν τά πράγματα. Μοῦ εἶναι πολύ δύσκολο, βασιλιά μου, νά σοῦ λέω τήν ἀλήθεια. Ἀλλά ἄκουσέ την καί τώρα. Οἱ ἄντρες αὐτοί πῆραν θέσεις γιά νά μᾶς ἐμποδίσουν νά περάσουμε ἀπό τή στενωπό καί γι' αὐτό ἐτοιμάζονται. Ἐχουν τή συνήθεια, ὅταν πρόκειται νά ριψοκινδυνέψουν τή ζωή τους, νά χτενίζουν τά μαλλιά τους. Μάθε καί τοῦτο, βασιλιά. Ἄν τούς νικήσεις αὐτούς καί ὅσους ἄλλους ἔχουν μείνει στή Σπάρτη, καμιά ἄλλη φυλή ἀνθρώπων δέ θά μπορεῖ νά σοῦ ἀντισταθεῖ. Τώρα βρίσκεσαι μπροστά στήν πολιτεία πού εἶναι ἡ καλύτερη τῶν Ἑλλήνων καί μπροστά στούς γενναιότερους ἄντρες». Τά λεγόμενα τοῦ Δημάρατου ὁ Ξέρξης δέν μπορούσε νά τά πιστέψει καί τόν ρώτησε γιά δεύτερη φορά πῶς, ἐνῶ ἦταν τόσο λίγοι, θά πολεμοῦσαν ἐναντίον τῆς στρατιᾶς του. Καί ὁ Δημάρατος εἶπε: «Βασιλιά, μεταχειρίσου με σάν ψεύτη, ἂν τά πράγματα δέ γίνουν ὅπως τά λέω».

210. Τά εἶπε αὐτά, ἀλλά δέν ἔπεισε τόν Ξέρξη πού περίμενε τέσσε-

* Βασιλιάς τῆς Σπάρτης πού αὐτοεξορίστηκε καί κατέφυγε στά Σοῦσα. Ὅταν ὁ Ξέρξης ξεκίνησε γιά τήν ἐκστρατεία του πῆρε τόν Δημάρατο μαζί του, ὡς σύμβουλο.

ρις μέρες, ἐλπίζοντας πάντα ὅτι οἱ Ἕλληνες θά τραποῦν σέ φυγή. Τήν πέμπτη μέρα, καθώς δέν ἔφευγαν, τοῦ φάνηκαν ἀναιδέστατα παράτολμοι. Θύμωσε κι ἔστειλε ἐναντίον τους τούς Μῆδους καί Κισσίους, μέ ἐντολή νά τούς πιάσουν ζωντανούς καί νά τούς φέρουν μπροστά του. Καθώς οἱ Μῆδοι ἔκαναν ἔφοδο ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, σκοτώθηκαν πολλοί, ἀλλά δέν ὑποχωροῦσαν παρ' ὅλο ὅτι κακοπάθαιναν. Ἔτσι ἔγινε φανερό σέ ἄλλους καί πρό πάντων στό βασιλιά, ὅτι μαζί του βρίσκονταν πολλοί ἀνθρώποι ἀλλά λίγοι ἄντρες. Ἡ συμπλοκή κράτησε ὅλη τή μέρα.

211. Οἱ Μῆδοι, πού εἶχαν κακοπαθήσει, ὑποχώρησαν καί τότε οἱ Πέρσες, αὐτοί τούς ὑποίους ὁ βασιλιάς ἀποκαλοῦσε ἀθάνατους καί εἶχαν ἀρχηγό τόν Ὑδάρνη, τούς ἀντικατέστησαν καί ἔκαμαν ἐπίθεση, νομίζοντας ὅτι εὐκολα θά νικήσουν. Ἀλλά ὅταν ἤρθαν στά χέρια μέ τούς Ἕλληνες, δέν μπόρεσαν νά κατορθώσουν τίποτε περισσότερο ἀπό τούς Μῆδους, γιατί πολεμοῦσαν σέ στενωπό, εἶχαν δόρατα κοντύτερα ἀπό τά δόρατα τῶν Ἑλλήνων καί δέν μπορούσαν νά χρησιμοποιήσουν τήν ἀριθμητική τους ὑπεροχή. Οἱ Λακεδαιμόνιοι πολεμοῦσαν λαμπρά, δείχνοντας ὅλη τους τήν πολεμική τέχνη ἐναντίον ἐκείνων πού δέν ἤξεραν νά πολεμοῦν. Ἔστρεφαν τίς πλάτες σάν νά ἐπρόκειτο δῆθεν νά φύγουν καί ὅταν οἱ βάρβαροι, βλέποντάς τους νά φύγουν, ἔκαναν ἔφοδο μέ φωνές καί θόρυβο, τότε ἐκεῖνοι, τή στιγμή πού πλησίαζε ὁ ἐχθρός, ἔκαναν μεταβολή, ἀντιμετώπιζαν τούς βαρβάρους, τούς ἔκαναν ἐπίθεση καί σκότωναν ἀνὰ ρίθμητο πλῆθος ἀπ' αὐτούς. Σκοτώνονταν καί Σπαρτιάτες ἀλλά λίγοι. Ἐπειδή οἱ Πέρσες δέν μπορούσαν νά κυριέψουν τό στενό, εἶτε κάνοντας ἐπίθεση κατά τάγματα εἶτε διαφορετικά, ὑποχώρησαν.

212. Λέγεται ὅτι ἐνῶ διεξαγόταν ἡ μάχη καί τήν παρακολουθοῦσε ὁ βασιλιάς, τρεῖς φορές ἀναπήδησε ἀπό τό θρόνο του ἀπό φόβο γιά τό στρατό του. Ἔτσι πολέμησαν ἐκείνη τήν ἡμέρα καί τήν ἐπόμενη οἱ βάρβαροι δέν μπόρεσαν νά κατορθώσουν τίποτε περισσότερο. Μέ τήν ἐλπίδα ὅτι οἱ ἀντίπαλοί τους ἦταν λίγοι καί ὅτι, καταπληγωμένοι, δέ θά ἦταν σέ θέση νά ἀντισταθοῦν, ἐξακολουθοῦσαν τίς ἐπιθέσεις. Οἱ Ἕλληνες παραταγμένοι κατά τάγματα καί συγκροτημένοι κατά πόλεις, ἔμπαιναν ὁ καθένας μέ τή σειρά του στή μάχη, ἐκτός ἀπό τούς Φωκεῖς. Αὐτούς τούς εἶχαν παρατάξει στό βουνό γιά νά φρουροῦν τό μονοπάτι. Ὅταν οἱ Πέρσες εἶδαν ὅτι δέν ἔκαναν τίποτε καλύτερο ἀπό τήν προηγούμενη, ὑποχώρησαν.

213. Ἀλλά ἐνῶ ὁ βασιλιάς δέν ἤξερε τί νά κάνει μ' αὐτή τήν κατάσταση, ὁ Ἐφιάλτης, γιός τοῦ Εὐρύδημου, Μαλιεύς, παρουσιάστηκε μπροστά του, ἐλπίζοντας πώς θά πάρει σπουδαία ἀμοιβή ἀπό τό βασιλιά, καί τοῦ ἀποκάλυψε ὅτι ὑπῆρχε μονοπάτι, πού περνοῦσε ἀπό τό βουνό κι ὀδηγοῦσε στίς Θερμοπύλες, μονοπάτι πού ἔγινε αἰτία νά σκοτωθοῦν οἱ Ἑλληνες πού ἔμειναν ἐκεῖ. Ἀργότερα ὁ Ἐφιάλτης φοβήθηκε τοῦς Λακεδαιμόνιους καί ἔφυγε στή Θεσσαλία. Ἀλλά παρ' ὅλο τοῦτο ἐπικηρύχθηκε ἀπό τοῦς Πυλαγόρους* καί τοῦς Ἀμφικτιόνες πού συγκεντρώθηκαν στίς Θερμοπύλες. Χρόνια ἀργότερα γύρισε στήν Ἀντίκυρα, ὅπου τόν σκότωσε ὁ Τραχίνιος Ἀθηνάδης. Ὁ Ἀθηνάδης αὐτός σκότωσε τόν Ἐφιάλτη γιά ἄλλο λόγο, τόν ὁποῖο θ' ἀναφέρω παρακάτω, ἀλλά οἱ Λακεδαιμόνιοι τόν τίμησαν παρ' ὅλα αὐτά. Ἔτσι πέθανε ἀργότερα ὁ Ἐφιάλτης.

214. Ὑπάρχει καί μιᾶ ἄλλη ἐκδοχή, ὅτι ὁ Ὀνήτης, γιός τοῦ Φαναγόρα ἀπό τήν Κάρυστο, καί ὁ Κορυθαλλός ἀπό τήν Ἀντίκυρα εἶναι ἐκεῖνοι πού ἀποκάλυψαν στό βασιλιά τό μονοπάτι καί ὀδήγησαν τοῦς Πέρσες ἀπό τό βουνό, ἀλλά ἐγώ δέν τήν πιστεύω. Πρέπει νά λάβει ὑπόψη του κανεῖς τό ἐξῆς: ὅτι οἱ Πυλαγόροι τῶν Ἑλλήνων δέν ἐπικήρυξαν οὔτε τόν Ὀνήτη οὔτε τόν Κορυθαλλό, ἀλλά τόν Ἐφιάλτη τόν Τραχίνιο καί ὅπως-δήποτε θά εἶχαν σωστές πληροφορίες. Καί ξέρουμε ὅτι ὁ Ἐφιάλτης ἔφυγε στή Θεσσαλία γι' αὐτόν τό λόγο. Ὁ Ὀνήτης βέβαια καί χωρίς νά εἶναι ἀπό τή Μαλία μπορούσε νά ξέρει τό μονοπάτι, ἄν εἶχε ζήσει στήν περιοχή. Ἀλλά ὁ Ἐφιάλτης εἶναι ἐκεῖνος πού τοῦς ὀδήγησε ἀπό τό βουνό στό μονοπάτι καί αὐτόν κατηγοροῦ.

215. Τοῦ Ξέρξη τοῦ ἄρσαν πολύ τά ὅσα ὑποσχόταν νά κάνει ὁ Ἐφιάλτης. Χάρηκε εὐθύς πολύ κι ἔστειλε τόν Ὑδάρνη μέ τή μονάδα πού δισικοῦσε. Ἐφυγαν ἀπό τό στρατόπεδο τήν ὥρα πού βράδιαζε. Τό μονοπάτι αὐτό τό εἶχαν βρεῖ οἱ ντόπιοι Μαλιεῖς καί ὅταν τό βρῆκαν τό ἔδειξαν στοῦς Θεσσαλοῦς γιά νά ἐπιτεθοῦν αὐτοῖ ἐναντίον τῶν Φωκέων, ὅταν οἱ Φωκεῖς ἔφραζαν μέ τεῖχος τή στενωπό καί προστατεύονταν ἔτσι ἀπό τίς ἐπιδρομές τους. Ἀλλ' ἀπό ἐκεῖνο τόν καιρό εἶχε καταδειχθεῖ ὅτι τό μονοπάτι δέν εἶχε καμιά χρησιμότητα γιά τοῦς Μαλιεῖς.

* Πυλαγόρας ὁ ἀντιπρόσωπος μιᾶς ἑλληνικῆς πόλης στό Ἀμφικτυονικό Συμόριον.

216. Τό μονοπάτι λοιπόν αὐτό ἀρχίζει ἀπό τόν ποταμό Ἄσωπό πού περνáει ἀπό τό φαράγγι. Τό ὄνομα τοῦ βουνοῦ καί τοῦ μονοπατιοῦ εἶναι τό ἴδιο, Ἄνοπαια. Αὐτή λοιπόν ἡ Ἄνοπαια, πηγαίνει ράχη ράχη στό βουνό καί φτάνει στήν πολιτεία Ἄλπηρό, πού εἶναι ἡ πρώτη πολιτεία τῶν Λοκρῶν πρὸς τή Μαλιδα, περνώντας ἀπό τό βράχο πού ὀνομάζεται Μελάμπυγος κι ἀπό τήν κατοικία τῶν Κερκώπων, ὅπου εἶναι καί τό πιό στενό της τμήμα.

217. Ἄπ' αὐτό τό μονοπάτι οἱ Πέρσες, ἀφοῦ διάβηκαν τόν Ἄσωπό, πορευτήκαν ὅλη νύχτα, ἔχοντας δεξιά τά βουνά τῶν Οἰταίων καί ἀριστερά τά βουνά τῶν Τραχινίων. Εἶχε κιόλας φέξει ὅταν ἔφτασαν στήν κορυφή τοῦ βουνοῦ. Στό σημεῖο αὐτό τοῦ βουνοῦ φρουροῦσαν, ὅπως εἶπα καί πρωτύτερα, χίλιοι Φωκεῖς ὀπλίτες πού φύλαγαν τό ἔδαφός τους καί τό μονοπάτι. Τή στενωπό κάτω ἀπό τό βουνό τή φρουροῦσαν οἱ Ἕλληνες πού εἶπα, τό μονοπάτι τοῦ βουνοῦ τό φρουροῦσαν οἱ Φωκεῖς πού εἶχαν ἐθελοντικά προσφερθεῖ στό Λεωνίδα.

218. Οἱ Φωκεῖς τοὺς ἔνωσαν ν' ἀνεβαίνουν ἀπό τό ἐξῆς: τοὺς Πέρσες τοὺς ἔκρυβε τό δάσος ἀπό βαλανιδιές πού σκεπάζει τό βουνό· ἦταν ἀπόλυτη ἡσυχία κι ὅμως γινόταν θόρυβος πολὺς ἀπό τά φύλλα πού πατοῦσαν. Οἱ Φωκεῖς ἔτρεξαν στά ὄπλα καί ἀμέσως παρουσιάστηκαν μπροστά τους οἱ βάρβαροι, πού σάστισαν βλέποντας ἄντρες μέ τά ὄπλα τους. Ἐλπίζαν ὅτι δέ θά βροῦν ἐμπόδιο καί ἔβρισκαν μπροστά τους στρατό. Ὁ Ὑδάρνης φοβήθηκε μήπως οἱ Φωκεῖς ἦταν Λακεδαιμόνιοι καί ρώτησε τόν Ἐφιάλτη πόσος ἦταν ὁ στρατός αὐτός καί, ὅταν τό πληροφορήθηκε, παρέταξε τοὺς Πέρσες γιά μάχη. Οἱ Φωκεῖς, κάτω ἀπό τά πολλὰ καί πυκνά βέλη, ἔφυγαν καί πῆγαν στήν κορυφή τοῦ βουνοῦ, νομίζοντας ὅτι ἡ ἐπίθεση γινόταν εἰδικά ἐναντίον τους κι ἐτοιμάστηκαν γιά θάνατο. Οἱ Φωκεῖς τό εἶχαν ἀποφασίσει, ἀλλά οἱ Πέρσες, τοὺς ὁποίους ὀδηγοῦσε ὁ Ἐφιάλτης καί ὁ Ὑδάρνης, δέν τοὺς λογάριασαν καί ἀρχισαν νά κατεβαίνουν γρήγορα τό βουνό.

219. Στούς Ἕλληνες πού ἦταν στίς Θερμοπύλες ὁ μάντης Μεγιστίας, ἐξετάζοντας τά ἐντόσθια ἑνός ζώου, εἶπε ὅτι μαζί μέ τήν αὐγή θά ἐρχόταν ὁ θάνατός τους. Ὑστερα μερικοὶ αὐτόμολοι τοὺς εἶπαν πὼς οἱ Πέρσες τοὺς περικύκλωναν. Τοὺς τό εἶπαν ὅταν ἦταν ἀκόμα νύχτα καί

τρίτοι ἦρθαν νά τοὺς τό πούν στρατιῶτες, πού ἦταν σκοποὶ στά ὑψώματα τήν ὥρα πού χάραζε ἡ μέρα. Τότε οἱ Ἕλληνες ἔκαναν σύσκεψη καί οἱ γνῶμες διχάστηκαν. Ἄλλοι δέν ἤθελαν νά ἐγκαταλείψουν τή θέση τους καί ἄλλοι εἶχαν τήν ἀντίθετη γνώμη. Μετά τή σύσκεψη χωρίστηκαν. Ἄλλοι ἔφυγαν καί πῆγαν ὁ καθένας στήν πολιτεία του καί ἄλλοι μέ τόν Λεωνίδα ἐτοιμάστηκαν νά μείνουν.

220. Λένε ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Λεωνίδας τοὺς ἐδιώξε γιά νά μή σκοτωθοῦν, ἀλλά γι' αὐτόν καί τοὺς ἄλλους Σπαρτιάτες πού ἦταν ἐκεῖ θά ἦταν ἀτιμωτικό νά ἐγκαταλείψουν τή θέση πού εἶχαν ἔρθει νά φρουρήσουν. Ἡ γνώμη τήν ὁποία ἐγώ ἀσπάζομαι εἶναι ἡ ἀκόλουθη: ὁ Λεωνίδας, ὅταν εἶδε πόσο ἀπρόθυμοι ἦταν οἱ σύμμαχοι καί πόσο δέν ἤθελαν νά ριψοκινδυνέψουν μαζί του, ἔδωσε διαταγή νά φύγουν, ἔκρινε ὅμως πῶς θά ἦταν ἀτιμωτικό νά φύγει ὁ ἴδιος. Μένοντας ἐξασφάλιζε μεγάλη δόξα γιά τόν ἑαυτό του καί δέν προκαλοῦσε καμιά βλάβη στήν τύχη τῆς Σπάρτης. Καί πράγματι, ὅταν οἱ Σπαρτιάτες εἶχαν ζητήσῃ χρησμό γιά τόν πόλεμο αὐτόν, μόλις εἶχε ἀρχίσει, ἡ Πυθία τοὺς εἶχε πεῖ ὅτι ἡ ἡ πολιτεία τους θά κυριευόταν ἀπό τοὺς βαρβάρους ἢ θά σκοτωνόταν ὁ βασιλιάς τους. Αὐτά τοὺς εἶχε πεῖ σέ ἐξάμετρο. Ὁ χρησμός ἦταν ὁ ἀκόλουθος:

Σεῖς πού κατοικεῖτε στήν εὐρύχωρη Σπάρτη,
ἢ στά χέρια τῶν Περσῶν ἡ πολιτεία σας θά πέσει,
ἢ, ἂν δέν πέσει, ἡ Λακεδαίμων θά πενθήσει
τό θάνατο τοῦ βασιλιά της πού κατάγεται ἀπό τόν Ἡρακλῆ.
Οὔτε ταύρων οὔτε λιονταριῶν μανία θά μπορέσει
νά τόν συγκρατήσῃ τόν ἐχθρό, γιατί ἔχει τή δύναμη τοῦ Δία.
Καί, σοῦ τό λέω, ὁ Δίας δέν θά σταματήσῃ προτοῦ κομματιάσει
τόν ἕναν ἀπό τοὺς δύο.

Αὐτά θά θυμόταν ὁ Λεωνίδας καί θέλοντας νά ἐξασφαλίσει τή δόξα μόνο γιά τοὺς Σπαρτιάτες, μᾶλλον ἐδιώξε τοὺς συμμάχους παρά ἔφυγαν ἐκεῖνοι ἄπρεπα.

221. Ἀπόδειξη πολὺ σοβαρή ὅτι ἔτσι ἐγιναν τά πράγματα εἶναι καί τό ἐξῆς. Ὁ Λεωνίδας εἶναι βέβαιο ὅτι ἐδιώξε καί τό μάντη Μεγιστία ἀπό τήν Ἀκαρνανία πού λέγεται ὅτι ἦταν ἀπόγονος τοῦ Μελάμποδα, αὐτόν πού εἶχε δεῖ στό σφαχτάρι τί ἐπρόκειτο νά τοὺς συμβεῖ, καί αὐτό τό ἔκανε γιά νά μή σκοτωθεῖ κι αὐτός μαζί τους. Ἐκεῖνος ὅμως παρ' ὅλο

πού τόν ἔδιωξε δέν ἔφυγε, ἀλλά ἔδιωξε τό γιό του, πού ἦταν τό μοναδικό του παιδί.

222. Οἱ σύμμαχοι λοιπόν τούς ὁποίους ἔδιωξε ὁ Λεωνίδαῖς ὑπάκουσαν καί ἔφυγαν καί μόνοι οἱ Θεσπιεῖς καί οἱ Θηβαῖοι ἔμειναν μέ τούς Λακεδαιμονίους. Ἀπ' αὐτούς οἱ Θηβαῖοι ἔμειναν παρά τή θέλησή τους (τούς κρατοῦσε ὁ Λεωνίδαῖς σάν ὁμήρους), ἀλλά οἱ Θεσπιεῖς ἔμειναν ἐπειδή τό ἤθελαν πολύ. Εἶπαν πώς δέ θά ἔφευγαν καί δέ θ' ἄφηναν τόν Λεωνίδα καί τούς ὀπλίτες του πίσω. Ἐμειναν καί σκοτώθηκαν μαζί τους. Ἀρχηγός τους ἦταν ὁ Δημόφιλος τοῦ Διαδρόμου.

223. Ὁ Ξέρξης, ἀφοῦ ἔκαμε σπονδές ὅταν ἀνέτειλε ὁ ἥλιος, περίμενε ὡς τήν ὥρα πού γεμίζει ἡ ἀγορά καί τότε νά ἐξαπολύσει τήν ἐπίθεσή του. Αὐτό τόν εἶχε συμβουλέψει ὁ Ἐφιάλτης, γιατί ἡ κάθοδος ἀπό τό βουνό εἶναι συντομότερη καί πολύ λιγότερος ὁ δρόμος παρά ἂν ἀνέβει κανεῖς κάνοντας γύρο. Οἱ βάρβαροι πού ἦταν μέ τόν Ξέρξη ἔκαναν ἐπίθεση καί οἱ Ἕλληνες μέ τό Λεωνίδα ἔκαναν ἐξοδο θανάτου καί προχώρησαν πολύ πιό ἔξω ἀπό τή στενωπό, πρὸς τό φαρδύτερο μέρος τοῦ αὐχένα. Τίς προηγούμενες μέρες φύλαγαν τό τεῖχος καί πολεμοῦσαν μέσα στά στενά, ἀλλά τώρα πολεμοῦσαν ἔξω ἀπό τά στενά καί ἐπεφτε ἀμέτρητο πλῆθος βαρβάρων, γιατί πίσω τους οἱ ἀρχηγοί τῶν μονάδων τούς ἀνάγκαζαν μέ μαστίγια νά προχωροῦν ὅλο καί πιό μπροστά. Πολλοί ἀπ' αὐτούς ἐπεφταν στή θάλασσα καί πνίγονταν καί πολλοί περισσότεροι καταπατιόνταν ζωντανοί ἀπό τούς ἄλλους. Κανεῖς δέν νοιαζόταν γιά ὅποιον σκοτωνόταν. Ξέροντας πώς τούς περιμένει ὁ θάνατος ἀπό ἐκείνους πού τούς εἶχαν κυκλώσει ἀπό τό βουνό, οἱ Ἕλληνες πολεμοῦσαν μέ τή μεγαλύτερη παλικαριά ἐναντίον τῶν βαρβάρων, μή λογαριάζοντας τόν κίνδυνο.

224. Τῶν περισσότερων γρήγορα ἔσπασαν τά δόρατά τους, ἀλλά πολεμοῦσαν τούς Πέρσες μέ τά σπαθιά. Στή μάχη ἀπάνω ἔπεσε ὁ Λεωνίδαῖς πού πολέμησε πάρα πολύ γενναῖα καί μαζί του πολλοί ὀνομαστοί Σπαρτιάτες πού τά ὀνόματά τους, ἐπειδή φάνηκαν ἄξιοι, τά ἔμικθα, καθὼς καί τά ὀνόματα τῶν τριακοσίων. Καί ἀπό τούς Πέρσες ἔπεσαν πολλοί καί ὀνομαστοί. Ἀνάμεσά τους δύο γιοί τοῦ Δαρείου, ὁ Ἀβροκόμης καί ὁ Ὑπεράνθης πού τούς εἶχε γεννήσει ἡ Φραταγούνη, κόρη τοῦ Ἀρτάνης. Ὁ Ἀρτάνης ἦταν ἀδελφός τοῦ Δαρείου καί γιός τοῦ Ἰστάσπης, γιοῦ

τοῦ Ἀρσάμη. Εἶχε δώσει τή θυγατέρα του στό Δαρεῖο μέ ὅλη του τήν περιουσία, γιατί δέν εἶχε ἄλλο παιδί.

225. Δύο ἀδελφοί τοῦ Ξέρξη σκοτώθηκαν λοιπόν πολεμώντας γύρω ἀπό τό νεκρό τοῦ Λεωνίδα. Γινόταν πεισματική μάχη ἀνάμεσα σέ Πέρσες καί Ἕλληνες πού μπόρεσαν, ἀφοῦ ἀπώθησαν τέσσερις φορές τοὺς βαρβάρους, νά πάρουν τό νεκρό τοῦ Λεωνίδα. Ἡ μάχη ἐξακολούθησε ὡστόσο ἔφτασαν οἱ Πέρσες πού ἦταν μέ τόν Ἐφιάλτη. Ὅταν τό ἐνίσωσαν οἱ Ἕλληνες, ἄλλαξε ἡ ὄψη τῆς μάχης. Ὑποχώρησαν στό πιό στενό μέρος, πέρασαν μέσα στό τεῖχος καί πῆγαν καί πῆραν θέση ὅλοι, ἐκτός ἀπό τοὺς Θηβαίους, στόν μικρό λόφο πού βρίσκεται στήν εἴσοδο, ὅπου σήμερα εἶναι τό πέτρινο λιοντάρι, μνημεῖο τοῦ Λεωνίδα. Σ' ἐκεῖνο τό μέρος πολεμώντας μέ τά μαχαίρια τους, πού τοὺς εἶχαν μείνει, καί μέ τά χέρια καί μέ τά δόντια, τοὺς σκότωσαν οἱ βάρβαροι ρίχνοντας βέλη, ἄλλοι καθῶς ἔρχονταν ἀπό τό τεῖχος πού γκρέμισαν καί ἄλλοι καθῶς τοὺς εἶχαν κυκλώσει ἀπό παντοῦ.

226. Οἱ Λακεδαιμόνιοι καί οἱ Θεσπιεῖς πολέμησαν πολύ γενναῖα, ἀλλά πιό παλικαρία ἀπ' ὅλους πολέμησε ὁ Σπαρτιάτης Διηνέκης, πού, καθῶς λένε, εἶπε τό ἐξῆς προτοῦ ἀρχίσει ἡ μάχη μέ τοὺς Μήδους. Πληροφορήθηκε ἀπό ἕναν Τραχίνιο ὅτι, ὅταν οἱ βάρβαροι ρίξουν τά βέλη τους, θά εἶναι τόσο πολλά πού θά σκιάσουν τόν ἥλιο. Τότε ὁ Διηνέκης περιφρονώντας τό πλῆθος τῶν Μήδων εἶπε ὅτι ὁ Τραχίνιος τοῦ ἔφερε καλά νέα, γιατί ἂν οἱ Μῆδοι ἔκρυβαν τόν ἥλιο, τότε θά πολεμοῦσαν στή σκιά καί ὄχι κάτω ἀπό τόν καυτερό ἥλιο. Αὐτά τά λόγια καί ἄλλα παρόμοια λένε ὅτι ἄφησε ὁ Λακεδαιμόνιος Διηνέκης, γιά νά θυμοῦνται οἱ ἐπερχόμενες γενεές.

227. Μετά τό Διηνέκη λένε ὅτι πολέμησαν πολύ γενναῖα δύο ἀδελφοί Λακεδαιμόνιοι, ὁ Ἀλφειός καί ὁ Μάρων, παιδιά τοῦ Ὀρσιφάντη. Ἀπό τοὺς Θεσπιεῖς ἐκεῖνος πού πολέμησε καλύτερα ἦταν ὁ Διθύραμβος τοῦ Ἀρματίδη.

228. Τοὺς ἔθαψαν ἐπὶ τόπου, ἐκεῖ πού ἔπεσαν αὐτοί καί ὅσοι εἶχαν σκοτωθεῖ προτοῦ διώξει ὁ Λεωνίδας τόν ὑπόλοιπο στρατό. Στόν τάφο τους ὑπάρχει τό ἐπίγραμμα:

Ἐναντίον τριῶν ἑκατομμυρίων πολέμησαν κάποτε
τέσσερις χιλιάδες ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο.

Αὐτό τό ἐπίγραμμα εἶναι γιά ἔλους ὅσους σκοτώθηκαν. Γιά τούς Σπαρτιάτες ὑπάρχει τό ἀκόλουθο ἐπίγραμμα:

Ἐένε, μῆνυσε στούς Σπαρτιάτες πώς ἐδῶ εἴμαστε θαμμένοι
ὑπακούοντας στίς προσταγές τους.

Ἵ Ω ξεῖν', ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίους, ὅτι τῆδε
κείμεθα τοῖς κείνων ρήμασι πειθόμενοι.

Αὐτό εἶναι τό ἐπίγραμμα γιά τούς Λακεδαιμονίους. Γιά τό μάντη Μεγιστία ὑπάρχει τό ἀκόλουθο ἐπίγραμμα:

Τό μνῆμα αὐτό εἶναι τοῦ δοξασμένου Μεγιστία
πού σκότωσαν οἱ Μῆδοι σάν πέρασαν τό Σπερχειό,
τοῦ μάντη πού ἤξερε καλά πώς ἔρχεται ὁ θάνατος,
ἀλλά δέν θέλησε νά ἐγκαταλείψει μόνο τό βασιλιά τῆς Σπάρτης.

Τά ἐπιγράμματα καί οἱ στῆλες, ἐκτός ἀπό τό ἐπίγραμμα γιά τόν Μεγιστία, εἶναι ἀφιερῶματα τῶν Ἀμφικτιόνων γιά τούς νεκρούς. Τό ἐπίγραμμα γιά τόν Μεγιστία τό ἔγραψε ὁ Σιμωνίδης*, γιός τοῦ Λεωπρέπη, πού εἶχε δεσμό φιλίας μαζί του.

Κεφ. 234 - 238. Διάλογος μεταξύ Ξέρξη, Δημάρτου καί Ἀχαιμένη

234. Ἔτσι πολέμησαν οἱ Ἕλληνες στίς Θερμοπύλες. Ὁ Ξέρξης φώναξε τό Δημάρατο καί τοῦ ἔκανε ἐρωτήσεις ἀρχίζοντας ἀπ' αὐτή: «Δημάρτα, εἶσαι τίμιος ἄνθρωπος καί τό βλέπω, γιατί ὅσα εἶχες πεῖ συνέβηκαν. Ἀλλά τώρα πές μου: πόσοι εἶναι οἱ ὑπόλοιποι Λακεδαιμόνιοι καί πόσοι ἀπ' αὐτούς εἶναι τόσο καλοί πολεμιστές, ἢ εἶναι ὅλοι τους;» Ὁ Δημάρτατος ἀποκρίθηκε: «Βασιλιά, οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶναι πολλοί καί οἱ πολιτεῖες τους πολλές. Θά σοῦ πῶ αὐτό πού θέλεις νά μάθεις. Στή Λακεδαίμονα ὑπάρχει μιά πολιτεία, ἡ Σπάρτη, πού ἔχει γύρω στίς ὀχτώ χιλιάδες ἄντρες: ὅλοι τους εἶναι ἰσάξιοι μέ αὐτούς πού πολέμησαν ἐδῶ. Οἱ ἄλλοι Λακεδαιμόνιοι δέν εἶναι σάν αὐτούς ἐδῶ, πάντως εἶναι ἀντρεῖοι». Σ' αὐτά εἶπε ὁ Ξέρξης: «Δημάρτα, μέ ποιό τρόπο θά καταβάλουμε τούς ἀνθρώπους αὐτούς μέ τό λιγότερο κόπο; Λέγε μου, ἐσύ πού ἦσουν βασιλιάς, τους ξέρεις ποιά εἶναι ἡ νοστροπία τους».

* Καί τά τρία ἐπιγράμματα εἶναι τοῦ Σιμωνίδη τοῦ Κείου.

235. Στὴν ἐρώτηση τοῦ Ξέρξη ὁ Δημάρατος ἀποκρίθηκε: «Βασιλιά μου, ἂν θέλεις νὰ σοῦ δώσω συμβουλή, πρέπει ἐγὼ νὰ σοῦ δώσω τὴν καλύτερη. Στείλε τριακόσια καράβια τοῦ στόλου σου στὴ Λακωνική. Ὑπάρχει κοντὰ στὶς ἀκτὲς τῆς Λακωνικῆς ἓνα νησί πού τὸ ὄνομά του εἶναι Κύθηρα, γιὰ τὸ ὅποιο ὁ σοφότερος ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους, ὁ Χίλων*, εἶπε ὅτι θὰ ἦταν κέρδος μεγάλο γιὰ τοὺς Σπαρτιάτες ἂν τὸ νησί αὐτὸ βρισκόταν στό βυθὸ τῆς θάλασσας παρὰ στὴν ἐπιφάνειά της, γιατί φοβόταν μήπως ἀπὸ τὸ νησί αὐτὸ ξεκινήσει κάτι ὅμοιο μ' ἐκεῖνο πού ἐγὼ θὰ σοῦ προτεῖνω. Δέν εἶχε προβλέψει τὴ δική σου ἐκστρατεία, ἀλλὰ φοβόταν κάθε ἐκστρατεία. Μὲ ὀρηγτήριο αὐτὸ τὸ νησί ν' ἀπειλεῖς τοὺς Λακεδαιμονίους. Ὅταν ὁ πόλεμος γίνει γείτονάς τους, δέ θὰ σταθοῦν ἐμπόδιο καὶ οὔτε θὰ στείλουν πεζικό νὰ βοηθήσει τὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα, ὅταν θὰ τὴν ὑποδουλώνεις. Καὶ ὅταν ὑποδουλωθεῖ ἡ ὑπόλοιπη Ἑλλάδα, θὰ μείνει μόνο ἡ Λακωνική πού θὰ εἶναι ἀδύνατη. Ἄν δέν κάνεις αὐτὰ πού σοῦ λέω, πρέπει νὰ περιμένεις ὅτι θὰ συμβοῦν τὰ ἐξῆς: Ἡ Πελοπόννησος ἔχει ἓναν ἰσθμὸ πολὺ στενὸ· ἐκεῖ ὄλοι οἱ Πελοποννήσιοι θὰ συμπολεμήσουν ἐναντίον σου καὶ θὰ γίνουν μάχες πολὺ πῖο σκληρές ἀπ' αὐτές πού ἔγιναν. Ἄν ὅμως κάνεις αὐτὸ πού σέ συμβουλεύω, τότε χωρὶς μάχη θὰ καταληφθεῖ ὁ ἰσθμὸς καὶ οἱ ἄλλες πολιτεῖες θὰ προσχωρήσουν».

236. Μετὰ τὸν Δημάρατο μίλησε ὁ Ἀχαιμένης, ἀδελφὸς τοῦ Ξέρξη καὶ ἀρχηγὸς τοῦ στόλου, πού ἔτυχε νὰ εἶναι ἐκεῖ καὶ φοβήθηκε μήπως ὁ Ξέρξης πειστεῖ καὶ κάμει αὐτά. «Βασιλιά, βλέπω πὼς ἀκούς ἓναν ἄνθρωπο πού φθονεῖ τίς ἐπιτυχίες σου καὶ ἴσως εἶναι προδότης. Ὁ τρόπος αὐτὸς εἶναι ἀγαπητὸς στοὺς Ἕλληνες. Φθονοῦν ὅποιον εὐτυχεῖ καὶ μισοῦν τὸν καλύτερο. Ἐάν μετὰ τὰ ὅσα μᾶς ἔτυχαν καὶ χάσαμε τετρακόσια καράβια, πάρεις ἄλλα τριακόσια καὶ τὰ στείλεις νὰ περιπλεύσουν τὴν Πελοπόννησο, τότε οἱ ἀντίπαλοί σου γίνονται ἰσόπαλοι μαζί σου. Ἐνωμένοι, ὁ στόλος μας εἶναι μεγάλη ἀπειλή γι' αὐτοὺς καὶ δέν μποροῦν νὰ τοῦ ἀντισταθοῦν. Ὁλος ὁ στόλος θὰ στηρίξει τὸ πεζικό καὶ τὸ πεζικό θὰ στηρίξει τὸ στόλο, ἂν προχωρήσουν μαζί. Ἄν ὅμως διασπάσεις τίς δυνάμεις σου, οὔτε ἐσύ θὰ μπόρεις νὰ εἶσαι χρήσιμος στό στόλο σου οὔτε ὁ στόλος σου σ' ἐσένα. Σκέψου καλὰ τὴ δική σου θέση καὶ μὴν ἀσχολεῖσαι μὲ τὴν κατάσταση τῶν ἐχθρῶν, πού θὰ σοῦ ἀντισταθοῦν, τί θὰ κάνουν

* Ἕνας ἀπὸ τοὺς Ἑπτὰ σοφοὺς, καταγόμενος ἀπὸ τὴ Σπάρτη.

καί πόσοι εἶναι. Ἐκεῖνοι εἶναι ἱκανοί νά φροντίζουν γιά τόν ἑαυτό τους καθώς κι ἐμεῖς γιά τούς ἑαυτούς μας. Ἄν οἱ Λακεδαιμόνιοι παραταχτοῦν ἐναντίον τῶν Περσῶν σέ μάχη, δέ θά μπορέσουν νά ἐπανορθώσουν τό πάθημά τους».

237. Ὁ Ξέρξης τοῦ ἀποκρίθηκε: «Ἀχιμένη, θαρρῶ πώς εἶναι σωστά αὐτά πού λές καί αὐτό θά κάμω. Ὁ Δημάρατος δίνει τή συμβουλή πού θεωρεῖ καλύτερη γιά μένα, ἡ δική σου ὅμως εἶναι καλύτερη. Δέ δέχομαι ὅμως ὅτι ἐπειδή μοῦ δίνει τέτοια συμβουλή δέν εὐνοεῖ τήν ἐκστρατεία μου, καί τοῦτο τό συμπεραίνω ἀπό τά ὅσα μοῦ ἔχει ὡς τώρα πεῖ, ἀλλά καί ἀπό τό ἐξῆς: ἕνας πολίτης πράγματι μπορεῖ νά φθονήσει ἄλλο συμπολίτη του πού εὐτυχεῖ καί μπορεῖ νά τηρεῖ δυσμενῆ σιγή· οὔτε κι ἂν ὁ συμπολίτης του τοῦ ζητήσῃ συμβουλή θά θελήσῃ νά τοῦ πεῖ τήν καλύτερη γνώμη, ἐκτός ἂν εἶναι ἄνθρωπος μέ ἐξαιρετικές ἀρετές, ἀλλά τέτοιος ἄνθρωπος εἶναι σπάνιος. Ὅμως ἕνας ξένος πού συνδέεται μέ δεσμούς φιλίας μέ ἄλλον ξένο, χαίρεται πολύ μέ τήν ἐπιτυχία τοῦ φίλου του κι ἂν τοῦ ζητηθεῖ συμβουλή, θά δώσει τήν καλύτερη. Ἔτσι λοιπόν διατάζω ἀπό ἐδῶ κι ἐμπρός νά μήν κατηγορεῖ κανεῖς τόν Δημάρατο πού εἶναι ξένος μου».

238. Ἀφοῦ τά εἶπε αὐτά ὁ Ξέρξης, πέρασε ἀνάμεσα στούς νεκρούς καί ἐπειδή εἶχε ἀκούσει ὅτι ὁ Λεωνίδας ἦταν βασιλιάς καί στρατηγός τῶν Λακεδαιμονίων, ἔδωσε διαταγή νά τοῦ κόψουν τό κεφάλι καί νά τό στήσουν πάνω σ' ἕνα κοντάρι. Εἶναι φανερό καί ἀπό ἄλλες ἐνδείξεις ἀλλά καί ἀπό αὐτή τήν πράξη ὅτι ἀπ' ὅλους τούς ἐχθρούς του ὁ Λεωνίδας, ὅταν ζοῦσε, εἶχε προκαλέσει τό θυμό τοῦ Ξέρξη, γιατί ἀλλιῶς ὁ βασιλιάς ποτέ δέν θά ἔκανε τέτοια ἱεροσυλία στό νεκρό, γιατί ἀπ' ὅσο ξέρω, οἱ Πέρσες τιμοῦν ιδιαίτερα τήν παλικαριά στόν πόλεμο. Ἐγίνε λοιπόν ἐκεῖνο πού εἶχε διατάζει ὁ Ξέρξης*.

* Τό σχόλιο τοῦ Ἡροδότου εἶναι ὑποτιμητικό γιά τόν Ξέρξη.

ΟΥΡΑΝΙΑ

8

Κεφ. 1-48. Μετά τή μάχη τῶν Θερμοπυλῶν καί ἐνῶ ὁ Ξέρξης κατεβαίνει ἀπό τή Βοιωτία πρὸς τήν Ἀττική, ὁ ἑλληνικός στόλος φεύγει ἀπό τό Ἀρτεμίσιο, ὅπου ναυμάχησε μέ ἐπιτυχία ἐναντίον τῶν Περσῶν, καί συγκεντρώνεται στή Σαλαμίνα. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκαταλείπουν τήν πολιτεία τους καί μεταφέρουν τά γυναικόπαιδά τους στή Σαλαμίνα, τήν Αἴγινα καί τήν Τροιζήνα. Στό μεταξύ οἱ Σπαρτιάτες, μέ ἄλλους Πελοποννησίους, χτίζουν τείχος στόν Ἴσθμό. Στή Σαλαμίνα οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοί τοῦ στόλου διχάζονται. Ἄλλοι λένε ὅτι πρέπει ὁ στόλος νά πάει στόν Ἴσθμό, ἄλλοι — καί κυρίως ὁ Θεμιστοκλῆς — ἐπιμένουν νά μείνει ὁ στόλος στή Σαλαμίνα, ὥστε ν' ἀντιμετωπίσει τοὺς Πέρσες στή στενή θάλασσα τοῦ νηιοῦ, ὅπου ὁ μεγάλος ἀριθμός τῶν πλοίων τοῦ Ξέρξη θά εἶναι, γι' αὐτόν, μειονέκτημα καί ὄχι πλεονέκτημα. Ἡ πρόβλεψη τοῦ Θεμιστοκλῆ ἐπαληθεύεται μέ τή λαμπρὴ νίκη τῶν Ἑλλήνων.

Κεφ. 49-64. Κατάληψη τῆς Ἀθήνας ἀπό τόν Ξέρξη. Συμβούλιο Ἑλλήνων στρατηγῶν, παρέμβαση Θεμιστοκλῆ

49. "Ὅταν ἔφτασαν στή Σαλαμίνα οἱ στρατηγοί τῶν πολιτειῶν αὐτῶν*, ἔκαμαν συμβούλιο. Ὁ Εὐρυβιάδης** τοὺς πρότεινε ὅποιος θέλει νά μιλήσει καί νά προτείνει ποιό μέρος, ἀπό ὅσα κρατοῦσαν ἀκόμη, θεωροῦσε τό καλύτερο γιά νά γίνει ναυμαχία. Τήν Ἀττική τήν εἶχαν κιάλας ἐγκαταλείψει καί θά συζητοῦσαν γιά ἄλλες περιοχές. Οἱ περισσότεροι πού

* Κατάλογος τῶν διαφόρων αὐτῶν ἑλληνικῶν πόλεων ἀναφέρεται στίς παραγρ. 42-48.

** Σπαρτιάτης στρατηγός, ἀρχηγός ὄλου τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου.

μίλησαν συμφώνησαν νά πλεύσουν στόν Ἴσθμό καί νά ναυμαχήσουν κοντά στίς ἀκτές τῆς Πελοποννήσου γιά τόν ἀκόλουθο λόγο: ἂν νικηθοῦν στή Σαλαμίνα θά τοῦς πολιορκήσουν στό νησί, ὅπου καμιά βοήθεια δέν μποροῦσε νά τοῦς ἔρθει, ἐνῶ ἂν νικηθοῦν στόν Ἴσθμό, θά κατεψευγαν στούς δικούς τους.

50. Αὐτά ἔλεγαν οἱ στρατηγοί ἀπό τήν Πελοπόννησο, ὅταν ἔφτασε ἓνας Ἀθηναῖος πού ἀνάγγειλε ὅτι οἱ βάρβαροι μπῆκαν στήν Ἀττική καί ὅτι τήν πυρπολοῦν ὀλόκληρη. Πραγματικά ὁ στρατός μέ τόν Ξέρξη, πού εἶχε πάει στή Βοιωτία, εἶχε βάλει φωτιά στίς Θεσπιές, πού οἱ κάτοικοί της εἶχαν φύγει στήν Πελοπόννησο, καί στίς Πλαταιές καί εἶχε φτάσει στήν Ἀθήνα καί κατέστρεφε τά πάντα. Ἐκαψαν τίς Θεσπιές καί τίς Πλαταιές, γιατί πληροφορήθηκαν ἀπό τοῦς Θηβαίους ὅτι οἱ δύο αὐτές πολιτεῖς δέν εἶχαν μῆδισει.

51. Ἀπό τότε πού οἱ βάρβαροι διάβηκαν τόν Ἑλλάσποντο ἀπό ὅπου ξεκίνησαν καί ὅπου ἔμειναν ἓνα μήνα, ὥσπου νά περάσουν ἀπό τήν Ἀσία στήν Εὐρώπη, χρειάστηκαν ἄλλους τρεῖς μῆνες γιά νά φτάσουν στήν Ἀττική; τήν ἐποχή πού ἄρχοντας στήν Ἀθήνα ἦταν ὁ Καλλιάδης. Κυρίεψαν ἔρημη τήν πολιτεία καί βρῆκαν λίγους Ἀθηναίους, διαχειριστές τοῦ ναοῦ, καί μερικούς φτωχοῦς πού εἶχαν κάνει φράχτη στήν ἀκρόπολη μέ σανίδες καί ξύλα καί προσπαθοῦσαν νά ἀμυνθοῦν ἐναντίον τῶν εἰσβολέων. Δέν εἶχαν φύγει γιά τή Σαλαμίνα, ἐπειδῆ ἦταν φτωχοί, ἀλλά καί γιατί νόμιζαν πώς εἶχαν καταλάβει τό χρησμό πού εἶχε δώσει ἡ Πυθία, ὅτι τό ξύλινο τεῖχος δέ θά κυριευτεῖ καί ὅτι αὐτό ἦταν τό ἀσφαλές καταφύγιο καί ὄχι τά καράβια.

52. Οἱ Πέρσες ἐγκαταστάθηκαν στό λόφο πού εἶναι ἀντίκρου ἀπό τήν ἀκρόπολη, πού οἱ Ἀθηναῖοι τόν ὀνομάζουν Ἀρειο πάγο, καί τήν πολιορκήσαν μέ τόν ἐξῆς τρόπο: Ἔδεναν στουπιά στά βέλη τους, τοῦς ἔβαζαν φωτιά καί τά ἔριχναν ἀπάνω στό φράχτη. Ἀλλά οἱ πολιορκημένοι Ἀθηναῖοι ἀμύνονταν, ἂν καί ἡ κατάστασή τους ἦταν ἀπελπιστική καί τό φράγμα τους εἶχε ὑποχωρήσει. Οὔτε δέχτηκαν προτάσεις τῶν Πεισιπρατιδῶν γιά νά συνθηκολογήσουν, ἀλλά ἀντιστέκονταν βρίσκοντας διάφορους τρόπους· καί ὅταν οἱ βάρβαροι ζύγωναν στίς πύλες, κυλοῦσαν ἀπάνω τους μεγάλες πέτρες. Γιά ἀρκετό χρονικό διάστημα ὁ Ξέρξης δέν ἤξερε τί νά κάνει γιά νά τοῦς ὑποτάξει.

53. Ἀλλά μέ τόν καιρό οἱ βάρβαροι βρῆκαν τρόπο νά μπουῖν ἀπό μέρος ἀπάτητο. Ἐπρεπε νά βγεῖ ἀληθινός ὁ χρησμός ὅτι ὀλόκληρη ἡ ἡπειρωτική Ἀττική θά ἔπεφτε στά χέρια τῶν Περσῶν. Μπροστά στήν ἀκρόπολη, ἀλλά πίσω ἀπό τίς πύλες κι ἀπό τά σκαλιά τῆς ἀνόδου, σ' ἓνα σημεῖο πού δέν τό φύλαγαν οὔτε θεωροῦσαν ὅτι θά μπορούσε ν' ἀνεβεῖ ἄνθρωπος ἀπό ἐκεῖ, ἀνέβηκαν μερικοί κοντά στό ἱερό τῆς Ἀγλαύρου, κόρης τοῦ Κέκροπα, παρ' ὅλο πού τό μέρος ἦταν ἀπόκρημνο. Καθώς οἱ Ἀθηναῖοι τούς εἶδαν ἀνεβασμένους στήν ἀκρόπολη, ἄλλοι ἄρχισαν νά ρίχνονται ἀπό τό τεῖχος καί νά σκοτώνονται καί ἄλλοι κατέφυγαν στό ναό. Οἱ Πέρσες πού εἶχαν ἀνεβεῖ, πρῶτα πῆγαν στίς πύλες καί τίς ἄνοιξαν καί σκότωναν τούς ἰκέτες. Ὅταν τούς σκότωσαν ὅλους, σύλησαν τό ναό καί ἔβαλαν φωτιά στήν ἀκρόπολη.

54. Ὅταν κυρίεψε ὀλόκληρη τήν Ἀθήνα, ὁ Ξέρξης ἔστειλε στά Σοῦσα, στόν Ἀρτάβανο, ἓναν ἰπέα νά τοῦ ἀναγγεῖλει τήν ἐπιτυχία του. Τήν ἄλλη μέρα ὁ Ξέρξης κάλεσε κοντά του τούς φυγάδες Ἀθηναίους πού τόν ἀκολουθοῦσαν καί τούς διέταξε ν' ἀνεβοῦν στήν ἀκρόπολη καί νά κάμουν θυσία κατά τά δικά τους ἔθιμα. Ἴσως ἔδωσε τέτοια διαταγή, ἐπειδή εἶχε δεῖ κάποιον ὄνειρο, ἴσως πάλι ἐπειδή εἶχε μετανοήσει πού ἔκαψε τό ναό. Οἱ Ἀθηναῖοι φυγάδες συμμορφώθηκαν μέ τή διαταγή.

55. Ἐδῶ θά πῶ τό λόγο γιά τόν ὅποιο τά ἀνέφερα αὐτά. Στήν ἀκρόπολη ὑπάρχει ναός τοῦ Ἐρεχθέα, πού καθώς λέγεται τόν γέννησε ἡ γῆ. Στό ναό ὑπάρχει μιᾶ ἐλιά καί μιᾶ ἀρμυρή πηγῆ. Κατά τά ὅσα λένε οἱ Ἀθηναῖοι, αὐτά εἶναι μαρτύρια ἀπό τήν ἔριδα τοῦ Ποσειδῶνα καί τῆς Ἀθηναῆς, ὅταν διεκδικοῦσαν τή χώρα. Ἐτυχε ἡ ἐλιά αὐτή νά καεῖ μέ τόν ὑπόλοιπο ναό ἀπό τούς βαρβάρους· ἀλλά τήν ἐπόμενη τῆς πυρκαϊᾶς, ὅταν κατά διαταγή τοῦ βασιλιᾶ ἀνέβηκαν οἱ Ἀθηναῖοι στό ἱερό γιά νά κάμουν θυσία, εἶδαν ἓνα χλωρό βλαστάρει ὡς μιᾶ πῆχη νά ἔχει ξεπεταχτεῖ ἀπό τόν κορμό. Αὐτά εἶπαν.

56. Ὅταν τά ἔμαθαν αὐτά οἱ Ἕλληνες στή Σαλαμίνα, ὅτι κυριεύτηκε καί ἡ ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας, θορυβήθηκαν τόσο πολύ, ὥστε μερικοί ἀπό τούς στρατηγούς οὔτε περίμεναν νά τελειώσει ἡ σύσκεψη, ἀλλά ἔτρεχαν στά καράβια καί ὕψωναν τά πανιά γιά νά εἶναι ἔτοιμοι νά φύγουν. Οἱ ἄλλοι πού εἶχαν μείνει, ἀποφάσισαν νά ναυμαχήσουν ἐμπρός ἀπό τόν

Ἰσθμό. Ἐπесе ἡ νύχτα, διαλύθηκε τό συμβούλιο καί ὁ καθένας γύρισε στό καράβι του.

57. Ὄταν ὁ Θεμιστοκλῆς γύρισε στό καράβι του, ἕνας Ἀθηναῖος, ὁ Μνησίφιλος, τόν ρώτησε τί εἶχε ἀποφασιστεῖ. Ὄταν πληροφορήθηκε ὅτι εἶχε ἀποφασιστεῖ νά μεταφερθεῖ ὁ στόλος στόν Ἰσθμό καί νά ναυμαχήσει κοντά στήν Πελοπόννησο, τοῦ εἶπε: «Ἄν φύγουν τά καράβια ἀπό τή Σαλαμίνα, τότε δέ θά ἔχεις νά πολεμήσεις γιά καμιά πατρίδα. Ὅλοι θά φύγουν ὁ καθένας γιά τήν πολιτεία του καί οὔτε ὁ Εὐρυβιάδης θά μπορέσει νά τοὺς συκρατήσῃ οὔτε ἄλλος κανεὶς ἄνθρωπος, ὥστε νά μὴ σκορπίσουν καί χαθεῖ ἡ Ἑλλάδα ἀπό κακή ἀπόφαση. Ἄν ὑπάρχει κανένας τρόπος πῆγαινε καί προσπάθησε ν' ἀλλάξεις τήν ἀπόφαση, κι ἂν μπορεῖς μετάπεισε τόν Εὐρυβιάδη, ὥστε ν' ἀλλάξῃ γνώμη καί νά μείνουμε ἐδῶ».

58. Ὁ Θεμιστοκλῆς βρῆκε τή συμβουλή πολὺ σωστή, δέν ἀποκρίθηκε τίποτε καί πῆγε στό καράβι τοῦ Εὐρυβιάδη. Ὄταν ἔφτασε, εἶπε ὅτι θέλει νά συζητήσει μαζί του ἕνα κοινὸ ζήτημα. Τότε ὁ Εὐρυβιάδης τόν κάλεσε νά μπεῖ στό καράβι καί νά τοῦ πεῖ ὅ,τι ἤθελε. Ὁ Θεμιστοκλῆς κάθισε κοντά του καί τοῦ εἶπε, σάν νά ἦταν δικές του σκέψεις, τά ὅσα εἶχε ἀκούσει ἀπὸ τόν Μνησίφιλο. Πρόσθεσε καί ἄλλα πολλὰ ὡστόσο τόν ἔπεισε πῶς ἔπρεπε νά βγεῖ ἀπὸ τό καράβι του καί νά συγκεντρώσῃ τοὺς στρατηγούς σέ συμβούλιο.

59. Ὄταν συγκεντρώθηκαν καί προτοῦ ὁ Εὐρυβιάδης τοὺς ἐξηγήσει γιά ποιὸ λόγο εἶχε συγκαλέσει τό συμβούλιο, ὁ Θεμιστοκλῆς εἶπε πολλὰ, ἐπιθυμώντας ζωηρά νά τοὺς πείσει. Ἐνῶ μιλοῦσε, ὁ Κορίνθιος στρατηγὸς Ἀδείμαντος τοῦ Ὠκύτου τοῦ εἶπε: «Θεμιστοκλή, στοὺς δημόσιους ἀγῶνες ὅσοι ξεκινοῦν πρὶν ἀπὸ τὴν ὥρα, δέρνονται». Ὁ Θεμιστοκλῆς γιά νά δικαιολογηθεῖ ἀποκρίθηκε: «Ἀλλά καί ὅσοι ἀργοποροῦν δέν βραβεύονται».

60. Ἐτσι ἀποκρίθηκε μαλακά στόν Κορίνθιο. Στόν Εὐρυβιάδη δέν ἐπανελάβε τίποτε ἀπὸ τά ὅσα τοῦ εἶχε πεῖ πρὶν, ὅτι δηλαδή ἂν φύγουν ἀπὸ τή Σαλαμίνα θά σκορπίσουν. Δέ θά ἦταν σωστό νά κατηγορήσει τοὺς συμμάχους μπροστά τους. Μεταχειρίστηκε ἄλλα ἐπιχειρήματα καί εἶπε τά ἐξῆς: «Στό χέρι σου εἶναι τώρα νά σώσεις τήν Ἑλλάδα, ἂν πεισθεῖς στά λόγια μου καί ναυμαχήσεις μένοντας ἐδῶ καί ἂν ἀντισταθεῖς σ' ἐκεῖ-

**ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ
ΤΟΥ ΞΕΡΞΗ ΚΑΤΑ ΤΗΣ
ΕΛΛΑΔΑΣ
(480 π.Χ.)**

————— Περσία Περσικού Στρατού
..... Πλούς Περσικού Στόλου

Άκρ. Ταϊναρών   Άκρ. Μαλέας

ΡΟΔΟΣ

ΕΚΔΟΣΗ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ

νοὺς πού θέλου νά σέ πείσουν νά πᾶς τό στόλο στόν Ἴσθμό. Ἄκουσε καί σύγκρινε. Ἄν ναυμαχήσεις στόν Ἴσθμό, τότε θά συγκρουσθεῖς σέ ἀνοιχτό πέλαγος, πράγμα πού πολύ λίγο μᾶς συμφέρει, ἀφοῦ ἔχουμε βαρύτερα ἀλλά καί λιγότερα καράβια. Θά χάσεις τή Σαλαμίνα καί τά Μέγαρα καί τήν Αἴγινα, ἀκόμα κι ἂν ὑπερτερήσουμε σέ ἄλλο σημεῖο. Ἐκτός ἀπό αὐτό, μαζί μέ τό ναυτικό τους θ' ἀκολουθήσει καί ὁ πεζός στρατός καί ἔτσι σὺ ὁ ἴδιος θά τοὺς ἔχεις ὀδηγήσει πρὸς τήν Πελοπόννησο καί θά ριψοκινδυνέψεις ὀλόκληρη τήν Ἑλλάδα. Ἄν κάνεις αὐτό πού ἐγώ λέω, τότε θά ἔχεις πολλά πλεονεκτήματα. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα ναυμαχώντας σέ στενό μέρος μέ λίγα καράβια ἐναντίον πολλῶν καί ἂν τά πράγματα ἐξελιχθοῦν, ὅπως γίνονται συνήθως στόν πόλεμο, θά νικήσουμε. Πλεονέκτημα γιά μᾶς εἶναι ἡ ναυμαχία σέ στενό μέρος, ἐνῶ πλεονέκτημα γιά κείνους εἶναι ὁ ἀγώνας στά ἀνοιχτά. Θά σώσουμε τή Σαλαμίνα ὅπου ἔχουν καταφύγει οἱ γυναῖκες καί τά παιδιά μας. Ἄλλά σκέψου καί τοῦτο πού σᾶς ἀφορᾷ περισσότερο ἀπ' ὅλα. Τό ἴδιο θά προστατέψεις τήν Πελοπόννησο ναυμαχώντας ἐδῶ, ὅπως θά τήν προστατέυεις ἂν ναυμαχοῦσες στόν Ἴσθμό, καί ἂν πάρεις τή σωστή ἀπόφαση δέ θά ὀδηγήσεις τοὺς βαρβάρους στήν Πελοπόννησο. Ἄν, ὅπως τό ἐλπίζω, νικήσουμε μέ τά καράβια μας, οἱ βάρβαροι δέ θά πορευτοῦν πρὸς τόν Ἴσθμό οὔτε θά προχωρήσουν πέρα ἀπό τήν Ἀττική. Θά φύγουν ἄτακτα κι ἔτσι θά ὠφεληθοῦμε, γιατί θά κρατήσουμε τά Μέγαρα καί τήν Αἴγινα καί τή Σαλαμίνα ὅπου, κατά ἓνα χρησμό*, θά νικήσουμε τοὺς ἐχθρούς μας. Ὅσοι παίρνουν σωστές ἀποφάσεις συνήθως πετυχαίνουν, ὅσοι ὅμως δέν παίρνουν, συνήθως οὔτε καί τό θεό δέν ἔχουν συμπαραστάτη τους.

61. Ὄταν ὁ Θεμιστοκλῆς τά εἶπε αὐτά, πάλι μίλησε ὁ Κορίνθιος Ἀδείμαντος, λέγοντάς του νά σωπάσει, ἀφοῦ δέν εἶχε πιά πατρίδα, καί θέλοντας νά ἐμποδίσει τόν Εὐρυβιάδη νά βάλει σέ ψηφοφορία πρόταση ἀνθρώπου πού δέν εἶχε πατρίδα. Εἶπε ὅτι προτοῦ νά ἐκφράσει μιά γνώμη, ἔπρεπε ὁ Θεμιστοκλῆς νά πεῖ ποιά πολιτεία ἀντιπροσωπεύει. Τά ἔλεγε αὐτά ἐπειδή οἱ Πέρσες εἶχαν κυριέψει καί κατεῖχαν τήν Ἀθήνα. Ἀλλά τότε ὁ Θεμιστοκλῆς ἀποκρίθηκε σ' αὐτόν καί στοὺς Κορινθίους μέ πολλά καί αὐστηρά λόγια, λέγοντας ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν πολύ μεγαλύτερη πολιτεία καί γῆ ἀπό τοὺς Κορινθίους, ὅσο θά εἶχαν διακόσια καράβια

* Πρόκειται γιά τό χρησμό πού ἀναφέρεται στό ἑβδομο βιβλίο (141).

ἀρματωμένα, πού ἑναντίον τους καμιά ἐλληνική πολιτεία δέ θά μπορούσε ν' ἀντισταθεῖ.

62. Ἀφοῦ τὰ εἶπε αὐτά γύρισε στόν Εὐρυβιάδῃ καί τοῦ μίλησε πολύ αὐστηρά: «Ἐσύ, ἂν μείνεις ἐδῶ, θά εἶσαι ἄντρας γενναῖος, ἂν ὄχι, τότε θά καταστρέψεις τήν Ἑλλάδα, γιατί ἀπό τὰ καράβια μας καί μόνο ἐξαρτᾶται ὁλόκληρος ὁ πόλεμος. Ἄλλ' ἄκουσέ με. Καί ἂν δέ θελήσεις νά πάρεις τέτοια ἀπόφαση, τότε ἐμεῖς, ὅπως εἴμαστε, θά πάρουμε τίς οἰκογένειές μας καί θά πᾶμε στή Σίρῃ τῆς Ἰταλίας, πού ἀπό τόν παλιό καιρό εἶναι δική μας καί ὑπάρχει χρῆσμός πού λέει ὅτι πρέπει νά ιδρῶσουμε ἐκεῖ ἀποικία. Καί τότε σεῖς, ἀπομονωμένοι ἀπό συμμαχοῦς σάν κι ἐμεῖς, θά θυμηθεῖτε τὰ λόγια μου».

63. Μέ τὰ λόγια αὐτά τοῦ Θεμιστοκλῆ μεταπίεστηκε ὁ Εὐρυβιάδης. Ἐχῶ τή γνώμη πῶς μεταπίεστηκε ἀπό φόβο μήπως τόν ἐγκαταλείψουν οἱ Ἀθηναῖοι, ἂν μετέφερε τόν πόλεμο στόν Ἴσθμό. Γιατί ἂν ἐφευγαν οἱ Ἀθηναῖοι, τότε οἱ ὑπόλοιποι δέ θά ἦταν ἀξιόμαχοι. Προτίμησε λοιπόν νά μείνει ἐκεῖ καί ἐκεῖ νά ναυμαχήσει.

64. Ἔτσι οἱ Ἕλληνες πού ἦταν στή Σαλαμίνα, μετά ἀπ' αὐτήν τή λογομαχία καί μετά τήν ἀπόφαση τοῦ Εὐρυβιάδῃ, ἄρχισαν νά ἐτοιμάζονται γιά νά ναυμαχήσουν. Ἦρθε ἡ μέρα καί καθώς πρόβαινε ὁ ἥλιος, ἐγινε σεισμός καί στή γῆ καί στή θάλασσα. Τότε ἀποφάσισαν νά παρακαλέσουν ὅλους τοὺς θεοὺς καί νά ἐπικαλεστοῦν τή συμμαχία τῶν Αἰακιδῶν*. Ἔτσι σκέφτηκαν καί ἐκτέλεσαν τήν ἀπόφασή τους. Ἐκαναν εὐχές σ' ὅλους τοὺς θεοὺς καί κάλεσαν σέ βοήθεια τόν Αἴαντα καί τόν Τελαμῶνα καί ἔστειλαν καράβι στήν Αἴγινα νά φέρει τὰ ἀγάλματα τοῦ Αἰακοῦ καί τῶν ἄλλων Αἰακιδῶν.

Κεφ. 70-82. Οἱ Σπαρτιάτες ὀχυρώνουν τόν Ἴσθμό.—Ὁ Θεμιστοκλῆς στέλνει παραπλανητικό μήνυμα στόν Ξέρξη

70. Ὄταν δόθηκε ἡ σχετική διαταγή, ὁ στόλος πῆγε καί παρατάχθηκε μπροστά στή Σαλαμίνα καί τὰ καράβια μπῆκαν στή σειρά μέ κάθε ἄνεση. Δέν πρόφτασαν τότε ν' ἀρχίσουν ναυμαχία, γιατί τέλειωνε ἡ μέρα

* Ἀπόγονοι τοῦ μυθικοῦ ἥρωα Αἰακοῦ πού ἦταν μέ τό Μίνωα καί τό Ραδάμανθη δικαστής στόν Ἄδη.

κι ἔπεφτε νύχτα καί γι' αὐτό προετοιμάστηκαν γιά τήν ἐπομένη. Τούς Ἕλληνες τούς ἔπιασε φόβος καί ἀμηχανία καί περισσότερο τούς Πελοποννήσιους. Αὐτοί ἐνιωθαν ἀμηχανία ἐπειδή, συγκεντρωμένοι στή Σαλαμίνα, θά ναυμαχοῦσαν γιά τή γῆ τῶν Ἀθηναίων κι ἄν τούς νικοῦσαν οἱ Πέρσες, τότε θά βρίσκονταν ἀποκλεισμένοι καί πολιορκημένοι στή Σαλαμίνα, ἀφήνοντας τήν πατρίδα τους ἀνυπεράσπιστη.

71. Ἐκείνη τή νύχτα τό πεζικό τῶν βαρβάρων κινήθηκε πρὸς τήν Πελοπόννησο. Εἶχε ὥστόσο γίνει καθετί τό δυνατό, ὥστε νά ἐμποδιστεῖ ὁ βάρβαρος νά εἰσβάλει ἀπό στεριά στήν Πελοπόννησο. Μόλις ἔμαθαν οἱ Πελοποννήσιοι τό θάνατο τοῦ Λεωνίδα καί ὅσων ἦταν μαζί του στίς Θερμοπύλες, ἔτρεξαν ἀπ' ὅλες τίς πολιτεῖες καί συγκεντρώθηκαν στὸν Ἴσθμό. Ἀρχηγός τους ἦταν ὁ Κλεόμβροτος τοῦ Ἀναξανδρίδη, ἀδελφός τοῦ Λεωνίδα. Ἐγκαταστάθηκαν στὸν Ἴσθμό καί ἔφραξαν τή Σκειρωνίδα ὁδό* καί μετὰ ἀπὸ αὐτό, καθὼς ἀποφάσισαν σέ συμβούλιο, ἄρχισαν νά χτίζουν τεῖχος στὸν Ἴσθμό. Καθὼς ἦταν πολλές δεκάδες χιλιάδες ἄνθρωποι καί ὅλοι δούλευαν, ἡ δουλειά προχωροῦσε. Ἐφερναν πέτρες καί τοῦβλα καί ξύλα καί καλάθια μέ ἄμμο καί δέν σταματοῦσαν στιγμή, οὔτε νύχτα οὔτε μέρα.

72. Οἱ Ἕλληνες πού πῆγαν μέ ὅλο τό στρατό τους στὸν Ἴσθμό ἦταν οἱ ἐξῆς: οἱ Λακεδαιμόνιοι καί οἱ Ἀρκάδες ὅλοι, οἱ Ἡλεῖοι, οἱ Κορίνθιοι, οἱ Σικυῶνιοι, οἱ Ἐπιδαύριοι, οἱ Φλειάσιοι, οἱ Τροιζήνιοι καί οἱ Ἐρμιονεῖς. Αὐτοί ἦταν ὅσοι βοήθησαν καί ἀνησύχησαν πολὺ γιά τήν Ἑλλάδα πού κινδύνευε. Οἱ ἄλλοι Πελοποννήσιοι δέν νοιάζονταν, μὴ πού οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες καί τὰ Κάρνεια εἶχαν τελειώσει.

73. Τήν Πελοπόννησο τήν κατοικοῦν ἑπτὰ ἔθνη. Δύο εἶναι γηγενή καί κατοικοῦν στό ἔδαφος πού καί παλαιότερα κατοικοῦσαν, οἱ Ἀρκάδες καί οἱ Κυνούριοι. Ἐνα ἀπὸ τὰ ἔθνη, οἱ Ἀχαιοί, δέ βγῆκε ἀπὸ τήν Πελοπόννησο, ἀλλά ἔφυγε ἀπὸ τήν περιοχή πού κατοικοῦσε, γιά νά ἐγκατασταθεῖ σέ ἄλλη. Τά τέσσερα ἄλλα ἔθνη, ἀπὸ τὰ ἑπτὰ, ἔχουν ἔρθει ἀπ' ἔξω: εἶναι οἱ Δωριεῖς, οἱ Αἰτωλοί, οἱ Δρύορες καί οἱ Λήμνιοι. Οἱ Δωριεῖς ἔχουν πολλές καί σπουδαῖες πολιτεῖες, οἱ Αἰτωλοὶ ἔχουν μόνο τήν

* Τή σημερινή Κακιά Σκάλα.

Ἡλιδα, οἱ Δρύοπες ἔχουν τὴν Ἑρμιόνη καὶ τὴν Ἀσίνη, πού εἶναι κοντά στήν Καρδαμύλη τῆς Λακωνικῆς. Οἱ Λήμιοι ἔχουν ὅλη τὴν περιοχὴ τῶν Παρωρεατῶν. Οἱ Κυνοῦριοι εἶναι αὐτόχθονες καί, ὡς φαίνεται, οἱ μόνοι Ἴωνες, ἀλλὰ ἔχουν ἐκδωριστεῖ καὶ ἀφομοιωθεῖ μέ τόν καιρό, ἐπειδὴ ἐξουσιαζόνταν ἀπό τοὺς Ἀργεῖους, ὅταν λέγονταν Ὀρνεάτες καὶ ἦταν περιοικοὶ τους. Οἱ ὑπόλοιπες πόλεις τῶν ἑφτά αὐτῶν ἔθνῶν, πού δέν ἀνέφερα, εἶχαν διαλέξει τὴν οὐδετερότητα. Κι ἂν πρέπει κανεῖς νά πεῖ τὴν ἀλήθεια, μένοντας οὐδέτερες ἔπαιρναν τό μέρος τοῦ ἐχθροῦ.

74. Οἱ Ἕλληνες πού εἶχαν συγκεντρωθεῖ στόν Ἴσθμό, σ' αὐτό τό ἔργο καταπίαστηκαν. Ἦταν ὁ ὑπέρ πάντων ἀγώνας καὶ δέν εἶχαν ἐλπίδα ὅτι θά νικήσει ὁ στόλος τους. "Ὅταν οἱ Ἕλληνες τῆς Σαλαμινας τά πληροφορορήθηκαν αὐτά, φοβήθηκαν πολύ ὄχι τόσο γιὰ τόν ἑαυτό τους ὅσο γιὰ τὴν Πελοπόννησο. Στὴν ἀρχὴ μιλοῦσαν ψιθυριστά ὁ ἕνας στόν ἄλλο καὶ ἀποροῦσαν μέ τὴν ἀβουλία τοῦ Εὐρυβιάδη, ἀλλὰ τέλος τό πράγμα ξέσπασε ἀνοιχτά. "Ἐγινε ξανά συμβούλιο καὶ εἰπώθηκαν πάλι πολλά γιὰ τό ἴδιο θέμα. "Ἄλλοι ἔλεγαν ὅτι ἔπρεπε νά πᾶνε στήν Πελοπόννησο καὶ ἐκεῖ νά πολεμήσουν γιὰ νά τὴν ὑπερασπίσουν καὶ νά μὴν κινδυνέψουν γιὰ χώρα πού τὴν εἶχε κιόλας κυριέψει ὁ ἐχθρός, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Αἰγινῆτες καὶ οἱ Μεγαρεῖς ἔλεγαν ὅτι ἔπρεπε νά μείνουν ἐκεῖ πού ἦταν καὶ νά πολεμήσουν.

75. "Ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς εἶδε πῶς νικοῦσε ἡ γνώμη τῶν Πελοποννησίων, βγῆκε χωρὶς νά τόν νιώσουν ἀπὸ τό συνέδριο κι ἔστειλε μέ βάρκα στό στρατόπεδο τῶν Μήδων ἕναν ἄνθρωπο, ἀφοῦ τοῦ εἶπε τί ἔπρεπε ἀκριβῶς νά μηνύσει στοὺς βαρβάρους. Τό ὄνομά του ἦταν Σίκιννος· ἦταν ὑπηρέτης τοῦ Θεμιστοκλῆ καὶ παιδαγωγός τῶν παιδιῶν του. Ἀργότερα ὁ Θεμιστοκλῆς τόν ἔκαμε πολίτη τῶν Θεσπιῶν, ἐπειδὴ ἡ πολιτεία αὐτὴ δεχόταν πολίτες, καὶ τοῦ ἔδωσε πολλά χρήματα. Ὁ Σίκιννος ἔφτασε μέ βάρκα καὶ εἶπε τά ἀκόλουθα στοὺς στρατηγούς τῶν βαρβάρων: «Μέ στέλνει ὁ στρατηγός τῶν Ἀθηναίων κρυφά ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες (εἶναι εὐνοϊκὰ διατεθειμένος γιὰ τό βασιλιά σας κι ἐπιθυμεῖ περισσότερο τὴ δική σας ἐπιτυχία παρὰ τὴ δική τους) νά σᾶς πῶ ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔχουν πολύ φοβηθεῖ καὶ εἶναι ἀποφασισμένοι νά σηκωθοῦν νά φύγουν. Τώρα σᾶς παρουσιάζεται εὐκαιρία νά κάνετε ἕνα πολύ σπουδαῖο κατόρθωμα, ἂν δέν τοὺς ἀφήσετε νά ξεφύγουν. Δέν ὁμονοοῦν καὶ δέ θά σᾶς ἀντισταθοῦν.

θά τοὺς δεῖτε νά πιαστοῦν σέ ναυμαχία μεταξύ τους, ὅσοι εἶναι μέ τό μέρος σας μ' ἐκείνους πού εἶναι ἐναντίον σας. Αὐτά τοὺς εἶπε κι ἔφυγε ἀμέσως.

76. Οἱ στρατηγοί πίστεψαν τό μήνυμα καί γρήγορα ἀποβίβασαν πολλούς Πέρσες στό νησάκι Ψυττάλεια πού βρίσκεται ἀνάμεσα στή Σαλαμίνα καί στή στεριά. Ἐπίσης τά μεσάνυχτα ἐπέκτειναν τή δυτική πτέρυγα τοῦ στόλου τους καί κύκλωσαν τή Σαλαμίνα. Ἀναπτύχτηκαν καί τά καράβια πού ἦταν παραταγμένα κοντά στήν Κέο καί τήν Κυνόσουρα καί κρατοῦσαν ἔτσι μέ τό στόλο ὅλο τόν πορθμό ὡς τή Μουνιχία. Ἀραίωναν τά πλοῖα τους, ὥστε οἱ Ἕλληνες νά μήν μπορέσουν νά ξεφύγουν, ν' ἀποκλειστοῦν στή Σαλαμίνα, πληρώνοντας ἔτσι τήν ἐπιτυχία πού εἶχαν στό Ἀρτεμίσιο. Ἀποβίβασαν Πέρσες στό νησάκι Ψυττάλεια, ὥστε, ὅταν θά γινόταν ναυμαχία καί οἱ ναυαγοί καί τά ναυάγια θά ζέπεφταν ἐκεῖ (ἐπειδή τό νησί βρισκόταν κοντά στό μέρος ὅπου θά γινόταν ἡ ναυμαχία), νά περισυλλέξουν τοὺς φίλους καί νά σκοτώσουν τοὺς ἐχθρούς. Ὅλα αὐτά τά ἔκαναν μέ ἀπόλυτη σιγή, ὥστε νά μήν τοὺς ἀντιληφτοῦν οἱ ἀντίπαλοι. Αὐτά ἔκαναν ὅλη τή νύχτα χωρίς διόλου νά κοιμηθοῦν.

77. Δέν ἔχω τίποτε νά πῶ ἐναντίον τῶν χρησμῶν, ὅτι δέ λένε ἀλήθεια καί δέ θέλω οὔτε νά δοκιμάσω νά τοὺς ἀμφισβητήσω, ὅταν βλέπω ὅτι εἶναι τόσο καθαροί:

Ἵσταν τήν ἱερή ἀκτὴ τῆς χρυσοσπαθοῦσας Ἀρτεμις
γεφυρώσουν μέ καράβια ὡς τή θαλασσοδαρμένη
τήν Κυνόσουρα,
ὅταν μέ τρελές ἐλπίδες κάψουν τή φημισμένη Ἀθήνα,
τότε ἡ θεία Δίκη θά σβῆσει τό φοβερό Κόρο,
τῆς Ὑβρης γιό,
πού μανιασμένα θέλει ὅλα νά τά ὑποτάξει.
Ὁ χαλκός θά χτυπήσει τό χαλκό καί μ' αἶμα ὁ Ἄρης
τῆ θάλασσα θά κοκκινίσει. Τότε τῆ λευτεριά
τῆς Ἑλλάδας
θά φέρουν ὁ παντεπόπτης Δίας κι ἡ σεβάσμια Νίκη.

Ἵσταν ὁ Βάκχης* μιλάει γιά τέτοια πράγματα τόσο καθαρά, οὔτε ἐγώ τολμῶ ν' ἀμφισβητήσω τοὺς χρησμούς οὔτε ἄλλοι δέχομαι νά τό κάνουν.

78. Στή Σαλαμίνα οἱ στρατηγοί συζητοῦσαν ἀδιάκοπα. Δέν ἤξεραν ὅτι οἱ βάρβαροι τοὺς εἶχαν περικυκλώσει, ἀλλά νόμιζαν πώς ὁ ἐχθρικός στόλος βρισκόταν ἐκεῖ πού ἦταν τήν προηγούμενη μέρα.

* Περιφρμος μάντης.

79. Εἶχαν μαζευτεῖ νά συσκεφεθοῦν, ὅταν ἀπό τήν Αἴγινα ἔφτασε ὁ Ἀθηναῖος Ἀριστείδης, γιός τοῦ Λυσίμαχου, πού τόν εἶχε ἐξοστρακίσει ὁ δῆμος. Ἀπ' ὅ,τι ἔχω πληροφορηθεῖ γι' αὐτόν, τόν θεωρῶ τόν ἄριστο καί τόν πῶ δίκαιο Ἀθηναῖο. Ὁ Ἀριστείδης λοιπόν στάθηκε ἔξω ἀπό τό συμβούλιο καί κάλεσε τόν Θεμιστοκλῆ, πού δέν ἦταν φίλος του ἀλλά μεγάλος ἀντίπαλός του. Ἀλλά μπροστά στήν ἔκταση τοῦ κινδύνου τά ζέχασε ὅλα καί τόν κάλεσε, θέλοντας νά μιλήσει μαζί του. Εἶχε κιόλας ἀκούσει ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι ἤθελαν γρήγορα νά μεταφέρουν τό στόλο στόν Ἴσθμό. Καθώς βγήκε ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀριστείδης τοῦ εἶπε τά ἐξῆς: «Ἐχομε χρέος ἐμεῖς πού εἴμαστε ἀντίπαλοι, νά συναγωνιζόμαστε καί σέ ἄλλες περιστάσεις ἀλλά καί σέ τούτη, ποιός ἀπό τούς δύο θά ὠφελήσῃ τήν πατρίδα του περισσότερο. Τώρα σοῦ λέω ὅτι τό ἴδιο θά εἶναι ἄν οἱ Πελοποννήσιοι ποῦνε πολλά ἤ λίγα γιά νά μεταφέρουν τό στόλο στήν Πελοπόννησο. Εἶδα μέ τά μάτια μου ὅ,τι θά σοῦ πῶ. Ἀκόμα κι ἄν τό θέλουν, οὔτε οἱ Κορίνθιοι οὔτε ὁ Εὐρυβιάδης θά μπορέσουν νά φύγουν. Εἴμαστε περικυκλωμένοι ἀπό τόν ἐχθρό. Πήγαινε μέσα καί πές το».

80. Ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ ἀποκρίθηκε: «Ἡ συμβουλή σου εἶναι σωστή καί τά νέα πού ἔφερες καλά. Τά ὅσα εὐχόμενοι καί ἤθελαν νά γίνουν, ἐσύ τά εἶδες. Μάθε ὅτι ἐξαιτίας μου κάνουν οἱ Μῆδοι τά ὅσα κάνουν, γιατί ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες δέν ἤθελαν νά παραταχτοῦν σέ μάχη, ἔπρεπε νά ἐξαναγκασθοῦν νά τό κάνουν. Ἀλλ' ἀφοῦ ἦρθες νά μᾶς πεῖς τό καλό αὐτό νέο, πήγαινε καί πές το ἐσύ ὁ ἴδιος, γιατί ἄν ἐγώ τό πῶ αὐτό, θά φανῶ πώς λέω φανταστικά πράγματα καί δέ θά μπορέσω νά πείσω τούς Ἕλληνες πώς πράγματι οἱ βάρβαροι μᾶς κύκλωσαν. Πήγαινε λοιπόν ἐσύ νά τούς τό ἀναγγεῖλεις καί νά τούς ἐξηγήσεις τήν κατάσταση. Καί ὅταν τούς τό πεῖς, ἄν σέ πιστέψουν, τόσο τό καλύτερο, ἄν πάλι δέ σέ πιστέψουν, τό ἀποτέλεσμα γιά μᾶς θά εἶναι τό ἴδιο. Δέ θά μπορέσουν νά ξεφύγουν, ἐάν ἔχομε κυκλωθεῖ ἀπό παντοῦ, ὅπως λές».

81. Ὁ Ἀριστείδης παρουσιάστηκε στό συμβούλιο καί τά ἀνέφερε αὐτά, ἀφοῦ εἶπε ὅτι εἶχε ἔρθει ἀπό τήν Αἴγινα καί εἶχε μόλις γλυτώσει ἀπό τόν ἐχθρικό στόλο πού φρουροῦσε τό νησί. Ὁλόκληρο τό στρατόπεδο τῶν Ἑλλήνων ἦταν κυκλωμένο ἀπό τό στόλο τοῦ Ξεέρξη. Τούς συμβούλεψε λοιπόν νά ἐτοιμαστοῦν ν' ἀποκρούσουν ἐπίθεση τοῦ ἐχθροῦ. Ἀφοῦ

τά εἶπε αὐτά ἀποσύρθηκε, ἀλλά οἱ ἄλλοι ἄρχισαν καί πάλι νά συζητοῦν, γιατί οἱ περισσότεροι ἀπό τοὺς στρατηγοὺς δέν πίστευαν τήν πληροφορία.

82. Δέν τήν πίστευαν, ὥσπου ἔφτασε ἓνα πλοῖο μέ Τηνίους πού αὐτομόλησε μέ κυβερνήτη τόν Παναίτιο τοῦ Σωσιμένη καί τοὺς φανερώσε ὅλη τήν ἀλήθεια. Γιά τήν πράξη τους αὐτή ἀναγράφηκε τό ὄνομα τῶν Τηνίων στόν τρίποδα τῶν Δελφῶν ἀνάμεσα στοὺς Ἑλληνας πού νίκησαν τό βάρβαρο. Μέ τό καράβι αὐτό πού αὐτομόλησε στή Σαλαμίνα καί τό ἄλλο ἀπό τή Λήμνο πού εἶχε αὐτομόλησει στό Ἄρτεμισιο, τό ἑλληνικό ναυτικό μετροῦσε τριακόσια ὀγδόντα καράβια. Πρωτότερα ἔλειπαν δύο καράβια γιά νά συμπληρωθεῖ ὁ ἀριθμός αὐτός.

Κεφ. 83-93 καί 95-96. Ἡ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας

83. Οἱ Ἑλληνας πίστεψαν τά ὅσα ἔλεγαν οἱ Τήνιοι καί ἐτοιμάστηκαν νά ναυμαχήσουν. Ἐρχόταν ἡ αὐγή καί συγκεντρώθηκαν τά πληρώματα. Ὁ Θεμιστοκλῆς μίλησε ὠραιότερα ἀπ' ὅλους καί ἔκανε σύγκριση τῆς καλύτερης διαγωγῆς μέ τή χειρότερη σ' ὅτι ἀφορᾷ τό φυσικό καί τοὺς ὄρους ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου*. Ἐπειτα τοὺς πρότρεψε νά διαλέξουν τό καλύτερο καί ἀφοῦ τελείωσε τό λόγο του ἔδωσε διαταγή νά μπουῖνε στά καράβια. Καθῶς ἐπιβιβάζονταν ἔφθασε ἀπό τήν Αἴγινα τό καράβι πού εἶχε πάει νά φέρει τοὺς Αἰακίδες. Τότε οἱ Ἑλληνας παρέταξαν τό στόλο τους.

84. Μόλις παρατάχτηκαν, οἱ βάρβαροι τοὺς ἔκαναν ἐπίθεση. Ὅλοι οἱ ἄλλοι Ἑλληνας ἀνάκρουσαν πρῶμην κι ἄρχισαν νά ὑποχωροῦν πρὸς τήν ἀκτῆ, ὁ Ἀθηναῖος ὁμοίως Ἀμεινίας, ἀπό τό δῆμο τῆς Παλλήνης, ἔκανε ἐπίθεση μέ τό ἔμβολο ἐναντίον ἐχθρικοῦ καραβιοῦ. Ὅταν τό πλοῖο συγκρούστηκε καί δέν μπορούσαν νά τό χωρίσουν, τότε οἱ ἄλλοι ἔτρεξαν νά βοηθήσουν τόν Ἀμεινία καί ἄρχισε ἡ συμπλοκή. Ἐτσι λένε οἱ Ἀθηναῖοι πὼς ἄρχισε ἡ ναυμαχία, ἐνῶ οἱ Αἰγινῆτες λένε πὼς τῆ ναυμαχία τήν ἄρχισε τό αἰγινήτικο καράβι, πού εἶχε πάει νά φέρει τοὺς Αἰακίδες. Ὑπάρχει καί ἄλλη ἐκδοχή, ὅτι φάνηκε ἓνα φάντασμα γυναικίως πού ἔδωσε διαταγή τόσο δυνατή, ὥστε νά τήν ἀκούσει ὅλο τό ἑλληνικό στρατόπεδο,

* Φυσικό: ἀντρεία ἢ δειλία· ὄροι ζωῆς: ἐλευθερία ἢ δουλεία.

ἀφοῦ ὅμως κατηγορήσῃ πρῶτα τοὺς Ἕλληνας λέγοντάς τους: «Δυστυχιμένοι, ὡς πότε θά ὑποχωρεῖτε;»

85. Ἀπέναντι ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους εἶχαν παραταχθεῖ οἱ Φοίνικες (αὐτοὶ κατεῖχαν τὴν πτέρυγα πρὸς τὴν Ἐλευσίνα, δυτικά) καὶ ἀπέναντι ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους οἱ Ἴωνες, παραταγμένοι πρὸς τὰ ἀνατολικά, πρὸς τὸν Πειραιά. Λίγοι ἀπὸ τοὺς Ἴωνες δὲν πολέμησαν καλά, ὅπως εἶχε ζητήσῃ ὁ Θεμιστοκλῆς, ἐνῶ οἱ περισσότεροι ἔκαναν τὸ ἀντίθετο. Θά μπορούσα ν' ἀναφέρω πολλὰ ὀνόματα Ἰόνων κυβερνητῶν πού αἰχμαλώτισαν ἑλληνικά καράβια, ἀλλὰ δέ θά τό κάμω ἐκτός μόνο γιά τό Θεομήστορα, γιό τοῦ Ἀνδροδάμαντα, καί τόν Φύλακο, γιό τοῦ Ἰστιαίου, πού ἦταν καί οἱ δύο Σάμιοι. Ἀναφέρω τὰ δύο αὐτά ὀνόματα μόνο ἐπειδὴ ὁ Θεομήστωρ γιά τὴν πράξη του αὐτὴ ἔγινε τύραννος τῆς Σάμου χάρις στους Πέρσες καί ὁ Φύλακος ἀνακηρύχτηκε εὐεργέτης τοῦ βασιλιᾶ, πού τοῦ χάρισε μιὰ μεγάλη περιοχὴ. Οἱ εὐεργέτες τοῦ βασιλιᾶ ὀνομάζονται περσικά ὀροσάγγες*.

86. Αὐτὰ συνέβηκαν μέ αὐτούς τοὺς δύο. Στὴ Σαλαμίνα βυθίστηκαν τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ περσικά καράβια, ἄλλα ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, ἄλλα ἀπὸ τοὺς Αἰγινῆτες. Οἱ Ἕλληνες πολεμοῦσαν κρατώντας τὴν παράταξή τους, ἐνῶ οἱ βάρβαροι δὲν κρατοῦσαν τάξῃ οὔτε πολεμοῦσαν μέ κανένα σχέδιο. Ἐμελλε λοιπὸν νά τοὺς συμβεῖ ὅ,τι συνέβηκε παρ' ὄλο πού πολέμησαν πολὺ καλύτερα ἀπ' ὅ,τι εἶχαν πολεμήσει στὴν Εὐβοία. Ὁ καθένας τους ἔδειχνε μεγαλύτερο ζῆλο καί φοβοῦσαν τὸν Ξέρξη, νομίζοντας πὼς ὁ βασιλιάς αὐτὸν παρακολουθοῦσε.

87. Γιά τοὺς ἄλλους δὲν ξέρω νά πῶ μέ ἀκρίβεια πὼς πολέμησαν, Ἕλληνες ἢ βάρβαροι, μέ τὴν Ἀρτεμισία ὅμως ἔγινε αὐτό πού προκάλεσε μεγάλῃ εὐνοια τοῦ βασιλιᾶ. Ὄταν ὁ στόλος τοῦ βασιλιᾶ βρέθηκε σέ μεγάλη σύγχυση, τό καράβι τῆς Ἀρτεμισίας τό κυνηγοῦσε ἓνα ἀθηναϊκό. Ἡ Ἀρτεμισία δὲν μπορούσε νά ξεφύγει, γιατί μπροστά της ἦταν ἄλλα μηδικὰ καράβια, καί τό δικό της ἦταν τό περισσότερο ἐκτεθειμένο. Τότε ἀποφάσισε νά κάνει κάτι πού τὴν ἔσωσε. Καθὼς καταδιωκόμενος ἀπὸ τό ἀθηναϊκό καράβι, ἔκανε ἐπίθεση μέ τό ἔμβολο ἐναντίον φιλικοῦ καραβιοῦ

* Περσικὴ λέξη πού χρησιμοποιεῖται γιά τοὺς σωματοφύλακες ἢ τοὺς εὐεργέτες τοῦ βασιλιᾶ.

ἀπό τήν Κάλυνδο, ἔπου βρισκόταν ὁ βασιλιάς τῶν Καλυνδίων Δαμασίθυμος. Δέν ξέρω νά πῶ ἂν εἶχαν φιλονικήσει, ὅταν βρίσκονταν ἀκόμα στόν Ἑλλάσποντο, οὔτε ἂν ἡ Ἀρτεμισία τό εἶχε σχέδιο νά τό κάνει αὐτό ἢ ἂν ἔτυχε νά βρεθεῖ μπροστά της τό καράβι τῶν Καλυνδίων. Καθώς ἔκανε ἐπίθεση μέ τό ἔμβολο καί βύθισε τό καράβι, εἶχε διπλό ὄφελος ἀπ' αὐτό. Ὁ τριήραρχος τοῦ ἀθηναϊκοῦ караβιοῦ, βλέποντας τό καράβι τῆς Ἀρτεμισίας νά κάνει ἐπίθεση σέ βαρβαρικό καράβι, νόμισε πῶς ἦταν ἡ ἑλληνικό καράβι ἢ καράβι πού εἶχε αὐτομολήσει καί τοὺς βοηθοῦσε ἔτσι, ἀλλάξε κατεύθυνση καί στράφηκε ἐναντίον ἄλλων καραβιῶν.

88. Μέ αὐτό πού ἔκαμε μπόρεσε νά ξεφύγει καί νά μὴ σκοτωθεῖ, ἀλλά μέ τό κακό πού εἶχε προκαλέσει κέρδισε τήν ἐκτίμηση τοῦ Ξέρξη. Λέγεται ὅτι ὁ βασιλιάς, πού ἔβλεπε τή ναυμαχία, παρατήρησε τό καράβι αὐτό πού ἔκανε ἐπίθεση μέ τό ἔμβολο καί ὅτι κάποιος ἀπό ὄσους ἦταν ἐκεῖ τοῦ εἶπε: «Βλέπεις, βασιλιά, τήν Ἀρτεμισία, τί ὥραϊα πού πολεμαίει καί πῶς βούλιαζε ἐχθρικό καράβι;» Ὁ Ξέρξης ρώτησε ἂν πραγματικά τό κατόρθωμα ἦταν, τῆς Ἀρτεμισίας καί οἱ γύρω του τοῦ τό βεβαίωσαν, γιατί ἤξεραν καλά τό διακριτικό σῆμα τοῦ καραβιοῦ καί νόμιζαν πῶς τό καράβι πού εἶχε βυθιστεῖ ἦταν ἐχθρικό. «Ὅλα, ὅπως εἶπα, συντρέξανε εὐνοϊκά γιά τήν Ἀρτεμισία καί ἀκόμη κανεῖς ἀπό τό καράβι τῶν Καλυνδίων δέ σώθηκε γιά νά τήν κατηγορήσει. Λέγεται ὅτι ὁ Ξέρξης ἀποκρίθηκε στά ὅσα τοῦ ἔλεγαν: «Οἱ ἄντρες μου ἔγιναν γυναῖκες καί οἱ γυναῖκες ἄντρες». Αὐτά, λένε, ὅτι εἶπε ὁ Ξέρξης.

89. Στή ναυμαχία αὐτή σκοτώθηκε ὁ στρατηγός Ἀριαβίγνης, γιός τοῦ Δαρείου καί ἀδελφός τοῦ Ξέρξη. Σκοτώθηκαν καί ἄλλοι πολλοί καί ὀνομαστοί ἀπό τοὺς Πέρσες καί τοὺς Μήδους καί τοὺς ἄλλους συμμάχους καί λίγοι ἀπό τοὺς Ἕλληνες, γιατί αὐτοὶ ἤξεραν κολύμπι. Καί ὅταν τά καράβια βούλιαζαν καί δέ σκοτώνονταν ἀπάνω στόν ἀγῶνα, κολυμποῦσαν ὡς τή Σαλαμίνα. Οἱ περισσότεροι ἀπό τοὺς βαρβάρους πνίγηκαν στή θάλασσα, ἐπειδὴ δέν ἤξεραν κολύμπι. Ὅταν τά πρῶτα τους καράβια τράπηκαν σέ φυγή, τότε βούλιαζαν τά περισσότερα, γιατί ἐκεῖνα πού ἦταν παραταγμένα πιό πίσω, προσπαθώντας νά περάσουν μπροστά γιά νά δείξουν στό βασιλιά ὅτι πολεμοῦσαν κι αὐτά, ἔπεφταν ἀπάνω στά δικά τους πού ὑποχωροῦσαν.

90. Μέσα σ' ἕλη αὐτὴ τῆ σύγχυση ἔγινε καὶ τοῦτο. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς Φοίνικες, πού εἶχαν χάσει τὰ καράβια τους, πῆγαν στὸ βασιλιά καὶ διέβαλαν τοὺς Ἴωνες ὅτι ἐξαιτίας τους εἶχαν χάσει τὰ καράβια τους, ἐπειδὴ τοὺς εἶχαν προδώσει. Συνέβηκε ὅμως οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Ἰώνων νὰ μὴν πάθουν τίποτε, ἀλλὰ οἱ Φοίνικες πού τοὺς εἶχαν συκοφαντήσει νὰ τιμωρηθοῦν. Ἐνῶ ἀκόμα τὰ ἔλεγαν αὐτά, ἓνα καράβι ἀπὸ τῆ Σαμοθράκη ἔκανε ἐπίθεση σ' ἓνα ἀθηναϊκὸ καράβι καὶ τὸ βούλιαξε· ἀλλὰ τότε ξεπρόβαλε ἓνα καράβι ἀπὸ τὴν Αἴγινα καὶ βούλιαξε τὸ σαμοθρακικὸ, καὶ καθὼς οἱ Σαμοθράκες εἶναι ἀκοντιστές, ἔριζαν τὰ ἀκόντιά τους ἐπάνω σ' ὅσους ἦταν στὸ καράβι πού τοὺς βούλιαξε, τοὺς σκόρπισαν, ἀνέβηκαν στὸ καράβι καὶ τὸ κατέλαβαν. Αὐτὸ ἔσωσε τοὺς Ἴωνες. "Ὅταν ὁ Ξέρξης τοὺς εἶδε νὰ κάνουν τέτοιο κατόρθωμα, στράφηκε ἐναντίον τῶν Φοινίκων καὶ, καταλυπημένος καὶ κατηγορώντας τοὺς πάντες, ἔδωσε διαταγὴ νὰ τοὺς κόψουν τὰ κεφάλια, ὥστε νὰ μὴ συκοφαντοῦν πιά οἱ ἄνδρoι τοὺς γενναίους. "Ὅταν ὁ Ξέρξης, καθισμένος στοὺς πρόποδες τοῦ βουνοῦ πού ὀνομάζεται Αἰγάλεω ἀντίκρυ στὴ Σαλαμίνα, ἔβλεπε κάποιον νὰ πολεμαίει καλὰ στὴ ναυμαχία, ρωτοῦσε νὰ μάθει ποίός ἦταν καὶ οἱ γραμματικοὶ του ἔγραφαν τὸ ὄνομα τοῦ τριήραρχου, τὸ πατρικὸ του καὶ τὴν πολιτεία του. "Ἐνας φίλος τῶν Ἰώνων, ὁ Πέρσης Ἀριαράμνης, πού ἦταν παρών, βοήθησε κι αὐτὸς στὸ νὰ πάθουν οἱ Φοίνικες τὰ ὅσα ἔπαθαν.

91. Ἔτσι ὁ θυμὸς τοῦ βασιλιᾶ στράφηκε ἐναντίον τῶν Φοινίκων. Καθὼς οἱ βάρβαροι τράπηκαν σὲ φυγὴ καὶ ἔβγαιναν ἀπὸ τὸ στενὸ πρὸς τὸ Φάληρο, οἱ Αἰγινῆτες πού εἶχαν σταθεῖ στόν πορθμὸ ἔκαναν πολλὰ ἀνδραγαθήματα. Ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι μέσα στὴ σύγχυση βύθιζαν ὅσα καράβια ἀντιστέκονταν ἢ ἔκαναν νὰ φύγουν, οἱ Αἰγινῆτες βούλιαζαν τὰ καράβια πού ἔβγαιναν ἀπὸ τὸν πορθμὸ. "Ὅταν μερικά καράβια ζέφευγαν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, πῆγαιναν καὶ ἔπεφταν στοὺς Αἰγινῆτες.

92. Τότε συναντήθηκαν δύο καράβια, τὸ ἓνα τοῦ Θεμιστοκλῆ πού καταδίωκε ἓνα ἔχθρικό καὶ τὸ ἄλλο τοῦ Αἰγινῆτη Πολυκρίτου, γιοῦ τοῦ Κριοῦ, πού εἶχε χτυπήσει μὲ τὸ ἔμβολο ἓνα καράβι σιδωνικὸ, ἐκεῖνο πού εἶχε αἰχμαλωτίσει ἓνα αἰγινῆτικο καράβι πού ἦταν προφυλακὴ στὴ Σκιαθῶ, στὸ ὅποιο βρισκόταν τότε ὁ Πυθέας τοῦ Ἰσχενοῦ, πού καταπληγωμένο τὸν εἶχαν περιθάψει οἱ Πέρσες, τιμώντας τὴν ἀντρεία του· τὸν εἶχαν στὸ σιδωνικὸ καράβι, αὐτὸ πού πιάστηκε αἰχμάλωτο μὲ τὸ περσικὸ του πλήρωμα, κι ἔτσι ὁ Πυθέας σώθηκε καὶ γύρισε στὴν Αἴγινα. "Ὅταν

εἶδε τὸ ἀθηναϊκὸ καράβι ὁ Πολύκριτος καὶ γνώρισε τὸ σῆμα τοῦ ναυάρχου, φώναξε τὸ Θεμιστοκλῆ καὶ τοῦ ἔκανε κοροϊδευτικὰ σχόλια σχετικά μέ τὸ μηδισμό τῶν Αἰγινήτων. Αὐτὰ φώναξε στό Θεμιστοκλῆ ὁ Πολύκριτος χτυπώντας μέ τὸ ἔμβολο τὸ ἐχθρικό καράβι. Οἱ βάρβαροι πού τὰ καράβια τους σώθηκαν φεύγοντας, ἔφτασαν στό Φάληρο, ὅπου τὰ προστάτεψε τὸ πεζικό.

93. Στὴ ναυμαχία αὐτὴ ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἕλληνες ἐπαινέθηκαν οἱ Αἰγινήτες καὶ μετὰ οἱ Ἀθηναῖοι. Ἀπὸ τοὺς πολεμιστὲς διακρίθηκαν ὁ Αἰγινήτης Πολύκριτος καὶ οἱ Ἀθηναῖοι Εὐμένης ἀπὸ τὸν Ἀναγυρούντα καὶ Ἀμεινίας ἀπὸ τὴν Παλλήνη, αὐτὸς πού εἶχε καταδιώξει τὴν Ἀρτεμισία. Ἄν εἶχε μάθει ὅτι στό καράβι αὐτὸ βρισκόταν ἡ Ἀρτεμισία, δέν θά εἶχε σταματήσει τὴν καταδίωξη προτοῦ τὴν αἰχμαλωτίσει ὁ ἴδιος. Εἶχαν δοθεῖ διαταγές στοὺς Ἀθηναίους τριήραρχους καὶ εἶχε προκηρυχθεῖ βραβεῖο δέκα χιλιάδες δραχμές γιὰ ὅποιον τὴν ἔπιανε ζωντανή. Τοὺς φαίνονταν φοβερό μιά γυναίκα νά ἐκστρατεύει ἐναντίον τῆς Ἀθήνας. Ἡ Ἀρτεμισία, ὅπως εἶπα καὶ πρὶν, εἶχε ξεφύγει. Καὶ οἱ ὑπόλοιποι πού εἶχαν σῶσει τὰ καράβια τους βρῖσκονταν στό Φάληρο.

95. Ὁ Ἀθηναῖος Ἀριστείδης τοῦ Λυσίμαχου, πού τὸν ἀνέφερα λίγο πρὶν σάν ἄντρα ἄριστο, αὐτὸς μέσα σ' αὐτὴν τὴ γενική σύγκυση τῆς μάχης στὴ Σαλαμίνα ἔκαμε τὸ ἐξῆς: πῆρε μαζί του πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ὀπλίτες πού ἦταν παραταγμένοι στὴν ἀκτὴ τῆς Σαλαμίνας, ἦταν ὅλοι Ἀθηναῖοι, ἔκαμε μαζί τους ἀπόβαση στὴν Ψυττάλεια καὶ σκότωσε ὅλους τοὺς Πέρσες πού ἦταν στό νησάκι αὐτό.

96. Ὅταν τελείωσε ἡ ναυμαχία, οἱ Ἕλληνες ὀδήγησαν στὴ Σαλαμίνα ὅλα τὰ ναυάγια πού ἔτυχε νά εἶναι ἀκόμα ἐκεῖ καὶ ἦταν ἔτοιμοι γιὰ ἄλλη ναυμαχία, νομίζοντας ὅτι ὁ βασιλιάς θά μεταχειριστεῖ ὅσα καράβια τοῦ εἶχαν μείνει. Πολλὰ ἀπὸ τὰ ναυάγια τὰ παρέσυρε ὁ δυτικός ἄνεμος καὶ τὰ ἔριξε στό ἀκρωτήρι τῆς Ἀττικῆς πού ὀνομάζεται Κωλιάς*, ὥστε νά ἐπαληθευτεῖ ὁ χρησμός, ὁ ὁποῖος, ἐκτός ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους τοῦ Βάκχῃ καὶ τοῦ Μουσαίου, μιλοῦσε γιὰ τὰ ναυάγια αὐτὰ καὶ εἶχε εἰπωθεῖ πολλὰ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸν Λυσίστρατο, ἕναν Ἀθηναῖο χρησμολόγο. Ὁ χρησμός εἶχε ξεχαστεῖ ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἕλληνες καὶ ἦταν ὁ ἐξῆς:

Στὴν Κωλιάδα οἱ γυναῖκες θά μαγειρέψουν μέ κουσιά.

Αὐτὸ καὶ ἔγινε ὅταν ἔφυγε ὁ βασιλιάς.

* Ὁ σημερινὸς Ἅγιος Κοσμάς.

ΚΑΛΛΙΟΠΗ

9

Κεφ. 1-32. Μετά τήν ἀναχώρηση τοῦ Ξέρξη ἀπό τήν Ἑλλάδα ὁ Μαρδόνιος, ἀφοῦ ἀποτελείωσε τήν καταστροφή τῶν Ἀθηνῶν, ἀποσύρεται στή Βοιωτία, ὅπου περνάει τό χειμῶνα. Τήν ἀνοιξη οἱ Ἕλληνες συγκεντρώνουν τίς δυνάμεις τους στίς Πλαταιές. Τό σύνολο τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἀριθμοῦσε 110 000 περίπου πολεμιστές. Ἀπό αὐτούς 38 000 ἦταν ὀπλίτες. Οἱ Σπαρτιάτες ὀπλίτες ἦταν 5 000. Ὁ κάθε Σπαρτιάτης ὀπλίτης εἶχε 7 εἰλωτες συνοδοῦς.

Κεφ. 33-37. Θυσίες καί στά δύο στρατόπεδα. — Οἱ δύο παρατάξεις μένουں ἄπρακτες ἐπί δέκα μέρες

33. Ὄταν παρατάχθησαν ὅλοι κατὰ ἔθνη καί μονάδες, τή δεύτερη μέρα ἔκαναν θυσίες καί στά δύο στρατόπεδα. Γιά τοὺς Ἕλληνες ἔκανε τίς θυσίες ὁ Τεισαμενός, γιός τοῦ Ἀντίοχου πού ἀκολουθοῦσε τό στρατεύμα ὡς μάντης. Ἦταν ἀπό τήν Ἥλιδα ἀπό τό γένος τῶν Ἰαμιδῶν (τοῦ Κλυτιάδῃ) καί οἱ Λακεδαιμόνιοι τόν εἶχαν κάμει συμπολίτη τους. Κάποτε ὁ Τεισαμενός πῆγε νά ζητήσῃ χρησμό στοὺς Δελφοὺς, ἂν θά εἶχε παιδιά, καί ἡ Πυθία τοῦ ἀποκρίθηκε πὼς θά νικοῦσε πέντε φορές στοὺς μεγαλύτερους ἀγῶνες. Ὁ Τεισαμενός, ἐρμηνεύοντας λαθεμένα τό χρησμό, ἔστρεψε τήν προσοχή του στή γυμναστική γιά νά νικήσῃ σέ γυμνικούς ἀγῶνες. Ἐνῶ ἀγωνιζόταν στό πένταθλο, παρά ἓνα ἀγώνισμα θά γινόταν ὀλυμπιονίκης, ἀλλά νικήθηκε ἀπό τόν Ἰερόνυμο ἀπό τήν Ἄνδρο. Οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχαν καταλάβῃ ὅτι ὁ χρησμός δέν ἐνοοῦσε γυμνικούς ἀγῶνες ἀλλά πολεμικούς καί προσπάθησαν, δίνοντάς του χρή-

ματα, νά πείσουν τόν Τεισαμενό νά εἶναι ἀρχηγός μαζί μέ τούς Ἡρακλειδες βασιλεῖς στούς πολέμους τους. Ὁ Τεισαμενός βλέποντας πόσο μεγάλη ἦταν ἡ ἐπιθυμία τῶν Σπαρτιατῶν νά τόν προσεταιριστοῦν, πρόβαλε μεγάλες ἀπαιτήσεις, λέγοντάς τους ὅτι θά τό δεχόταν ἂν τόν κάνουν συμπολίτη τους δίνοντάς του ὅλα τά δικαιώματα, ἀλλιῶς δέ θά δεχόταν ἄλλη ἀμοιβή. Στήν ἀρχή οἱ Σπαρτιάτες, ὅταν τό ἄκουσαν, ἀγανάκτησαν καί παράτησαν ἐντελῶς τήν προσπάθειά τους νά τόν ἔχουν μάντη· ἀλλά καθῶς φοβόνταν πολύ τήν περσική αὐτή ἐκστρατεία, τά δέχτηκαν ὅλα. Ὅταν ὁ Τεισαμενός τό ἔμαθε, εἶπε ὅτι οὔτε αὐτό δέν τοῦ ἔφτανε, ἀλλά ὅτι ἔπρεπε καί τόν ἀδελφό του Ἡγία νά τόν κάνουν Σπαρτιάτη πολίτη, ἀκριβῶς ὅπως καί τόν ἴδιο.

34. Λέγοντάς τα αὐτά ἔκανε ὅ,τι εἶχε κάνει καί ὁ Μελάμπους, ἂν παραβάλει κανεῖς τήν πολιτογράφηση μέ τό βασιλικό ἀξίωμα. Πραγματικά, ὅταν οἱ γυναῖκες τοῦ Ἄργους τρελάθηκαν, οἱ Ἄργεῖοι ζήτησαν ἀπό τόν Μελάμποδα νά ἐρθεῖ ἀπό τήν Πύλο νά γιατρέψει τίς γυναῖκες τους. Τότε ὁ Μελάμπους ζήτησε γιά ἀμοιβή νά μοιραστεῖ τό βασιλικό ἀξίωμα. Οἱ Ἄργεῖοι δέν τό δέχτηκαν κι ἔφυγαν, ἀλλά, καθῶς τρελαίνονταν ὅλο.περισσότερες γυναῖκες, μετάνιωσαν καί γύρισαν νά τοῦ ποῦν ὅτι θά τοῦ ἔδιναν ὅ,τι εἶχε ζητήσει*. Ὁ Μελάμπους βλέποντάς τους νά ἔχουν ἀλλάξει γνώμη, ζήτησε περισσότερα καί εἶπε ὅτι δέ θά ἔκανε τίποτε ἀπό ὅσα ἤθελαν, ἂν δέν ἔδιναν καί στόν ἀδελφό του Βιάντα τό τρίτο τῆς βασιλείας. Οἱ Ἄργεῖοι, πού βρέθηκαν σέ μεγάλη ἀνάγκη, τό δέχτηκαν κι αὐτό.

35. Ἔτσι καί οἱ Σπαρτιάτες ἔδωσαν στόν Τεισαμενό ὅ,τι ζητοῦσε. Τόσο τόν εἶχαν ἀνάγκη. Ὅταν οἱ Σπαρτιάτες τοῦ παραχώρησαν ὅ,τι ζητοῦσε, ὁ Ἡλεις Τεισαμενός, πού εἶχε γίνει Σπαρτιάτης, τούς ἔδωσε μέ τή μαντεία του πέντε πολύ μεγάλες νίκες. Μόνοι ἀπ' ὅλους τούς ἀνθρώπους ἔγιναν Σπαρτιάτες πολίτες οἱ δύο αὐτοί. Οἱ πέντε νίκες εἶναι οἱ ἀκόλουθες: Ἡ πρώτη ἦταν ἡ νίκη στίς Πλαταιές, ἡ ἄλλη στήν Τεγέα ἐναντίον τῶν Τεγεατῶν καί τῶν Ἀργείων, ὕστερα ἡ νίκη στή Δίπαια ἐναντίον ὅλων τῶν Ἀρκάδων ἐκτός ἀπό τούς Μαντινεῖς, ὕστερα ἡ νίκη τῆς

* Οἱ κόρες τοῦ βασιλιά τοῦ Ἄργους Προίτου τιμωρήθηκαν ἐπειδή εἶχαν προσβάλει τό Διόνυσο καί τρελάθηκαν. Ἡ τρέλα τους μεταδόθηκε σέ ὅλες τίς γυναῖκες τοῦ Ἄργους.

Ἰθώμης ἐναντίον τῶν Μεσσηνίων καὶ τελευταία ἡ νίκη τῆς Τανάγρας ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Ἀργείων. Αὕτῃ εἶναι καὶ ἡ τελευταία.

36. Αὐτὸς λοιπὸν ὁ Τεισαμενός, τὸν ὁποῖο εἶχαν μαζί τους οἱ Σπαρτιάτες, ἔκανε τὶς θυσίαις στὶς Πλαταιές. Οἱ θυσίαις ἦταν εὐνοϊκές γιὰ τοὺς Ἕλληνας ἂν κρατοῦσαν ἄμυνα, ἂν ὅμως περνοῦσαν τὸν Ἀσωπὸ καὶ ἔκκαν ἐπίθεση, οἱ θυσίαις ἔδειχναν κακὰ σημάδια.

37. Καὶ γιὰ τὸν Μαρδόνιο, πού ἤθελε ν' ἀρχίσει ἐπίθεση, οἱ θυσίαις δὲν ἦταν εὐνοϊκές· ἂν κρατοῦσε ἄμυνα ἦταν εὐνοϊκές.

Κεφ. 41 - 42 καὶ 44 - 65. Ἡ ἐνδέκατη μέρα.— Ἡ μάχη τῶν Πλαταιῶν

41. Ὡς τὶς δέκα μέρες λοιπὸν δὲν ἔγινε τίποτε περισσότερο ἀπ' αὐτά. Ὅταν ἤρθε ἡ ἐνδέκατη μέρα πού ἦταν ἔτσι παραταγμένοι ὁ ἕνας ἀντίκρου στὸν ἄλλο, οἱ Ἕλληνας εἶχαν πάρει πολλές ἐνισχύσεις καὶ ὁ Μαρδόνιος ἀνυπομονοῦσε μὲ τὴν ἀπραξία του. Τότε λογομάχησαν ὁ Μαρδόνιος τοῦ Γωβρούα καὶ ὁ Ἀρτάβαζος τοῦ Φαρνάκη, πού ὁ Ξέρξης τὸν ἐκτιμοῦσε ὅσο λίγους Πέρσες. Συζητοῦσαν καὶ οἱ γνῶμες ἦταν οἱ ἐξῆς: Ὁ Ἀρτάβαζος ἔλεγε πὼς ἔπρεπε ἀμέσως νὰ ὑποχωρήσει τὸ στράτευμα ὀλόκληρο καὶ νὰ πάει κάτω ἀπὸ τὸ τεῖχος τῶν Θηβαίων, ὅπου εἶχαν συγκεντρωθεῖ πολλά τρόφιμα καὶ ζωοτροφές· ἐκεῖ, χωρὶς ν' ἀγωνιστοῦν, θὰ ἔδιναν τέλος στὸν πόλεμο μὲ τὸ ἐξῆς μέσον: εἶχαν πολὺ χρυσάφι κομμένο σὲ νομίσματα καὶ ἄκοπο· εἶχαν καὶ πολὺ ἀσήμι καὶ πολύτιμα κύπελλα· ἔπρεπε λοιπὸν νὰ στείλουν ἄφθονα δῶρα στοὺς Ἕλληνας, κυρίως στοὺς ἡγέτες, καὶ γρήγορα θὰ παράδιναν τὴν ἐλευθερία τους· δὲν ἔπρεπε νὰ ριψοκινδυνέψουν σὲ μάχη. Τὴν ἴδια γνώμη μὲ τὸν Ἀρτάβαζο εἶχαν καὶ οἱ Θηβαῖοι. Ὁ Ἀρτάβαζος ἔβλεπε σωστά, ἀλλὰ ἡ γνώμη τοῦ Μαρδονίου ἦταν πιὸ ἄκαμπτη καὶ πιὸ σκληρὴ καὶ διόλου συμβιβαστικὴ. Θεωροῦσε ὅτι ὁ στρατὸς του ἦταν πολὺ καλύτερος ἀπὸ τὸν ἐλληνικὸ καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ γίνῃ μάχη ὅσο τὸ δυνατό πιὸ γρήγορα, καὶ νὰ μὴν ἀφήσουν νὰ συγκεντρωθοῦν περισσότεροι ἐχθροί, νὰ παρατήσουν τὶς θυσίαις τοῦ Ἡγησίστρατου καὶ νὰ μὴν ὑποτάσσονται σ' αὐτές, ἀλλὰ ν' ἀκολουθήσουν τὰ ἔθιμα τῶν Περσῶν καὶ νὰ δώσουν τὴ μάχη.

42. "Όταν τὰ εἶπε αὐτά, κανεῖς δέν ἔφερε ἀντίρρηση κι ἔτσι ἡ γνώμη του ἐπικράτησε. "Ἄλλωστε σ' αὐτόν εἶχε δώσει ὁ βασιλιάς τὴν ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ καὶ ἔχι στὸν Ἀρτάβαζο. Ὑστερα κάλεσε ὅσους ἦταν ἐπικεφαλῆς στίς διάφορες μονάδες καὶ τοὺς στρατηγούς τῶν Ἑλλήνων ποὺ ἦταν μαζί του καὶ τοὺς ρώτησε ἂν ἤξεραν κανένα χρησμό ποὺ νὰ ἔλεγε ὅτι οἱ Πέρσες θὰ καταστρέφονταν στὴν Ἑλλάδα. Καθὼς ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν κληθεῖ σώπαιναν, ἄλλοι ἐπειδὴ δέν ἤξεραν τοὺς χρησμούς, ἄλλοι ἐπειδὴ τοὺς ἤξεραν ἀλλὰ φοβόνταν νὰ μιλήσουν, ὁ Μαρδόνιος εἶπε: «Ἀφοῦ λοιπὸν ἢ δέν ξέρετε τίποτε ἢ δέν τολμᾶτε νὰ μιλήσετε, ἐγὼ θὰ σᾶς μιλήσω ποὺ τὸ ξέρω καλά. Ὑπάρχει χρησμός ποὺ λέει ὅτι οἱ Πέρσες θὰ φτάσουν στὴν Ἑλλάδα καὶ θὰ λεηλατήσουν τὸ ἱερό τῶν Δελφῶν κι ὅτι μετὰ τὴν διαρπαγὴ αὐτὴ θὰ χαθοῦν ὅλοι. Ἐμεῖς λοιπὸν ἀφοῦ τὸ ξέρουμε καλά αὐτό, οὔτε θὰ πᾶμε στὸ ἱερό οὔτε θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ τὸ λεηλατήσουμε καὶ συνεπῶς ἀπ' αὐτόν τὸ λόγο δέ θὰ χαθοῦμε. Ἐπομένως, ὅσοι ἀπὸ σᾶς εἶσατε φίλοι μας, εὐχαριστηθεῖτε μ' αὐτό, γιατί θὰ νικήσουμε τοὺς Ἕλληνας». Ἀφοῦ τὰ εἶπε αὐτά τοὺς παράγγειλε νὰ τὰ ἐτοιμάσουν προσεκτικὰ ὅλα, ὥστε νὰ γίνει ἐπίθεση μόλις χαράξει ἡ ἐπόμενη μέρα.

44. Μετὰ τίς ἐρωτήσεις γιὰ τοὺς χρησμούς καὶ τίς παραινέσεις τοῦ Μαρδονίου νύχτωσε καὶ ἔβαλαν φρουρούς. Καθὼς προχωροῦσε ἡ νύχτα καὶ ἡσυχία ἀπλώθηκε στὰ στρατόπεδα καὶ οἱ στρατιῶτες κοιμόνταν βαθιά, ἓνας καβαλάρης πλησίασε τοὺς Ἀθηναίους σκοπούς. Ἦταν ὁ Ἀλέξανδρος τοῦ Ἀμύντα, στρατηγός καὶ βασιλιάς τῶν Μακεδόνων, ποὺ ἔψαχνε νὰ ἔρθει σ' ἐπαφὴ μὲ τοὺς στρατηγούς. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς σκοπούς ἔμειναν στίς θέσεις τους, ἀλλὰ μερικοὶ ἔτρεξαν στοὺς στρατηγούς καὶ τοὺς εἶπαν ὅτι ἦρθε ἓνας καβαλάρης ἀπὸ τὸ στρατόπεδο τῶν Μήδων ποὺ δέν ἤθελε νὰ φανερώσει τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ ὅτι ἤθελε νὰ μιλήσει στοὺς στρατηγούς κι ἔλεγε τὰ ὀνόματά τους.

45. "Όταν οἱ στρατηγοὶ τὸ ἄκουσαν, ἀμέσως ἔτρεξαν στίς προφυλακές κι ἔταν ἔφθασαν ἐκεῖ ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς εἶπε τὰ ἀκόλουθα: «Ἀθηναῖοι, ἔρχομαι νὰ σᾶς μιλήσω ἀπόλυτα μυστικά καὶ δέν πρέπει νὰ πεῖτε σὲ κανένα τίποτα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Πικυσανία, γιατί διαφορετικὰ θὰ ἤμουν χαμένος. Δέν θὰ ἐρχόμουν νὰ σᾶς μιλήσω ἂν δέ νοιαζόμουν γιὰ ὀλόκληρη τὴν Ἑλλάδα. Γιατί εἶμαι Ἕλληνας στὴν καταγωγὴ ἀπὸ παλιὰ γενιὰ καὶ δέ θὰ ἤθελα νὰ βλέπω τὴν Ἑλλάδα ὑποδουλωμένη, ἀντὶ νὰ εἶναι ἐλεύ-

θηρη. Σᾶς λέω λοιπόν ὅτι οἱ θυσίαι δέ δίνουν στό Μαρδόνιο καί στό στρατεύμα του τά ἀποτελέσματα πού προσδοκᾷ, διαφορετικά θά εἶχε γίνει μάχη ἀπό μέρες. Τώρα ὁ Μαρδόνιος ἀποφάσισε ν' ἀψηφῆσει τίς θυσίαι καί μόλις φανεῖ ἡ μέρα νά κάνει ἐπίθεση. Νομίζω πώς φοβᾶται μήπως συγκεντρωθεῖτε περισσότεροι. Λοιπόν ἔτοιμασθεῖτε. Ἄν πάλι ὁ Μαρδόνιος ἀναβάλει τό σχέδιό του καί δέν κάμει ἐπίθεση, κάνετε ὑπομονή καί μείνετε ἐδῶ, γιατί ἔχει τρόφιμα μόνον γιά λίγες μέρες ἀκόμα. Ἄν ὁ πόλεμος αὐτός τελειώσει ὅπως τό ἐπιθυμοῦτε, πρέπει τότε νά θυμηθεῖτε νά μέ ἐλευθερώσετε κι ἐμένα, πού, γιά χάρη τῶν Ἑλλήνων, ἀνέλαβα μιά ἐπικίνδυνη ἀποστολή ἀπό προθυμία νά σᾶς φανερώσω τά σχέδια τοῦ Μαρδονίου, ὥστε νά μή σᾶς χτυπήσουν ξαφνικά οἱ βάρβαροι. Εἶμαι ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδών». Αὐτά εἶπε καί γύρισε στό στρατόπεδο καί στή θέση του.

46. Οἱ στρατηγοί τῶν Ἀθηναίων πῆγαν στή δεξιὰ πτέρυγα καί ἀνακοίνωσαν στόν Πausανία τά ὅσα τοὺς εἶχε πεῖ ὁ Ἀλέξανδρος. Τότε ὁ Πausανίας, πού φοβήθηκε τοὺς Πέρσες, τοὺς εἶπε τά ἀκόλουθα: «Ἄφοῦ πρόκειται νά γίνει ἐπίθεση τήν αὐγή, πρέπει ἐσεῖς οἱ Ἀθηναῖοι νά βρεθεῖτε ἀπέναντι στοὺς Πέρσες καί ἐμεῖς νά βρεθοῦμε ἀπέναντι στοὺς Βοιωτοὺς καί τοὺς Ἑλληνας πού εἶναι παραταγμένοι ἀπέναντί σας, καί τοῦτο γιά τὸν ἐξῆς λόγο: Ἐσεῖς ξέρετε τοὺς Μήδους πού τοὺς νικήσατε στή μάχη τοῦ Μαραθῶνα, ἐνῶ ἐμεῖς δέν ἔχουμε τέτοια πείρα καί δέν τοὺς ξέρομε· κανεῖς Σπαρτιάτης δέν ἔχει πολεμήσει μέ τοὺς Μήδους, ἐνῶ ξέρομε καλά τοὺς Βοιωτοὺς καί τοὺς Θεσσαλοὺς. Πρέπει λοιπόν νά πάρουμε τά ὄπλα καί νά ἔρθετε ἐσεῖς στήν πτέρυγα αὐτή κι ἐμεῖς νά πᾶμε στήν ἀριστερή». Σ' αὐτά οἱ Ἀθηναῖοι εἶπαν τά ἐξῆς: «Κι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι ἀπό τήν ἀρχή, ὅταν εἶδαμε ὅτι θά παραταχθοῦμε ἀντίκρου στοὺς Πέρσες, εἶχαμε στό νοῦ μας νά σᾶς ποῦμε αὐτά πού τώρα προφθάσατε ἐσεῖς νά μᾶς πεῖτε. Φοβόμαστε ὅμως μήπως τά λόγια μας δέ σᾶς εὐχαριστήσουν. Ἄλλ' ἀφοῦ σεῖς οἱ ἴδιοι τό σκεφτήκατε, μᾶς προκαλεῖ εὐχαρίστηση ἡ πρότασή σας καί εἶμαστε ἔτοιμοι γιά τήν ἀλλαγὴ».

47. Καθὼς ἦταν σύμφωνοι καί οἱ δύο καί ἄρχισε νά φέγγει, ἄλλαξαν τίς θέσεις τους. Οἱ Βοιωτοὶ κατάλαβαν τί γινόταν καί τό εἶπαν στό Μαρδόνιο, πού μόλις τό ἄκουσε ἄρχισε ν' ἀλλάξει τήν παράταξή του, ὥστε οἱ Πέρσες νά βρεθοῦν ἀπέναντι στοὺς Λακεδαιμονίους. Ὅταν ὁ Πausανίας

κατάλαβε τί γινόνταν, εἶδε πώς τήν κίνησή του τήν εἶχε καταλάβει ὁ ἐχθρός καί πῆρε τούς Σπαρτιάτες πίσω στή δεξιά πτέρυγα. Τότε καί ὁ Μαρδόνιος πῆρε πίσω τούς Πέρσες στήν ἀριστερή πτέρυγα.

48. "Ὅταν παρατάχθηκαν στίς ἀρχικές τους θέσεις, ὁ Μαρδόνιος ἔστειλε κήρυκα στούς Σπαρτιάτες καί τούς μῆνυσε τά ἑξῆς: «Λακεδαιμόνιοι, ἔχετε τή φήμη ὅτι εἴσαστε οἱ πῶ ἀντρεῖοι σ' αὐτό τόν τόπο καί οὔτε φεύγετε στόν πόλεμο, οὔτε ἐγκαταλείπετε τή θέση σας στή μάχη, ἀλλά σκοτώνετε τόν ἀντίπαλο ἢ σκοτώνεστε ἐσεῖς. Τίποτε ἀπ' αὐτά δέν εἶναι ἀλήθεια. Προτοῦ κἀν ἔρθετε στά χέρια μαζί μας σᾶς εἶδαμε νά φεύγετε καί νά δίνετε τίς θέσεις σας, ἀφήνοντας τούς Ἀθηναίους νά δοκιμάσουν τήν ἀξία μας καί παραταχθήκατε ἀπέναντι στούς δούλους μας. Αὐτά δέν εἶναι πράξεις ἀνδρῶν γενναίων, ἀλλά σφάλαμε πολύ στήν κρίση μας γιά σᾶς. Περιμέναμε, μέ τή φήμη τῆς ἀντρείας σας, ὅτι θά μᾶς στέλνατε κήρυκα νά μᾶς προκαλέσετε, θέλοντας νά πολεμήσετε μέ μόνους τούς Πέρσες καί ἤμαστε ἔτοιμοι νά τό δεχτοῦμε· ἀλλά βλέπουμε ὅτι δέν ἔχετε τέτοια πρόθεση καί ὅτι θέλετε νά ξεφύγετε. Τώρα λοιπόν ἀφοῦ δέ μᾶς κάνατε ἐσεῖς τέτοια πρόταση, ἀρχίζουμε ἐμεῖς. Γιατί γά μήν πολεμήσουμε ἴσοι πρός ἴσους τόν ἀριθμό, ἀφοῦ θεωρεῖστε οἱ γενναϊότεροι ἀνάμεσα στούς Ἕλληνας κι ἐμεῖς ἀνάμεσα στούς βαρβάρους; Ἄν νομίζετε ὅτι καί οἱ ἄλλοι πρέπει νά πολεμήσουν, ἄς πολεμήσουν μετά ἀπό μᾶς. Ἄν δέν τό θέλετε αὐτό, ἀλλά θέλετε μόνο ἐσεῖς νά ἀγωνισθεῖτε, εἴμαστε ἔτοιμοι νά πολεμήσουμε. Ὅποιος νικήσει, θά νικήσει γιά ὅλον τό στρατό του».

49. Ὁ κήρυκας τά εἶπε αὐτά καί περίμενε, ἀλλά καθώς δέν τοῦ ἔδινε κανεῖς ἀπόκριση, ἔφυγε πίσω καί ἀνέφερε στόν Μαρδόνιο τί εἶχε συμβεῖ. Ὁ Μαρδόνιος, περιχαρῆς γι' αὐτή τήν ἀσήμαντη νίκη, ἔδωσε διαταγή στό ἵππικό νά κάνει ἐπίθεση ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Καθώς ἔκαναν ἐπέλαση οἱ ἱππεῖς, ἔφθειραν πολύ ὀλόκληρη τήν ἑλληνική παράταξη μέ τά ἀκόντια καί τά τόξα. Ἦταν ἱπποτοξότες, καί οἱ Ἕλληνες δέν μπορούσαν νά τούς κυνηγήσουν. Κατάφεραν νά παραχώσουν καί τήν πηγὴ Γαργαφία, ἀπό τήν ὁποία ὕδρευόταν ὀλόκληρο τό ἑλληνικό στρατεύμα. Παραταγμένοι κοντά στήν πηγὴ ἦταν μόνο οἱ Λακεδαιμόνιοι. Ἡ πηγὴ ἦταν μακριά ἀπό τούς ἄλλους Ἕλληνας, ἀνάλογα μέ τή μονάδα στήν ὁποία ἀνήκαν, ἀλλά κοντά ὁ Ἄσωπος. Δέν μπορούσαν ὅμως νά πλησιάσουν στό ποτάμι καί πήγαιναν ὅλοι στήν πηγὴ, γιατί τό ἵππικό καί τά τόξα δέν τούς ἄφηναν νά πάρουν νερό ἀπό τό ποτάμι.

50. Ἐξαιτίας αὐτοῦ κι ἐπειδὴ τό στρατεύμα εἶχε στερηθεῖ τό νερό καί κακοπάθαινε ἀπό τό ἵππικό, οἱ Ἕλληνες στρατηγγοὶ πῆγαν νά συσκεφτοῦν μέ τόν Παυσανία στή δεξιὰ πτέρυγα γιά τά θέματα αὐτά κι γι' ἄλλα· γιατί ὅσο καί ἂν ἦταν σοβαρό τό ζήτημα τοῦ νεροῦ, ὑπῆρχαν ἄλλα πού τούς στενοχωροῦσαν ἀκόμα περισσότερο. Δέν εἶχαν πιά τροφίμα, γιατί οἱ ἄνθρωποι τους πού εἶχαν σταλεῖ στήν Πελοπόννησο γιά νά φέρουν τροφίμα, ἐμποδίζονταν ἀπό τό ἵππικό καί δέν μποροῦσαν νά ἐπιστρέψουν στό στρατόπεδο.

51. Ἀφοῦ ἔκαναν σύσκεψη οἱ στρατηγγοὶ ἀποφάσισαν, ἂν οἱ Πέρσες ἄφηναν τήν ἡμέρα ἐκεῖνη νά περάσει χωρίς νά δώσουν μάχη, νά πᾶνε στό νησί. Τό νησί αὐτό βρῖσκεται μπροστά στήν πολιτεία τῶν Πλαταιῶν καί ἀπέχει δέκα στάδια ἀπό τόν Ἄσωπο κι ἀπό τήν πηγὴ Γαργαφία, ὅπου ἦταν στρατοπεδευμένοι. Καί νά γιατί βρῖσκεται νησί στή στεριά. Τό ποτάμι πού κατεβαίνει ἀπό τόν Κιθαιρώνα, στήν πεδιάδα χωρίζεται στά δύο καί οἱ δύο κοῖτες του ἀπέχουν τρία στάδια ἢ μία ἀπό τήν ἄλλη καί ὕστερα σμίγουν πάλι καί γίνονται μία. Τό νησί αὐτό λέγεται Ὀερόη. Οἱ ντόπιοι λένε ὅτι ἦταν κόρη τοῦ Ἄσωποῦ. Ἀποφάσισαν λοιπόν νά μεταφερθοῦν στό μέρος αὐτό, ὥστε καί νερό νά ἔχουν ἄφθονο καί τό ἵππικό νά μὴν μπορεῖ νά τούς ἐνοχλεῖ, ὅπως ἐκεῖ πού ἦταν. Ἀποφάσισαν νά μετακινηθοῦν νύχτα, στή δεύτερη ἀλλαγὴ φρουρᾶς, ὥστε νά μὴν τούς νιώσουν οἱ Πέρσες καί τούς παρακολουθήσουν, παρενοχλώντας τους μέ τό ἵππικό. Ἀφοῦ θά ἔφταναν στό χῶρο αὐτό, στόν ὁποῖο χωρίζεται ἡ κόρη τοῦ Ἄσωποῦ Ὀερόη, κατεβαίνοντας ἀπό τόν Κιθαιρώνα, ἀποφάσισαν τήν ἴδια νύχτα νά στείλουν τό μισό στρατό στόν Κιθαιρώνα, γιά νά παραλάβουν τούς ἀνθρώπους τους πού εἶχαν ξεκινηθεῖ γιά ἀνεφοδιασμό καί βρῖσκονταν ἀποκλεισμένοι στόν Κιθαιρώνα.

52. Αὐτά ἀποφάσισαν καί ὄλη ἐκεῖνη τήν ἡμέρα ὑπέφεραν πολύ ἀπό τό ἵππικό πού τούς ἔκανε ἐπιθέσεις. Καθώς ἤρθε ἡ νύχτα κι ἔπαψε τίς ἐπιθέσεις του τό ἵππικό, ὅταν ἔφτασε ἡ ὥρα πού εἶχαν συμφωνήσει νά φύγουν, οἱ περισσότεροι ἀπό τούς Ἕλληνες ἔφυγαν, χωρίς ὅμως νά ἔχουν σκοπὸ νά πᾶνε στό συμφωνημένο χῶρο. Καθώς κινήθηκαν, πῆγαν γρήγορα πρὸς τήν πολιτεία τῶν Πλαταιῶν γιά ν' ἀποφύγουν τό ἵππικό. Ἐφτασαν στό Ἡραῖο, τό ὁποῖο βρῖσκεται μπροστά στήν πολιτεία τῶν Πλαταιῶν καί ἀπέχει εἴκοσι στάδια ἀπό τήν πηγὴ Γαργαφία. Ὅταν ἔφτασαν στό ἱερό, ἐγκαταστάθηκαν ἐκεῖ.

53. Αὐτοὶ λοιπὸν στρατοπέδεψαν γύρω ἀπὸ τὸ Ἡραῖο. Ὁ Πausανίας, βλέποντάς τους νὰ φεύγουν ἀπὸ τὸ στρατόπεδο, ἔδωσε διαταγὴ στοὺς Λακεδαιμονίους νὰ πάρουν τὰ ὄπλα καὶ ν' ἀκολουθήσουν τοὺς ἄλλους πού προπορεύονταν, νομίζοντας ὅτι αὐτοὶ πῆγαιναν σὲ συμφωνημένο μέρος. Ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀξιωματικοὶ ἦταν πρόθυμοι νὰ ὑπακούσουν στὸν Πausανία, ἀλλὰ ὁ Ἀμομφάρετος, γιὸς τοῦ Πολιάδη, λοχαγὸς τοῦ λόχου Πιτανάτη, εἶπε ὅτι δὲ θὰ ἔφευγε μπροστὰ στὸν ἐχθρὸ καὶ δὲ θὰ ντρόπιαζε τὴ Σπάρτη. Ἀποροῦσε μὲ τὴ μετακίνηση τοῦ στρατοῦ, γιατί δὲν ἤξερε τί εἶχε ἀποφασιστεῖ. Ὁ Πausανίας καὶ ὁ Εὐρυάναξ θεωροῦσαν φοβερὴ τὴν ἀνυπακοή αὐτῆ, ἀλλὰ ἀκόμα πῶ φοβερὸ τὸ νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν Πιτανάτη λόχο, ἐπειδὴ ὁ Ἀμομφάρετος ἐπέμενε. Φοβόνταν μήπως, ἂν τὸν ἐγκατέλειπαν, ἐφαρμόζοντας τὰ ὅσα εἶχαν συμφωνήσει μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες, χαθεῖ ὁ Ἀμομφάρετος καὶ οἱ πολεμιστὲς του. Μὲ αὐτὲς τίς σκέψεις δὲ μετακίνησαν τὸ στρατόπεδο τῶν Λακεδαιμονίων καὶ προσπαθοῦσαν νὰ πείσουν τὸν Ἀμομφάρετο πὼς δὲν ἔπρεπε νὰ δείξει τέτοια διαγωγὴ.

54. Προσπαθοῦσαν λοιπὸν νὰ πείσουν τὸν Ἀμομφάρετο πὺ μόνος ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς Τεγεάτες ἤθελε νὰ μείνει ἐκεῖ. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔκαναν τὰ ἑξῆς: Ἐμειναν ἀκίνητοι ἐκεῖ πὺ ἦταν, ξέροντας τὴ νοοτροπία τῶν Λακεδαιμονίων πὺ ἄλλα σκέπτονται καὶ ἄλλα λένε. Ὅταν τὸ στρατόπεδο εἶχε ἀρχίσει νὰ κινεῖται, οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν ἕναν ἵππεα γιὰ νὰ δεῖ ἂν οἱ Σπαρτιάτες ἐτοιμάζονταν νὰ βαδίσουν ἢ ἂν δὲν εἶχαν σκοπὸ νὰ μετακινήθουν καὶ νὰ ρωτῆσει τὸν Πausανία τί ἔπρεπε νὰ κάμουν.

55. Ὅταν ὁ ἀπεσταλμένος ἔφτασε στοὺς Λακεδαιμονίους, τοὺς εἶδε παραταγμένους σὲ μέρος τους καὶ τοὺς ἀρχηγούς τους νὰ φιλονικοῦν. Συμβούλευαν τὸν Ἀμομφάρετο ὁ Εὐρυάναξ καὶ ὁ Πausανίας, λέγοντάς του νὰ μὴ βάλει σὲ κίνδυνο τοὺς Λακεδαιμονίους πὺ θὰ ἔμεναν μόνοι, μὰ δὲν τὸν ἔπειθαν. Συνέχιζαν νὰ φιλονικοῦν ὅταν ἤρθε ὁ ἀπεσταλμένος τῶν Ἀθηναίων πὺ παρακολούθησε τὴ φιλονικία. Θυμωμένος ὁ Ἀμομφάρετος παίρνει μιὰ πέτρα μὲ τὰ δύο του χέρια καὶ βάζοντάς την μπρὸς στὰ πόδια τοῦ Πausανία εἶπε ὅτι μὲ αὐτὴ τὴν ψῆφο ψηφίζει νὰ μὴ φύγουν μπροστὰ στοὺς ξένους. (Μὲ τὴ λέξη ξένους ἐνοοῦσε τοὺς βαρβάρους). Ὁ Πausανίας τοῦ εἶπε πὼς δὲν εἶναι στὰ καλά του, πὼς εἶναι τρελὸς καὶ

πρός τόν Ἀθηναῖο ἀπεσταλμένο πού τόν ρωτοῦσε σ' ὅ,τι τοῦ εἶχαν πεῖ, ἀπάντησε ν' ἀναφέρει στους Ἀθηναίους τήν κατάσταση καί νά τούς πεῖ νά πλησιάσουν τήν παράταξή τους. "Ὅσο γιά τή μετακίνηση, νά κάνουν ὅ,τι θά ἔκαναν καί οἱ Σπαρτιάτες.

56. Ὁ κήρυκας τῶν Ἀθηναίων γύρισε στους δικούς του. Οἱ Σπαρτιάτες ἐξακολουθοῦσαν νά φιλονικοῦν ὅταν ἄρχισε νά χαράζει. Τή στιγμή ἐκεῖνη ὁ Πausanίας, πού δέν εἶχε ἀκόμα πάρει ἀπόφαση, σκέφτηκε πώς ὁ Ἀμομφάρετος δέ θά ἔμενε μόνος, ὅταν θά ἔφευγαν οἱ ἄλλοι Λακεδαιμόνιοι. Ἔδωσε λοιπόν διαταγή καί πῆρε ὅλο τό στράτευμα μαζί του ἀπό τίς πλαγιές τοῦ βουνοῦ. Τελευταῖοι ἀκολουθοῦσαν οἱ Τεγεάτες. Οἱ Ἀθηναῖοι σχημάτισαν παράταξη καί βάδισαν διαφορετικά ἀπό τούς Λακεδαιμόνιους. Οἱ Λακεδαιμόνιοι βάδιζαν στά ὑψώματα καί στίς ὑπώρειες τοῦ Κιθαιρώνα, φοβούμενοι τό ἵππικό, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι βάδιζαν πιά χαμηλά, στήν πεδιάδα.

57. Ὁ Ἀμομφάρετος στήν ἀρχή νόμιζε πώς ὁ Pausanίας δέ θά τολμοῦσε νά τόν ἐγκαταλείψει καί προσπαθοῦσε νά πείσει τούς ἄλλους νά μή φύγουν ἀπό τίς θέσεις τους. "Ὅταν αὐτοί πού ἦταν μέ τόν Pausanία ἀπομακρύνθηκαν, ὁ Ἀμομφάρετος πίστεψε ὅτι τόν ἐγκαταλείπουν κι ἔδωσε διαταγή στό λόχο νά πάρει τά ὅπλα καί ν' ἀκολουθήσει τούς ἄλλους. Οἱ Λακεδαιμόνιοι προχώρησαν ὡς δέκα στάδια καί σταμάτησαν νά περιμένουν τό λόχο τοῦ Ἀμομφάρετου κοντά στόν ποταμό Μολόεντα, σ' ἓνα χῶρο πού ὀνομάζεται Ἀργιόπιο. Ἐκεῖ ὑπάρχει ἱερό τῆς ἔλευσίνας Δήμητρας. Περίμεναν ὥστε ἂν ὁ Ἀμομφάρετος καί ὁ λόχος του δέν ἐγκατέλειπαν τή θέση τους, νά μπορέσουν νά τούς βοηθήσουν, ἀφοῦ θά εἶχαν μείνει κοντά. Ὁ λόχος τοῦ Ἀμομφάρετου ἐνώθηκε μέ τούς ὑπόλοιπους καί τότε τούς ἔκανε ἐπίθεση ὀλόκληρο τό ἵππικό τῶν βαρβάρων. Οἱ ἵππεῖς ἔκαναν ὅ,τι συνήθιζαν νά κάνουν πάντα καί βλέποντας κενό τό χῶρο, ὅπου ἦταν παραταγμένοι πρῖν οἱ Ἕλληνες, προχώρησαν περισσό-τερο καί ὅταν τούς ἔφτασαν τούς ἐπιτέθηκαν.

58. Ὅταν ὁ Μαρδόνιος πληροφορήθηκε ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχαν φύγει τή νύχτα καί εἶδε ἔρημη τήν τοποθεσία, κάλεσε τόν Λαρισαῖο Θώρακα καί τούς ἀδελφούς του Εὐρύπυλο καί Θρασυδαῖο καί τούς εἶπε: «Ἀλεύαδες, τί ἄλλο ἀκόμα θά μοῦ πεῖτε βλέποντας ἔρημες τίς θέσεις αὐτές;

Σεῖς, πού εἴσαστε γείτονές τους, μοῦ λέγατε ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι δέν ἀποφεύγουν τή μάχη καί ὅτι εἶναι οἱ πρῶτοι στά πολεμικά ἔργα. Τούς εἶδατε πρῖν νά θέλουν ν' ἀλλάξουν θέση καί τώρα ὅλοι βλέπουμε πώς μέ τή νύχτα τό σκάσανε. Ἔδειξαν καθαρά, τώρα πού ἦταν νά πολεμήσουν μέ τούς πραγματικά ἀντρείους, ὅτι εἶναι ἕνα τίποτα καί ὅτι φημίζονται μόνο μεταξύ τῶν Ἑλλήνων, πού κι αὐτοί εἶναι ἕνα τίποτα. Ἐσεῖς βέβαια δέ γνωρίζετε τούς Πέρσες καί γι' αὐτό σᾶς συγχωρῶ πρόθυμα πού ἐπαινούσατε τούς Λακεδαιμονίους, τούς ὁποίους καί ξέρατε. Ἀλλά ἀπόρησα πολύ μέ τόν Ἀρτάβαζο, πού, καταφοβισμένος ἀπό τούς Λακεδαιμονίους, ἐξέφρασε μιά δειλή γνώμη, ὅτι ἔπρεπε δηλαδή νά σηκώσουμε τό στρατόπεδο καί νά πᾶμε στήν πολιτεία τῶν Θηβαίων γιά νά πολιορκηθοῦμε ἐκεῖ. Τή γνώμη αὐτή θά τή μάθει ὁ βασιλιάς ἀπό μένα. Ἀλλά θά ξαναμιλήσουμε γι' αὐτά. Τώρα, ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες φεύγουν, δέν ἐπιτρέπεται νά τούς ἀφήσουμε· νά τούς καταδιώξουμε καί ἀφοῦ τούς φτάσουμε νά πληρώσουν γιά ὅλα ὅσα ἔκαμαν στούς Πέρσες».

59. Ἀφοῦ τά εἶπε αὐτά, ἔδωσε διαταγή στούς Πέρσες νά διαβοῦν τόν Ἀσωπό καί νά καταδιώξουν τρέχοντας τούς Ἕλληνες πού φαίνονταν νά φεύγουν. Καταδιώξε μόνο τούς Λακεδαιμονίους καί τούς Τεγεάτες, γιατί δέν ἔβλεπε τούς Ἀθηναίους πού βιάδιζαν στήν πεδιάδα καί τούς ἔκρυβαν οἱ λόφοι. Βλέποντας τούς Πέρσες νά ξεκινοῦν, γιά νά καταδιώξουν τούς Ἕλληνες, οἱ ἀρχηγοί τῶν ἄλλων βαρβαρικῶν μονάδων ὕψωσαν τά σήματα καί ἄρχισαν τήν καταδίωξη, ὅπως μπορούσε ὁ καθένας, χωρίς νά σχηματίσουν παράταξη καί χωρίς καμιᾶ τάξη. Αὐτοί λοιπόν ἔκαναν ἐπίθεση, οὐρλιάζοντας καί ἄταχτα, βέβαιοι ὅτι θά νικήσουν τούς Ἕλληνες.

60. Ὄταν τοῦ ἔκανε ἐπίθεση τό ἵππικό, ὁ Πausanίας ἔστειλε μέ ἱππέα μήνυμα στούς Ἀθηναίους: «Ἀθηναῖοι, ἀρχίζει ὁ μέγιστος ἀγών γιά μιά Ἑλλάδα ἐλευθερή ἢ δούλη. Ἐμεῖς οἱ Λακεδαιμόνιοι κι ἐσεῖς οἱ Ἀθηναῖοι προδοθήκαμε ἀπό τούς συμμάχους, πού ἔφυγαν τή νύχτα. Τώρα εἶναι φανερό τό τί πρέπει νά κάνουμε· μπορούμε πολύ καλά νά βοηθοῦμε ὁ ἕνας τόν ἄλλο. Ἄν τό ἵππικό εἶχε κάνει σέ ἐσᾶς πρῶτα ἐπίθεση, τότε ἔπρεπε ἐμεῖς καί μαζί μας οἱ Τεγεάτες πού δέν πρόδωσαν τήν Ἑλλάδα, νά σᾶς βοηθήσουμε. Τώρα, πού ὁλόκληρο τό ἵππικό ἔκανε σέ ἐμᾶς ἐπίθεση, σωστό εἶναι νά ἔρθετε σεῖς νά βοηθήσετε τό τμήμα πού

πιέζεται περισσότερο. Ἄν κάποιος λόγος σᾶς ἐμποδίζει νά ἔρθετε οἱ ἴδιοι νά μᾶς βοηθήσετε, τότε τουλάχιστον στείλτε μας τούς τοξότες σας. Ξέρουμε ὅτι στόν πόλεμο αὐτό ἐσεῖς δείχνετε τή μεγαλύτερη προθυμία, ὥστε καί σ' αὐτό τό αἴτημά μας θά εἰσακουσέτε».

61. Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι τά πληροφορήθηκαν αὐτά ἐτοιμάστηκαν νά τούς βοηθήσουν ὅσο μπορούσαν. Καί ἐνῶ ἔκαναν κίβλας στραφή, τούς ἐπιτέθησαν οἱ Ἕλληνες πού ἦταν ἀντίκρου τους, σύμμαχοι τοῦ βασιλιᾶ, κι ἔτσι δέν μπόρεσαν νά βοηθήσουν τούς Λακεδαιμόνιους, γιατί τούς ἐμπόδιζε ἡ ἐπίθεση. Οἱ Λακεδαιμόνιοι λοιπόν καί οἱ Τεγεάτες ἔμειναν μόνοι — οἱ Λακεδαιμόνιοι μαζί μέ τούς ἐλαφρά ὀπλισμένους πενήντα χιλιάδες καί οἱ Τεγεάτες τρεῖς χιλιάδες (ποτέ δέ χωρίζονταν ἀπό τούς Λακεδαιμόνιους) — καί ἔκαναν θυσίες, γιατί ἤθελαν νά δώσουν μάχη μέ τό Μαρδόνιο καί τό στρατό πού εἶχαν ἀντίκρου τους. Ἀλλά οἱ θυσίες δέν ἦταν εὐνοϊκές καί στό μεταξύ σκοτώνονταν πολλοί ἀπ' αὐτούς καί πολλοί περισσότεροι τραυματίζονταν. Οἱ Πέρσες εἶχαν κάνει ἕνα τεῖχος μέ τίς ἀσπίδες τους καί ἔριχναν βροχή τᾶ βέλη, τόσο πολύ, πού ἐνῶ οἱ Σπαρτιάτες πιέζονταν καί οἱ θυσίες δέν ἦταν εὐνοϊκές, ὁ Πausanίας κοίταζε πρὸς τό ἱερό τῆς Ἥρας στίς Πλαταιές κι ἐπικαλέστηκε τή θεά, παρακαλώντας την νά μήν ἀφήσει νά διαψευστοῦν οἱ ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων.

62. Ἐνῶ ἔκανε τήν ἐπίκληση αὐτή, πρῶτοι οἱ Τεγεάτες ἔκαναν ἔφοδο ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Ὑστερ' ἀπό τήν εὐχή τοῦ Πausanία ἔγινε ἡ θυσία εὐνοϊκή. Τότε καί οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔκαναν ἔφοδο ἐναντίον τῶν Περσῶν, καί οἱ Πέρσες παράτησαν τά τόξα τους γιά ν' ἀντισταθοῦν. Στήν ἀρχή ἡ μάχη ἔγινε γύρω ἀπό τό φράγμα τῶν ἀσπίδων καί ὅταν τό φράγμα αὐτό ἔπεσε, ἄρχισε σκληρή μάχη κοντά στό ἱερό τῆς Δήμητρας καί γιά πολλή ὥρα, ὥσπου ἦρθαν στά χέρια. Οἱ βάρβαροι ἔπιαναν τά ἀκόντια μέ τά χέρια καί τά ἔσπαζαν. Πράγματι, οἱ Πέρσες δέν ἦταν κατώτεροι σέ τόλμη καί ἀντρεία, ἀλλά δέν εἶχαν προστατευτικό ὀπλισμό, δέν ἦταν γυμνασμένοι καί τούς ἔλειπε ἡ πείρα τῶν ἀντιπάλων τους. Προχωροῦσαν ἕνας ἕνας ἢ ἀνά δέκα ἢ σέ μικρές καί μεγάλες ὁμάδες, ἔπεφταν ἀπάνω στούς Σπαρτιάτες καί σκοτώνονταν.

63. Στό σημεῖο ὅπου ἦταν ὁ Μαρδόνιος καί πολεμοῦσε ἀπάνω σέ ἄσπρο ἄλογο, ἔχοντας γύρω του ἐπιλέκτους, τούς χίλιους καλύτερους Πέρ-

σες, στό σημεῖο ἐκεῖνο πιέζονταν περισσότερο οἱ Σπαρτιάτες. "Ὅσο ὁ Μαρδόνιος πολεμοῦσε, οἱ Πέρσες ἄντεχαν καί ἀμύνονταν καί σκότωναν πολλούς Λακεδαιμονίους· ἀλλά ὅταν ὁ Μαρδόνιος σκοτώθηκε κι ἔπεσαν ὅσοι ἦταν γύρω του, οἱ καλύτεροι πολεμιστές, τότε οἱ ὑπόλοιποι τράπηκαν σέ φυγή καί ὑποχώρησαν μπροστά στοὺς Λακεδαιμονίους." Ἐπαθαν πολὺ μεγάλη ζημιὰ, γιατί δέν εἶχαν πανοπλία κι ἔτσι ἔπρεπε νά πολεμοῦν σάν γυμνοὶ ἐναντίον ὀπλιτῶν.

64. Μὲ τὸ θάνατο τοῦ Μαρδονίου οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐκδικήθηκαν τὸ θάνατο τοῦ Λεωνίδα, σύμφωνα μὲ τὸ χρησμὸ πού τοὺς εἶχε δοθεῖ, καί ὁ Πausανίας τοῦ Κλεόμβροτου τοῦ Ἀναξανδρίδη νίκησε τὴν ὠραιότερη νίκη ἀπὸ ὅσες ξέρω. Τὰ ὀνόματα τῶν προγόνων του τὰ ἀνέφερα, ὅταν μίλησα γιὰ τὸν Λεωνίδα. Εἶναι οἱ ἴδιοι πρόγονοι καί γιὰ τοὺς δύο. Τὸ Μαρδόνιο τὸν σκότωσε ὁ φημισμένος Σπαρτιάτης Ἀρίμνηστος, πού χρόνια μετὰ τὰ μηδικὰ, μὲ τριακόσιους στρατιῶτες, πολέμησε στὴ Στενύκλαρο ἐναντίον ὄλων τῶν Μεσσηνίων. Σκοτώθηκε καί ὁ ἴδιος καί οἱ τριακόσιοι.

65. Στὶς Πλαταιές λοιπὸν καθὼς οἱ Πέρσες νικήθηκαν ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους, ἔτρεχαν ἄταχτα στό στρατόπεδό τους καί στό ξύλινο τεῖχος πού εἶχαν κάμει στὴν περιοχὴ τῶν Θηβῶν. Μοῦ φαίνεται θαῦμα τὸ ἐξῆς περιστατικὸ: ὅτι ἐνῶ πολεμοῦσαν κοντὰ στό ἄλσος τῆς Δήμητρας, κανεὶς ἀπὸ τοὺς Πέρσες δέν φάνηκε νά μπαίνει στὸν περίβολο οὔτε νά πεθαίνει ἐκεῖ, ἀλλὰ ὅλοι ἔπεσαν γύρω ἀπὸ τὸ ἱερό σέ κοινόχρηστη γῆ. Νομίζω ὅτι, ἂν τοῦτο πρέπει ν' ἀποδοθεῖ σέ κάτι θεῖο, ἢ θεὰ Δήμητρα δέν τοὺς δεχόταν, ἐπειδὴ εἶχαν κάψει τὸ ναὸ της στὴν Ἐλευσίνα.

Ἐδῶ λοιπὸν τελείωσε ἡ μάχη.

Κεφ. 78, 79. Ἡ μεγαλοφροσύνη τοῦ Pausanías

78. Στὶς Πλαταιές ὅτὸ στρατόπεδο τῶν Αἰγινήτων ὑπῆρχε ὁ Λάμπων, γιὸς τοῦ Πυθέα, ἀπὸ τοὺς πρώτους Αἰγινήτες, πού πῆγε νά βρεῖ τὸν Pausanías γιὰ νά τοῦ πεῖ κάτι πολὺ ἀνόσιο. Πῆγε καί τὸν βρῆκε βιαστικά καί τοῦ εἶπε: «Γιὰ τοῦ Κλεόμβροτου, κατόρθωσες ἕνα ἔργο τεράστιο καί ὠραιότατο καί ὁ θεὸς σέ διάλεξε νά ἐλευθερώσεις τὴν Ἑλλάδα καί ν' ἀποκτήσεις τὴ μεγαλύτερη δόξα ἀπ' ὅσους Ἕλληνες ξέρω. Τώρα ἀπο-

τελείωσε τό ἔργο σου, ὥστε νά φημιστεῖς ἀκόμα περισσότερο καί νά ἐμποδίσεις ἔτσι τούς βαρβάρους νά ξαναδείξουν τέτοια ἀλαζονεία ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων. "Ὅταν σκοτώθηκε ὁ Λεωνίδας στίς Θερμοπύλες, ὁ Μαρδόνιος καί ὁ Ξέρξης τοῦ ἔκοψαν τό κεφάλι καί τό ἔστησαν σ' ἕνα παλούκι. "Ἄν τό ἀνταποδώσεις, τότε θά σ' ἐπαινέσουν πρῶτα ὅλοι οἱ Σπαρτιατές καί ὕστερα ὅλοι οἱ ἄλλοι Ἕλληνες. Πασσάλωσε τό Μαρδόνιο καί θά ἐκδικηθεῖς ἔτσι τό θεῖο σου Λεωνίδα». Αὐτά εἶπε ὁ Λάμπων νομίζοντας ὅτι θά εὐχαριστήσῃ τόν Πausανία, ἐκεῖνος ὅμως τοῦ ἀποκρίθηκε:

79. «Ξένε Αἰγινήτη, σ' εὐχαριστῶ γιά τήν εὐνοϊκή σου διάθεση, ἀλλά ἡ συμβουλή σου δέν εἶναι καλή. Ἄνέβασες πρῶτα στά ὕψη ἐμένα, τήν πατρίδα μου καί τά ἔργα μου καί ὕστερα μ' ἔριξες στό μηδέν, συμβουλεύοντάς με νά ἀτιμάσω ἕνα νεκρό καί λέγοντάς μου ὅτι, ἂν τό κάνω αὐτό, θά φημιστῶ περισσότερο. Αὐτά πρέπει περισσότερο στούς βαρβάρους παρά στούς Ἕλληνες, τά ὁποῖα καί ὅταν οἱ βάρβαροι τά κάνουν τούς κατηγοροῦμε. Δέν ἔχω διάθεση νά κερδίσω μέ τέτοια πράγματα τήν ἐκτίμηση τῶν Αἰγινήτων καί τῶν ὁμοίων τους. Μοῦ ἀρκεῖ νά ἔχω τήν ἐκτίμηση τῶν Σπαρτιατῶν καί νά κάνω ὅσιες πράξεις μά καί νά λέω ὅσια λόγια. Μοῦ λές νά ἐκδικηθῶ τό Λεωνίδα, ἀλλά σοῦ λέω ἐγώ ὅτι τόν ἐκδικήσαμε περίφημα αὐτόν καί ὅσους σκοτώθηκαν στίς Θερμοπύλες, μέ τίς ἀναρίθμητες ψυχές πού χάθηκαν σ' αὐτήν τή μάχη. Τώρα ἐσύ μήν ἔρθεις πάλι νά μοῦ πεῖς τέτοια πράγματα, οὔτε νά μοῦ δώσεις τέτοιες συμβουλές. Καί νά χρωστᾷς χάρη πού φεύγεις χωρίς νά πάθεις τίποτε».

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	Σελ.	5 - 10
1. Βιογραφία	»	5 - 10
 Βιβλ. Ι ΚΛΕΙΩ	 »	 11 - 33
1. Ίστορία του Κροΐσου	»	11 - 24
2. Ὁ Κύρος νικάει καί αἰχμαλωτίζει τόν Κροΐσο	»	24 - 29
3. Ἔθιμα Περσῶν	»	29 - 31
4. Ἴωνες καί Αἰολεῖς ζητοῦν βοήθεια ἀπό τή Σπάρτη· αὐτή ἀρνεῖται	 »	 32 - 33
 Βιβλ. ΙΙ ΕΥΤΕΡΠΗ	 »	 34 - 49
1. Βασιλεία τοῦ Ψαμμήτιχου	»	34 - 36
2. Ἡθῆ καί ἔθιμα τῶν Αἰγυπτίων	»	36 - 43
3. Μαντεῖα - Δωδώνη	»	43 - 45
4. Ὁ Κροκόδειλος	»	45 - 46
5. Εἰδικό ἔθιμο τῶν Αἰγυπτίων	»	46 - 47
6. Οἱ Πυραμίδες	»	47 - 49
 Βιβλ. ΙΙΙ ΘΑΛΕΙΑ	 »	 50 - 57
1. Οἱ Ἄραβες βοηθοῦν τόν Καμβύση	»	50 - 52
2. Ἡ Σάμος καί ὁ τύραννος Πολυκράτης	»	52 - 55
3. Οἱ Πέρσες ἀρχηγοί συζητοῦν γιά τό καλύτερο πολίτευμα	 »	 55 - 57
 Βιβλ. ΙV ΜΕΛΠΟΜΕΝΗ	 »	 58 - 65
1. Οἱ Σκύθες νομάδες	»	58 - 61
2. Ἔθιμα Σκυθῶν	»	61 - 64
3. Οἱ Σκύθες καταπονοῦν τόν Δαρεῖο μέ τήν πολε- μική τους.— Τοῦ στέλνουν συμβολικά δῶρα ..	 »	 64 - 65

Βιβλ. V ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ	Σελ.	66 - 77
1. Ὁ Ἰστιάιος στέλνει ἀπὸ τὰ Σοῦσα μήνυμα στὸν Ἄρισταγόρα, πού ἀποφασίζει νὰ ἐπαναστατήσει ἐναντίον τῶν Περσῶν	»	66 - 67
2. Ἡ Σπάρτη ἀρνεῖται νὰ στείλει βοήθεια	»	68 - 69
3. Ὁ Ἄρισταγόρας πηγαίνει στὴν Ἀθήνα πού ἔχει ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὴν τυραννία τῶν Πεισιστρατιδῶν	»	70 - 73
4. Ἀνάπτυξη τῆς Ἀθήνας χάρις στοῦ φιλελεύθερο καθεστώσ της	»	73 - 74
5. Ἡ Ἀθήνα βοηθεῖ τοὺς Ἴωνες.—Στέλνει ἐκστρατευτικὸ σῶμα καὶ πυρπολεῖ τὴν Σάρδεις	»	74 - 77
6. Θυμὸς τοῦ Δαρείου	»	77
 Βιβλ. VI ΕΡΑΤΩ	»	78 - 89
1. Πρῶτη Περσικὴ ἐκστρατεία στὴν Ἑλλάδα μὲ ἀρχηγὸ τὸν Μαρδόνιο. — Καταστροφή τοῦ στόλου στὸν Ἄθω	»	78 - 79
2. Δεύτερη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν στὴν Ἑλλάδα. Οἱ Πέρσες ἀποβιβάζονται στὸ Μαραθῶνα	»	79 - 83
3. Ἡ μάχη στὸ Μαραθῶνα	»	83 - 88
4. Ἐπιστροφή τοῦ Δάτη καὶ τοῦ Ἄρταφέρνη στὴ Μικρὰ Ἀσία. Καθυστερημένη ἄφιξη τῶν Σπαρτιατῶν στὸ πεδίο τῆς μάχης	»	88 - 89
 Βιβλ. VII ΠΟΛΥΜΝΙΑ	»	90 - 108
1. Ὁνειρο τοῦ Ξέρξη. Προετοιμασίες στὸν Ἄθωνα	»	90 - 96
2. Ἡ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν	»	96 - 106
3. Διάλογος μεταξύ Ξέρξη, Δημάρατου καὶ Ἀχαιμένη	»	106 - 108
 Βιβλ. VIII ΟΥΡΑΝΙΑ	»	109 - 123
1. Κατάληψη τῆς Ἀθήνας ἀπὸ τὸν Ξέρξη. Συμβούλιο Ἑλλήνων στρατηγῶν, παρέμβαση Θεμιστοκλῆ.	»	109 - 114
2. Οἱ Σπαρτιάτες ὀχυρώνουν τὸν Ἴσθμό. — Ὁ Θεμιστοκλῆς στέλνει παραπλανητικὸ μήνυμα		

στον Ξέρξη.....	Σελ.	114 - 119
3. Ἡ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας	»	119 - 123
Βιβλ. ΙΧ ΚΑΛΛΙΟΠΗ	»	124 - 136
1. Θυσίες καί στά δύο στρατόπεδα. — Οἱ δύο πα- ρατάξεις μένουν ἄπρακτες ἐπί δέκα μέρες	»	124 - 126
2. Ἡ ἐνδέκατη μέρα. — Ἡ μάχη τῶν Πλαταιῶν..	»	126 - 135
3. Ἡ μεγαλοφροσύνη τοῦ Πausανία	»	135 - 136

Το παρόν έργο αποτελεί το έργο της συγγραφικής ομάδας
της συγκεκριμένης ομάδας.
Το παρόν έργο αποτελεί το έργο της συγγραφικής ομάδας
της συγκεκριμένης ομάδας.
Το παρόν έργο αποτελεί το έργο της συγγραφικής ομάδας
της συγκεκριμένης ομάδας.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ (ΙΤΥΣΙΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ)

Τά αντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τό κάτωθι βιβλιόσημο γιά ἀπόδειξη τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Ἐντίτυπο στερούμενο τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπο. Ὁ διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιοῦν αὐτό διώκεται κατά τίς διατάξεις τοῦ ἀρθροῦ 7 τοῦ Νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946, Α' 108).

0020556480

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ

ΕΚΔΟΣΗ Ζ' 1982 (IV) ΑΝΤΙΤΥΠΑ 190.000 ΣΥΜΒΑΣΗ 3718/11-1-82
ΕΚΤΥΠΩΣΗ-ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ ΑΘ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ κ. ΥΙΟΣ Ο.Ε.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής